

DUE DATE SLIP**GOVT. COLLEGE, LIBRARY****KOTA (Raj)**

Students can retain library books only for two weeks at the most.

BORROWER'S No.	DUE DATE	SIGNATURE

माघेऽलङ्कारविमर्शः
[MAGHELANKARAVIMARSHAH]

कल्याण भारती
प्रध्यास, संस्कृत-विभाग
जोधपुर-विश्वविद्यालय

प्राक्कथनम् :
प्रो० रसिक बिहारी जोशी
प्रध्यास, संस्कृत-विभाग
दिल्ली-विश्वविद्यालय

उषा . पब्लिशिंग . हाउस
जोधपुर-जयपुर :

❀ संचालिका : उषा यातत्री

वर्षा पत्रिका हावेस ८१

नीम स्ट्रीट, वीर मोहला

जोधपुर-३४२००१

❀ शाखा : माधो बिहारीजी का बाग
स्टेशन रोड,

जयपुर-२०२००१

❀ लेखक : कल्याण भारती

❀ पुस्तक : माघेलान्कारविमर्श

[MAGHELANKARAVI MARSHAH]

❀ प्रथम संस्करण : दोपावली १९७६

❀ मुद्रक : इण्डिया प्रिंटर्स, जोधपुर

प्राक्कथनम्

विद्वद्वरेण श्रीमता कल्याणभारतीमहोदयेन विरचितो
'माघेऽलङ्कारविमर्श' इत्याख्यो ग्रन्थ स्यालीपुलाकन्यायेन भया सामोदमा-
लोकितः । जोधपुरविश्वविद्यालये मदीये स्थितिकाले महाभागेनऽनेन
सह शिशुपालवधोयानामलङ्काराणामसकृच्चर्चा समजनि । न खलु
कुत्रापि शिशुपालवधमधिकृत्यालङ्कारशास्त्रदिशाऽलङ्काराणामेतादृशो
विमर्शो नयनगोचरस्तामागच्छतीति सत्यम् । दिष्ट्या वर्धय्यते श्रीमान्
भारतीमहोदयः । मम्मटदर्पणकारादीना लेखकेन भेदोपभेदसङ्गमनपूर्वक
शिशुपालवधेऽन्विष्टानि लक्षणानि यथा निदर्शितानि तद् दृष्ट्वा नून-
माश्चर्यमावहति चेतः । ग्रन्थोऽयं लेखकमहोदस्य सार्हित्यशास्त्रपारङ्-
गमत्वं प्रमाणमतीति नास्ति सन्देहकणिकापि । इयं कृतिः कस्मैचिद्
विश्वविद्यालयाय पीएच० डी० इत्युपाधये समर्पिताऽभविष्यच्चेत् तर्हि
नूनं लेखकोऽयममुमुषाधिमाजयिष्यदिति मे प्रत्ययः ।

अनेन ग्रन्थेन न केवलं माघेऽलङ्कारात् जिज्ञासूनामुपकारः
सम्पत्स्यते, अपितु अन्यान्यपि महाकाव्यान्वधिकृत्यालङ्कारानध्येतुं
कानिदभिनवा पद्धतिः शोधार्थिना कृते निदर्शिता भविष्यति । आशास्यते
यत् संस्कृतालङ्कारप्रणयिनो विद्वांसो ग्रन्थस्यास्य स्वागतं व्याहरन्तो
माघस्यालङ्कारिकहृदयस्य रसास्वाद करिष्यन्तीति सुहृत्प्रवराय
श्रीकल्याणभारतीमहाभागाय सर्वात्मना कल्याणं प्रवीमि ।

दिल्ली-विश्वविद्यालयः,

दिल्ली ।

रसिक विहारी जोशी

एम० ए०, पीएच० डी०, डी० लिट् (पेरिस),

प्रोफेसर तथा संस्कृत-विभागाध्यक्षः

आमुखम्

अलङ्कारशास्त्रस्य काव्यप्रकाशव्यालोकादिकठिनग्रन्थान् पञ्च महाकाव्यादीनि च पाठयती मम प्रायशः पञ्चविंशतिवर्षात्मके काले महा-
कवेः श्रीमाघस्य शिशुपालवधेऽलङ्कारप्रयोगनैपुण्यं मनः मे भूतं समा-
कृष्टवत् । मल्लिनाथस्य सर्वलङ्कारानाम्नी टीका पाठं पाठमहमनुभूतवान्
यन्मल्लिनाथेनापि कादाचित्क एवाङ्कारनिर्देशः कृतः । महामहोपाध्याय-
हरिदाससिद्धान्तवाग्योशेमट्टाचार्येणापि सत्यं निदिष्टम् यत्र तत्र माघेऽलङ्-
कारास्तथापि शिशुपालवधेऽलङ्काराणां साङ्गोपाङ्गमध्ययनं विद्वद्भि-
विद्यार्थिभिश्च प्रतिक्षितमेवातिष्ठदिति कृत्वा मया विषयोऽयं शोधकार्यार्थं
गृहीतः । शनैः शनैः पिपीलिकोषान्यकरणग्रहणन्यायेन क्वचिन्मम्मटमनु-
सृत्य क्वचिच्च दण्डकारदिशा सर्वेऽप्यलङ्काराः समेदोपभेदा ग्रन्थेऽस्मिन्
सुस्पष्टं विवेचिताः ।

प्रस्तुतेऽस्मिन् ग्रन्थे महाकाव्ये प्रयुक्तानां सर्वेषामलङ्काराणां भेदा
उपभेदाश्च शोदाहरणं प्रदक्षिताः सन्ति । केन वा न ज्ञायते संस्कृतसाहित्ये-
ऽलङ्काराणां महत्त्वम् । संस्कृतकाव्यशास्त्रं परम्परया लङ्कारशास्त्रनाम्ना
पण्डितपरम्परायां सुप्रसिद्धमस्ति । वस्तुतः प्राचीनानां साहित्यशास्त्रिणां
शब्दालङ्काराणामेव प्राधान्यमेव हेतुः प्रतिपादितम् । अलमुपसर्गपूर्वकात्
कृत्वातोभावाकर्मणि घञ्प्रत्यये कृते सति 'मलङ्कारणमलङ्कारः', मलङ्क्रियते-
'अनेन' इत्यलङ्कार इति व्युत्पत्त्या लङ्काराणां काव्यशोभाधायकत्वं न
केवलम् । 'बाह्यस्वरूपमात्रमेपितु' काव्यान्तर्वर्तित्वात् काव्यधर्मस्वरूपेण
'शोभाधायकत्वं सौन्दर्याधायकत्वं वा' सर्वथा सुप्रसिद्धम् । काव्यसौन्दर्यमिद-
मलङ्कारिकाणां दृष्ट्या शब्दमूलकत्वेनायमूलकत्वेन च
ईविध्यं भजते । शब्दार्थोभयमूलकत्वेऽप्यलङ्काराणामपान्कारा एव
प्रधानत्वेन सौन्दर्यचूडामणित्वमवगाहन्ते, यतोहि शब्दालङ्कारास्तु

करणयोरानन्दोत्पादकध्वनिजनकत्वेन केवलमुच्चारणसौन्दर्यं बोधयन्ति ।
 प्रयत्नद्वारास्तावद् रम्यार्थप्रतिपादकत्वेन सहृदयहृदयाह्लादाजनकत्वेन च
 वेगिष्ठस्य धारयन्तीति दृष्ट्वा प्रस्तुतस्य ग्रन्थस्य प्रथमे भागे ग्रन्थविस्तर-
 मित्या शिशुपालवधोया केवलमर्थलिङ्गाराः विविच्यन्ते । शब्दालङ्कारास्तु
 न तिविरं प्रकाशयिष्यमाणे द्वितीये भागे समुपस्थापयिष्यन्त इति
 शब्दालङ्कारानुरागिणः कृपया प्रतीक्षन्तां कश्चित् कालमित्यस्यर्थः ।

तथाहो भूमिकाप्रस्थानस्थेण कार्य-शास्त्रमलङ्कारादिव दान-
 नाचार्यस्य सिद्धान्तमनुमृत्वास्तद्धारं विना काव्यस्याप्राप्त्युत्पत्त्या न क्वचन
 सिद्धान्तेनापि सातकारस्य काव्यतामगीकृत्यालङ्काराणां महत्त्वप्रतिष्ठा
 संस्थापनवानस्मि । अतश्च शब्दस्य व्युत्पत्तिरक्षणाच्च समालोच्य-
 खङ्कारास्त्रेष्वाङ्काराः त्रिकाशोऽपि स्पष्ट-प्रतिपादितः । तत्र, रसरोत्प-
 त्तद्वारभेदेन विविध-आचीत्रं-प्रस्थान-निर्दिश्य, भामहोत्पत्तिरस्यो
 भरतादिभ्यः समर्थं नवमशतकादारभ्य मध्यकावे विद्यमानाश्चार्थाङ्कारा-
 राणां भेदानुसृत्या च सप्तदशशतकादेकोनविंशतितनकपूर्वन्तं प्रसृतं तन्व-
 क्तप्रस्थानं समोच्चोन्नतोत्था निरूपितमस्ति । अलङ्काराणां वर्गोत्तरमिदं
 नूतनमेतत् । अत्रैव रस्यकरणं विद्यानाथेन दर्पणकारेण पण्डितराजेन
 जगन्नाथेन च यद्यप्युपस्थापितं तत्सर्वं सुसंगतमसंगतं वेति यथाविचारितं
 त्रिानुङ्कारिकाणां निरूपणमेव प्रमाणम् ।

शिशुपालवधे वर्तमानानां प्रत्येकमलङ्कारस्य भेदोपभेदवृद्धिः, सोदा-
 हरणं माहोशङ्कसङ्गमनं यथा-यथाविधि-यथाशक्ति-सम्पादितम् । तत्र
 पाठकानां शौचिध्याय सदोहरणान्यपि तत्रैव निर्दिष्टानि-सन्ति । यस्मिन्
 ग्रन्थे भेदा-द्विपट्टिस्तद्व्यक्तानामलङ्काराणां भेदा विनिर्दिष्टाः । परिशिष्टे च
 प्रमुखाणामलङ्काराणां मूढमभेदविदशतधिया-बृहदप्यन्तलिङ्गा अपि संनिवे-
 णिता-सन्ति । येषां लङ्कारस्वरूपं-त्रिणामूना विद्यापिना, त्रिणामूना-
 समकान्तमेव लङ्काराणां भेदोपभेदोद्य-समग्रमेव । द्वितीये परिशिष्टे

चातारादिक्रमेण - सर्वप्रतीकस्यातिदेनपूर्वकं - सर्वनामनद्धाराणां, सूची
संक्षिप्ता विद्यते, ॥ इति चतुर्थः अङ्कः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥

अस्य ग्रन्थस्य प्रणयनं दिल्लीविद्वत्विद्यालयीयैर्मंस्कृतविभागाध्य-
क्षारो पण्डितप्रकाशनाथो वैविधवराणो काव्यशास्त्रपारङ्गतो डॉ०
रसिकविहारिजोमहोपाध्यायः प्रेरणापरोमगमनमिश्रितैर्वाङ्मते नानुष-
न्वगाद्वैचयः । एतः स्वकीये जोधपुरविद्वत्विद्यालये स्थितिकाले भा-
नेवले पीतः पूर्वमेव ग्रन्थरचनायै मग्निरितः, अपितु नैकदा! विविधा विवेचीया-
लङ्काराणां विषये भूष्यो दुष्यो प्रस्पष्टो ग्रन्थः समुद्धातिना । एते-
स्वकीयेन नैसर्गिकेण सौजन्येन परमेण च सौहादेन ग्रन्थममुं पुरोदामाशीर्वा-
चोमिः समलङ्कारैः, इति सत्यं विद्वद्गमं प्रति हीदिकी-कृतज्ञतां
बहामि । जोधपुरस्थराजस्थानप्राच्याधिवर्तिष्ठानिस्थं निदेनको अलङ्कार-
शान्त्रममंताः सौजन्यमूर्तं डॉ० इत्यानन्दधर्ममहोदया अपि पुस्तकमिद-
मवहितेन मनुसाधरः प्रपश्य बहून् महत्त्वपूर्णोपदेशान् दत्तवन्त इति
नूनमेतेभ्यो धन्यवादकुमुदाञ्जलिमपयामि ।

परमभूष्यानां गोवर्धनपोठाधीश्वराणां जगद्गुरुशङ्कराचार्याणां
श्रीनरञ्जनदेवतीर्थमहाभागानां जोधपुरनगरे चातुर्मासस्य निवसतिकाले-
अस्य श्रीगीतामयनम्य मन्त्रिरूपेण शङ्कराचार्यस्वागतसमिर्वैश्च मन्त्रि-
रूपेण नृपं व्यासकृतया नानुभव्ये पर्याप्ते समये मनाबुज्जती सुपुत्री
कुमारी चन्द्रनन्दिनी अस्य ग्रन्थस्य सुस्पष्टाक्षरेण महता च परिश्रमेण
प्रतिलिपि कृतवतीति स्नेहाद्वेषेनसा स्वाशिष्या तां मौजयन्नस्याः सर्वविध
कल्याणं भगवन्तं शङ्करं कामये । वर्षद्वयात्मकेऽस्मिन् काले अहनिश
विषयेऽस्मिन् प्रयत्नमानेन मया मम प्रियतमायाः श्रीमत्याः सुपोननायाः
यावान् समयो गृहीतस्तदयं तामपि सादरं सानुराग सप्ताधुवादन-
नितन्दयामि ।

(घ)

जोधपुरविश्वविश्वविद्यालयेन ग्रन्थस्यास्य प्रकाशनार्थं
वेदेष्वपूख्यग्रन्थप्रकाशनयोजनान्तर्गतं - असिहलक्ष्यकमितमनुदानं प्रदत्त-
मिति जोधपुरविश्वविद्यालयोपेभ्यः प्रकाशनसमितेः सदस्याधिकारिभ्यो
ग्रन्थवादान् प्रपच्छामि ।

मनेन ग्रन्थेन मलङ्कारशास्त्रं पठतां-विद्यापितां लघोमानुपकारः
मण्यत्पते चेत् ग्रन्थमात्मानमाकनयिष्यामि । मलङ्कारशास्त्रविदां-दृष्टे
त्वेतदेव वच्मि यद् यदि ते कृपया नौरक्षीरन्यायेन गुणानङ्गीकुर्युर्दोषांश्च
मां प्रतिबोधयेयुस्तर्हि मम परिश्रमोऽयं साफल्यं लभेत् । ग्रन्थच-
र्चायैरसर्वविदुरैर्विहिते कश्चि नाम-ग्रन्थेऽस्ति दोषविरहः सुचिन्तनेऽपि इति
न्यायात् मानवबुलमप्रमादस्य स्वाभाविकत्वाद् - यत्किमप्यत्राज्ञातं
सर्वजनं न्यूनतमं वा सञ्ज्ञानं स्यात् तद् जमाशीलैः समीक्षकमहातुमावैः सस्नेहं
परिष्कारणीयमिति सप्रश्रयं विनिवेदयते । =

जोधपुर-विश्वविद्यालयः
जोधपुर

विदुषां विधेया
कन्याया भारती

अनुक्रमिका

पृष्ठ संख्या

काव्ये शास्त्रमन्त्राणां

१

अलंकारसंग्रहम्

८

अलंकारविवरणः

११

अलंकाराणां वर्गीकरणम्

१६

साहित्यमूला

(२४-२२८)

(अ) भेदाभेदप्रधाना

(२४-७६)

(१) उपमा

२४

(२) उपमेयोपमा

७६

(३) स्मरणम्

७६

(आ) आरोपमूला

(८०-१००)

(१) रूपकम्

८०

(२) परिणामः

८४

(३) सन्देहः

८५

(४) आन्विमान

८६

(५) अपह्नुति

८६

(इ) अर्थवसायमूला

(१००-१७३)

(१) उत्प्रेक्षा

१००

(२) अतिशयोक्तिः

१४०

(ई) शून्ययोग्याश्रिता

(१७४-२२८)

(१) शून्ययोगिनी

१७४

(२) दीपकम्	चालीस कला	१८४
(३) प्रतिवस्तूपमा		१८४
(४) निदर्शना		१८५
(५) दृष्टान्तः		१८२
(६) व्यतिरेकः		१८७
(७) महोक्तिः		१८७
(८) समामोक्ति		१८८
(९) परिकरः		२०६
(१०) अर्थश्लेषः		२०६
(११) अर्थान्तरन्यासः		२०८
(१२) अप्रस्तुतप्रशाम्		२२५
(१३) अर्थयोक्तम्		२२७
(१४) व्याख्यस्तुतिः		२२८
(१५) आक्षेपः		२२८

विरोधमूला

(२२६-२५४)

२३	१८
(१) विरोधाभासः	२२६
(२) विभावना	२३६
(३) विरोधोक्ति	२४१
(४) अमगतिः	२४३
(५) विषमम्	२४३
(६) विचित्रम्	२४५
(७) अश्लिष्टम्	२४६
(८) अर्थान्तरम्	२४७
(९) विरोधः	२४७

(१०) ममम्

२४७

श्रुततावद्धमूलः।

(१) एकावली

२४८

२४९

२५०

तर्कन्यायमूलो

(२४८-२४९)

(१) वाक्यविज्ञम्

२४८

(२) अनुमानम्

२४९

२५०

२५१

वाक्यन्यायमूला

(२४९-२५०)

(१) दशमख्यम्

२४७

(२) पर्यायः

२४७

(३) परिवृत्ति

२४८

(४) परिसंख्या

२४९

(५) पर्यायवृत्तिः

२५०

(६) समुच्चयः

२५१

(७) समाधिः

२५२

लोकन्यायमूला.

(२५४-२५५)

(१) प्रत्यनीकम्

२५४

(२) प्रतीकम्

२५४

(३) मीलितम्

२५५

(४) सामान्यम्

२५५

(५) तदगुण

२५६

(६) अनन्तमुगा.

२८६

(७) उत्तरम्

२८८

= २

गूढार्थप्रतीतिमूलाः

(२८६-३०२)

(१) सुहृन्

२८८

(२) वक्रोक्ति

२८९

(३) स्वमाचोक्ति

२९३

(४) भावः

२९५

(५) भावनावलम्बम्

२९८

(६) भावोदयः

२९९

(७) प्रेयः

२९९

(८) उत्सव

३००

(९) उदात्तः

३००

(१०) कर्जस्वी

३०२

-- भेदबोधप्रमरणी

I-XV(II)

वर्णानुक्रमानिवा

(XIX-XVI)

३०२

काव्यं ग्राह्यमलंकारात्

कवेः कर्म भावो वा काव्यम् । एष शब्दः कविसंज्ञात् प्यङ्गि प्रत्यये कृते
 सिद्ध्यति । कविः शब्दोऽपि कुट्टु शब्दे 'कयुं वरुणे' वेति घातो. 'कीति,
 कवयति' वेति व्युत्पत्त्या निष्पद्यते । अनेन इदं आयातं यत् कवेर्गनिम्
 वरणम् वा भवति तद् काव्यम् । तच्च शब्देनाहाय्यमेवापेक्षते । शब्दाद्व
 पर्यं विना न प्रवसन्ते । 'शब्दार्थो काव्यम्' इत्यस्य पक्षस्य स्वरूपाधायक-
 लक्षणप्रयोगेना भामहः । तस्य काव्यलक्षणं यथा-शब्दार्थो सहितो काव्यम्
 इति । लक्षणमेतद् सामान्यजातीयं स्वरूपाधायकम् केवलं, न कथमपि
 उत्कर्षाधायकम् । यद्यपि भाषारणतया समीक्षकोऽत्र स्वरूपाधायकमपि
 लक्षणं न स्पृशति, यतो हि महितो शब्दार्थो तु शास्त्रात्मके वाङ्मयेऽपि
 भवतः । किन्तु सूक्ष्मेक्षिकया मुस्पष्टं यत् काव्यगतशब्दार्थयोः साहित्यं व्यापा-
 रप्राधान्याद् वेगिष्ट्याद् वा मिश्रमेव । एतत् समर्थयन्ति भामहपरवर्तिनः
 प्रालंकारिकाः अपि । यथा-

शब्दप्राधान्यमाश्रित्य तत्र शास्त्रं पृथग्विदुः । १

अर्थतत्त्वेन युक्तं तु वदन्त्याख्यानमेतयोः ॥ १

'शब्दार्थो काव्यमिति' मन्स्य समर्थकानां द्विविधो वर्गोऽभिगम्यते ।
 एको वर्गस्तु शब्दार्थयोः काव्यत्वं मग्यमानः काव्यस्य केवलमुत्कर्षाधायकमेव
 लक्षणं विधत्ते । अपरश्च, तस्य स्वरूपाधायकं लक्षणम् । अत्र शब्दार्थो
 काव्यमित्यस्य तत्रोत्कर्षाधायकस्य च वर्गस्य प्रवर्तको नाट्यकारो भरत
 एव प्रतीयते । भट्टो नाट्यशास्त्रे काव्यस्य लक्षणं यथा-

१. मृदुत्तलितपदाद्यं गुडशब्दार्थहीनम् ।

२. जनपदसुखबोध्यं युक्तिमनृत्यमोन्यम् ।

३. बहुलसंज्ञमभारं सन्धिसन्धानयुक्तम् ।

भवति हि शुभकाव्यं नाटकप्रेक्षकाणाम् ॥ १

अत्र प्रथमे चरणे शब्दार्थ इति पदस्योत्पत्तेः, प्रतीयते तेन यदयं
शब्दार्थो काव्यमिति मनुते ।

पुनश्च तेनैव—

भविष्यतश्च लोकस्य सर्वकामार्थदर्शकम्,
दुःखार्थानां श्रमार्थानां शोकार्थानां तपस्विनाम्
विभ्रामजननं लोके नादृष्टमेतद् भविष्यति
श्रुतिस्मृतिसदाचारपरिशेषार्थकल्पनम् ॥^१

अत्र भरतेन काव्योपयोगिताः पराकाष्ठां प्रापिताः । पञ्चाद्वैभवा-
लंकारिकैः प्रायः अस्त्योपवृंहणमेव कृतम् । काव्यमलौकिकं भवति । इदं न
केवलं साधारणालौकिकात् कर्मविशेषाद् अपितु ब्रह्मणो व्यापकात्
सर्गदिपि मिश्रते । अस्य सूक्ष्मं विवरणमालंकारिकैः तामुं तासु कृतिषु
विस्तरेण विहितम् ।

यथा—

नियतिकृतनियमरहितां ह्लादिकमपोमन्यपरतन्त्रान् ।
नवरतरुचिरां निर्मितिमावधती भारती कवेर्जयति ॥^२
सरस्वती स्वाद्गु तदयं वस्तु नित्यं यदमानो महता कवीनाम् ।
प्रलोकसामान्यभिव्यनक्ति परिसफुरतं प्रतिभाविशेषम् ॥^३
किन्त्वस्ति काचिदपरं पदानुपूर्वो
यस्यां न किञ्चिदपि किञ्चिद्विधां भवति ।
आनन्दयत्ययं च करुणपरां प्रयाता
चेतः सताममृतवृष्टिरिव प्रविष्टा ॥^४

अत्र दमनोकसामान्यं कार्यकारणपरंपराविरहितमानन्दं सहृदयैः जनैः
सवेद्यते ह्लादिकमयमेतादृशमलौकिकं महाहृदयम् (काव्यस्यैव) काव्योपयोगित्वं
अंगीकृत्य मानवो न केवलं चतुर्वर्गव्यवहारोचित्यपङ्क्तिपरमाह्लादादिकं

१. भरत. १, १४, १११, ११७ ।

२. काव्यप्रकाश १.१ ।

३. पद्मार्थशेखरः १.६ ।

४. काव्यमूनवृत्ति. १.२.२१ :

प्राप्नोति अदित्वनुगमितः सन् विश्वस्य शांतिविकासव्यवस्थामपि संयोजयति । अनुशासनं वेदेषु जहासशास्त्रादिभिः शक्यमिति परं तत्रात्यध्यात्मसंयत्तानां वासनाक्रान्तान्तःकरणानामभिजातानां शत्रुमात्मादीनाञ्च मप्रवृत्तेः, सद्बुद्धीनां सद्बुद्धानाञ्च तत्राधिकाराञ्च । सर्वेषां सुखं सरसं लघु च शिक्षणं शासनञ्च विदधत् काव्यं सफलप्रयोजनमुपदेष्टव्यम् । कविवचनायता लोकयात्रा, सा च निःश्रेयसस्य मूलमिति महर्षयो यदाहु -

काव्यमप्यो गिरो यादञ्चरति विशदा मुषि ।

तावद्भूसारस्वतं स्यात् कविरासद्य मोदते ॥^१

भलंकारोऽप्येषा कविबामेव काव्यपदवीं प्राप्नोति । कविश्चेर्वाहका, प्राधान्येन भवन्त्यलङ्काराः । एतेषां साहाय्येनैव कविरत्नोक्तिकाम् भावान् विभावयति, तांश्च सरसान् समाकुर्यादञ्च विधत्ते । अत एव बामनकुंतक-जयदेवादीनां महानि संगच्छन्ते, निराक्रियन्ते चाभिमतानि मम्मटभट्टादीनाम् । काव्यलक्षणविचारे निरूपितानां काव्यलक्षणानाम् समीक्षया स्पष्टमिदं यत् प्रायः सर्वे एवालंकारिका, भलंकारान् साक्षात् परंपरया वा काव्याङ्गत्वेनानिमन्वते ।

शङ्कोकरोनि य काव्यं शब्दार्थान्वितं कृतौ ।

अस्मि न मन्यते कस्मादनुष्णमननं कृतौ ॥^२

इति मतमुपन्यस्यालंकारस्यानिवार्यताविरोधी मम्मटोऽपि नालंकार-व्यामोहमात्मनः संवृणुते, वर्णयति च विस्तरेणालंकारानेकपट्टिसंस्थकान् दशमौत्सासं ।

- बामनमते तु 'काव्यं प्राह्यमलंकाराद्'^३ इति सिद्धांतितत्वेनालंकार-विना काव्यस्य प्राह्यत्वं न स्यात् । कुन्तकोऽपि 'सालंकारस्य काव्यता'^४ इति स्वोक्त्यालंकारस्य महत्तामनिवार्यताञ्चांशीकुरुते ।

एवमलंकारस्य महत्त्वं काव्येऽक्षुण्णम् । न कोऽप्यालंकारिकः कदाप्यस्य विरोधाय तत्परोऽभवत् । यद्य साक्षात् परंपरया वा दृश्यते निषेधः काव्य-प्रकाशादिप्रयेषु, स नालंकारविरोधबुद्ध्या अपितु दृष्टिविशेषसमर्थन-

भावनया अन्यथालंकाराणां विस्तरेण वर्णनस्य विसंमतिः स्यात् । 'अतो नालंकारविरोधे तात्पर्यं मम्मटस्य अपितु रसस्यालंकारत्वं खण्डिते । यतो हि अलंकारत्वे रसस्य चित्रत्व स्याद्, अलंकारस्य चित्ररूपत्वात् । अतो वाच्योपस्कारकदशापामपि मम्मटो रसस्य गुणीभूतव्यंग्य-स्वमेव मनुते, न कथमप्यलंकारताम् । अतएव तेन न रसवदलंकारोऽलंकारेण गणित अपितु गुणीभूतव्यंग्यस्य भेदे अपराङ्गत्वे एव । केवलं गुणीभूतव्यंग्य-निरूपणोपसंहारे रसवदाद्यलंकाराणां चर्चैव सिहिता । यथा-

‘एते च रसवदाद्यलंकाराः । यद्यपि भावोदयभावसन्धि-भाव-
शब्दत्वानि नालंकारतया उक्तानि, तथापि कश्चिद्-
ब्रूयादित्येवमुक्तम् ।’

यद्यपि मम्मटो ध्वनिपरंपरापोषक तथापि रसालंकारयोः प्राधान्या
प्राधान्यविषये नाय ध्वनिकारमनुवर्तते । ध्वनिकारेण स्पर्शमेव रसस्य
लंकारताम्युपगता ।

यथा—

प्रधानेऽन्यत्र वावयार्थे यत्रांगं तु रसादयः ।

काव्ये तस्मिन्मलंकारो रसादिरिति मे मतिः ॥२॥

किन्तु नैव मम्मटेनाभ्युपगम्यते, अपितु गुणीभूतव्यंग्यत्वेनैव तदंगी-
करोति । मम्मटो न कदापि रसस्यालंकारताम् स्तीति, कामं भवतु स
वाच्यस्योपस्कारकोऽपि । ‘अगत्वे रसोऽलंकारः, अगित्वे च ध्वनिः’ इति
व्यवस्था अलंकारप्राधान्यवादिनाम् प्राधामालंकारिकाणाम् अतिप्रदमंशतोऽ
लंकाराणामलंकारत्वमेव समर्थयति, न कथमप्यलंकारत्वेऽपि सर्वांशरूपेणो
पस्कार्योपस्कार्योभयरूपत्वेन वा प्राच्यालंकारिकवत् । यथा—‘तद्विषयम्
त्रिविधमपि प्रतीयमानमनलंकारतया प्रख्यापितं । तदेवमलंकारा एव काव्ये-
प्रधानमिति प्राच्यानां मतम् ।’^१ अलंकारसर्वस्कारो रसस्यालंकारताम्
समर्थयन् ध्वनिकारदशितदशमेवानुसरति । तेन ध्वनिसंप्रदायेऽपि अलंकारस्य
माहात्म्यं नैव होयते, प्रत्युत ध्वनित्वेन व्यंग्यप्राधान्येन वा स रमेन सह साम्यं
भजते । तत्रापि रसध्वनेरेव प्राधान्यं वस्त्वलंकारध्वन्यपेक्षया इत्यन्यद्

१. काव्यप्रकाश, पृ ५४५ ।

२. ध्वन्यालोक. २५ ।

६. अलंकारसर्वस्वम् पृ० ६७ ।

एतत् । ध्वनिकारस्य नात्र विशेषाग्रहः । अलंकाराकरे मग्नस्य ध्वनेरेव प्रकाशनार्थं प्रवर्तमानत्वात् । अन्यैरपि लोचनादिभि रसध्वने, प्राधान्यमर्थनव्याजेन तथैव समर्थितत्वात् । दर्पणकारेण विश्वनाथेन काव्यलक्षण-प्रमगे ध्वनेः काव्यात्मत्वखण्डनपुर-सर रसध्वनेरात्मत्वं समर्थयता रसालंकारयोर्विवादे रसस्यैव प्राधान्य समर्थितमलंकारापेक्षया । किन्तु विश्वनाथस्यापि काव्यलक्षणं खण्डितम् पण्डितराजेन ध्वनिसमर्थनव्याजेन । अलंकाराणां समता रमेन सह समर्थिता तेन गुणीभूतव्याग्यत्वेन ।

रोतिवक्रंतिप्रस्थानयोस्तु अलंकारस्य प्रतिष्ठाश्रुणव । श्रीचित्य-प्रस्थानेऽपि ध्वनिविरोधव्याजेन अलंकारप्रतिष्ठं प्रकारान्तरेण भ्रमर्थ्यते । ध्वनिविरोधिपरपराया पुन अलंकारसमर्थनं विहाय नाभ्यतिक्रमपि सम्भाव्यते । आनन्दबध्नोऽलंकारस्य प्राधान्य निराकृत्य तत्स्थाने ध्वनि स्थापयामास । यत एव तेन समप्रमलंकारप्रस्थानं समालोडितम् । तेन च त्रिविधो वस्त्वलंकाररसात्मको ध्वनिनिर्लेपितः । गुणीभूतव्याग्यस्याप्राधान्यादलंकाररूप एव व्याग्यप्राधान्ये ध्वनित्वमस्यैव स्वीकारात् । इत्थं ध्वनिकारा अलंकारप्रस्थानत्रैविध्यं प्रकटयन्ति । यतो हि येभ्यो विशिष्टेभ्यो अलंकार-स्रोतेभ्यो व्याग्यप्राधान्यध्वनिरुद्घुतः, तान्येव स्रोतांसि पूर्वं त्रिधारारूपेण प्रस्थानाभिधया वा प्रसिद्धान्यासन् ।

यद्यपि कुन्तको न मनुते स्वभावोक्तिरसोक्त्योरलंकारताम्, तथापि वक्रतायां मार्गभेदव्याजेन तयोरप्यलंकारताम् सूचयत्येव । वक्रतायाः अल-कृतिरूपत्वात् तदभेदस्यापि तथात्वेनैव स्वीकारोचित्यात् । इत्थमविच्छिन्न-काव्यव्यवहारदृष्ट्या अलंकाराणां महत्त्व-सिद्धम् ।

शरीरभूती शब्दार्थौ तदमूलकावलंकारी वा न कथमपि काव्यस्या-त्मत्वं प्राप्नुतः, देहात्मनो भेदेनावस्थानात् । अतोऽलंकाराणाम् न कथमपि प्रतिष्ठा । ते केवलमंगभूता. 'उपकुर्वन्ति तं सप्त येऽङ्गद्वारेण जातुचित्'^१ इत्यादिनिर्देशात् । प्रतिष्ठसिद्धये त्वलंकाराणामात्मत्वस्थापनमावश्यकम् । यतः सर्वाण्येव तत्त्वानि यानि प्रतिष्ठा प्राप्नुस्तेषामात्मत्वमनिवार्यंतया स्वीकृतं प्रस्थानप्रवर्तकैः तत्र तत्र यथा—'रोतिरात्माकाव्यस्य'^२ वक्रोक्ति काव्यजीवितम्'^३ 'काव्यस्य आत्मा ध्वनिः'^४ 'श्रीचित्य काव्यजीवितम्'^५

१ काव्य प्रकाशः ८.६७ । २. वामन १२६ ।

३. साहित्यदर्पणः, पृ. १४ (लक्ष्मी टीका) । ४ ध्वन्यालोक १.१ ।

५. श्रीचित्यविचारचर्चा, कारिका ५ ।

इत्यादयः सत्यप्येवं प्रलंकारप्रतिष्ठायाः महत्त्वाभावो न शक्यः, पूर्वमलंकाराणां प्रालंकारिकैः तत्तमर्थ्यतात् । यदि चात्मत्व प्रस्थानता-स्यापनेर्निवार्य-मुच्यते, तदा तु रीतिवक्रोक्तयोरपि प्रस्थानत्वे विवाद प्रापतेत्, तयोरपि काव्यशरीरत्वेनावस्थानात्, रीते केवलं पदतघट्टनारूपत्वेन वक्रोक्तेश्च शब्दार्थ-रूपतयैव स्वीकारात् । रीतिवक्रोक्तयोः प्रतिष्ठायाः समर्थकं प्रालंकारिकैः यदि तत्र शब्दार्थपिप्ताया वैशिष्ट्यमुपन्यस्य तयोः प्रामुख्यमभ्युपगम्यते, तदा लंकारप्रस्थानविषयेऽपि तथैव सुवचत्वात् । यथा शरीरमात्मानं विना व्यर्थं शब्दमात्रं, एवमेव शरीरं विना आत्मापि व्यर्थो, नात्माभिव्यञ्जने ममर्थः, शरीरद्वारेणैव तस्य अभिव्यञ्जकत्वात् । एवमेव काव्यशरीरभूतयोः शब्दार्थयोः साहाय्येन व्यग्यानां रसादीनामभिव्यक्तिः । इत्थं काव्यशास्त्रे उच्यते-उच्यते यो वाच्यपतोयमानरूपयोरर्थयोः आत्मत्वमधिकृतम् । अत एव ध्वनिकारोऽपि “वाच्यप्रतीयमानार्थो तस्य नेदो उभो स्मृतौ” इति प्रगीचकः ।

तस्य तु इदं यदेतार्थं शब्दार्थो प्रतीयमानस्य आत्मत्वविचारस्य मूलम् । एतयोः शरीररूपतायां प्रीतिं प्रलंकार-रीति-वक्रोक्तिसुल्लङ्घनानि प्रस्थानानि । शरीररूपतायां च शिष्टानि प्रीतिं ध्वनिरसौचित्याभ्यानि । प्रलंकारस्य अवान्तरप्रस्थानानामपि आत्मत्वेन प्रतिष्ठानत्वं पुनर्निर्वाच्यम् ।

संस्कृतसमालोचकास्तदेव वाक्यं काव्यं मन्यन्ते, यत्र भवति रमणीयता, सौन्दर्यविच्छित्तिर्वा । एवं रमणीयता भवति व्यावृत्तिका काव्यस्यान्यस्माद् लौकिकात् शास्त्रीयाद् वा वाक्यात् । शास्त्रीयेषु वाक्येषु न चकास्ति तत्सौन्दर्यं यत् स्वभावतः समुल्लसति काव्यवाक्येषु । लौकिकवाक्येष्वपि तु एव जाया विचाराश्च व्यञ्जन्ते विविधैर्वाक्यैः, तथापि न भवति सा रमणीयता या चैतद्वत्तत्त्वात्माऽन्वतो स्वभावतः सर्वाः रुचिताः दुर्लभाः, अन्यार्थादेषान् देशकालोद्भवान् विविधान् दोषान् निहन्ति, ये किल भावानाम् विचाराणाम् च सुगमतामवच्छन्ति ।

चान्येनैव शास्त्रकारा अपि भावान् विचारान् वा बोधयन्ति, किन्तु तेषां तानि रमणीयतापादकतत्त्वविहितानि वाक्यानि न भवन्ति क्षमसि सुखेन भावानामवगमने सर्वेषाम् । काव्यस्वरूपनिष्पत्तये वस्तुनो विशिष्टं वक्रोक्त्या रीत्या वा किञ्चित् आस्वन्दितं वरुणं प्रेषितं भवति अन्यथा वातैव भवेत्, सा या लोकावर्ता शास्त्रवार्ता वा कथ्यते । यथा प्रथमं मामहं कृता वार्तावर्त्ता विचारयन्तु—

“गतोऽस्तमर्को भातीन्दुर्मान्ति घासाय पक्षिणः ।

इत्येवमादि किं काव्यं वार्ताभिर्ना प्रचक्षते ॥” १

अत्र श्लोकस्य पूर्वांशं ग्रामहो वार्तामेव मनुते न काव्यम्, यतो हि वार्ता समुदायाभिधानात्मिका एव भवति । तत्र केवलं तत्त्वार्थकथनमात्रं वस्तुनो निविशेषरूपेण वर्णनं वा भवति । चमत्कारापादकं सोन्दर्यसाधकं वा किमप्यतिशयाधिकं तत्त्वं तत्र नोपन्यस्यते । इत्थं वस्तुनस्तत्त्वार्थकथनं वार्ता, अप्राम्यं पुष्टं चेतश्चमत्कारवर्णनं च काव्यम् । काव्यवाक्येषु अर्थस्य रमणीयता शब्दस्य च मधुरिमा इत्येषा द्विविधा संपत् स्वतः एव नानारूपेण शब्दार्थयोः तिष्ठति । अस्याः शक्तेः सम्पदो वा स्फुरणं जागरणं वा अलं-
काराणाम् विन्यासेन जायते । अत्र च कविप्रतिभैव प्राधान्येन प्रयते । कविप्रतिभायाः प्रानन्त्याद् अनन्तताम् यान्ति अलंकाराः । कविरेभिरलंकारैः भूषयन्ति वाक्यानि । अतो वाक्यस्याः शब्दा- अर्था- वा रयजन्ति रुचिप्रस्तं ग्राम्यं समुदायात्मकं प्रयोगप्रवाहपतितम् कालेनाजितं च संस्कारं वार्तात्मकं वास्त्रीयात्मकं वा, गृह्णन्ति च सर्वथा नवीनां व्यावृतिका वैयक्तिकीमाकर्षिका स्वभावोपेता ब्रह्मतया रसेन वा- रोत्या वा आप्नुतामद्भुतां शक्तिं शब्दार्थयोः । अत एव तैरेवालपितैः शब्दैः अभिलपितैश्चार्यैः कविः मोहयति जगत् । यथा—

यानेव शब्दान् वयमालपामः यानेव चार्मान्वयमुल्लिखामः ।

तैरेव विन्यासविशेषमव्ययैः संबोध्यन्तः कवयो जयन्ति ॥ २

अनेन अलंकारस्य प्रतिष्ठा, विषयता प्रभावश्च अनुप्राण एव ।

१. ग्रामहः २. ८७ ।

२. शिवलीलार्णवः १. १४ ।

अलंकार-लक्षणम्

अलम् उपपदपूर्वके कृधातो धञ् प्रत्यययोगादलंकारशब्दस्य व्युत्पत्तिः ।
 'धञ्प्रत्ययश्च भावकरणयोरिति' अलकरणमलकृतिवैत्यस्य प्रथमोऽर्थः ।
 'अलक्रियते अनेनेत्यलकारः' इति करणव्युत्पत्तिबलात् च अलकरणसाधन-
 मित्यस्य द्वितीयोऽर्थः । करणप्रधानव्युत्पत्त्या अलकारशब्दः शरीरमुपमा-
 धायकत्वेन हारादीनामिव काव्यशोभासपादकत्वेन अनुप्रासोपमादीनामल-
 काराणां वाचकः ।

अलकृतिरलकरणं वा अलकारः इति भावप्रधानोऽलकारशब्दः
 साहित्यशास्त्रस्य साक्षात् सौन्दर्यस्य सर्वेषाञ्च सौन्दर्योपायवत्त्वानां वा
 वाचकः । अलंकारस्य प्रथमं लक्षणमाह दण्डी—काव्यशोभाकरान्यमनि-
 तंकारान् प्रचक्षते^१ एतन्लक्षणानुसारं काव्यस्य सर्वे शोभाकारिणो धर्मा
 गुणगमरीत्यादयोऽलकारशब्दवाच्याः स्युः । अस्य समर्थनं स्वतः एव करोति
 लक्षणकारो दण्डी—

यच्च तं धर्मवृत्त्यंगलक्षणाद्यभंगमांतरे ।

व्यापणितमिदं चेष्टमलंकारतयैव नः ॥^२

इमामलकारस्य व्यापकता वामनः संकोचयति गुणानलंकारात्
 पृथक्कृत्य यथा—काव्यशोभायां वर्तारो धर्मो गुणैः तदतिशयहेतवस्तद-
 लंकाराः^३ ।^४ एष गुणानलंकारयोर्भेदो यद्यपि अलकारस्य व्यापकता संकोचयति
 तथापि वामनपूर्ववर्तिनो भामहोद्भटादयो गुणालंकारयोरभेदमंगीकुर्वन्ति ।
 यथा—

'समवायवृत्त्या शीर्षादयः संयोगवृत्त्या तु हारादयः इत्यस्तु गुणाल-
 काराणाम् नेदः । श्लोकाः प्रनृतीनामनुप्रासोपमादीनां शोभयेषामपि समवाय-
 वृत्त्या स्थितिरिति गड्ढनिकाप्रवाहेणैवैषाम् नेदः इति'^५ ।

किन्तु इदं उभयमपि गुणालंकारविषयकं यत् नानिमलं मम्मटमहा-
 दीनाम् । एते मतद्वयमपाकुर्वन्ति । तत्र वामनमतस्य 'यदप्युक्तं'; तदपि न

१. यत्र च भावकरणयो—प्रष्टाध्यायी ६.४.२० ।

२. दण्डी-आध्यात्मः २१ । ३. काव्यादर्शः २.२६७ ।

४. वामन-काव्यमूत्रवृत्ति ३. १, २ ।

५. नाट्यप्रकाशः, ८ पृष्ठ. ४७० (वामनी) ।

युक्तम्' इति भामहोद्भटादीनां च 'इत्यभिधानमसद्' इति उद्धरणेन च ।
सप्रति मम्मटभट्टानां भलंकारलक्षणं प्रस्तूयते—

उपकुर्वन्ति तं सन्तं येऽङ्गद्वारेण जातुचित् ।
हारादिवदलंकारास्तैः प्रनुप्रासोपमादयः ॥^३

ये धर्मा अंगद्वारेण अगिनो रसस्यांगभूतो शब्दार्थौ तदतिशयाधानमुखेन तम-
गिनं रसं सन्तं कदाचित्, न तु नियमेनेति यावत्, उत्कर्षयन्ति ते धर्माः अनु-
प्रासोपमादयः भलंकाराः । तत्र शब्दद्वारेण अनुप्रासादयः, अर्थद्वारेण उप-
मादयश्च । यथा—कण्ठाद्यंगोत्कर्षद्वारेण शरीरिणोऽप्युपकारका, हारादयोऽ-
लंकाराः ।

एते भलंकाराः यत्र रसस्य संभवस्तत्र तमुपकुर्वन्ति, यत्र तु रसस्य
अभावः तत्र ते वैचित्र्यमात्रपर्यवसिताः । यथा हारादयोऽपि कामिनीसौन्दर्ये
सति तदंगानामुत्कर्षका, कुरूप्यां तु दृष्टिवंचित्र्यमात्रहेतवः ।

अत्र लक्षणेऽङ्गद्वारेणेति रसधर्मत्वमलंकाराणां निरस्तम् । अनेन रसा-
वृत्तित्वं चलत्स्यतित्वं च भलंकाराणाम् । एवं चालंकाराः रसं विना अस्ति-
ष्ठन्ते, अवश्यञ्च नोपकुर्वन्ति, न वा रसम् साक्षात् किंतु अंगद्वारेणेति गुणैर्म्यो
विलक्षणाः । अतः फलितमलंकारलक्षणं—'रसोपकारकत्वे सति तदवृत्तित्वम् ।
तयात्वे सति रसानियतस्यतिकत्वं, अनियमेन रसोपकारत्वञ्चेति
त्रितयम्' काव्यालंकारस्य लक्षणम् । कुबलयानन्दचन्द्रिकायान्तु 'रसादिभ्य-
श्चमिन्नत्वे सति शब्दार्थान्यतरनिष्ठा या विषयितासंबधावधिप्रा चमत्कृति-
जनकतावच्छेदकता सदवच्छेदकत्वम् अनुप्रासादिविनिष्टशब्दज्ञानादुपमा-
दिविशिष्टार्थज्ञानात् च चमत्कारोदयात् तेषु लक्षणसमन्वयः । शब्दार्थयोजन-
निष्ठचमत्कृतिजनकतायां विषयितावच्छेदकत्वे तद्विशेषणभूतानुप्रासोप-
मादेस्तन्निष्ठावच्छेदकत्वात् । रसाद्यलंकारसंग्रहाय व्यग्योपमादिवारणाय च
भेदद्वयगर्भे सत्यन्तोपादानम् इत्युक्तम् ।

१. काव्यप्रकाश. ८, पृ० ४७० (वामनी) ।

२. काव्यप्रकाश. ८, पृ० ४७० । ३. काव्यप्रकाश. ८, पृ० ४७० ।

४. काव्यप्रकाश. (वामनी) ८, पृ० ४६६ ।

५. काव्यप्रकाश. (वामनी) ८ पृ० ४६६ ।

एवमिदं काव्यालंकारलक्षणं प्राधान्यतो ध्वनिमतमनुर्ध्व्यं व कुवलयानन्दचन्द्रिकायां कृतं तस्यैव काव्यशास्त्रेऽभिमतत्वात् । अत एव मयापि तदेव काव्यप्रकाशतोऽत्र (वामनोटीकात.) समुद्धृतम् । इदमेव नवीन ध्वनिसम्मत-मलंकारलक्षणं अस्माकं प्रवर्णविषयमुपकरोति । ध्वनिस्वीकार एव रसगुणालंकाराणां प्राप्तिस्त्वियां व्यवस्थितौ सम्पन्नयामलंकारप्रस्थानत्रैविध्य-संभवात् । तत्र स्वभावोक्तिप्रस्थाने गुणानां प्रभावो रसोक्तौ रसानां वक्रो-वती तु अलंकाराणां प्रभावः स्फुट एव । ध्वनिमते गुणरसयोरलंकारताया-मापत्तिरिति विरोधः, अलंकार्यत्वेनैतयोरभ्युपगतत्वात् । किन्तु ध्वनिकारेणान्य-त्रांगदशायां रसस्यालंकारत्वेऽङ्गोक्तेऽप्येति विवादः । ध्वनिकारेण स्वत एव एष ग्रहः पूर्वपक्षत्वेन समुपन्यस्य समाहितः । यथा—यत्र च रसरस-वाक्यार्थोभावस्तत्र कथमलंकारत्वम् । अलंकारो हि चास्त्वहेतुः प्रसिद्धः नासादात्मनैवात्मनश्चास्त्वहेतुः ।^१

प्रधानेऽथवा वाक्यार्थे यत्रांगं तु रसादयः ।

काव्ये तस्मिन् अलंकारो रसाविरिति मे मतिः ॥^२

ध्वनिकारस्यैव मतं प्रायः सर्वे भट्टविश्वनाथपंडितराजादयः
अलंकारिकाः समर्थयन्ति यथा—

रसभावतदाभासभावशान्त्यादिरक्रमः ।

भिन्नो रसाद्यलंकारादलंकार्यतया स्थितः ॥^३

‘काव्यशाल्मनो व्यंग्यस्य रमणीयता प्रयोजका अलंकाराः ।’^४

अत्र यदि रसानामंगत्वेऽलंकारताभिमतया ध्वनिवादिनां तर्हि तदभेदभूतानां गुणानां अपि विशेषस्थितौ न कापि अनुपपत्तिः । अलंकार-वादिनां प्राचीनानां नये तु सर्वेषाम् एव तत्त्वानामलंकारताभ्युपगतैव ।

१. ध्वन्यलोक २५ (वृत्ति) ।

२. ध्वन्यलोक २५ । ३. काव्यप्रकाशः ४. २६ ।

४. रसमंगाधर ।

अलंकारविकाशः

अलंकारशास्त्रीमैतिहासस्य - अध्ययनेन स्पष्टमिदं यदलंकाराणां विकाशवर्गीकरणयोः आधारो भित्तिर्वा अलंकार-प्रतिष्ठायाः प्रसार एव । दृष्टिभेदादलंकारेषु वर्द्धमानो भेदोज्ज्वलकारस्य विकाशवर्गीकरणयोः प्रयोजकः । अतोऽलंकारविकाशवर्गीकरणवर्धोपायः प्रस्थानपरिज्ञानं नितरां आवश्यकम् । प्रस्थानानामवान्तरभेदोऽपि विकाशवर्गीकरणयोः सहायकः । अत इतिहासाधारेण प्रस्थानपुरःसरमासकारिकक्रमेण अलंकारविकाशवर्गीकरणमावश्यकम् ।

प्रथमं समयदृष्ट्यालंकारप्रस्थानानि त्रिधा-प्राचीनमध्यमव्यभेदात् । तत्र प्राचीनमपि रसरीत्यलंकारभेदेन त्रिविधम् । प्राचीनेऽलंकारप्राधान्यकाले अलंकारगतार्थमपि रसप्रस्थानं चतुष्णाम् उपमा-रूपक-यमक-दीपकालं-काराणां पूर्वं निर्देशकारित्वाद् निदिष्टम् । वस्तुतः प्राचीनप्रस्थानं रीत्यलंकारप्रस्थानभेदेन द्विविधमेव । अस्य प्रस्थानस्य प्रधानाः षोडशः दण्डो-भामह-भट्ट-उद्भट-रुद्रटादयः आलंकारिकाः यैः ख्रिष्टाब्दीयपद्युक्तकादा-रस्य अष्टमशतकपर्यन्तं ग्रंथाः रचिताः । अत्र प्राधान्येन वर्णिता अलंकाराः । तत्र शब्दालंकाराः-अनुमासः, यमकः, गोमूत्रिका, सर्वतोभद्रं, प्रहेलिका आदयश्च । अर्थालंकाराश्च-स्वभावोक्तिः, उपमा, प्रतिवस्तूपमा, रूपक, दीपकं, भाषेयः, अर्थोत्तरन्यासः, व्यतिरेकः, विभावना, समासोक्तिः, प्रति-शयोक्तिः, उत्प्रेक्षा, हेतुः, सूक्ष्मः, लेशः, क्रमः, रसवद्, ऊर्जस्वी, तुल्ययोगिता, विरोधाभासः, अप्रस्तुतप्रशंसा, व्याजस्तुतिः, निदर्शनं निदर्शना वा, सहोक्तिः, परिवृत्तिः, आसीत्, सकीर्णम्, भाविकम्-इत्यादयो वर्णिताः ।

प्राचीनकाल-प्रस्थानम्-

अस्य प्राचीनप्रस्थानकालस्य आलंकारिका अलंकारप्राधान्यवादिनो नान्युपगच्छन्ति । रसध्वन्योः प्राधान्यं, यपि स्वेतावपि अत्रैव अन्तर्भवयन्ति । गुणाश्चापि प्रायः एवां नये ददा । भामहात् पूर्वोद्भवैर्मन्यो-भरतादिभ्योऽधि-गतान् कतिपयानेव यमकोपमारूपकादीनलंकारान् एतत्प्रस्थानमियती विपुलां संख्यां प्रापयति । अत्रास्ति कारणं दण्डि-भामह-भट्टोद्भटवाम-दीनां स्वभावोक्ति-वक्रोक्तिविषयको दृष्टिभेदः ।

मध्यकाल-प्रस्थानम्-

एतत्प्रस्थानं नवमशतकादारभ्य षोडशशतकं यावत् व्याप्नोति । अत्र प्रस्थाने ध्वनेर्ध्वजनाया वा उद्भावनायां सत्यामुपैति प्राधान्यमलंकारा-

णाम् । अस्य मुख्यः प्रतिनिधिः ध्वन्यालोककारः आनन्दवर्धनस्तदनुयायि-
नश्च अभिनवगुप्त-मुकुल-प्रतिहारेन्दुराजादयः । एते प्रायो मध्यकालप्राचीन-
कालप्रस्थाने समुन्नयन्ति । अतोऽलंकारप्रस्थानदृष्टिरामूलमेति परिवर्तनम् ।
शास्त्रसंदर्भे चालंकाराणाम् विहितमध्ययनं परिवर्तनं विस्तारयति । फल-
तोऽत्र प्राचीनप्रस्थानस्य अभिमता बह्वो गोमूत्रिका-प्रहेलिकादयोऽलंकारा-
स्त्यज्यन्ते गृह्यन्ते चानेके संकर-संसृष्टिपरिणामोल्लेखादयः । अत्रापि दृष्टि-
भेद एव बिच्छिर्दत्तिर्वैलक्षण्यादलंकारभेदे कारणम् ।

अस्य प्रस्थानस्याभिमतता अलंकारा इमे--तत्र शब्दालंकाराः--
यमकानुप्रासशृङ्खलितभाषासमपुनरुक्तवदामासादयः । अर्थालंकाराः--
उपमाऽनन्वयोपमेयोपमारूपकपरिणामसन्देहभ्रान्तिमानुल्लेखोऽपह्नुतिनिश्च-
योप्रेक्षातिशयोक्ति-सुल्ययोगिता-श्लेषक-प्रतिबस्तूपमा--दृष्टान्त-निदर्शना-
व्यतिरेक-सहोक्ति-समासोक्तिपरिकर-श्लेषाप्रस्तुतप्रशंसा-व्याजस्तुतिपर्यायोक्त-
काव्यलिङ्गानुमान-हेत्वनुकूला-अर्थापत्ति-विकल्प-समुच्चय-समाधि-प्रत्यनोक-
प्रतीप-मोलित-सामान्य-तदगुणातदगुण-सूक्ष्म व्याजोक्ति-स्वभावोक्ति-
भाविकोदात्त-रसवदलंकार संसृष्टि-सकराभिधाः । अत्र प्रस्थाने त्रय एव
माधुषीजःप्रसादाख्याः गुणाः न दत्ता प्राचीनप्रस्थानवत् । एवं स्पष्टमेवात्र
भेदः प्राचीनात् । अत एवालंकारेष्वपि दृश्यते महान् भेदः ।

नव्यकाल-प्रस्थानम्--

इदं चान्तिमं महेश्वरपूर्णं प्रस्थानम् । सप्तदशशताब्देऽस्तराधादारभ्य
एकोनविंशतेऽस्तराधेर्यन्तं व्यापमिदं प्रस्थानम् । अस्य मूर्धन्यो विन्दारको
न्यायादिशास्त्रनिष्णातः पंडितराजो जगन्नाथः । अयं नव्यन्यायदृष्ट्या
समेस्तमेव अलंकाराणां नामाद्य अलंकारमणिमुद्धार, जहार च गुणवर्ता-
मालंकारिकाणां हृदयमधिष्ठमन्तर्ध्वान्तिम् । व्यंग्यस्य रमणीयताप्रयोजिकया
स्वालंकारदृष्ट्या पंडितराजो दत्त नवीनालंकारानुद्गमय मध्यकालप्रस्थाना-
भिमतं रूपं द्विसप्तत्यलंकारैः सह संकलनया अलंकाराणां संख्यां द्विनवति
प्रापयामास । अस्य प्रस्थानस्यान्ये मुख्यतः समर्थका बभूवुः कैशवमिश्राः
अलंकारशेखरकाराः, अलंकारकौस्तुभकाराः विश्वेश्वरादयश्च । अस्य
प्रस्थानस्यालंकारदृष्टि ध्वनेः स्वीकारेण रमणीयतायाश्चाम्युपगमेन अतीव
संगता । नव्यन्यायदृष्ट्या अलंकारपरीक्षणेन अलंकारदृष्टी भगावता

सूक्ष्मता चापाता । अत एवेदं प्रस्थानं पूर्वं प्रस्थानापेक्षया अधिकमभिमतम्—
लंकारिकाणाम् ।

अनेन प्रस्थानेनोद्भाविता उदयुता वा अलंकारा दश । यथा—
(१) प्रौढोक्तिः (२) ललितम् (३) ग्रहपंखम् (४) विषादः (५)
उत्सासः (६) अवज्ञा (७) अनुज्ञा (८) तिरस्कारः (९) लेशः
(१०) असम इत्याख्याः ।

एते प्रायः सर्व एवालंकारा प्रदीपोद्योतादि-टीकाकारैः मम्मटाभि-
मतेष्वेव अलंकारेष्वन्तर्भाविताः । यथा—प्रौढोक्तिरतिशयोक्ती काव्यलिङ्गे
उत्सासः । अवज्ञाविषादालंकारौ च विषमालंकारे । एव दृष्टिभेदेन अलं-
काराणां जायते विकासः । अत्र प्रस्थानानां प्रभाव एवाधिकं प्रपद्यते । अत
एव अलंकारविकाने प्रस्थानानुसारं भेदं पश्यामः ।

यथा यथा विवर्धन्ते प्रस्थानानि, भवति च नवदन्वायादिशास्त्राणां
प्रयोगोऽलंकाराणां विवेचने, तथा तथा अलंकाराणां सख्याया नाम्नि स्वरूपे
च जायते विकासः । यथा—भरतनाट्यशास्त्रे उपमा-दीपक-रूपक-यमकेति
चत्वार एव अलंकाराः । किन्तु उत्तरोत्तरं प्रस्थानप्रभावितेन अलंकारि-
काणां दृष्टिभेदेन वर्धन्तेऽलंकाराः । अत एव दण्डिना काव्यादर्शे पञ्चविंश-
दलंकाराः, मामहेन एकोनचत्वारिंशत्, उदयमटेन द्विपञ्चाशत्, मम्मटेन
काव्यप्रकाशे सप्तपष्टिः (एषु षट् शब्दालंकाराः), चन्द्रालोके शतम्, कुव-
लानन्दे च चतुर्विंशत्यधिकशतमलंकारा वसिताः । अलंकाराणां नाम्नि
भेदस्तु अल्प एव । यथा—स्वाभावोक्तिः स्वभावनाम्नां जात्याख्यया वा
व्यपदिष्टा । एवमेव यथासंख्यालंकारोऽपि क्रमाभिधया व्यपदिष्टः । अलं-
काराणां स्वरूपे तु अधिकं परिवर्तनम् । अत्र विस्तरमिष्या विकासोपबृंह-
णार्थं संकेत एव क्रियते । यथा समासोक्तिः—

--- उपमेयस्यानुवर्ती समानवस्तुन्यायः समासोक्तिः ।^१

समासोक्तिः समर्थेय कार्यालिंगविशेषणः ।

व्यवहारसमारोपः प्रकृतेऽप्यस्य वस्तुनः ॥^२

अत्रानयोः प्राचीननवीनलक्षणयोः महान् भेदः । यत्र प्राचीने वस्तुनि वस्तुनो न्यासः स्वीकृतः, किन्तु नवीने वस्तुनो व्यवहारे व्यन्तार-समारोपः । अत्र नवीनमेव लक्षणा संगतं, अन्यथा रूपके प्रति-गतिदुर्बारा । अत एव उद्योतकारोऽपि सप्रच्छते । यथा—

‘रूपके विशेष्ये प्रकृतरूपारोपः । समाप्तोक्तौ तु प्रकृतव्यवहारोपः ।’^१

एवं प्राचीननवीनदृष्टिभेदेनालंकारस्वरूपे पर्याप्तौ विकासः प्रतीयते ।

अत्रालंकाराणां विकाशस्य प्रधान कारणमलंकारप्रत्यानत्य अर्वा-न्तरास्त्रिविधा—स्वभावावोक्ति-वक्रोक्ति-रसोक्त्याख्या धाराः, यासां निरूपणार्थं प्रयासः विपश्चिद्भिः कृतः । अत्रालंकाराणां विकासप्रसंगेन आलंकाराणां संकेत एव कृतः, विस्तरस्तु तात्तानत्र न समीचीनः ।

भामहो हेतु-सूक्ष्म-लेशाद् वक्रोक्त्यभावादलंकाराद् न भनूते । किन्तु दण्डी सवर्णितान् उत्तमनूपणत्वेनांगीकृत्य अलंकारान् विकाशयति । यथा—

हेतुः सूक्ष्मोऽप्य लेशश्च नालंकरतया भतः ।

समुदायाभिधानस्य वक्रोक्त्यनभिधानतः ॥^२

हेतुश्च सूक्ष्मलेशो च वचामुत्तमनूपरान् ।

कारणतापको हेतु तौ घानेकविधौ यथा ॥^३

एवं नव्यगास्त्रादिसहृताद् अलंकारप्रत्यानपरिशीलनाद् अविगता सकार-बीजानाम् ऋजुकुटिलनानापञ्चषामालंकारिकारा दृष्टिभेदेन वि-सृता अलंकाराः । दण्डी तु अलंकाराणां बहुधा विवक्ष्यमानानां वचनस्या-संभावता काठिन्यं वा शसति । यथा—

१. प्र० उद्यो० पृष्ठ ४७७ ।

२. भामह, वाक्यालंकार २८६ ।

३. दण्डी वाक्या० २.२३३ ।

‘ते चाद्यापि विकल्प्यन्ते कर्ताद् कात्सर्येन वक्ष्यति ।’^१

ध्वन्यालोकेऽपीदमेव समर्थ्यते—

सहस्रशो हि महात्मभिरन्यैरलंकाराः प्रकाशिताः, प्रकाश्यन्ते च ।
याविकल्पानामानन्द्यात् ।^२

अतो मेधाविनां कल्पनायाः कदापि विरमाभावात् कल्पनाप्रभविणाम-
लंकाराणामियत्तया परिच्छिद्य निरूपणमसंभवम् । अत्र त्वलंकारग्रन्थाना-
श्रित्य विकासो दर्शितः ।

१. दण्डी, काव्या०, २.१ ।

२. ध्वन्यालोक (सोचन०) पृ० २६

अलंकाराणां वर्गीकरणम्

सर्वेषामलंकारप्रधानां पर्यालोचनया विदितं यदलंकाराः पूर्वं शब्दार्थयोर्भेदेन विभक्ताः । ततः क्रमशः तृतीयोऽपि भेदः शब्दार्थोभयभेद-
रूपेण स्वीकृतः । पूर्वमेतेषाम् विभागानामाधारो बभूव आश्रयाश्रयिभावः,
किन्तु मम्मटादिभिरस्य निराकरणं कृत्वा ग्रन्थव्यतिरेकाभ्यामेव अलंकार-
भेदव्यवस्था शब्दार्थोभयरूपिणी स्वीकृता । एष त्रिविधो विभागोऽजीव
स्थूलः, आलंकारिकाणामत्र न वसंतेऽधिकं वमन्यम् । वक्रोक्तिश्चेत्यादयः
कतिपयाः सन्ति ईदृशा अलंकाराः यत्र शब्दार्थयोर्भेदे वर्धते विवादः । शिष्टा-
नामन्येषां अलंकाराणाम् भेदस्तु शब्दार्थोभयभेदकृती न तथा विवादं
भजते । केवलं भोजस्यैव भेदः सर्वेषां नव्यः । भोजात् पूर्वं स्वीकृता शब्दा-
र्थोभयभेदकृता व्यवस्था । भोजो द्विसप्ततिरलंकारान् मनुते यत्र चतुर्विंशतिः
अलंकाराः शब्दगताः, शिष्टे च द्वे चतुर्विंशती अर्थशब्दार्थोभयगताश्च ।
एष विभागः सर्वथा नवीनेन न केनापि आलंकारिकेण अंगीकृतः । एवमेते
स्थूलाः विभागाः न मनोवैज्ञानिकता आवहन्ति अलंकाराणां चित्तवृत्तिरूप-
त्वात्, स्थूले चात्र विभागे तस्या अदर्शनात् ।

प्रथमं आमहोऽलं कृतौनामेकां वक्रोक्तिमेव भेदिकां मनुते शब्दार्थ-
भेदस्य तदाभावात् । स इमां स्वभावोक्तिवक्रोक्तिभेदेन द्विधा विभजते,
तथाप्याग्रहो वक्रोक्तावेव । अत एव स्वभावोक्तिमूलकान् हेतु-मूलक-
लेसादीन् अलंकारान् नायं सहते, तत्र वक्रोक्तेरभावात् । अतोऽस्य दृष्ट्या
सर्वे अलंकाराः वक्रोक्तिमूलका एव । परं दण्डी नेदं सहते । स स्वभावोक्ति-
वक्रोक्तिभेदेन भिन्नं द्विविधं काव्यवाङ्मयमंगीकृत्य अलंकारान् द्विधा
विभजते । इममेव वैज्ञानिकक्रम कात्यानतरेण स्वोक्त्य भोजोऽपि काव्य-
वाङ्मयं स्वभावोक्ति-वक्रोक्ति-रसोक्तिभेदेन त्रिधा विभज्य त्रिविधं वर्गी-
करणमंगीकरोति अलंकाराणाम् ।

किन्तु एतान् त्रीन् आलंकारिकान् विहाय न केनाप्यन्येनात्र कृतो-
ऽधिकायासो येनैषा विशिष्टा मनोवैज्ञानिकी पद्धतिः अग्रेऽस्तं याति । मम्मट-
सदृशः आलंकारिकमूर्धन्योऽपि वर्गनिर्देशम् विनैव अलंकारान् विदधुते ।

दण्डिभोजयो. पदनादपि भवन्ति प्रयामा अनकाराणा वर्गीकरणस्य पर
मत्र दृष्टिभेदान् भिद्यते आधारा ।

प्रथमं भट्टोद्भट एव काव्यालंकारसारमंग्रहे वर्गीकरणाय प्रयतते ।
न स्वाभिमतान् चत्वारिंशदलकारान् योदा विभजते ।

तत्र प्रथमवर्गस्यालंकाराः—गुणरत्नवदाभास-छेकानुप्रास-त्रिविधा-
वृत्ति-(पद्या-कोमला-उपनागरिका) लाटानुप्रासो-गमा-त्रिविधदीपक-(आदि-
मध्यान्तभेदेन)-प्रतिबम्बपमा इत्यभिधाः ।

द्वितीय-वर्गस्यालंकाराः—आशेष-अर्थान्तरन्यामव्यतिरेक-विभावना-
ममामोक्ति-अतिशयोक्तयः ।

तृतीय-वर्गस्यालंकारा—ययान्ब्योत्प्रेक्षा-स्वभावोक्तयः इत्याख्या ।

चतुर्थ-वर्गस्यालंकारा—प्रेम-रमवद्-उज्ज्विपययोक्त-ममाहिता-
भिधाः ।

पञ्चम-वर्गस्यालंकाराः—अपह्नु नि-विशेषोक्ति-विरोध-तुल्ययो-
गिता-अप्रस्तुतप्रगमा—व्याजन्नुति—निदर्शनापमेयोपमा-महोक्ति—मकर-
परिवृत्तिरिति ।

षष्ठ-वर्गस्यालंकाराः—अनन्वय-नदेह-मंनृष्टि-भाविक-काव्यनिग-
दृष्टान्ता ।

किन्तु एतेषु चतुर्थ-वर्ग एव भगवतः प्रतिभाति । शिष्टेषु वर्गेषु न
किमपि एतावद् व्यावर्तकम् भेदकं तत्त्वं उपलभ्यते, यदाश्रित्यान्ववर्गा
स्वतन्त्रमतामादधुः । चतुर्थवर्गोऽपि प्रेम-रमवद्-उज्ज्वि-ममाहित इति
एतेषां म्यापनं मंगतिं नञ्जते । उदात्तपर्यायोक्तयोरपि यथाकथञ्चित्
व्यंग्यत्वेन विषयमाभ्यान् म्यापनं भवेत् क्षम्यम् । किन्तु श्लेषस्य तत्र म्यति-
न्तु न वयमपि ममयनं कर्तते ।

अतः पदं म्दष्टस्य वर्गीकरणं अधिकं सफलं यतो अत्रत्याः वर्गा
प्रापो वैज्ञानिकाधारमाहिता । अनेन अर्थालंकाराः चतुर्धा विभक्ता ।
तद्यथा—(१) वास्तवम् (२) औपम्यम् (३) अतिशय (४) श्लेषश्च ।
वस्तुस्वरूपकथनं वास्तवम् । अत्र महोक्तिममुच्चादयोजनकाराः । उपमेयोप-
मानभाव औपम्यं । उपमोन्वैज्ञानिकदयोजनकाराश्च गृह्यन्ते । प्रेयोविशे-

(vi) विशेषणविशेष्यनिश्चिन्निह — व्येप एक एव ।

३ विरोधमूलको वर्गः—विरोध-विभावना-विशेषोक्ति-प्रतिग-
धोक्ति-(वाच्यस्वरूपार्थापयंविषयंयच्च)-अधिक-प्रमगति-विषम-सम-
विचित्र-अन्योन्य-विशेष व्याघाता प्रादभासकारा ।

गुट्टविरोध — विरोध ।

कार्यकारणभावाधिता — विभावना-विशेषोक्ति-प्रतिगयोक्तय ।
अमगति-विषम-सम-विचित्र-अधिक-अन्योन्य-विशेष-व्याघाता ।

४. भृङ्गनामूलको वर्गः—कारणमाला-दीपक-एकादलि-मार
मालादीपकानि ।

५. न्यायमूलको वर्गः—नको वाक्य लोचइति भेदेन न्यायस्य
नैविध्यात् न्यायमूलका अपि त्रिविधा । तत्र—

(क) तर्कन्यायमूला—काव्यनिग-अनुमानश्च ।

(ख) वाक्यन्यायमूला — प्रथामन्य-पर्यायपरिवृत्ति-परिमन्या-अर्था-
पत्ति-विकल्प-समुच्चय-समाधयश्च ।

(ग) लोचन्यायमूला — प्रत्यनीक प्रतीपप्रतीति-सामान्य-तद्गुण-
अतद्गुण उत्तरोदत्त ।

६. गूढार्थप्रतीतिमूलको वर्ग — नूतन-व्याजोक्ति-वक्रोक्ति-स्वभा-
वोक्ति भाविक-उदात्त-रसवद्-प्रेय-ऊर्जस्विसमाहित-भावोदय-भावसधि
भाव शकलता ।

एव पङ्क्तौषु विभक्ता अलङ्कारा अलङ्कारमर्धस्वकारकेषा
म्यकेषा ।

विद्यानाथोऽपि पूर्ववर्तिनाम् रुद्रट्ट रथ्यकविद्याधरादीना वर्गीकर-
णानि आहतस्य अथालङ्काराऽऽनुर्धा विभजते—

(१) केचन प्रतीयमानवन्तव ।

(२) केचन प्रतीयमानोऽन्यः ।

(३) केचन प्रतीयमानरसभावादय ।

(४) केचन अस्पृष्टप्रतीयमानाः ।

एतेषामेवान्तरविभागा नव विद्यन्ते । यत्राहिनोऽप्येयोजावाग्वर्गं
यथा—

(१) नाधर्म्यमूल (अयमपि त्रिधा भेद—ग्रभेद—भेदाभेदभेदात्) ।	
(२) अघ्यवन्मात्रमूल ।	(३) विरोधमूल ।
(४) जाययन्यायमूल ।	(५) लोकाव्यवहारमूल ।
(६) तदन्यायमूल ।	(७) शृङ्खल वैचिन्त्यमूल ।
(८) अपहृत्यमूल ।	(९) विनेदगर्भविज्ञमूलश्चेति ।

प्राय एतान्येव धर्मोद्वेगानि अनुवृत्त्य दर्पणकारो दिशदनाथोऽपि
विधत्ते वर्गोद्धारण । तथापि न प्राधान्येनालङ्कारमवस्वकारमनुवर्तते ।
यथा—तत्र प्रथममर्थालङ्कारो नष्टः

(१) सादृश्यगर्भं ।	(३) विरोधगर्भं ।
(२) शृङ्खलाग्रन्थ ।	(४) तदन्यायमूल ।
(५) जाययन्यायमूल ।	(६) लोकाव्यवहारमूल ।
(७) गूढाधप्रतीतिमूलश्चेति भेदात् ।	

१ सादृश्यगर्भं.—सादृश्यगर्भो हि भेदाभेदप्रधानः, तदभेदप्रधानः,
योरन्याश्रयश्चेति त्रिधा । तत्र—

- (३) भेदाभेदात्मकाद्वैतत्वात् —उपम—उपमेयोपमा — अनन्वय-
स्मरणश्चेति ।
- (५) तदभेदप्रधानादौपाध्ययमायनूतान्यामृद्विधा तत्रातोपभुक्त्वा —
एतत् परिणाम मन्दहृद् भ्रान्तिमदुत्तेज्यापहृत्यभिधा ।
अप्यनसाधपूर्वा—उत्प्रेक्षातिगयोद्वेगयोः ।
- (७) गम्योपन्यासश्च पुनः पदार्थगतो नामपार्थगतो भेदप्रधानो
दिनेपणविनिर्दिष्टो विनेदगर्भविनिर्दिष्टश्चेति
पञ्चमः । तत्र—

(i) पदार्थगती—दीपक, तुल्ययोगिता चेति ।

(ii) वाक्यार्थगता.—प्रतिबन्धमा इष्टान्तनिर्दयताश्चेति ।

(iii) भेदप्रधाना—व्यतिरेक महोक्ति विनोक्तिश्चेति ।

(iv) विशेषणविच्छेदिकी—नमानोक्ति-परिकल्प ।

(v) विशेषणविशेष्यविच्छेदिकी—श्लेष एव । अप्रत्युपगमा-
अर्थान्तरन्यास-पर्यायोक्त व्याजस्तुति-आक्षेपश्चेतीमेऽपि ।

(८) विरोधमर्भा—विरोध-विभावना—विरोधोक्ति—प्रतिशयोक्ति

(कारणकारणविशेष्यरूपा—अमर्गति-विषम-मम-विचित्र-अधिर-अभ्योग्य
विशेष व्याधातश्चेत्यभिधा ।

(९) शृङ्खलामूला—कारणमाला—एकावलि—मात्रादीपक—मात्र
इत्याख्या ।

(१०) सकंभापमूलो—वाक्यतिग-अनुमानश्चेति ।

(११) धारय-धायमूलाः—यथामन्य-पर्यायि—परिवृत्ति—परिसर्या-
पर्यायिनि-विकल्प-समुच्चय-नमाधिरचेत्यभिधा ।

(१२) लोकव्याप्यमूला.—प्रत्यनीक-प्रतीप-मीतित-सामान्य तदगुण
अतर्गुरा उन्नत इत्याख्या ।

(१३) गूढानं प्रतीतिमूला—नृक्षम-व्याजोक्ति, वक्रोक्ति, मन्त्राशोक्ति
नादिक, उदात्त, समदृष्ट, प्रेम, उज्ज्वली, भावोदय, भावशान्ति, भावमयि,
भावशक्तितेत्यभिधाः । अन्वेषमूलो समृद्धिसकरो ।

अत्र दर्शयन्तरो निश्चयानकारमधिक अपह्नुतेरन्तर म्थापयति ।
व्याजस्तुति, पर्यायोक्त अर्थान्तरन्यास, वाक्यतिग अनुमानश्चेत्याख्यान्
अलकारान् परिभाष्य तेनैव क्रमेण म्थापयति, येन स्पष्टात्र वर्गीकरणे ते
मिता । हेतुनुक्त्यान्विधौ अलङ्कारौ आधिक्य आक्षेपानन्तरं स्वामिनी ।
विभावनाविशेषोक्तौ च विरोधस्य पूर्वं स्थापिते । पूर्वं मालादीपक
नमयति, तत एकावली । उत्तरालकारश्च अर्थापत्तेः पूर्वं स्थापयति ।

एवमिदं दर्पणकारपयन्तमनकाराणां वर्गीकरणम् । नवीन परम्प-
राया अनकाराणां च वर्गीकरणस्य उपस्थापकं पण्डितराजजगन्नाथ-
अनन नन्दन्यायदृष्ट्या ध्वनिं निरीक्ष्य अनकारस्य रसदीप्तिता च परेण
रसालकारयो रामणीयक समन्वयं माघिनो यश्च नमस्तस्य नवीनप्रस्था-
नस्याधारमिति । अत एवानेन मध्यवर्तीपक्षया दत्त अनकारा अधिक-
स्वीकृताः । ते च यथा— (१) प्रौढोक्ति (२) लघितम् (३) प्रहसनम्
(४) विशादनम् (५) उल्लासः (६) अवज्ञा (७) अनुज्ञा (८) स्नेह-
(९) असमञ्च ।

अलकाराणां वर्गीकरणस्य त्रिविधं कृतम् पण्डितरानेन । १-सादृश्यप्र-
स्थानम् २-विरोधप्रस्थानम् ३-शृङ्खलाप्रस्थानम् । तत्र—

१-सादृश्यप्रस्थानमूलकाः अलकारा—उपमा उपमेयोपमा अनन्वय-
अमम उदाहरणं मन्त्रा रुचक परिभाषा नन्ददेह आनिमान् उल्लेख-
माल्लुति उत्प्रेक्षा अतिशयोक्तिं तुल्यगिता दीन्य प्रतिबन्धनमा
दृष्टान्त निदर्शना व्यतिरेकं महोक्तिं विनोदितं मम मोदितं पञ्च-
दशैव उक्तान्ता एवान्वयिन् अलकाराः ।

२ विरोधप्रस्थानमूलकाः—विरोध विभावना विशेषोक्तिं प्रमगति
विषम मम विचित्र अधिक अन्योन्य विशेष व्याघात इत्यभिधा
एकादशादकाराः ।

(३) शृङ्खलाप्रस्थानमूलकाः—अवशिष्टाश्च कारगमाला एतावति
मारादयं दिनदलकारा शृङ्खलाप्रस्थानमूलकाः ।

ए० दौ० गजेन्द्रगडकरमहोदयैरपि वाच्यप्रकाशस्य आन्तर्भाषी-
भूमिकाया अलकाराणां वर्गीकरणप्रकरणे सूचितवान् नवीन मनोवैज्ञानिक
विभाजन—

१. सादृश्य (Similarity) प्रस्थानमूलकाः—

अत्र सादृश्यमूलकानामलकाराणां सत्त्वा विनतिः । एतेऽपि सादृश्य-
स्य निमित्तत्वात् त्रिषु वर्गेषु विनक्ताः । तत्र प्रथमवर्गे सन्ति उपमा उपमे-

योपमा अनन्वयश्चेति श्रयः । अथ भेदात्मक सादृश्य । द्वितीयवर्ग—मन्देह (द्विकोटिक ज्ञान) उत्प्रेक्षा (उत्कटकोटिक) रूपक (अभेद) अपह्लाति (अपह्लावपूर्वकोऽभेदः) अनिशयोक्ति (अध्यवमान) भ्रान्तिमान् इत्याख्या अलंकाराः । अत्राभेदात्मकं सादृश्य नानारूप परिणमति । तृतीयवर्ग—वशिष्टाः—प्रतिवस्तूपमा दृष्टान्तः निदर्शना दीपक तुल्ययोगिता समासोक्त्यप्रस्तुतप्रशमा (पञ्चमी) सामान्य मोक्षित व्यतिरेक इत्यभिधा अलंकारा एवमेते सादृश्यप्रस्थानमूलका विशत्यलंकाराः ।

२. विरोधप्रस्थानमूलकाः—अत्रापि विरोधस्याभ्यन्तरवाह्यभेदेन द्विविधा भेदमूलकालंकाराः । तत्राभ्यान्तरभेदमूलका—विषम विशेष अधिक व्याघातः इत्यभिधाः । बाह्यविरोधमूलका—अनिशयोक्ति (चतुर्थी भेद) विभावना विशेषोक्ति असंगति अतद्गुणम् इत्याख्या ।

३. मानुरूप्य (Contiguity) प्रस्थानमूलकाः—अप्रस्तुतप्रशमा (प्रथमं प्रकारमारभ्य चतुर्थं यावत्) सूक्ष्म स्मरण इत्याभिधान्त्रय ।

४. शृङ्खलामूलकाः—मालदीपक कारणमात्रा मात्र एकावली इत्याख्या चत्वारोऽलंकाराः ।

५. तर्कन्यायमूलकाः—काव्यलिङ्गम् अर्थान्तरन्यास अनुमानमुत्तर (प्रथमः प्रकारः) इत्याख्या ।

६. विविधात्मकः (Miscellaneous)—इत्येव व्यासभ्यः स्वभादोस्ति पश्विनि पर्यायस्या अलंकारा न कस्मिन्नपि वर्गे म्याप्यन्ते, उत्तद् वर्गेषु स्वीकृतव्य वैशिष्ट्यान्नानुपलभात् ।

एवं मनोवैज्ञानिक नवीनप्रस्थानमाधित्य अलंकाराणां विभागो विहितो गजेन्द्रगडकरमहोदयैः । एषोऽपि विभागा अल्पविभागवत् न सर्वथा व्यावृत्तविभाग प्रप्नोति अलंकाराणां, अस्तु सश्लिष्टमर्थद्विक एवालंकारो वर्गद्वये प्राप्यते । अयं क्रमः प्राचीननवीनप्रस्थानयो अलंकारविभागे समानः । यत् एक एव अलंकारो म्भटादिभिभिन्ने वर्गे स्थापित यथा—महोक्ति—विषम—हेतुचनरो उत्प्रेक्षादयो नवअलंकारा वर्गद्वये विनिवेशिताः । नैप दीपकः, दृष्टिभेदेनास्य समर्थनाद् । अतोऽलंकारविभागे कवेर्दृष्टिभेद प्रथम इत्यवधारयम् । अलंकारस्य प्राचीननवीनप्रस्था-नयो महभावेन निष्पन्नायामलंकारदृष्टौ सर्वैलंकारविवादा विरता म्यु

उपमा

- १-नवानघोऽघो बृहतः पयोधरान् समूटकपूर् रपरागपाण्डुरम् ।
क्षणक्षणोक्षिप्तगजेन्द्रकृत्तिना स्फुटोपमा भूतिसितेन धम्मुना ॥ १-४
- अत्र द्वितीयपादे लुप्तोपमा, स्फुटोपमिति आर्थी समासगता च ।
- २-दवानमम्भोरुहकेशरद्युतीर्जटा शरच्चन्द्रमरीचिरोचिपम् ।
विगकापिङ्गास्तुहिनस्थलीरुहो घराधरेन्द्र ग्रततोततीरिव ॥ १-५
- अत्र पूर्वोद्धे लुप्तोपमाद्वयम् पराद्धे च श्रौतो पूर्णोपमा ।
- ३-पिशगमोञ्जोयुजमर्जुनच्छर्वि वसानमेणाजिनमञ्जनद्युति ।
मुवर्गमूत्राकलिताधराम्बरा विडम्बयन्त गितिवाससस्तनुम् ॥ १-६
- अत्र विडम्बयन्त इति आर्थी उपमा ।
- ४-बिहङ्गराजाङ्गरुहैरिवायतैर्हिरण्ययोर्वीरुहवल्चितन्तुभिः ।
कृतोपवीन हिमशुभ्रगुच्चैर्धनघनान्ते तडिता गरौरिव ॥ १-७
- अत्र प्रथमे चतुर्थे च चरणयो श्रौतोपमा समासगा च ।
- ५-निमगंक्षित्रोज्ज्वमूढमपदमणा लमट्मच्छेदसितागमगिना ।
चक्रामन चारुचमूढमृग्मणा कुयेन नागेन्द्रमिवेन्द्रवाहनम् ॥ १-८
- अत्र द्वितीयचरणे लुप्तोपमा चतुर्थचरणे च श्रौतोपमा पूर्णा च ।
- ६-यतस्तनङ्गप्रतिममनपोनिधि पुरोऽप्य यावन्न भुवि व्यलीयत ।
गिरेन्मन्त्रित्वानिव नावदुच्चरंजवेन पीठादुदतिष्ठद्व्युत् ॥ १-९
- पतङ्गप्रतिम इति समासगता, आर्थीयमुपमा । द्वितीयाधे पूर्णोपमा ।
- ७-न यावदेतावुदपश्यदुत्थितो जनस्तुषाराञ्जनपर्वताविव ।
म्वहस्तदत्तं मुनिमामने मुनिश्चिगन्तनस्तावदभिन्यवीविशत् ॥ १-१०
- यमं नृणा आब्दीसमामगोपमा ।

अथ वाचकशब्दलुपोपमा सा च समासगा ।

६८-गोभानसीषु दारुमास्थितानामालम्बिभिश्चन्द्रकिणा कलाप ।

हरिन्मणिरयामतृणाभिरामैर्गृहाणि नीर्ध्रैरिव यत्र रेजु ॥ ३-४६

अत्रापि वादिलुपोपमा वाक्यम्, च सा ।

६९-द्यन्तेष्वपि स्पष्टतरेषु यत्र स्वच्छानि नारीकुचमण्डलेषु ।

आकाशसाम्य दधुरम्बराणि न नामत केवनमर्थतोऽपि ॥ ३-५६

आर्यो समासगोपमा पूर्णा च ।

७०-निषेव्यमाणेन शिवैर्मरुद्भिरध्यास्यमाना हरिणा विराय ।

उद्रश्मिरत्नाङ्कुरधाम्नि सिन्धावाह्वास्त मेरावमरावती या ॥ ३-६२

वादिलुपोपमा वाक्यम् च सा ।

७१-स्निग्धास्त्रनदमामरुचिः सुवृत्तो बध्वा इवाचसितवर्णकान्ते ।

विशेषको वा विधिनेप यस्याः धियं त्रिलोकीतिलकं स एव ॥ ३-६३

श्रीतोपमा श्लिष्टा पूर्णा च सा ।

७२-ताम्रीक्षमाणः स पुर पुरस्तात्प्रापत्प्रतोलीमलुप्रतापः ।

वज्रप्रभोदसःसिसुरायुधश्रीर्था देवमेनेव परैरलङ्घया ॥ ३-६४

पूर्णापमा श्रीती समासगा च सा ।

७३-प्रभु इवाङ्गादरविन्दनाभेः शंभोजंटाजूटतटादिवापः ।

मुखादिवाप्य श्रुतयो विधातु पुरास्त्रिरीशुर्भुजिदध्वजिन्य ॥ ३-६५

मालोपमेय श्रीती समासगा च सा ।

७४-निरन्तरानेऽपि विदुष्यमाने दूर पथि प्राणभृता गणेन ।

तेजोमहद्भिस्तमसेव दीर्घद्विर्परसबाधमयावभूवे ॥ ३-६७

श्रीतोपमा पूर्णा वाक्यम् च यम् ।

७५-पारेजलं नीरनिधेरपश्यन्मुरारिरानीलपलाशगदी ।

यनादलीरत्कलिकासहस्रप्रतिक्षणोत्कलित वलाभा ॥ ३-७०

वाचकशब्दलुप्तोपमा सा च समासगा ।

७६-यक्ष्मीभृतोऽम्भोधितटाधिवासान् द्रुमानसो नीरदनीलभास ।

लतावधुसप्रयुजोऽधिवेल बहूकृतान् स्वानिव पश्यति स्म ॥ ३-७१

समासगा लुप्तोपमा ।

७७-उद्धृत्य मेघस्तत एव तोयमर्थं मुनीन्द्रैरिव सप्रणीता ।

आलोकयामास हरि पतन्तीनंदी स्मृतीर्वेदमिवाम्बुराजिम् ॥ ३-७२

पूर्णोपमा श्रौती समासगा च ।

७८-वदन्निजलापायविषाण्डुराणि धीतोत्तरीयप्रतिमच्छदीनि ।

अभ्राणि विभ्राणमुमाङ्गसङ्गविभवतभस्मानमिव स्मरारिम् ॥ ४-४

श्रौती उपमा सा च पूर्णा समासगा ।

७९-विलम्बिनानोत्पलकरांपूरा कपोलभित्तीरिव लोघ्रगोरी ।

नवोलपालङ्कृतसंकताभा शुचोरप शैवलिनीदधानम् ॥ ४-८

श्रौतोपमार्धोपमयो समष्टि ।

८०-यन परार्थ्यानि भृतान्यनूतं प्रस्येमुं हुभूरिमिरुच्छिस्तानि ।

आद्यादिव प्रापणिनादजखं जग्राह रत्नान्ममितानि लोक ॥ ४-११

श्रौती उपमा सा पूर्णा समासगा च ।

८१-यथाधिरूढेन महीरुहोच्चैरुन्निद्रपुष्पाक्षिसहस्रभाजा ।

सुराधिपाधिष्ठितहस्तिमलसीला दधौ राजतगण्डशैल ॥ ४-१२

अत्र वाचकशब्दलुप्तोपमा सा च समासगा ।

८२-विमिश्रवर्णा गरुडाग्रजेन सूर्यस्य रथ्या परित स्फुरन्त्या ।

रत्नं पुनर्यत्र रुचा रुचं स्वामानिन्यरे वंशकरीरनीलैः ॥ ४-१४

वादिलुप्तोपमा सा च समासगा ।

८३-वहति य परितः कनकस्यली सहृदिता लसमाननवांशुकः ।

मचल एव भवानिव गजते स हृदितालसमाननवांशुकः ॥ ४-२१

श्रीतोपमार्थोपमयो मसृष्टिः ।

८४-कृत्वा पुं वत्पातमुच्चं भृंगुम्यो मूर्ध्नि प्रावृणा अर्जरा निर्भरीषाः ।

कुर्वन्ति क्षामुत्तरतन्तः स्मरार्तेस्त्रलोकस्त्रीगात्रनिर्वाणमयः ॥ ४-२३

प्रायो तद्वितगतोपमा पूर्णा च सा ।

८५-स्थगयन्त्यमू शमितचातकार्तस्वरा

जलदास्तडितुलितकान्तकार्तस्वराः ।

जगतीग्निं स्फुरितचारुचामीकराः

मवितुः क्वचित् कपिशयन्ति चामीकराः ॥ ४-२४

ममामगा प्राप्युपमा ।

८६-उच्चमंहारजतराजिविराजितासौ

दुर्वर्णमिति रिह सान्द्रमुधासवर्णा ।

प्रम्येति भस्मपरिपाण्डुरितस्मरारे-

द्वह्निलोचनललामललाटलीलाम् ॥ ४-२५

वाचकशब्दलुप्तोपमा सा च समासगा ।

८७-श्रुमाकारं दधति पुरः सौवर्णं

वर्णनाग्नेः सदृशं तटे पश्यामी ।

श्यामोभूताः कुसुमसमूहेज्जीवा नीना

श्रेणीमिह तरवो विभ्राणाः ॥ ४-२६

वादिलुप्तोपमा सा च वाक्यगा ।

८८-व्योमस्पृशः प्रययता कलघोतमिती-

रुत्तिद्रपुष्पचण्डिकापिङ्गभासः ।

मौमेरवीमधिगतेन नितम्बगोभ्रा-
मेनेन भाग्नमिनादृतवद्विभाति ॥ ४०३१

प्रार्थी तद्वितगा पूर्णोपमा ।

८६-वनस्पतिस्वन्धनिपष्णवालप्रवालहस्ता प्रमदा इनाथ ।
पुष्पेक्षणेलेम्भितलोचकैर्वा मधुपतघातवृत्तैर्बलन्यः ॥ ४०३५

पूर्णोपमा श्रौती समासगा च ।

८७-विद्वद्भिरागमपरैर्विवृत कथञ्चि-
च्छत्वापि दुग्धहर्मानिञ्चितधीभिर्गन्धं ।
श्रयान् द्विजानिरिज इन्तुमघानि दध
गूढायमेव निधिमन्नगण दिभति ॥ ४०३७

पूर्णोपमा श्रौती समासगा च ना ।

८८-मवध्वा मुग्धिनोऽस्मिन्ननवरत्नमन्दरागतामरसदृशः ।
नानेवन्ते रत्नवध्न नवरत्नमन्दरागतामरसदृश ॥ ४०५१

नदिनगा प्रार्थी उपमा वाचरश्चदलुप्तोपमा ।

८९-एतन्मिन्नधिकपय श्रियं वहन्त्य-
नलोभ पवनसृवा जवेन नीता ।
आरनीकेररहितरामलक्ष्मणाना
माधर्म्यं दधति गिरा महासरन्य ॥ ४०५६

वाक्यगा प्रार्थी उपमा ।

९०-नवनगवननेयास्याममध्वानिराभि
न्फटिकवटकभूमिर्नाट्यत्येष शैलः ।
अहिपरिवरभाजो भास्मनैरङ्गदार्ज-
रधिगतधवनिम्न शूलपारोरमिष्याम् ॥ ४०६५

वाक्यमा वाचकशब्दलुप्तोपमा ।

६४-दर्पणनिर्मलासु पतिते घनतिमिरमुषि
ज्योतिषि रौप्यभित्तिषु पुरः प्रतिफलति मुहुः ।
श्रीढममण्योऽपि रमणीरपहृतवसनाः
काञ्चनरुन्दरासु तरुणीरिह नयति रविः ॥ ४-६७

वाचकशब्दलुप्तोपमा आर्या वाक्यमा च ।

६५-प्रनृकृतमिखरोषश्रीभिरभ्यागतेज्जो
त्वयि मरभसमभ्युत्तिष्ठनीवाद्विरुचं ।
द्रुतमरुदुपनुन्नैरुन्नमद्भिः सहेल
हलधरपरिधानश्यामलैरम्बुवाहैः ॥ ४-६८

अर्थोपमा वाचकशब्दलुप्ता समासगा च ।

६६-इत्थ गिर प्रियतमा इव सोज्ज्वलीका.
शुश्राव भूततनयस्य तदा व्यलीकाः ।
रन्तु निरन्तरमियेप ततोऽवमाने
तासा गिरो च वनराजिपट वसाने ॥ ५-१

पूर्णा श्रीती उपमा समासगा च ।

६७-भास्वरत्तरव्यतिकरोल्लसिताम्बरान्ताः
मापन्नपा इव महाजनदर्शनेन ।
सत्रिव्युरम्बरविकासि चमू समुत्थं
पृथ्वीरज करभकण्ठकडारमाशा ॥ ५-२

लुप्तोपमा समासगा च ।

६८-आवर्तिनः शुभफलप्रदशुक्तियुक्ता
सपन्नदेवमणयो भूतरन्ध्रभागाः ।
अश्वा प्यधुर्वसुमतीमतिरोचमाना-
स्तूरां पयोधय इवोमिभिरापतन्तः ॥ ५-८

साहित्यदर्पणमते पूर्णोपमा समासगा श्रीती च ।

६६-संलोपशत्यनिपतद्रयनेमिधारा-
निष्पिष्टनिष्ठुरगिलातलचूर्णगर्भा ।
भूरेणवो नभसि नद्वपयोदचक्रा-
श्रक्रीवदङ्गस्हृष्टभ्ररुचो विसस्तुः ॥ ५-८

मार्थी पूर्णा तद्वितगा ।

१००-नीहारजालमलिनः पुनस्तुतसान्द्राः
कृवंन्वधूजनविलोचनपद्ममालाः ।
क्षुण्णः क्षरा यदुबलैर्दिवमातितांशुः
पाशुदिशा मुखमनुत्ययदृत्यतोऽद्भः ॥ ५-११

वादिलुतोपमा वाक्यगा च ।

१०१-उच्छिद्य विद्विष इव प्रसभ मृगेन्द्रा-
निन्दानुजानुचरभूषतयोऽध्यवात्सु ।
वन्येभमस्तकनिखातनन्नाग्रमुक्त-
मुक्ताफलप्रकरभाञ्जि गुहागूहाणि ॥ ५-१२

ममासगा श्रीती धर्मलुतोपमा ।

१०२-विभ्राणया बहलयावकपङ्कपिङ्ग-
पिच्छावचूडमनुमाधवधाम जज्ञुः ।
चञ्चवप्रदष्टवदुलाहिपताकमान्ये
म्बावामभागमुरगाशनकेतुयष्ट्या ॥ ५-१३

ममामगा वाचकलुतोपमा ।

१०३-सिक्ता इवामृतजलेन मुद्गजैर्नाना
क्लान्तिञ्जिदो वनवनस्तयस्तदानीम् ।

शास्त्रादसक्तवसनामरेण निरामाः
कल्पद्रुमैः सह विचित्रफलैर्विरेजुः ॥ ५-१६

समासगा वादिनुसोपमा ।

१०४-नाभिहृदं परिगृहीतरयाणि निम्नैः
स्त्रीणां बृहज्जघनसेतुनिवारितानि ।
जम्बुजलानि जलमहुः कवाचवल्गु-
वत्यादनस्तननटम्बलितानि मन्दम् ॥ ५-२६

वादिनुसोपमा ना च समासगा ।

१०५-कीर्णं शनैरनुकपोलमनेकपाना
हस्तैर्विगाढमदनापरुजः समाश्रय ।
आकर्णमुल्लसितमम्बु विवासिकान-
नीकाशमाप ममतां मितचामरस्य ॥ ५-३५

आर्घ्यं वाक्यगा पूर्णोपमा ।

१०६-गण्डूपमुज्झितवत्ता पद्मसः सरोषं नागेन सन्धपरवारणमाहतेन
प्रस्मोधिरोधनिषृषुप्रतिमानभागरुद्धोरुदन्तमुत्तलप्रसरं निपेते ॥ ५-३६

वादिनुसोपमा समासगा ।

१०७-उज्ज्वलाश्लोकीकम्बुज प्रवलोष्मणोज्ज-
स्तुल्यनीलनमिनोदरानुपमासः ।
एकान् विज्ञानक्षिरसो हरिचन्दनेषु
नागान् ववन्धुरपरान्मनुजा निरासुः ॥ ५-४४

समासगा पूर्णोपमा आर्घ्योपमा ।

१०८-हेम्नं स्थलीषु परितः परिवृत्य वाचां
धुम्बन् वपुः प्रविननायनकेदपन्ति ।

ज्वालाकणारुणरुचा निकरेण रेणो
शेपेण तेजस इवोल्लसता रराज ॥ ५-५५

वादिलुप्तोपमा समासगा च ।

१०९-दन्तालिकाघरणनिश्चलपाणिमुग्ध-
मर्धोदितो हरिरिवोदयशैलमूर्ध्नः ।
स्तोकेन नात्रामत वल्लभपालमुच्चै-
श्रीवृक्षकी पुरपकोन्नमिताप्रकाय ॥ ५-५६

पूर्णा श्रीतोपमा समासगा च ।

११०-रेजे जनं म्पनत्तान्द्रतराद्रंभूति-
द्वैर्वरिवानिमिषदृष्टिभिरीक्ष्यमाण ।
श्रीसन्निधानरमणीयतरोऽथ उच्चै-
रुच्चैश्च जलनिर्घोरिव जातमात्र ॥ ५-५७

श्रीतो पूर्णोपमा समासगा च ।

१११-साधं कथञ्चिदुचितं पिचुमदं पत्रै-
रास्यान्तरालगतमाभ्रदलं भ्रदीयः ।
दामेरकः सपदि सवलितं निपादै-
विभ्रं पुरा पतनराडिव निर्जंगार ॥ ५-५८

पूर्णा श्रीतोपमा समासगा च ।

११२-उन्नम्रताम्रपटमण्डपमण्डितं स-
दानीलनागकुलसङ्कुलमावभासे ।
मन्ध्यानुभिग्रधनरुर्वुरितान्तरिक्ष-
लक्ष्मोविडम्बि निविरं शिवकीर्तनस्य ॥ ५-५९

धार्थी पूर्णोपमा समासगा च ।

११३-तुलयति स्म विलोचनतारकाः कुरवकस्तवाव्यतिषङ्गिणि ।
गुणवदाश्रयलब्धगुणोदये मलिनिमालिनि माधवयोपिताम् ॥ ६-४
पूर्णा आर्या तद्वितना च ।

११४-प्रियसखीमह्य प्रतिबोधिता किमपि काम्यमिरा परपुष्ट्या ।
प्रियतमाय वपुर्गुह्यमस्मरच्छिदुरयाऽदुर्याचितमङ्गना ॥ ६-५
आर्योपमा सा च ममासगा ।

११५-मधुकरैरपवादकरैरिव स्मृतिभुवः पयिका हरिणा इव ।
कलतया वचसः परिवादिनीत्यरजिता रजिता वशमाययुः ॥ ६-६
उपमाद्वय श्रीती पूर्णा ममासगा च ।

११६-भुरभ्रिणि श्रसिते दधतमृष नवमुधामधुरे च तषाधरे ।
धलमलैलि गन्धरसावमू मम न मीमनसौ मनसौ मुदे ॥ ६-७
श्रीती पूर्णोपमा ममामगा च ।

११७-दलिनकोमलपाटनकुड्मले निजवधूस्वसितानुविधायिनि ।
मरति वाति विलामिभिरुन्मदभ्रमदलौ मदलौल्यमुपाददे ॥ ६-८
आर्या धर्मोपमाननुपमा वाक्यगा च ।

११८-अनुपयो विविधोपलकुण्डलद्युतिवितानकसवलिताशुकम् ।
धृनधनुर्बलस्य पयोमृचः शबलिमा दलिमानमुपो वपुः ॥ ६-९
वाचकशब्दनुपमा ममामगा च ।

११९-द्रुतसमीरचलं क्षणलक्षितव्यवहिता विदपैरिव मञ्जरी ।
नवतमालनिमम्प नभस्तरोरचिररोचिररोचत वाग्निदं ॥ ६-१०
श्रीती पूर्णोपमा मा च ममामगा ।

१२०-द्विरददन्तवलक्षमन्दयत स्फुरितभृङ्गमृगच्छादि केतकम् ।
धनधनोद्यविघट्टनया दिव कृन्निखं शशिखण्डमिच्छुनम् ॥ ६-११

अत्र प्रथमे पाद वादिघर्मन्तुतोपमा ।

१२१-दलितभौक्तिकचूणविपाण्डव स्फुरितनिष्करशीकरधारवः ।

कुटजपुष्पपरागकणा स्फुट विदधरे दधरेणुविदम्बनाम् ॥ ६-२१

पूर्वोपमानद्वयानुप्राणितेयमुपमा सा प्रार्थी वाक्यगा च ।

१२२-नवपयःकराकोमलमालतीकुन्तुमयन्नतिसन्नतसर्पिर्हनि ।

प्रचलितोडुनिर्भं परिपाण्डिमा शुभ्ररजोभ्रजोऽलिमिरादद ॥ ६-२२

वादितुतोपमा सा च समानगा ।

१२३-निजरजः पटवासमिवाकिरद्भूतेपटपमवारिमुच्चा दिधाम ।

प्रियवियुक्तवधजनचेतसामनवनी नवनीपवनादलि । ६-२३

श्रीती प्रार्थोपमा सा च समानगा ।

१२४-मनुवन वनराजिवधूमुखे दहलरागजपाघदवारणि ।

विकचबाराणदलावलयोग्धिम् स्मचिरे रचिरेक्षराविभ्रमा ॥ ६-२४

समानगा वाचकशब्दतुतोपमा ।

१२५-मुत्तरोजरोच मृदपाटन्यामनुवक्तार चकोरदृशा यतः ।

धृतनवातपमुत्तुक्तामतो न कमल कमलन्मन्दमन्ति ॥ ६-२५

वादितुतोपमा सा च वाक्यगा ।

विगतवारिधरावरणा क्वचिद्दृगुल्लसितासिलतासिताः ।

क्वचिदिवेन्द्रगजाजिनकञ्च काः क्षरदि नीरदिनीयेदवो दिशः ॥ ६-२६

श्रीती पूर्णोपमा सा च समानगा ।

१२६-धर्निपिपेणविद्रु मुवनानि यः स्मरमिवाहृत लोघ्ररजश्चम ।

सृमितसैन्यपरागविपाण्डुरद्युतिरय तिरयन्तुदमूहिशः ॥ ६-२६

अत्र तृतीयपादे वादितुतोपमा समानगा च ।

१२८-वपुरम्बुविहारहिम शुचिना रुचिरं कर्मनीयतरा गमिता ।
रमणेन रम्यश्चिराद्भुलतारुचिररङ्गमनीयत रागमिता ॥ ६-३१

वाचकशब्दलुप्तोपमा समामगा च ।

१२९-मुदमन्दमुवामपा मयूरा सहसायन्त नदी पपाट लाभे ।
मनितारमतात्तिनी गिलीन्ध्रे मह सायन्तनदीपपाटलाभे ॥ ६-३२

वाचकशब्दलुप्तोपमा ममासगा च सा ।

१३०-कुटजानि वीक्ष्य गिन्विभि गिञ्जरीन्द्र समयावनौ घनमदभ्रमराणि ।
गगन च गीतनिनदस्य गिरोच्चं समयावनौघनमदभ्रमराणि ॥ ६-३३

वादिलुप्तोपमा ममासगा च ।

१३१-स्तनयोः समयेन याङ्गनानामभिनन्दारसमा न सा रसेन ।
परिरम्भश्च ततिर्जलानामभिनद्धा रसमानसारमेन ॥ ६-३४

ममामगा भार्योपमा ।

१३२-मदनरममहौघपूर्णनाभीहृदपरिवाहितरोमराज्यस्ता ।
मरित इव मदिभ्रमप्रयातप्रणदितहसकभूषणा विरेजुः ॥ ७-२३

स्निग्धविशेषणोपमुपमा सा पूर्णा ममामगा च ।

१३३-विलमितमनुकुर्वन्ती पुरस्तादरेणिरुहाधिम्हो वधूर्लतग्या ।
रमणमृजुतया पुर सखीनामकनिनवापलदोषमानिनिह ॥ ७-४६

भार्या वादिलुप्तोपमा ममासगा च ।

१३४-मलनितमवलम्ब्य पाणिनासे सहचरमुच्छ्रितगुच्छवाञ्छयान्या ।
मकलकलभकुम्भविभ्रमाम्यामुरसि रसादवतस्तरेस्तनाभ्याम् ॥ ७-४७

तृतीयचरणे वाचकलुप्तोपमा ममासगा च ।

१३५-अतनुकुचभरानेनेन भूय क्लमजनिताततिना शरीरखेण ।
अनुचितगतिमादनि-महत्वं कलभकरोरुभिरुमिदंघानै ॥ ७-६६

चतुर्थपादे वादिनुत्तोपमा समानगा च ।

१३६-हिमनवमदृश श्रमोदविन्दूनपतयता चिन्त नूननोदवध्वाः ।
कुचकलशशिखोरकौ कथंचित्तुल्यतया तस्मिन्नेन सम्पृणाते ॥ ७-७१

आर्योपमालुत्तोपमयो समृष्टि ।

१३७-मुक्तानि मलिनस्यास्तशुक्तिपेशी-
मुक्तानि कृतरचि मैकत नदीनाम् ।
म्लीलोकः पङ्क्तिव्याचकार तुल्य
पल्यङ्कु विगतिनहारचारुभिः चै ॥ ८-६

आर्योपमालुत्तोपमयो ना च वाक्यगा ।

१३८-उमिद्रप्रिखमनोरम रमण्या
मरेजे मर्मम वपु प्रकाशमेव ।
मुक्ताना विमलतया निरस्त्रियायै
नाक्रामन्नपि हि भवत्यन जनौषः ॥ ८-८

शब्दी पूर्णा नमामगा च ।

१३९-प्रभ्रष्टं भग्भममम्भसोज्ज्वलाह-
क्रौडाभिर्विदन्तिनयुधिकापिष्टङ्गैः ।
आकन्दं मरमि हिग्ममैर्वधना-
मोर्वाग्निद्युनिद्यकलैरिव व्यराजि ॥ ८-१६

पूर्णा समानगा श्रीनी उपमा ।

१४०-मनवत्यगजत जपाकुसुमस्तवकद्युतो दिनवरेज्वनतिम् ।
बह्वानुगागकुम्भविन्ददलप्रतिवद्धमध्यमिव दिग्बलयम् ॥ ९-८

नमामगा पूर्णा श्रीनी च ।

१४१-द्रुतगानकुम्भनिनमशुमतो वपुरधममवपुष पयसि ।
मन्वे त्रिनिधनमन्त्रिभृद्वृजगदाडकैव नग्मन्ममिव ॥ ९-९

अथ प्रथमपादे आर्यो समानगा चतुर्थपादे च श्रौती समानगा
पूर्णमा ।

१४२-अमरन्तु भूधरगुहान्तरनः पटल बहिर्वहलपङ्कजचि ।

दिवनावमानपदुनस्त्वमनो बहिरेत्य चाधिकमभक्त गुहा ॥ ६-१६

द्वितीयपादे वादिनुमोपमा समासगा च ।

१४३-नवचन्द्रिकाकुमुदकीर्णतमः कबरीभूतो मनयजाद्रमिव ।

ददमे ननाटनट्टहारि हरेर्हरितो मुखे तुहिनरग्निदलम् ॥ ६-१७

श्रौती पूर्णमा समासगा ।

१४४-उदमज्जि कंदमजितः शयनादपनिद्वपाण्डुरमरोजरुचा ।

प्रथमप्रवृद्धनदराजमुतावदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिनः ॥ ६-१८

द्वितीयपादे वादिनुमोपमा समानगा ।

१४५-उपजीवति स्म मनतं दधनः परिमुग्धतां वणिगिवोदुपतेः ।

धनवीथिवीथिमवतीर्णवतो निधिरम्भसामुपनजाय कलाः ॥ ६-१९

श्रौती पूर्णमा समानगोनमा ।

१४६-प्रमृत्तवर्षविवदथदृजदृशामपमागंमोपधिपतिः स्म करं ।

परितो विसर्पि परितापि भृशं वपुषोऽवनारयति मानविषम् ॥ ६-२०

वादिधर्मनुमोपमा समासगेयम् ।

१४७-भवनोदरेषु परिमन्दनया शयिनोज्जस्रः स्फटिकयष्टिरुचः ।

अवलम्ब्य जालकनुमोपगमानुदनिष्ठदिन्दुकिरणान्नदनः ॥ ६-२१

समासगा वादिनुमोपमा ।

१४८-निजपारिपल्लवतलस्तननायमिनासिकाविवरमुत्पतितैः ।

अपरा परोक्ष्य जनकैर्भुम्भुदे मुखवाप्तमास्यकमलञ्चमनं ॥ ६-२२

पारिपल्लव इति वादिनुमोपमा सा च समानगा ।

- १४९-प्रणयप्रकाशनविदो मधुरा मुतरामभीष्टजनचित्तहृतः ।
प्रजिघाय कान्तमनु मुग्धतरान्तरुणीजनो दृश इवाथ सन्वी. ९-
अत्र साहित्यदर्पणमते पूर्णोपमा श्रौती समामगा च ।
- १५०-सज्जितानि मुरभीष्यथ यूनामुल्लसन्नयनवारिरहाणि ।
आयु मुघटितानि मुराया पात्रता प्रियतमावदनानि ॥ १०-
समामगा वादिनुभोऽमा ।
- १५१-हावहाग् हिमि चचनाना वीगन दृशि शिवाग्विदोऽप ।
चक्रिरे भृशमृजोरपि वृष्टा कान्तिनेत्र नग्नेन मदेन ॥ १०-१
श्रौती पूर्णोपमा समामगा च ।
- १५२-मन्तमेव चिरमप्रवृत्तत्वादप्रकाशितमदिद्युतदङ्ग ।
विभ्रम मधुमद प्रमदाजा घातुलीनमुपसर्ग इवार्थम् ॥ १०-१५
श्रौती पूर्णोपमा समामगा च ।
- १५३-मानभङ्गपटुना सुरतेच्छा तन्वता प्रथयता दृशि रागम् ।
लेभिरे मपदि भावयतान्तर्योऽस्ति प्रणयिनेत्र मदेन ॥ १०-२
श्रौती पूर्णोपमा समामगा च ।
- १५४-प्रागु लघितवनीष्टकगमे नोविमर्धमुकुलीकृतदृष्टया ।
रक्तवैणिकहृताधस्तन्त्रीमण्डलवर्णितचागं वृङ्गजे ॥ १०-६४
उपमेयवादिलुभोऽमा समामगा च ।
- १५५-नंगतामिरचितैश्चनितापि प्रागमुच्यत विरेग मन्वीव ।
भूय एव समयस्य रतान्ते ह्योर्वधूमिरसहा विरुध्य ॥ १०-८१
श्रौती पूर्णोपमा समामगा च ।
- १५६-प्रेक्षणोपकमिव क्षणमगसन् ह्योतमङ्ग रविलोचनपाता ।
सम्भ्रमद्रुतगृहीनदुक्ता नञ्छाद्यमानवपुषः सुरतान्ताः ॥ १०-८२

श्रीती पूर्णा ममासुगोपमा ।

१५७-कुटतरमुपरिष्ठादन्मनूतं ध्रुवस्य
मृरति मुरमुनीना मण्डनं व्यन्ममेतत् ।
शकटमिव महीषः शंसवे गाङ्गां पारो-
न्वपनचरराकाञ्चप्रेररोत् क्षिताश्रम ॥ ११-३

पूर्णोपमा सा च श्रीती ममानुगा ।

१५८-अरागपिनविबुद्धा कल्पयन् प्रयोगा-
नुदयिनहृदि राज्ये काय्यवद् विगाहे ।
गहनमपररात्रप्रानवृद्धिप्रसादाः
कवच इव महीषान्निचलननयजातम् ॥ ११-४

शब्दायंमता श्रीती पूर्णोपमा ममानुगा च ।

१५९-द्वन्द्वतरङ्गरदसाः क्षिप्तवशावर्गले
दधति दधति धीराणारवान्वागिणीव ।
गगिनमिव मुरीषाः मारमुद्धर्तुं मेने
अलग्नमुदविगुर्वी हन्तवा नोडयन्ति ॥ ११-५

वाक्यममानमङ्गीर्णा पूर्णा श्रीती ममानुगोपमा

१६०-कुतधवनिमनेरैः कुहूनेव किञ्चि-
न्मन्दरङ्गजानिन् पयन्परिवर्तमानाम् ।
हिमनविरगिन्ना राजते राज्यमाने-
र्वरठकमवन्दच्छेदगौरमयूनेः ॥ ११-६

श्रीती पूर्णोपमा ममानुगा च ।

१६१-बह्व जगद पुरस्तात्तस्य मना किनाह
चकर च किल चाटु प्रौढगोपिहृदस्य ।
विदितमिति सुखीभ्यो राजिवृन्दं विविन्य
व्यगन्तमदमाहि वीहिन् मुग्धवध्वा ॥ ११-७

तद्वितगा श्रौती पूर्णोपमा ।

१६२-अरुणजलजराजीमुग्धहस्ताग्रापदा
वह्नुलमधुपमालाकञ्जलेन्दीवराक्षो ।
अनुपतति विरावः पत्रिणा व्याहरन्ती
रजनिमचिरजाता पूर्वमध्या मुतेव ॥ ११-४०

द्वितीयपादे वादिधर्मलुप्तोपमा समासगा चतुर्यचरणे तु श्रौती
पूर्णोपमा समासगा च ।

१६३-प्रकृतजपविधिनामाम्यमुद्वग्मिदन्त
मुद्गरपिहितमोष्ठार्धं रक्षरं लक्ष्यमन्यैः ।
अनुकृतिमनुवेल घटितोद्धृतस्य
ब्रजति नियमभाजा मुग्धमुक्तापुटस्य ॥ ११-४२

वादिलुप्तोपमा समासगा च ।

१६४-पयसि सलिलराशेनंस्तमन्तनिमग्ना
स्फुटमनिशमत्तापि ज्वालाया वाटिवाग्ने ।
यद्यमिदमिदानामङ्गमुद्यन्दधाति
ज्वलितखदिग्काष्ठाद्गारगौरं विवस्वान् ॥ ११-४५

चतुर्यपादे वादिलुप्तोपमा समासगा च ।

१६५-परिणतमदिराभ भास्करेणागुवाणै-
स्तिमिरव्रिघटाया भवंदिष्टुक्षताया ।
दधिरमिव बहन्त्यो भ्रान्ति बालानपेन
तुरितभुभयगेधोवारित्त धारि नर ॥ ११-४६

अत्र परिणतमदिराभमिति वादिलुप्तोपमा समासगा च ।
दधिरमिव धारि इति पूर्णा समासगा ।

१६६-सरमनखपदान्तदंष्ट्रजप्रमोक्त
प्रणयिनि विदधाने घोषिनामुन्लसन्त्यः ।

विदधति दशनाना मोत्कृताविष्कृताना-
मभिनवरविभाम्. पञ्चरागानुकारम् ॥ ११-५४

समानगा वादिनुप्तोपमा ।

१६७-अविरतदयिताङ्गामङ्गमचारितेन
द्युरितमभिनवामृक्कान्तिना कुङ्कुमेन ।
वनकनिकपरेखाकोमल कामिनीना
भवति वपुरवाहच्छायमेवातपेज्जनि ॥ ११-५५

वादिनुप्तोपमा मयामगा च ।

१६८-अरमिजवनकान्त विभ्रदभ्रान्तवति
करनयनसहस्र हेनुमालोकशक्तेः ।
अखिलमतिमहिम्ना लोकसाङ्गान्तवन्त
हरिरिव हरिदम्बः माघु वृत्र हिनस्ति ॥ ११-५६

श्रौती श्लिष्टसमानगा पूर्णोपमा ।

१६९-प्रतिफलति करोत्रे ममुखावम्यिताया
रजनकटकभिनौ मान्द्रचन्द्राद्युगोर्माभि ।
वह्निरभिहतमद्रेः मंहनं कदगन्त-
नंतमपि निमिरोत्र घर्मभानुभिनाति ॥ ११-५७

समानगा वादिनुप्तोपमा ।

१७०-अदयमिव वनगर्भं रेण निष्पीडय सद्यः
शशधरमहरादौ रागवानुष्णरश्मिः ।
अवकिरति नितान्तं काग्निनिर्यामिमब्द-
न्मृतनवजलपाण्डु पुण्डरीकोदरेषु ॥ ११-५८

अद्भेत्त्यादौ वादिनुप्तोपमा मा च समासगा ।

१७१-शण्मनुहिनघाम्नि प्रोष्य भूय पुरम्बा-
दुपगतवति पाणिग्राहवह्निवधूनाम् ।

द्रुततरमुपयाति स समानामुकोऽसा-
वृपतिरिव नीचं पश्चिमान्तेन चन्द्र ॥ ११-६५

श्रीती पूर्णोपमा समानगा च ।

१७२-प्रलयमखिलसारालोकमह्नाय नोत्वा
धियमनतिघयथी सानुरागा दधान ।
गगनसलिलराशि रात्रिक्ल्पावसाने
मधुरिपुरिव भास्कानेष एकोऽधिरोते ॥ ११-६६

मधुरिपुरिवेति समानगा पूर्णोपमा ।

१७३-स्वक्ष मुपत्र वनवोज्ज्वलसूति जवेन नागाञ्जितमुष्कैः ।
मारुह्य तार्क्ष्यं नभसीव भूतले यथावनुदतमुखेन सोऽध्वना ॥ ११-६७

श्रीती पूर्णोपमा समानगा च ।

१७४-शुक्लं सतारं मुकुलीकृतं स्पुलं कुमुदतीना कुमुदाकरेरिव ।
स्पृष्ट प्रयाण च विमोगवेदनाविदूननारीकमभूत्मन तदा ॥ ११-६८

अत्र साहित्यदर्पणमते श्रीती पूर्णोपमा समानगा च ।

१७५-नानविधाविष्टृतमामजस्वरः सहस्रवर्मा चपलंदुरध्यम ।
गान्धर्वभूमिष्ठनया समानता स भामवेदस्य दधी बलोदधि ॥ ११-६९

भार्यी पूर्णोपमा वाक्यगा च ।

१७६-कालीयकलोदविलेपनश्रिय दिगदिशामुल्लसदनुमदपुति ।
धात मुरेर्मुद्गमुजा विपप्रथे गिरेरध. वाञ्छनभूमिज रज. ॥ ११-७०

वादि लुप्तोपमा समानगा च ।

१७७-समताङ्गमंघी विगताक्षपाद्वे रजा निवाम दिवनीकृते रथे ।
प्राप्तेन तद्वशा निपजेव तत्क्षणं प्रचक्रमे लङ्घनपूर्वक क्रम. ॥ ११-७१

साहित्यदर्पणमते पूर्णोपमा ।

१७८-कोशातकीपुष्पगुलुच्छकान्तिभिर्मृसैर्विनिद्रोन्वणवाणचक्षुष ।

ग्रामीणवध्वस्तमलक्षिता जनेन्दिचर वृत्तीनामुपरि व्यसोवयम् ॥ १२-२७

ममासगा वादिनृमोषमा ।

१७९-रच्योतन्मदाम्भ कणवेन केनचिज्जनस्य जीमूतकदम्बदुता ।

नागेन नागेन गरीयसोच्चकैररोधि पन्था पृथुदन्नशालिना ॥ १२-४८

द्वितीयपादे वादिनृमोषमा ममामगा च ।

१८०-रमधूयमाणे मधुजालके नरोगंजैर्न गण्ड कपता विधत्तिने ।

क्षुद्राभिरक्षुद्रनराभिराकुल विदश्यमानेन जनेन दुद्रुवे ॥ १२-५४

व्यडि वाचकमुत्तापमा ।

१८१-नीते पलागिन्युचिते शरीरवद्गजान्तवेनान्तमदान्तकर्मणा ।

मचेरारमान इवापर क्षणात्क्षमादृष्ट देहमिव प्लवंगमा ॥ १२-५५

पतेकैवगच्छवाक्यार्थोपमा ।

१८२-यस्या महानीनतटीरिव द्रुताः

प्रयान्ति पीत्वा हिमपिण्डपाण्डुरा ।

कालीरपस्ताभिरिवानुरक्षिता

क्षणेन भिन्नाञ्जनवर्णता घनाः ॥ १२-६८

समामगा पूर्णा श्रौते उपमा ।

१८३-अर्क्तं बलीयान्यदि हेतुरागमादपूरयत्मा जलधि न जाल्लवी

गाङ्गायनिर्ममिमितगभुरुधरामवर्णमर्णं कथमन्यथास्य तत् ॥ १२-६९

तृतीयपादे वादिनृमोषमा ममासगा च ।

१८४-अम्बुद्युतस्य क्रमिन् जवेन गा तमालनीला नितरा धृतायति ।

सीमेव सा तस्य पुरः क्षणं बभौ बलाम्बुराशेर्महतो महापगा ॥ १२-७०

द्वितीयपादे उन्मालनीनेति दादिलुप्तोपमा मनासगा । तृतीयपादे
नोमेवेति पुरां श्रोती मनामनोपमा ।

१८४-नोन्वा जवेनैव नितान्तदुस्तरा नदी प्रतिज्ञानिव ना गरीमन्तो ॥
मृङ्गं मयस्वीरामहनटीहवानशोनतोच्चैर्नेदित बहुपतान् ॥ १८४-४६
श्रोती पूर्णोपमा मनामगा ।

१८५-नौमन्त्यमाना यदुभ्रमुता वनेर्वेमी नग्निगवलावितद्यति ॥
मिन्दूरितानेकवक्त्राङ्किता नरङ्गिणी देगिरिदायता मृद ॥ १८५-४७
अत्र गवलावितद्यतिरिति दादिलुप्तोपमा मनामगा च ।

१८६-द्रुतमध्वन्नुपगिरिपारिवलय परावा इक्ष्वाकवग्नाक्षता मृद ॥
ननृतुम्व बारिषन्धीरघोरगध्वनिहृष्टजितञ्जला कलापिन ॥ १८६-४८
श्रोती पूर्णोपमा मनामगा च ।

१८७-मममेत्य तुल्यमहम् तिन्नाघना-
न्यनपभदीपंतश्चाह्मन्मलिन ।
गरिगिभिपुः भिनिपनाम्भिनीरवग
बुकिगात्तरेण गिरयो गिरीनिव ॥ १८७-४९

श्रोती पूर्णोपमा मनामगा च ।

१८८-प्रधिरह्यतामिति महानुतोदितः कपिवेसुनापितररो रथ हन्ति ।
अवलम्बितैव बिलपाणिपन्तव शयति मम मेननिद मेपवाहन ॥ १८८-५०
मनामगा श्रोती पूर्णोपमा ।

१८९-गपमान्धितम् च पुगनिवर्तितन्निभृगा पुगनिद रिपोर्मन्दिर ।
अथ वनेनूतिरनुरागभापितः स्वपनादित प्रवयग प्रजापति ॥ १८९-५१
अथ विपुलहरो ब्रह्मा हरस्तेव हरैरयं नागम्भ चकारानुपमा ।

विदधति दशनानां सौकृत्याविष्कृतानां-
मभिनवरविभास पद्मरागानुकारम् ॥ ११-५४

ममासगा वादिलुप्तोपमा ।

१६७-अविरतदयिताङ्गासङ्गमचारितेन
द्युरितमभिनवासूक्ष्मान्निना कुङ्कुमेन ।
वनकनिकपरेष्वाकोमल कामिनीना
भवति वपुरवाप्तच्छायमेवातपेऽपि ॥ ११-५५

वादिलुप्तोपमा ममामगा च ।

१६८-सरसिजवनकान्त विभ्रदभ्रान्तवृत्तिः
करनयनमहम्न हेतुमालोकशक्ते ।
अग्निलमतिमहिम्ना लोकमाक्रान्तवन्त
हरिरिव हरिदम्बः माघु वृत्र तिनस्ति ॥ ११-५६

श्रीती दिल्प्टममामगा पूर्णोपमा ।

१६९-प्रतिफलति करौचे समुम्बावम्बिताया
रजतवटकभित्तो मान्द्रचन्द्राद्युगोर्ध्वम् ।
बहिरभिहतमद्रेः मंहत कंदरान्त-
गंतमपि निमिरौघ धर्मभानुभिनति ॥ ११-५७

ममामगा वादिलुप्तोपमा ।

१७०-यद्यप्यपि वरुणं मेघ निगमोदय मयः
गशघरमहरादौ रागवानुष्णरश्मिः ।
अवकिरति नितान्त कान्तिनिर्याममब्ध-
मृतनवजलपाण्डु पुण्डरीकोदरेषु ॥ ११-६२

अब्देत्यादौ वादिलुप्तोपमा सा च ममासगा ।

१७१-अणमतुहिनधाम्नि प्रोप्य भूय पुरस्ता-
दुपगनवति पाणिग्राहवद्विषयनाम् ।

पुरप. पुर प्रविशति स्म पञ्चभिः
सममिन्द्रियैरिव नरेन्द्रसूनुभिः ॥ १३-२८

ममामगा श्रीतोपमा ।

१८६-ननुभिस्त्रिनेत्रनयनानवेक्षितस्मरविग्रहद्युतिभिरद्वृतन्नरा ।
प्रमदाश्च यत्र खलु राजयक्ष्मण परतो निशाकरमनोरमैर्मूर्खा ॥ १३-२९

बादिलुतोपमा ममासगा च ।

२००-व्यतनादपास्य चरण प्रसाधिकाक्वपल्लवाद्भसवद्वेन काचन ।
द्रुनयावकंकपदचित्रितावनि पदवीगतेव गिरिजा हराधताम् ॥ १३-३३

श्रीती पूर्णोपमा ममासगा च ।

२०१-करयुग्मपद्ममुकुलापवर्जितं प्रतिवेद्य लाजकुसुमैरवाकिरत् ।
श्रवदोर्गांशुक्तिपुटमुक्तभौक्तिकप्रकरैरिव प्रियरघाङ्गमङ्गना ॥ १३-३४

प्रथमपादे बादिलुतोपमा । तृतीयपादे च पूर्णा श्रीती समासगा ।

२०२-हिमनुक्तचन्द्ररश्मि सपद्मको मदयन्दिजाञ्जनितमीनकतन ।
अभवत्प्रमादितसुरो महोन्मव प्रमदाजनस्य न चिराय माधव ॥ १३-३८

हिमेत्यादिविशेषणे लुतोपमा ।

२०३-अधिकोन्नमदनपयोधर भूह प्रचलत्कलापिकलशङ्खकम्बना ।
अभिकृष्णमङ्गलिमुखेन काचनद्रुनमेकवर्णविवर द्यद्यद्वयत् ॥ १३-४१

कलापिकनेत्युपमा ममासगा च ।

२०४-परिपाटलाब्जदलचारुणामकृच्चलितागुलीरिमलमेन पाणिना ।
सशिर प्रकम्पमपरा रिपु मधोरनुदीर्घनगनिभृतायंमाह्वयत् ॥ १३-४२

बादिलुतोपमा ममासगा च ।

२०५-निलयेषु लोहितकनिर्मिता भुव क्षितिरत्नरश्मिहरितीवृतान्तरा ।
दमदग्निमूनुपितृतपंणोरपो बहति स्म या विरलशैवला इव ॥ १३-४६

श्रीती पूर्णोपमा ममासगा ।

२०६-अभितः मदोऽय हरिपाण्डवौ रयादमलानुमण्डलसमुल्लसन्तम् ।
 भवतेरतुनंयननन्दनौ नभः शशिमास्करावुदयवर्णादिव ॥ १३-६१
 ममासगा श्रोती पूर्णोपमा ।

२०७-सुतरां सुधेन सकलकलमच्छिदा सनिदाधमङ्गमिव मातरिध्वना ।
 यदुनन्दनेन तदुदन्वता पयः शशिनेव राजवृलमाप नन्दयुम् ॥ १३-६४
 श्रोती ममासगा मालापमा ।

२०८-संभूतोपकरणेन निर्मला कर्तृमिष्टिमभिवाञ्छता मया ।
 त्व ममीरण इव प्रतीक्षित कर्णकेण बलजान् पुपुषता ॥ १४-५
 ममासगा श्रोती पूर्णोपमा ।

२०९-तस्य माख्यपुरुषेण तुल्यता विभ्रतः स्वयमकुर्वन्तः क्रिया ।
 कर्तृता तदुपलम्भतोऽभवद् वृत्तिभाजि करणे यथैवजि ॥ १४-१२
 आर्यो वाक्यगा पूर्णोपमा ।

२१०-वारिपूर्वमखिलासु मत्त्रियालव्यनुद्विष्टु धनानि वोऽभवत् ।
 भावि विभ्रन्ति फल महद्द्विजक्षेत्रभूमिषु तराधिपोऽवपत् ॥ १४-३
 तद्वितगा आर्यो पूर्णोपमा ।

२११-प्रागताद् व्यवमितेन चेतसा सत्त्वसम्पदविकारिमानम ।
 तत्र नाभवदसौ महाहवे शात्रवादिव पराङ्मुखोऽपि ॥ १४-४४
 ममासगा श्रोती पूर्णोपमा ।

२१२-स्वादयन्तरसमनेकमस्कृतप्राकृतैरकृतपात्रसकरैः ।
 भावगुद्विसहितैर्मुद जनो नाटकैरिव वभार भोजनै ॥ १४-४०
 श्रोती श्लिष्टा पूर्णोपमा ।

२१३-एक एव सुमन्वंसु सुन्वतां क्षौरिरित्यभिनय वितन्वतो ।
 यूपमंगुलिमिवोदनीनमद् भूश्चपालतुलिताङ्गुलीयम् ॥ १४-४०
 आर्यो धर्मलुप्तोपमा ममासगा च ।

- २१४-गच्छतापि गगनाग्रमुच्चैर्च्यंस्त्य भूधरगरीयसाङ्घ्रिरा ।
 क्रान्तकधर इवाबलो बलि. स्वर्गमर्तुरगमत्नुबन्धुताम् ॥ १४-३:
 भूधरगरीयनेति वादिलुप्तोपमा समासगा च ।
- २१५-क्रामतोऽस्य दहमुदिबोवसो दूरमूर्खलिलनीलमायतम् ।
 द्योस्मि दिव्यमरिदम्बुपद्धतिस्पर्धयेव यमुनोघमुत्थितम् ॥ १४-३:
 समानगा श्रोती पूर्णोपमा ।
- २१६-नातगन्धमवधूय शत्रुभिदद्यायया च शमितामरथमम् ।
 योऽभिमाननिब वृत्रविद्विष पारिजातमुदमूलयद्विव. ॥ १४-३:
 साहित्यदर्पणमते पूर्णोपमा सा च श्रोती समानगा ।
- २१७-य समेत्य च ललाटनेत्रया बिभ्रत सपति शम्भुविभ्रमम् ।
 चण्डमारतमिव प्रदीपवच्चेदिपस्य निरवाटिलोचनम् ॥ १४-३:
 श्रोती मालापमा तद्धितगा समानगा च ।
- २१८-पुर एव शार्ङ्गिणि सर्वरमय पुनरमुं तदचंया ।
 मन्धुरभजददगाटतर समदोषकाल इव देहिन ज्वरः ॥ १४-३:
 श्रोती पूर्णोपमा समानगा च ।
- २१९-म वमनपाथु धनधर्मविगलदुःखगण्डमण्डलः ।
 स्वेदजलकराकरानकरो व्यरचत्प्रमिन्न इव कुञ्जरस्त्रिधा ॥ १४-३:
 श्रोती समानगा पूर्णोपमा ।
- २२०-म निवामघमितमनीक्षणमधुवदवधूतराजक ।
 क्षिप्तवह्वलजलबिन्दु वपु. प्रदयार्णवोत्पित इवादिनूकर. ॥ १४-३:
 श्रोती पूर्णोपमा समानगा च ।

२२१-भग्नमाग्लिपद्वटितगैलनिग्वरकटिनासमण्डल ।

स्तम्भमुपहितविधूनिमसोवधिकावधुनितसमस्तसमदम् ॥ १५-६

वादिनुतोपमा समामगा च ।

२२२-प्रतिरक्तभावमुपगम्य कृतमतिरमुष्य माहेमे ।

दृष्टिरगणितभयामिन्नतामवलम्बते स्म ममया मल्लीमिव ॥ १५-६

श्रोती पूर्णोपमा समामगा च ।

२२३-नरकुड्मलेन निजमूर्ध्मुरनरनगाश्मककंठम् ।

त्रस्तचपलचलमानजनश्रुतभीमनादभयमाहृतोच्चकं ॥ १५-१०

शैलजिलेख ककंठ इति वादिनुतोपमा समामगा च ।

२२४-ध्वनयन्मभामथ मनीग्धनरवगभीरवागभी ।

वाचमवददतिरोषवगादतिनिष्ठुरस्फुटनगक्षरामसौ ॥ १५-१३

धनरवगभीरेति वादिनुतोपमा ।

२२५-यदराजि राजवदिहाध्वंमुपहृतमिद मुरद्विपि ।

ग्राम्यमृग इव हृदिस्तदय भजते ज्वलन्तु न महिषवह्निपृ ॥ १५-१५

श्रोती पूर्णोपमा समामगा च ।

२२६-स्वयमेव शन्तनूतनूज यमपि गणमध्यमम्यथा ।

तत्र मुररिपुरय कतमो यमनिन्दवन्दिदमिष्टुपे वृथा ॥ १५-२०

वन्दीवदिति तद्वितगा आर्यो पूर्णोपमा ।

२२७-त्वयि पूजन जगति जाल्म कृतमिदमपाकृते गुणैः ।

हासकरमघटते नितरां निरसीव कङ्कतमपेतमूर्धजे ॥ १५-२३

श्रोती पूर्णोपमा समामगा च ।

२२८-मृगविद्विषामिव यदित्यमजनि मिषना पृथासुतैः ।

अस्य वनशुन इवापचितिः परिभाव एव भवतां मुदोर्जधिपा. १५-२४

समामगा श्रोतोपमा ।

- २२६-प्रवधोज्जनमम इवैष यदि हनवृषो वृष ननु ।
स्पर्शमगुचिवपुरहन्ति न प्रतिमानना तु नितरा नृपोक्षिताम् ॥ १५-३५
श्रीती पूर्णोपमा समामगा च ।
- २२७-नृपनाकयिक्षिपति शौरिमथ मुरसस्तिमुतो दध ।
स्माह चलयति भुव मरति क्षुभिनस्य नादमनुकुवन्दमृधे ॥ १५-४८
आर्थी वाक्यगा वादिनुसोपमा ।
- २२८-गितितारकानुमितताम्रनयनमरणीकृत क्रुधा ।
दागवदनमुददीपि भिये जगत मरीलमिव सूर्यमण्डलम् ॥ १५-४९
श्रीती पूर्णोपमा समामगा च ।
- २२९-अतिमान्वेगदहनेन विरहिनवनान्तराद्रेताम् ।
वोपमन्दभिहतेन भग नग्वात्मजेन तरणेव जज्वले ॥ १५-५०
श्रीती पूर्णोपमा समामगा च ।
- २३०-प्रभिधित्तम किमपि गह्वदनविजित व्यभाष्यत ।
ग्रस्तगगधरमिवोपलभस्मितदलपदक्ति मुखमुत्तमोजस ॥ १५-५१
राह्वदनविजितमिति वादिनुसोपमा समामगा च ।
- २३१-कृपितावृति प्रथममेव हस्तिमगनैरमूचयत् ।
क्रुद्धमगनिदविनाद्रिनटध्वनि दन्ववक्रमरिचक्रभीषणम् ॥ १५-५२
नृतीयपादे वादिनुसोपमा समामगा च ।
- २३२-कृपितेषु राजसु तथार्प रथचरणपागिभूजया ।
चित्तवनिनवनहागमगा मुदमादृतिः मुद्दिवाधिषा दयो ॥ १५-५३
समामगा श्रीती पूर्णोपमा ।
- २३३-इति तत्तदा विवृतस्त्वमभजत्तदविभिन्नचेतसम् ।
मारवन्मिव नयंररता हृन्निधिमत्त्वममि राजमण्डलम् ॥ १५-५४
समामगा श्रीती पूर्णोपमा ।

२३७-गुह नि स्वसन्तथ विलोलसदवधुवपुर्वचोविषम् ।

कोणदशनकिरणग्निकरण. फणवानिवेति विमस्रं चेदिष ॥ १५-६२

श्रोती पूर्णोपमा समामगा च ।

२३८-चलित तनोज्ज्वलितेच्छमवनिपतियज्ञभूमित ।

नृणामथ पयुमिवाज्जुपयुदंमधोपसूनुमवनीशमृन्व ॥ १५-६३

पूर्णा श्रोतोपमा समामगा च ।

२३९-जगदन्तकालममेवैतद्विषद्विषमेरिताममाकुलम् ।

धीरनिजरवविनीनगुरुप्रतिगच्छमस्य रणतुर्वमावधि ॥ १५-७३

वादिलुप्तोपमा समामगा च ।

२४०-मृगा ममभ्रमविलोलमवलजनतासमाकुलम् ।

म्यानमगमदथ तत्परितश्चलितोड्ढमण्डलनभस्तलोपमाम् ॥ १५-७४

मार्थी समानगोपमा ।

२४१-दधतो मयानक्ततरन्धमुपगतवत. समानताम् ।

पूमपटलेपिहितस्य गिरे समन्त्रमंयन्सपदि मेदिनीभूत ॥ १५-७५

प्राप्तोपमा समामगा च ।

२४२-दधत शशाङ्कितशशाङ्कुरुचि समदुग्दधद वपु ।

नक्तुग्य मह पुरन्निजर्जरयथायंसिद्धि सरक महीभूत ॥ १५-८०

वादिलुप्तोपमा समामगा च ।

२४३-प्रविवत्सतः प्रियन्मम्य निगडमिव चक्षुरक्षिपत् ।

नीलतनिनदलदामरुचि प्रतिपादयुग्ममचिरोदमुन्दरी ॥ १५-८६

श्रोती पूर्णोपमा समामगा च ।

२४४-सह कज्जनेन विरराज नयनकमलाम्बुसन्तति ।

गण्डफलकममित- सुतनो. पदवीव शोकमयकृष्णवर्त्मन ॥ १५-९०

श्रोती पूर्णोपमा समामगा च ।

२४५-यनुवन्मं वल्लभतमस्य विगलदमलायताङ्गुलम् ।

भूमिनभसि रभयेन यती विरराज काचन समं महोल्कया ॥ १४-६

आर्या वाक्यगा पूर्णोपमा ।

२४६-काश्चित्कीर्णा रजोभिर्दिवमनुविदधे भिन्नवक्त्रेन्दुलक्ष्मी-

रथीका काश्चिदन्तर्दिश इव दबिरे दाहमुद्भ्रान्तसत्त्वा ।

भ्रेमुर्वात्त्या इवान्द्या. प्रतिपदमपरा भूमिवत्कम्पमापृ.

प्रस्थाने पार्थिवानामशिवमिति पुरो भावि नार्य. शयामु ॥ १४-६.

प्रथमे पादे वादिलुप्तोपमा, द्वितीयपादे पूर्णोपमा, तृतीयपादे उपम
द्वय श्रौती आर्या च ।

२४७-अधिवह्नि पङ्कतेजसो नियतम्बान्तममयंकर्मण ।

तव सर्वविधेषवर्तिन प्रगति विभ्रति केन भूभृत ॥ १६-५

अत्र अधिवह्नीत्यादिविशेषणो लुप्तोपमा समामगा च ।

२४८-यनजातनिर्भेदरामदा परिणो नागकदम्बकैस्तव ।

नगरेषु भवन्तु वीथय परिकीर्णा यनजैर्मृगादिभि ॥ १६-५०

आर्या पूर्णा समामगार्थोपमा ।

२४९-विकचोत्पलचारुलोचनम्लव चञ्चेन घटामुपेयुष ।

यदुपुद्भव बन्धुमौहदात्त्वयि पाना ममुरो नवामव ॥ १६-१२

प्रथमे पादे वादिलुप्तोपमा समामगा च ।

२५०-प्रतिबोमलमेकतोऽप्यत मग्नाग्मोऽदृष्टवृत्तकंशासु ।

बहति स्फुटमेकमेव ते वचनं आरुपनाशदेश्यताम् ॥ १६-१८

द्वितीयपादे समामगा वादिलुप्तोपमा । अन्यत्र श्रौती पूर्णा समामगा

२५१-अकट मृदु नाम जल्पन परप भूचयतोऽर्थमन्तरा ।

शकुनादिव मार्गव्रतिमि पुष्पादुद्विजितव्यमोदश ॥ १६-१९

पूर्ण श्रौतोपमा ।

२५२-प्रनिराकृततागमम्पदं फलहीना सुमनोमिरुज्जिताम् ।

सलता मलतामिवाऽसती प्रतिपद्येत कथं ब्रुधो जन । १६-२४

श्रोती पूर्णोपमा ।

२५३-विमृजन्त्यविकल्पना परे विषमाशीविषवन्नरा क्रुधम् ।

दधतोऽन्तरमाररूपता ध्वनिसगरा पटहा इवेतेरे ॥ १६-३१

पूर्वश्लोकार्थे आर्थी पूर्णा तद्वितगा उत्तश्लोकार्थे श्रोती पूर्णा
समासगोपमा ।

२५४-यदनर्गलगोपुगाननस्त्वमतो वदयसि किञ्चिदप्रियम् ।

विवरिष्यति तच्चिरम्य न समयोदीक्षणरक्षिता क्रुधम् ॥ १६-३७

यनर्गलेति वादिलुप्तोपमा समासगा च ।

२५५-यथवाऽभिनिविष्टबुद्धिषु व्रजति व्यर्थकता सुभाषितम् ।

रविराणिषु जीतरोचिषु करजाल कमलाकरेद्विव ॥ १६-४३

पूर्णा श्रोतोपमा ।

२५६-अनिरूपितरूपसम्पदस्तमसो बान्धवभृतच्छदच्छवे ।

तव सर्वगतस्य सम्प्रति क्षितिप क्षिप्नुरभीशुमानिव ॥ १६-५०

शाब्दी पूर्णोपमा ।

२५७-प्रद्वित प्रधनाय माधवानहमाकागमितु महीभृता ।

न परेषु महौजसद्वलादपक्रुर्वन्ति मलिम्लुत्ता इव ॥ १६-५२

श्रोती पूर्णोपमा ।

२५८-नदयः समुपैति भूपतिः पयसा पूर इवाऽनिवारितः ।

अबिलम्बितमेधि वेतसस्तलवन्माधव मा स्म भज्यथा ॥ १६-५३

पूर्वार्धे श्रोती पूर्णोपमा उत्तरार्धे च आर्थी पूर्णा समासगा ।

- २५८—अचिराज्जितमोनकेतनो विलसद्वृष्णिगणैर्नमस्कृत ।
क्षिनिप क्षपितोद्धताऽन्धको हरलीला स विडम्बयिष्यति ॥ १६-५८
अत्र आर्थी पूर्णोपमा वाक्यगा च ।
- २६०—तुहिनाशुममु सुहृज्जना कलयन्त्युष्णरुचि विरोधिन ।
कृतिभि कृतदृष्टिविभ्रमा स्वजमेवे भुजग यथाऽपरे ॥ १६-६४
तुहिनाशुममुमिति लुप्तोपमा ।
- २६१—दधतोऽमुलभक्षयागमास्तनुमेकान्नरताममानुषीम् ।
भुवि साम्प्रति न प्रतिष्ठिता सदृशा यम्य मुरैररातयः ॥ १६-६५
साहित्यदपंगमते पूर्णोपमा ।
- २६२—नयति द्रुतमुठ्ठतिधित प्रसभ भगमभ गुरोदय ।
गमयत्यवनीतलस्फुरद्भुजशास्त्र भूधमन्यमुन्नितम् ॥ १६-७२
भुजशास्त्रेति लुप्तोपमा समासगा च ।
- २६३—परित प्रमिताक्षराऽपि सर्वं विषय व्याप्तवती गता प्रतिष्ठाम् ।
न खलु प्रतिहन्यते कुनश्चित्पङ्क्तिभावेव गरीयसी यदाज्ञा ॥ १६-८०
श्रीती पूर्णोपमा ।
- २६४—इतीरिते वचसि वचस्विनामुना युगक्षयक्षुभितमरुद्गरीयसि ।
प्रचुक्षुभे सपदि तदम्बुरागिना सम महाप्रलयममुद्यतं मद ॥ १७-१
मरुद्गरीयसीति लुप्तोपमा तदम्बुरागिना सममिति आर्थोपमा ।
- २६५—मरागया रातुधनधर्मतोयया कराहनिध्वनितपृष्णस्पीठया ।
मुहुर्मुहुर्दशनविगण्डितोष्ठया रपा नृपा प्रियतममेव भेजिरे ॥ १७-२
श्रीती पूर्णोपमा ।

२६६-प्रजापतिकृतुनिधनाधंमृत्यितं व्यतर्कयज्ज्वरमिव रौद्रमुदतम् ।

समुद्यत सपदि वधाय विद्विषामतिक्रुध नियवमनोपध जनः ॥ १७-७

श्रीता पूर्णोपमा ।

२६७-विवर्तयन्मदस्तुषीवृत्ते दृशौ कराहतक्षितिकृतभरवारव ।

क्रुधा दधत् तनुमतिनोहिनीमभूत्प्रमेतजिदगज इव गंगिकारण ॥ १७-१३

श्रीनी पूर्णोपमा ममासगा च ।

२६८-दधौ चनत्पुष्पमनं विवक्षया विदारित विततवृहद्भुजान्त ।

विदग्ध प्रतिभयमास्यकन्दर्पं लम्पफणाधरमिव कोटर तरु ॥ १७-१७

श्रीनी पूर्णोपमा ।

२६९-पगनमौ यदपवदन्त आत्मन भुवन्ति च स्थितिरमताममाविति ।

मुमोच न प्रकृतिमविस्मित स्मित मुखं दधच्छदधरमुखमुद्वह ॥ १७-१९

शरदिन्दुमुन्दरमिति वादिलुभोपमा ममासगा च ।

२७०-मुहुः प्रतिस्खलितपरायुधा युधि स्थवीयसीरचलनितम्बमिर्भरा ।

अदंशयन्नरहितशौर्यदगनास्तनूरय नय इति वृष्णिभूभूत ॥ १७-२१

वादिलुभोपमा ममासगा च ।

२७१-मुमेखला मिततरदन्तचारव समुल्लसत्तनुपरिवारमम्पद ।

रणपिणा पुलकभृतोऽधिक्कन्धर ललम्बिरे मदमिलता प्रिया इव ॥ १७-२५

साहित्यदर्पणमते पूर्णोपमालकारः ।

२७२-गभीरताविजितमृदङ्गनादया स्वनश्रिया हनरिपुहसहर्षया ।

प्रमोदयन्नथ मुखरान् कलापिनं प्रनिष्ठने नवधनुवद्वथ समस ॥ १७-२९

तद्धिनयता श्रीनी पूर्णोपमा ।

- ०७३-प्रमिच्छन् प्रशमितपांनुभिर्मही मदाम्बुभिर्धृतनवपूर्णकुम्भया ।
अवाद्यन् अवणनुत्वं समुद्रमन्पयोधरध्वनिगुन्त्यमानकं ॥ १८३८
पयोधरध्वनिः इति वादिनुतोपमा ।
- ०७४-यथा यथा पटहरव समीपतामृषागमत्स हरिवराग्रत नर ।
तथा तथा हृषितवपुर्मुदाकुला द्विषा चमूरजनि जनीव चेतना ॥ १८४१
श्रोतौ पूर्णोपमा ।
- ०७५-प्रमारिणो मपदि नभस्तले तन समीरगभ्रमिनपरागम्पिना ।
व्यभाष्यन् प्रलवजकालिकाकृतिविद्वन् प्रनिदम्बेततावति ॥ १८४४
वादिनुतोपमा समानगा च ।
- ०७६-पयोमुचामभिपतता दिवि द्रुत विषयं परित इवातपम्य मः ।
ममक्रिय, समविषमेष्वथ क्षणात्क्षमातल बलबलराशिगतये ॥ १८४६
श्रोतौ पूर्णोपमा समानगा च ।
- ०७७-मृगम्विद पुनर्विकामितमूर्तयो रमाधिके मनसि निविष्टमाहसा ।
मुने युव मपदि रतेरिवाभवन्मनभ्रमा क्षितिपचमूवधूगणा ॥ १८४८
रतेरिवेति श्रोतोपमा अपरा च पूर्णोपमा ।
- ०७८-अधोच्चकैर्जंरटकपोतकधरातनूरुहप्रकरविपाण्डुरद्युति ।
बलेच्छलच्चरणविधुतमुच्चरदनावनीरदचरत क्षमारज ॥ १८५२
वादिनुतोपमा समानगा च ।
- ०७९-समुन्मदन्ननिगुरम्बकबुंर, क्वचिद्धिरप्मयकगपुञ्जपिञ्जर, ।
क्वचिच्छरच्छापरनष्टपाण्डुरः सुरक्षत क्षितितनरेणुद्ययौ ॥ १८५६
श्रोतोमात्रपस्य संसृष्टिः ।

२८०-भातेमुत्तच्छदपटमाहृणो हृण पयस्तिरो दधति घने रजम्यपि ।

मदानिलंरधिमधुनूतगन्धिमिद्विषा द्विषानभिषयुरेव गृहसा ॥ १७-१७

मृषेत्यादौ आर्धोपमा अघीत्यादौ लुप्तोपमा ।

२८१-सज्जग्माते तादपायानपेक्षी सेनाम्भोधी घोरनाटी ग्देग ।

पक्षच्छेदात्प्रवेमन्न देशे बाध्यन्ती वा विन्ध्यमह्यो निनेतुम् ॥ १८-१

श्रोतोऽमा वाक्यगा ।

२८२-पत्तिः पत्तिः वाहमेपाय वाजी नाग नागः स्यन्दनस्थो ग्म्यम्यम् ।

इत्थं मेना वल्लभम्येव गगादङ्गनाङ्गं प्रत्यनीकस्य भेजे ॥ १८-२

वल्लभयेवेति श्रोती पूर्णोपमा ।

२८३-रोषावेनाद्गच्छतां प्रम्यमित्र दूरोत्तिमम्युलबाहुध्वजानाम् ।

दीर्घास्तिमैर्ग्वजमन्नीसहस्य पदातम्य भोजिरे खङ्गवेवा ॥ १८-४

पूर्णा आर्धमिमुपमा नमामगा च ।

२८४-मान्त्रत्वक्कास्तत्पलागिलष्टकक्षा आङ्गी गोमामाप्नुवन्तश्चतुर्थीम् ।

कल्पस्यान्ते मास्तेनोननुशास्चेनृश्चण्डं गण्डशैला डवेभा ॥ १८-५

श्रोती पूर्णोपमा ।

२८५-उद्यन्नादं घन्विमिनिष्टुगणि स्थनान्युच्चैर्मण्डलत्व दधन्ति ।

आस्फाल्यन्ते वामुं काणि स्म कामं हस्त्यानीहै कु जराणां गिरासि ॥ १८-६

उपमानवादिलुप्तोपमा ।

२८६-रोषावेनादामिमुख्येन कीचित्पाणिग्राहं रंहमवोपयाती ।

हित्वा हेतीर्मल्लवन्मुष्टिघातं घन्तो बाहुवाह्वि व्यामृजेताम् ॥ १८-१२

मल्लवदिनि तदितगता श्रोती पूर्णोपमा ।

२८७-नीते भेदं धौनधारान्निधातादम्भोदाने शास्त्रवेणापरस्य ।

सान्प्रजिस्तीरुणमार्गस्य मार्गो विद्युद्दीप्तः कङ्कटे लक्ष्यते स्म ॥ १८-२०

वादिलुप्तोपमा समामगा च ।

२८८-विष्वदीचीविक्षिपन्मन्यवीचीराजावन्तः क्वापि दूर प्रयातन् ।

बभ्रामको बन्धुमिष्ट दिदृशु निन्धो वाद्यो मण्डल गोर्वरुहः ॥ १८-२४

पूर्णा श्रीतोपमा ।

२८९-यत्नाद्विभक्तं मुस्थितत्वादनाश निश्चित्याग्न्येवेतस्या भावितेन ।

धन्व्यादम्भ्याकालयोग्योपयोगं दध्नेऽमीष्ट नागमापन्नं वा ॥ १८-३१

श्रीतो पूर्णोपमा वाक्यगा च ।

२९०-भातज्ञाना दन्तनघट्टजन्मा हेमच्छेदच्छः स च च्छिन्नाप ।

लग्नोऽप्यग्निश्चामरेषु प्रकाश माञ्जिबलेषु ध्वज्यते न स्म सैन्यैः ॥ १८-३८

वादिलुप्तोपमा समामगा च ।

२९१-प्रोषामाते मत्सरोत्पानवातादित्यदन्तहमास्त्वा धर्षरोत्यैः ।

योगान्तैर्वा बह्विभिदारणानामुन्वैर्मू ध्व्योन्नि नक्षत्रमाला ॥ १८-३५

वादिलुप्तोपमा दिनष्टा समामगा च ।

२९२-सान्द्राद्भोदश्यामने सामजाना वृन्दे नीताः शोणिवैः शोणिम ननु ।

दन्ताः शोभामानुरम्भोनिधीना बन्दोद्भेदा वन्दमा वारिणीव ॥ १८-३८

श्रीतो पूर्णोपमा ।

२९३-उत्तिष्ठोन्वै प्रस्फुरन् रदान्यामीषादन्तं वृष्टर शास्त्रदीप्यः ।

शृङ्गप्रोतप्रावृष्यान्वुदन्त्य व्यष्ट प्रापत्यान्वुदोषरस्य ॥ १८-३८

प्रायो पूर्णोपमा वाक्यगा च ।

२६४-व्याप्तं लोकैर्दुःखलभ्यापसार मरम्भित्वादेव धीरो महीय ।

मेनामध्य गाहते वारण. स्म ब्रह्मैव प्रागादिदेवोदरान्त ॥१८४०

शाब्दी पूर्णोपमा समासगा च ।

२६५-भृङ्गश्रेणीश्यामभासां समूहैर्नाराचना विद्वनीरन्ध्रदेह ।

निर्भोक्तवादाहवेनाहतेच्छो हृष्यन्हस्ती हृष्टरोमेव रेजे ॥ १८४१

भृ गश्रेणीश्यामेति लुप्तोपमा समासगा च ।

२६६-श्राताम्राभा रोपभाज कटान्तादागूत्खाते मार्गणे धृगंतेन ।

निश्च्योतन्ती नागराजस्य जज्ञे दानस्याहोलोहितस्यैव धारा ॥१८४२

पूर्णं श्रोतोपमा समासगा च ।

२६७-श्रामन्दन्तौ दन्तिन माहमिवयाटीपादण्डौ मृत्युशय्यातलम्य ।

सैन्यैरन्यस्तत्त्राणादाशङ्के स्वर्गम्योच्चैरर्धमार्गाधिरुद्ध ॥ १८४३

श्रोती वाचकलुप्तोपमा समासगा च ।

२६८-तन्वा पु सो नन्दगोपात्मजाया कमेनेव स्फोटिताया गजेन ।

दिश्या मूर्तिर्व्योमगैरुत्पतन्ती तीक्ष्णामात्रे विस्मिन्मन्दचण्डिकेव ॥१८४४

श्रोती पूर्णोपमा ।

२६९-आक्रम्यैकामग्रपादेन जघामन्यामृच्चैराददान करेण ।

सास्थिस्वान दारुवद्दारुणात्मा कश्चिन्मध्यात्पाटयामास दन्ती ॥१८४५

समासगा आशोपमा ।

३००-पीन पुन्यादम्बगन्धेन मत्तो मृदुगन्कोपालोकमायोधनोर्ध्वाम् ।

पादे लग्नामत्र भालामिभेन्द्र पासीकल्पामायतामाचकर्ष ॥ १८४६

पासीकल्पेत्यत्र तद्धितगता पूर्णोपमा ।

३०१-सुनघ्रीवात्मायकेनापस्त्य आसत्युच्चैराननादुत्पत्तिप्प्लो ।

त्रेमे मुग्धं नैहिवे गानुकाराद्रीद्रापासादप्यरोधकश्चन्द्र ॥ १८-५६

वादिनृतोपमा ममामगा ।

३०२-मदानान्तादन्विनि निक्षिप्तान्त्रेरादिव्याधः शातशम्भ्रावलूना ।

इमोपप्य व्यक्तमन्तनदानामेभाः प्रापन्नदघ्नलोऽमृदमयीनाम् ॥ १८-७१

ममामगा आद्योपमा ।

३०३-गद्याकार्योषक्त्रैन्निभाना गगंभ्रटंश्चामरंरेव हम् ।

मोपस्त्वाना प्रादहन्नस्तनोया स्रोतुन्विद्यो वीचिषच्चैस्तरङ्गि ॥ १८-७२

वादिनृतोपमा ममामगा च ।

३०४-प्रापन्तीनामविरुत्तरय राज्ञानोद्विनीना-

मित्य नैव्यं मममलघुमि श्रीपतेरुस्मिद्वि ।

प्राप्तीदोषैर्मुहुरिव भट्टाग्निधेरापगता

श्रीलाङ्गुल कुनगुल्लरघननमोदयभात्राम् ॥ १८-८०

श्रीतो पूर्योपमा ।

३०५-अप्योत्तम्ये रणाटव्यामनुहृद्रे गुरुगरिणा ।

नृपाद्भिर्गोधनार्दमितवद्वेष्टुदारिणा ॥ १९-१

उपाशनाच्चेयमार्थी नद्धितगता पूर्योपमा ।

३०६-प्रापत्तस्तममुं दृग्दूरेकृतपरावाम ।

बलोऽव नोदयामान मानङ्गमिव केमरी ॥ १९-२

श्रीतो पूर्योपमा ममामगा च ।

३०७-जजीजीजाजिजिज्जाजी त नतोऽतितनानितुम् ।

भाभोज्भाभानिभूनाङ्गागरिरन्तिरेर ॥ १९-३

ममामगा वादिनृतोपमा ।

३०८-भदन्मयाय नोन्नतनामारम्भितमहीतल ।

निर्घाति इव निर्घोरभीममन्योपतद्वय ॥ १६ ४

श्रोती पूर्णोपमा ।

३०९-दिगमकमिवावाची मूर्त्या गनमपाहरत् ।

मन्दप्रताप त मृत याघ्रमाजिविहायस ॥ १६-६

श्रोती पूर्णोपमा समामगा च ।

३१०-कृत्वा शिने शान्दचमू मप्रभावा चमूर्जिताम् ।

समर्ज वक्त्रं फुल्लाब्जसप्रभा वाचमूर्जिताम् ॥ १६ ७

वादिगुणोपमा समामगा ।

३११-सम समन्ततो राज्ञामापनन्ती रतीकिनी ।

कार्ष्णि प्रत्यग्रहोदेकः सरन्वानिव निम्नगा ॥ १६-१०

वाक्पगा श्रोतोपमा ।

३१२-दधानैर्घनसाद्रव्य लमदायनदर्शनं ।

सत्र काञ्चनमच्छाया समृजे तं शरागनि ॥ १०-११

आर्यो वाक्पगोपमा ।

३१३-तस्यामुसज्जवीकीर्णाम्बु तरिबोन्नकं ।

वभौ विभ्रद्भुतु शाखामधिन्दशिलीनुखाम् ॥ १६ १२

शिनीमुखेति चिन्ष्टविशेषणोपमा पूर्णा म्मासगा च ।

३१४-केशप्रचुरलोकस्य पर्यस्कारि विकासिना ।

शेखरेणैव युद्धस्य शिरः कुसुमत्क्षमणा ॥ १६-२०

श्रोती पूर्णोपमा समामगा च ।

३०५-ग्रहितानभि बाहिन्या म मानी चतुरङ्गया ।

चचाल वल्गत्क्लभममानीचतुरङ्गया ॥ १६-२५

ममासगा श्रोतोपमा ।

३१६-ततस्त्ननधनुमौर्वीविस्फारस्फारनिम्बने ।

न्यैयुङ्गक्षये क्षम्यद्वूपारानुवारिणी ॥ १६-२६

ममामगा मुक्तोपमा ।

३१७-विषम सर्वतोभद्रचक्रगोमूत्रिकादिभि ।

ल्लोकैरिव महाकाव्य व्यूहैस्तदभवद्बलम् ॥ १६-४१

श्रोती पूर्णोपमा समामगा च ।

३१८-विस्तीर्णमायामवती लोललोकनिरन्तरा ।

नरेन्द्रमार्गं रध्येव पपात द्विपता बलम् ॥ १६-४३

श्रोतोपमा पूर्णा ममासगा च ।

३१९-अधिनाग प्रजविनो विकासत्पिच्छचारव ।

पेतुर्वंहिग्नदेनीया शङ्कुव प्राणहारिण ॥ १६-४५

ममामगा वादिनुप्तोपमा ।

३२०-पुर प्रयुक्तैर्यद्व तच्चलितैर्लब्धशुद्धिभि ।

घालापैरिव गान्धर्वमदीप्यत पदानिभि ॥ १६-४७

श्रोती पूर्णोपमा ममामगा च ।

३२१-शस्त्रप्रणमयश्रामदलकग्गभूषित ।

दहशोऽन्यो रावणवदनङ्करगभूषित ॥ १६-५०

तद्विनगा शार्थी पूर्णोपमा ।

३२२-द्विपद्विनासनच्छेदनिरस्तोर्युगोऽपरः ।

सित्वाचाले हनयथा बभूवास्त्वविग्रहः ॥ १६-५३

वादिनुनोपमा समासगा च ।

३२३-भोमतामपरोऽम्भाधिममेऽधित महाहवे ।

दासे कोपः शिवस्येव मुमेधितमहा हवे ॥ १६-५४

श्रोती पूर्णोपमा समासगा च ।

३२४-स्वगुणैराफनप्राप्तेराकृष्य गणिका इव ।

कामुक्तानिव नालीकाम्निगता. महसामुचन् ॥ १६-६१

श्रोती पूर्णोपमा समासगा च ।

३२५-रक्तस्तुति जगत्सूनसमरागामिपुव्यघात् ।

कश्चिन्पुरः सपत्नेषु समरागामिषु व्यघात् ॥ १६-६४

वादिनुनोपमा समासगा च ।

३२६-गघेरा रणकाम्यन्तो दूरादुपगताविभी ।

गनासुरन्तरा दन्ती वरण्डक इवाभवत् ॥ १६-६५

श्रोती पूर्णोपमा समासगा च ।

३२७-मुरिभिर्मरिभिर्भीरा भूमारैरमिरेमिरे ।

भेरोरेमिभिरभ्राभैरभीरमिरिभैरिमा. ॥ १६-६६

आयोपमेयम् ।

३२८-रणाङ्गणं मर इव प्लावितं मदवारिभिः ।

गजः पृथुकराङ्गुष्ठदन्तपत्रमलोढयत् ॥ १६-६६

श्रोती पूर्णोपमा समासगा च ।

३२६-येनागमूहे व्रणवत्सरुचा परतोमरैः ।

ममत्व म ययौ खङ्गत्सरुचापरतोमरैः ॥ १६-७४

आर्यो तद्वितगा पूर्णोपमा ।

३३०-निपानिनमुहत्स्वामिपितृव्यभ्रातृमातुलम् ।

पाणिनीयमिबालोकि घोरेस्मत्समराजिरम् ॥ १६-७५

श्रीती ममासगा पूर्णोपमा ।

३३१-अभावि सिन्धवा मुन्ध्याभ्रमदृप्रधिरत्तोयया ।

हृते योद्धुं जनः पाशौ म दृग्रधि रत्नो ययो ॥ १६-७६

आर्यो समासगा पूर्णोपमा ।

३३२-चित्रं चापैरपेनज्ये स्फुरद्वक्तशतहृदम् ।

पयोदजालमिव तद्वराजमनमावभौ ॥ १६-७७

श्रीती पूर्णोपमा ।

३३३-अथ वक्षोमणिच्छायाभ्युरितापीतवासमा ।

स्फुरदिन्द्रधनुर्भिन्ननडितेव तद्विस्वता ॥ १६-७८

अत्र श्रीतोपमा समासगा च ।

३३४-पञ्चात्कृतानामप्यथ्य नराणामिव पत्रिणाम् ।

सौ यो गुणेन मयुक्त म म वर्णान्निमाययी ॥ १६-७९

श्रीती पूर्णोपमा समासगा च ।

३३५-नोबालोको कलोऽज्जलकलिलोऽतिकुलालकः ।

कालोऽज्जलोऽकलिः काने बालकेनिकितः किल ॥ १६-८०

बादिलुप्तोपमा समासगा च ।

३३६-पररोऽविवरो वैरिवियारी वारिरारव ।

वियारार वरो वैर वीरो रविरिवोवैर ॥ १६-१००

श्रौती पूर्णा समामगोपमा ।

३३७-कूगारिकारी कोरेक कारक कारिकावर ।

कोरकाकारकरक करीरः कर्करोऽर्कगक् ॥ १६-१०४

वाचकलुप्तोपमा समामगा च ।

३३८-आच्छिद्य योधसायंश्च प्राणसर्वस्वमाशुगाः ।

ऐकागारिक्वद्भूमौ दूराज्जगभुरदर्शनम् ॥ १६-१११

पूर्णा आर्या समामगोपमा ।

३३९-मदामदबलप्राय ममुद्धतरसो बभौ ।

प्रतीतविक्रम श्रीमान्हरिहंरिरिवापरः ॥ १६-११६

श्रौती पूर्णोपमाययवाची ।

३४०-प्रभिचंष्टमगाद्वयोपि शीरेरवनि जागुडकुडकुमाभिताम्र ।

गुरुनेमिनिषाडनावदोर्ण्यमुदेहसूतशोणितैर्विलिम्पन् ॥ २०-३

कुंकुमवदभिताम्रं रित्युपमा समामगा च ।

३४१-सजलान्धुघरारवानुकारी ध्वनिरापूरितदिङ्मुखो रयस्य ।

प्रगुणोक्तकेकमूर्ध्वकण्ठे नितिकण्ठेरुपकार्णयाम्बभूवे ॥ २०-५

आर्या समामगोपमा ।

३४२-अनुसन्ततिपातिनः पदुत्व दधत् शुद्धिभृतो गृहीतपक्षाः ।

वदनादिव वादिनोऽथ शब्दाः क्षितिमर्तुं धनुषः शराः प्रसत्त्वा ॥ २०-११

साहित्यदर्पणमते पूर्णोपमा ।

३४३-गवलासितकान्ति तस्य मध्यस्थितघोरायत्तवाहुदण्डनामम् ।
ददृशे कुपितान्तकोन्नमद्भ्रूयुगभोमाकृति कार्मुक जनेन ॥ २०-१२
वादिलुणोपमा समासगा च ।

३४४-नडिदुग्ज्वलजातहृत्पुङ्खः स्वमय श्याममुखैरभिध्वनद्भिः ।
जलदैरिव रहसा पतद्भिः पिदधे सहतिगानिभिः शरीरैः ॥ २०-१३
श्रीती पूर्णोपमा समासगा च ।

३४५-इति चेदिमहीमृता तदानी तदनीक दनुमूनुमूदनस्य ।
वयसामिव चक्रमक्रियाक परितोऽरोधि विषाटपञ्चरेण ॥ २०-१४
श्रीती पूर्णोपमा ।

३४६-इपुवपंमनेकमेकद्वीरस्तदग्रिच्युतमच्युतः पृथक् ।
धय वादिकृत प्रमाणमन्यै प्रतिवादीव निराकरोत्प्रमाणं ॥ २०-१५
समासगता श्रीती पूर्णोपमा ।

३४७-प्रतिकुञ्चितकूपरेण तेन श्वणोपान्तिकनीयमानगव्यम् ।
ध्वनति म्य घनुर्धनान्तमत्तप्रचुरक्रोशस्वानुकारमुच्चं ॥ २०-१६
आर्यो समासगतोपमा ।

३४८-ध्वनतो नितरा रयेण गुर्व्यस्तद्विदाकारचलद्गुणादसंख्याः ।
इपवो घनुपः सशब्दमाधु न्यपतन्नम्बुधरादिवाभ्युधाराः ॥ २०-१७
श्रीतोपमार्धोपमयो संकरः ।

३४९-सितरोन्नतनिष्ठुरासपीठः स्वगयन्नेकदिगन्तमायतान्तः ।
निरर्वाण मवृत्त्यमारितोऽस्य शितिभर्तवै चमूभिरेकवाहुः ॥ २०-१८
श्रीती पूर्णोपमा ।

३५०-तमकुण्डमुखा सुपर्णकेतोरिषव क्षिप्रमिषुव्रजं परेण ।

विभिदामनयन्त क्रत्यपक्ष नृपतेर्नेतुरिवायथायं वर्णा ॥ २०-२३

पूर्णा श्रोतोपमा ।

३५१-दयितैरिव खण्डिता मुरारेविनिघ्नैः समुगमुज्ज्वलाङ्गमेरा ।

लघिमानमुपेयुषो पृथिव्या विफला गन्धरावलि पपात ॥ २०-२४

दयितैर्ग्वित्युपमा पूर्णा श्रोती च ।

३५२-प्रमुखेऽभिहताश्च पत्रवाहा प्रसभ माधवमुक्तवत्सदन्तैः ।

परिपूर्णतर भुवो गताया परतः कातरवत्प्रतीपमीयुः ॥ २०-२५

कातरवदिति तद्धितगता श्रोती पूर्णोपमा ।

३५३-दारदीव दारश्रिया विभिन्ने विमुना दन्तुगिलीमुखाभ्रजाले ।

विकसन्मुखवारिजाः प्रकाश वमुराशा इव यादवध्वजिग्य ॥ २०-२७

चतुर्यपादे श्रोती पूर्णोपमा ।

३५४-गुरुवेगविराविभिः पतत्रैरिषवः काञ्चनपिङ्गलाङ्गमाम ।

विनतासुतवत्तलं भुवः स्म व्यधितभ्रान्त भुजगमं विशन्ति ॥ २०-२८

तद्धितगता श्रोती पूर्णोपमा ।

३५५-शतशः पश्याः पुरो विशङ्कं शिगुपालेन शिलोमुखाः प्रयुक्ताः ।

परममंभिदोऽपि दानवारेरपराधा इव न व्यथा वितेनुः ॥ २०-३१

समासगतोपमा श्रोती पूर्णा च ।

५६-सलिलाद्रवराहदेहनीलो विदधद्भास्कर्मयं दूग्यमजम् ।

प्रचलायितलोचनारविन्दं विदधे तद्वलमन्धमन्धकार ॥ २०-३३

वराहदेहनीललोचनारविन्देत्युपमा सा च वादिलृप्ता ।

३५०-नयना प्रज्वलन्तया पण्डितमलद्वाररागतिमुज्ज्वल. न्याम् ।

नृगृहेनमपि प्रमादभावा मनस शास्त्रनिवाग्यमप्रपारोः ॥ २०-३५

ममानगता श्रीनो पूर्योपमा ।

३५०-महतः प्रसक्तैष्विव प्रनाद स भरोर्गन्धुचयः वहुस्मृतेषु ।

दृग्मद्विकलद्विलोचनमनो दददानोचननाविम वनेन्यः ॥ २०-३६

मादो पूर्योपमा ।

३५१-व्यवहार इवानृताभियोग निमिर निर्जितदत्तय प्रकाशे ।

रिपुल्ल्वरानीमभोगभावा मुज्ज्वलाना जननी जजाप विद्याम् ॥ २०-४१

पूर्योपमा श्रीतो ।

३५०-कृत्वेकविट्मन्त्राविहासो विजय नत्परागमिच्छुमिच्छतेन ।

अमृताप्रभुव पुरेव पृच्छ वद्वामनुत्वारि नाद्वयेः ॥ २०-४२

श्रीतो पूर्योपमा ।

३५१-दधनमन्निमानमानुष्या वसुरक्षिधरमो मुखे विमानाः ।

भरतक्षत्रप्रणीतवाग्यप्रयिताद्वा इव नाट्यप्रपञ्चाः ॥ २०-४४

श्रीतो पूर्योपमा ।

३५२-नविपश्चतनोदितोरूमव्यवधिमानमरोचि पद्मगानाम् ।

उपरागवनेव निम्नभासा वपुर्गुदुम्बरमण्डलानमृहे ॥ २०-४५

तद्विनगा धार्योपमा ।

३५३-गिखिपिच्छुतध्वजाव्यूहक्षरानागच्छुविवर्तमानभोगा ।

धनपागवदागुवन्धनाय न्यपनन्वृष्टिगमेषु मेनिहाना ॥ २०-४६

धनपागवदितुपमा तद्विनगा च ।

- ३६४-गृध्रवारिधिदोचिमण्डनान्नविलसत्पन्नविनानगाण्डुराणि ।
दधति स्म भुजङ्गमाङ्गमध्ये नवनिर्मोककचि ध्वजागुक्तानि ॥ २०-४७
वादिलुप्तोपमा समामगा च ।
- ३६५-परिवेष्टितमूर्तबन्धु मूलादुग्गंगानिर्मम सग्लपुष्पं ।
दधुरायतवन्निवेष्टितानामुपमान मनुजा महोरुहाणाम् ॥ २०-४६
आर्यो पूर्णोपमा वाक्यगोपमा ।
- ३६६-प्रमृतं रमभादयोभिनीला प्रतिपाद परितोऽभिवेष्टयन्ती ।
तनुरायतिनालिनी महाहेगंजमन्दूरिव निश्चल चकार ॥ २०-४९
श्रीती पूर्णोपमा ।
- ३६७-द्रुतहेमरच खगा खगेन्द्रादलघूदोग्निनादमुत्तान्त ।
क्षणमैक्षिपतोच्चकैश्चभूमिज्वलत मगरुचेरिव स्फुलिङ्गा ॥ २०-५३
श्रीती समामगा पूर्णोपमा ।
- ३६८-उपमानमलम्भि लालपशञ्जणविक्षितमहाम्बुवाहमस्त्रं ।
गगनाण्डमन्तरा मुमेरो कुलजाना गरुडेरिलाघराणाम् ॥ २०-५४
आर्यो पूर्णोपमा वाक्यगा च ।
- ३६९-प्रभित क्षुभितान्बुराणिधोरध्वनिरावृष्टममूलपादपोष ।
जन्तयन्नमदद्युगान्तशङ्कामनिलो नागविषक्षपक्षजन्मा ॥ २०-५७
वादिलुप्तोपमा समामगा च ।
- ३७०-अचरं क्षयमक्षयेऽहिसैन्ये मुकुर्तदुं कृतवत्तदोपनीते ।
अयुगाचिरिव ज्वलन्स्याधो रिपुरोदचिपमाजुहाव मन्त्रम् ॥ २०-५६
दुष्कृतवदिति तद्धितगता आर्यो पूर्णोपमा । अयुगाचिरिवेति श्रीती
पूर्णोपमा ।

३७१-सहसा दधदुद्धताट्टहामश्रियमुश्रासितजन्तुना स्वनेन ।

विततायतहेतिबाहुरुच्चैरथ वेताल इवोत्पपात वह्निः ॥ २०-६०

श्रीतो पूर्णोपमा ।

३७२-चनितोद्धतधूमवेतनोऽमी रभमादम्बरराहिरोहिताश्वः ।

द्रुतमास्तसारथि शिखावान्कनकस्यन्दनमुन्दरश्चचाल ॥ २०-६१

कनकस्यन्दनवद्रम्य इत्युपमा वादिलुप्ता ।

३७३-उवलदम्बरकोटरान्तगल बहुसाद्रांम्बुदपत्रवद्धधूमम् ।

परिदीपितदीर्घकाष्ठमुच्चैस्तस्वद्विश्वमुवोष जातवेदा ॥ २०-६२

तस्वदिति तद्धितगार्थी पूर्णोपमा ।

३७४-मधुरैरपि भूयसा स मेघ्यं प्रयम प्रत्युत वारिभिर्दिदोषे ।

पवमानसग्वस्तत क्रमेण प्रणयब्रूथ इवागमद्विवादः ॥ २०-७१

श्रीतो पूर्णोपमा ।

३७५-प्रयत प्रणम हुताशनस्य क्वचिदालक्ष्यत मुक्तमूलमर्चि ।

दलभिरप्रहितायुधाभिघातात्नष्टित पत्रिपतेरिवैवपत्रम् ॥ २०-७३

एक पत्रमिवेत्युपमा श्रीतो मा ।

३७६-इति नरपतिरस्त्र यद्यदाविश्वकार

प्रकुपित इव गेय क्षिप्रकारी विकारम् ।

भिषगिव गुरुदोषच्छेदिनोपक्रमेण

क्रमविदथ मुरारि प्रत्यहस्तत्तद्राशु ॥ २०-७६

श्रीतो पूर्णोपमा ।

३७७-बाले मित तथ्यमुदकंपथ्य तथागतस्येव जनः सचेता ।

विनानुरोधात् स्वहितेच्छयैव महीपतिर्यस्य बचश्चकार ॥ २०-८१

पूर्णा श्रीतोपमा ।

उपमेयोपमा

१-दधदमकलमेक क्षण्डितामानमद्भिः

श्रियमपरमपूर्णमुच्छ्वसद्भिः पलाशैः ।

कलरवमुपगीते पट्पटीधेन घत्त

कुमुदकमलखण्डे तुल्यरूपामवस्थाम् ॥ ११-१५

कुमुदकमलखण्डे पलाशैः इति द्वयोः शब्दयोः क्रमेणोपमानोपमेय-
भावरूपोपमेयोपमा ध्यज्यते ।

२-अपदान्तरं च परितः क्षितिक्षितामपतन्द्गतभ्रमितहेमनेमयः ।

जविमारुताञ्चितपरस्पररोपमक्षितिरेणुकेतुवसना. पताकिन ॥ १२-४

अत्र परस्पररोपमेति विशेषणाद्रेणुवत्केतवः,

केतुवच्च रेणव इत्युपमेयोपमा ।

स्मरणम्

१-दिव्यानामपि कृतविस्मया पुरस्ता-

दम्भस्तः स्फुरदरविन्दचारुहस्ताम् ।

उद्वीक्ष्य श्रियमिव काचिदुत्तरन्ती-

मत्सर्पाज्जलनिधिमन्यमस्य क्षौरि. ॥ ८-६४

अत्र समुद्रमन्यनस्मारिकया श्रियमिवेत्युपमया सादृश्याच्छ्रीः

स्मृतेति स्मरणालकारः ।

रूपकम्

१-निवेशयामामिथ हेमयोद्धृत फणाभृतौ छादनमेवमोवमः ।

जगत्प्रयंकस्यपतिस्त्वमुच्चकंरहीच्यरस्तम्भगिर मु भूतलम् ॥ १-३४

दिनष्टादिनष्टरूपकयोर्हेतुहेतुमद्भावात् दिनष्टमानापरंपरितरूपवत्
तच्च ममामाभावम् ।

२-करोति कमादिमहीभृता वधाञ्जनो मृगाणामित्र यत्तव स्तवम् ।

हे । हिरण्याक्षपुर.सरामुरडिपट्टिप प्रत्युत मा तिरस्त्रिया ॥ १-३६

हरिषद्वरिरिति दिनष्टपरपरित केवलरूपवत् ।

३-जाज्वत्यमाना जगत दाम्भये समुपेयुषो ।

व्यद्योतिष्ट सभावेद्याममो नरगिसित्रयो ॥ २-३

सभावेद्यामिति रूपवानकार. तच्च केवलपरम्पारतम् ।

४-स्वया विप्रवृत्तश्चैद्यो रविमणी हरता हरे ।

यद्यमूलस्य मूल हि महद्वैरतरो क्षिय. ॥ २-३८

महद्वैरतरोरिति साङ्गरूपकालंकारः तच्च एकदेशविवर्ति ।

५-शुद्धिदशै प्रवृत्त्यङ्गो घनमंवृत्तिवञ्चुकः ।

चारैक्षणो दूतमुखः पुरुष कोऽपि पाषिषः ॥ २-८२

मालापरपरितरूपकम् तच्च अस्तिष्टशब्दनिबन्धनम् ।

६-करप्रचेयामुत्तुङ्ग. प्रसुगक्ति प्रथोयनीम् ।

प्रजाबलवृहन्मूलः फलत्युत्साहपादप ॥ २-८६

उत्साहपादप इति साङ्गरूपकम् तच्च समन्वयस्तुविषयम् ।

७-प्रातःप्राणिप्राहादिमालायामधिकद्युतिः ।

एकयन्तन्तुप्रोतायां नायको नायकायते ॥ २-६२

प्राणिप्राहादिमालायामिति साङ्गैरूपकम् तच्च समस्तवस्तुविषयम् ।

८-पाङ्गुष्यमुपयुञ्जोत शक्त्यपेक्षो रसायनम् ।

भवन्त्यस्यैवमगानि स्यास्तूनि वनवन्ति च ॥ २-६३

दिलष्टपरम्परितरूपकं तच्च केवलम् ।

९-कृतवा कृत्यविदस्तीर्येष्वन्त प्रणिषयः पदम् ।

विदाङ्कुर्वन्तु महतस्तल विद्विपदम्भस ॥ २-१११

दिलष्टपरम्परितमालारूपकम् ।

१०-सन्नजवापलदोपसमुद्धतश्चनितदुर्वलपक्षपरिग्रहः ।

तव दुरासदवीर्यविभावसौ शलभता लभतामसुहृद्गण ॥ २-११७

दुर्वलपक्षपरिग्रहरिति साङ्गैरूपकम् तच्च एकदेशविवर्ति ।

११-इति विशकलितार्यामोद्वी वाचमेना-

मनुगतनयमार्गमर्गला दुर्नयस्य ।

जनितमुदमुदस्यादुच्चकंरुच्छिनोर

स्यलनियतनिषण्णश्रीश्रुता शुश्रुवान् सः ॥ २-११८

अर्गला निवारयित्रीमिति वैधर्म्येण साङ्गैरूपकम् एकदेशविवर्ति
तच्च समानाभावम् ।

१२-अम्भश्च्युत कोमलरत्नराशीनपानिधिः फेनपिन्दुभगसः ।

यत्रातपे दातुमिदोपतत्पं विसारयामास तरङ्गहस्तैः ॥ ३-३६

तरङ्गहस्तैरिति भागैरूपकम् तच्च एकदेशविवर्ति ।

१३-मधुकरविटपानमितास्तरुपडवतीविभ्रतोऽयं विटपानमिता ।

परिपावपिङ्गनतारजमा रोधश्चवास्ति वपिङ्गमनता ॥ ४-४८

मधुकरविटेति निरग केवलरूपक ।

१४-विभ्राणया बहलयावकपङ्कपिङ्ग-

पिङ्गावचूडमनुमाधवधाम जम्मु ।

पञ्चवदप्रदष्टचटुलाहिपताकयान्य

स्वाशामभागमुरगाशनकेतुयष्ट्या ॥ ५-१३

तृतीयपादे निरग केवलरूपक ।

१५-नाभिहृदं परिगृहीतरयाणि निम्नं

श्रीणा वृहज्जपनमेतुनिवाग्नितानि ।

जम्मुर्ज्वलानि जलमड्डुक्वाद्यवर्गु-

यन्नाद्वनस्तनतटस्मलितानि मन्दम् ॥ ५-२६

नाभिहृदंरित्यत्र निरग केवलरूपक ।

१६-प्रनुवन वनराजिवधूमुखे बहलरागजवाधरचारणि ।

विकचबाणदलावलयोऽधिकं रश्चिरे रुचिरेक्षणविभ्रमा ॥ ६-४६

ममस्तवस्तुविषयदिनष्टमाङ्गरूपकम् तच्च प्रागेप्यमाणाधिकाङ्क-
वेनिष्ट्यम् ।

१७-कृतमद निगदन्त इवाकुलीकृतजगत्त्रयमूर्जमतङ्गजम् ।

ववुरयुवदग्मुच्छ्रमुगन्धय सततगाम्ततगानगिरोऽलिभि ॥ ६-४०

ऊर्जमतङ्गजमिति सागरूपकम् तच्च ममस्तवस्तुविषयमारोप्यमाणा-
धिकाङ्कवेनिष्ट्यम् ।

१८-स्मिन्नमराग्नेनमगोजयामतिमितागविहगद्मद्विम्बम् ।

ध्रुवलयन्मुदिनामिव भवंत स नरद नरदन्तरदिदुमुन्माम् ॥ ६-५४

सरोजहंसदारेषु नेत्रहामदन्तत्वारोपणाद्दृष्टकम् तच्च अश्लिष्ट-
समस्तवस्तुविषयम् ।

१६-भृशमदूषण याज्वरपल्लवक्षतिरनावरणा हिममारुते ।
दगनरश्मिपटेन च सीलकृतेनिवसितेव सितेन मुनिवंदो ॥ ६-५८
अधरपल्लव इति भागरूपकम् तच्चाश्लिष्टसमस्तवस्तुविषयम् ।

२०-धननुपारकणस्य नभस्वतन्मस्लताङ्गुलितजंनविभ्रमा ।
पृष्ठ निरन्तरमिष्टमुज्जान्तर वनितयाजनिनया न विपेहिरे ॥ ६-६०
तस्लतासु अंगुलित्वारोपात् निरग केवलरूपक ।

२१-कुमुदमन्फलिनीरलिनीरवंमंदविकासिभिराहितहृ कृति ।
उपवनं निरभस्संपत प्रियान्वियुवतीर्युवती गिरिरानिल ॥ ६-६२
अलिनीहृ कृतिरिति एकदेशविवर्ति साङ्गरूपकम् तच्च समाना-
भावम् ।

२२-प्रतिमुरभिरभाजि पुष्पश्रियामतनुतरतयेव सन्तानक ।
तरुणपरमृत, स्वनं रागिणामतनुत रतये वसन्तानक ॥ ६-६७
तरुणपरमृत इति समस्तवस्तुविषयसाङ्गरूपकम् तच्चाश्लिष्टसमा-
माभावम् ।

२३-स्मररागमयी वपुस्तमिस्रा परितस्तार रवेरमत्यवश्यम् ।
प्रियमाप दिवापि कोकिने स्त्री परितस्ताररवे रसत्यवश्यम् ॥ ६-७०
रागतमिस्रेति एकदेशविवर्ति साङ्गरूपकम् तच्चारोप्यमाणाघिका-
रुद्वैशिष्ट्यम् ।

२४-तव सपदि समीपमानये तामहमिति तस्य मयाग्रतोऽभ्यधायि ।
अतिरममृतालघुप्रतिज्ञामनृतगिरं गुणगौरि मा कृया माम् ॥ ७-७
गुणगौरीति श्लिष्टपरंपरितरूपकम् तच्च केवलम् ।

२५-मदग्ममहौषपूर्णनाभीहृदपरिवाहितनेमरायस्ता ।

सगित इव मन्त्रिभ्रमप्रयातप्रसूदितहृमजभूपर्या विरेजु ॥ ७-२३

अत्र ममस्तवस्तुविषय माङ्गरूपकम् ।

२६-मधुमयनवधूरिवाह्वयन्ति भ्रमरकुलानि जगुर्यदुत्सुकानि ।

तदन्निनयमिवावलिवनानामतनुत नूतनपल्लवाङ्गुलीभिः ॥ ७-२४

वनानामावलिर्नूतनपल्लवा एवागुल्य इत्येकदेशविवर्तिसावयव-
रूपकम् ।

२७-विनयति सुदृशो दृश पराग प्रणयिनि कौमुदमाननानिलेन ।

तदहितयुवतेरभीक्षणमक्षणोद्वयमपि रोपरजोभिरापुपूरे ॥ ७-२५

रोपरजोभिर्गिति सागरूपकम् तच्च एकदेशविवर्ति ।

२८-गत्वोद्रेक जघनपुलिने रज्जुमध्यप्रदेश

त्रामन्त्रद्रुमभुजलता पूर्णनाभीहृदाल् ।

उल्लङ्घ्योच्चैः कृचनटभुवं प्नावयन् रोमकूषान्

स्वेदापूरो युवतिमरिता व्याप गण्डम्यगानि ॥ ७-२६

युवतिरागितामिति श्लिष्टममस्तवस्तुविषयमावयवरूपकम् ।

२९-उत्क्षिप्तस्फुरितमरोग्हाघ्यंमृच्चैः मस्नेह विहगरतैरिवालपन्ती ।

नारोणायय सरसी मर्फतहास्ता प्रीत्येव व्यतनुत पाद्यमूर्मिहस्तैः ८-१४

ऊर्मिहस्तैरिति सागरूपकम् तच्चाक्षिप्तश्लिष्टैकदेशविवर्ति ।

३०-आनाभे मरमि मतभ्रुवावगाढे

चापत्यादय पयमस्तरङ्गहस्तैः ।

उच्छ्रायि स्ननयुगमध्यगेहि तद्व-

मर्गाना भवति युवाऽथवा व्यवस्था ॥ ८-२२

तरंगहर्म्नेगिति माङ्गरूपकम् तच्च एकदेशविवर्ति रूपकम् ।

३१-प्रादानुं दयिनमिवावगाहमा रा-

दूर्मोक्षा तनिभिरभिप्रनायंमाणः ।

कस्याश्चिद्विततचलच्छिन्नाङ्गुलीको

लक्ष्मीवान् मग्नि रराज केमहम्नः ॥ ८-२७

चलच्छिन्नाङ्गुलीक इति सावयवैकदेशविवर्ति रूपकम् ।

३२-योमस्व त्रिनयनलोचनानलाचि-

निर्देशस्मरपृतनाधिराज्यलक्ष्म्या ।

कान्ताया करकलशोद्यतं पयोभि-

र्वक्रेन्दोत्कृत महाभिपेकमेक ॥ ८-३३

करकलशेति माङ्गैकदेशविवर्ति रूपकम् ।

३३-रागान्धीकृतनयनेन नामधेय-

व्यरगसादभिमुखमीरितः प्रितेण ।

मानिन्या वपुषि पतन्निसर्गमन्दो

भिन्दानो हृदयममाहि नोदवज्र ॥ ८-३६

उदवज्र इति केवलनिरवयवरूपकम् ।

३४-पयंच्छे सरमि हृत्तंशुके पयोभि-

र्दोलाक्षे सुरतगुरावपत्रपिप्प्लो ।

सुश्रोत्रा दलवसनेन वीचिहस्त-

ग्यस्तेन द्रुतमकृताब्जिनी सखीत्वम् ॥ ८-४६

यत्राऽब्जिन्यादिषु सखीत्वाचारोपात्तमस्तवस्तुवृत्ति सावयवरूपकम् ।

३५-विरलातपच्छविरनुप्लवपु परितो विषाण्डु दवदभ्रशिरः ।

प्रवद्गनः पणिणानि शिथिल परिमन्दमूर्धनयनो दिवसः ६-३

अभ्रशिर इति मादयवैकदेशविवर्ति रूपकम् ।

३६-अनुरागवन्नमि लोचनयोर्दधत वपुः सुखमतापकरम् ।

निष्कामयन्विमपेतवसु वियदालयादपरदिग्गणिका ॥ ६-१०

वियदालयादिति मावयवैकदेशविवर्ति रूपकम् तच्च श्लिष्टम् ।

३७-अभितिग्मरश्मि निरमाविषयादवधानविव्रमनिमेषतया ।

विगलन्मधुव्रतकुलाश्रुजल न्यमिमीलदब्जनयन नलिनी ॥ ६-११

घट्जनयनमिति साङ्गैकदेशविवर्ति रूपकम् तच्च अश्लिष्टम् ।

३८-पतिते पतङ्गमृगराजि निजप्रतिबिम्बरोपित इवाम्बुनिधौ ।

अथ नागयूथमलिनानि जगत्परितस्तमामि परितस्तरिरे ॥ ६-१२

पतङ्गमृगराजीति साङ्गैकदेशविवर्ति रूपकम् ।

३९-कलया तुषारविरणस्य पुरः परिमन्दभिन्नतिमिरौघजटम् ।

क्षणमभ्यपद्यत जननं मृषा गगन गणाधिपतिमूर्तिरिति ॥ ६-२७

तिमिरौघजटमिति साङ्गैकदेशविवर्ति रूपकम् अश्लिष्ट च तत् ।

४०-अथ लक्ष्मणानुगतशान्तवपुर्जलधि व्यतीत्य शशिदाशरधि ।

परिवारित परित ऋक्षागणैस्तिमिरौघराक्षसकुल विभिद्रे ॥ ६-३१

समस्तवस्तुवर्तिसावयवरूपकालकार ।

४१-दिग्गस मृगोष्णरुचिपादहता रुदतीमिवानवरतानिरने ।

मुहुरामृशन् मृगधरोऽप्रकरैरुदमिश्वसत् कुमुदिनीवनिताम् ॥ ६-३४

श्लिष्टैकदेशविवर्तिमाङ्गरूपकम् ।

४२-अमृतद्रवैर्विदधदब्जदृशामपमार्गमोषधिपतिः स्म करं ।

परितो विसर्पि परितापि भृश वपुषोऽवतारयति मानधिपम् ॥ ६-३६

श्लिष्टममस्तवस्तुविषयवर्तिमाङ्गरूपकम् ।

४३-नदलीप्रकाण्डरचिरोस्तरो जघनस्थलीपरिमरे महति ।

रशनाकलापकगुणेन वधूर्मकगध्वजद्विरदमाकलयत् ॥ ६-४५

ममस्तवस्तुवनि सावयवरूपकम् तच्चादिलष्टम् ।

४४-स्फुरदुज्ज्वलाधरदलेविलसदृशनागुके सरभरे, परिह ।

धृतमुग्रगण्डफलकैविवमुर्विकमद्भिरास्यकमलैः प्रमदा ॥ ६-४७

एकदेशविवति सावयवरूपकम् ।

४५-सोप्मणः स्तनशिलाशिश्वराप्रादात्तघर्ममनिलैस्तगणानाम् ।

उच्छ्वसस्त्वमनचाप्सु हस्तैर्निम्ननाभिमरसीषु निपेये ॥ १०-५८

स्तनशिलाशिश्वरेणि एकदेशविवति माङ्गरूपकम् ।

४६-प्राप्यते स्म गतचित्रकचित्रैश्चित्रमाद्रनखनक्ष्म कपोलैः ।

दग्निरेऽथ रममभ्युतपुष्पा, स्वेदविन्दुकुमुमान्यलकान्ता ॥ १०-७८

स्वेदविन्दुकुमुमेति एकदेशविवतिमाङ्गरूपकम् तच्चादिलष्टम् ।

४७-अदिरतरतलीलायामजतिप्रमाणा-

मुपगममुपयान्तं नि सहेऽङ्गेऽङ्गनानाम् ।

पुनरपमि विविक्तैर्मतिरिवाक्षूष्यं

ज्वलयति मदनाग्निं मालतीनां रजोभिः ॥ ११-१७

मदनाग्निमिति निरङ्ग केवलरूपकम् ।

४८-शिशिरकिरणकान्तं वामरान्तेऽभिमायं

श्वमनमुरभिगन्धि, माम्प्रतं सत्त्वरेव ।

द्रजति रजानरेषा तन्मयूखाङ्गरागे

परिमलितमनिन्द्यैरम्बरान्तं वहन्ती ॥ ११-२१

शिशिरकिरणकान्तेति एकदेशविवति रूपकम् तच्चादिलष्टार्थम् ।

४६-कृन्तुगुस्तरहारच्छेदमालिङ्ग्य पत्यो
परिशियित्तगाने गन्तुमापृच्छमाने ।

विगलितनवमुक्तास्थूलवाष्पाम्बुविन्दु-
स्तनयुगमबलायास्तत्क्षण रोदितिव ॥ ११-३८

मुक्तास्थूलवाष्पाम्बुविन्दु इति अभेदप्रधानाद्रूपकम् तच्चैवदेश-
विवर्ति सावयवम् ।

५०-विनतपृथुवरत्रातुल्यरूपमयूखं
कलश इव गरीयान् दिग्भिरावृष्यमाणः ।

कृतचपलविहगालापकोलाहलाभि-
जलनिधिजनमध्यादेप उत्तार्यतेऽर्कः ॥ ११-४४

विहङ्गालापकोलाहलेति वैवलनिरग्रूपकम् ।

५१-उदयशितखरिमृङ्गप्रागणेष्वेष रिङ्गन्
सकमलमुखहास वीक्षित पद्मिनीभिः ।

विततमृदुकराग्र शब्दयन्त्या वयोभिः
परिपतति दिवोऽङ्गे हेलया बालसूर्यः ॥ ११-४७

मालादिलष्टपरंपरितरूपकम् तच्च समासाभावम् ।

५२-परिणतमदिराम भास्करेणांशुवार्ण-
स्तिमिरवरिषटायाः सर्वदिक्षु क्षतायाः ।

रधिरमिव बहन्त्यो भान्ति बालातपेन
च्युरितमुभयरोधोवारितं वारि नद्यः ॥ ११-४८

प्रार्थकदेशविवर्ति साङ्गरूपकम् ।

५३-भग्नद्रुमाश्चक्रुरितस्तती दिशः समुल्लसत्वेतनवाननाकुलाः ।

पिष्टाद्रिपृष्ठास्तरसा च दन्तिनश्चलन्निजाङ्गाचलदुर्गमा मुखः ॥ १२-४६

एकदेशविवर्ति साङ्गरूपकम् ।

५४-अलनमंदेन मुहुरः शरीरकः स्वगृहान्प्रति प्रतिययुः शनः शनः ।
मलधुप्रसारितविलोचनाञ्जलिद्रुतपीतमाधवरमोधनिभं ॥ १३-४८

विलोचनाञ्जलीति निरंगं केवलरूपकम् ।

५५-निलयेषु नक्तममिताश्मनां चयुर्वित्तिनीवक्षूपरिमवत्पुटागसः ।
मुहुरवमद्भिरनियत्र गौरवाच्छगलाञ्छनांशिव उपाशु जग्निरे ॥ १३-५४

वित्तिनीवक्षूपरिति एकदेशविवर्ति साङ्गरूपकम् ।

५६-मर्यलोकदुरवापनबाभरसोदय
तूननत्वमतिरक्तनयानुसदं दवत् ।
धोपति पनिरसावदनेश्च परत्परं
संक्षयामृतमनेकमसिस्वदतानुमौ ॥ १३-५६

संक्षयामृतमिति केवलनिरंगरूपकम् ।

५७-मदनन्नुमधिगन्नुनिच्छनः कुबंनुग्रहमनुज्ञपा मम ।
मूलतामुपगते श्रमो त्वयि प्रापि धर्ममयवृक्षता मया ॥ १४-६
धर्मवृक्षत्वेन एकदेशविवर्तिमावयवरूपकम् ।

५८-यस्तवेह मयमे न भूयतिः कर्म कर्मकरवत् करिष्यति ।
तस्य नेप्यंति वपुः कवन्धता बन्धुरेय जगतां मुदग्नः ॥ १४-१६
मुदगने बन्धुत्वरूपराद् रूपकम् तच्च केवलनिरवयवम् ।

५९-नोतेहेतिरक्तनादाज्जनामण्डनेन लतता हस्तत्रिज ।
प्राग्दमाज्यमसृष्टयद्रुतं निमंलीमममलीक पावन ॥ १४-२५
हेतिरक्तनेति उपनानोपमेयोरभेदात् एकदेशविवर्तिमाङ्गरूपकम् ।

६०-वारिपूर्वमस्तिनामु सत्त्रिजालव्यगुद्विषु घनानि धोजवत् ।
भावि विभ्रति फलं महद्द्विजक्षेत्रभूमिषु नराधिपोऽवपत् ॥ १४-३४
द्विजक्षेत्रभूमिषु इति एकदेशविवर्तिमाङ्गरूपकम् ।

६१-कनकाङ्गदद्युतिभिरस्य गमितमरुत्पिण्डगताम् ।

क्रोधमयशिविदिग्धापटलैः परितः परोतमिव चाहुमण्डलम् ॥ १५-९

क्रोधमयशिवीति निरङ्ग केवलरूपकम् ।

६२-प्रथमं शरीरजविकारकृतमुकुलबन्धमव्ययी ।

भाविकलहफलयोगमसौ वचनेन बोधकुमुमं व्यचीकृतम् ॥ १५-१२

समस्तवस्तुवर्तिसावयवरूपकम् तच्छास्त्रिण्यम् ।

६३-विवृतोरबाहुपरिधेयं सरयसपद निपित्सता ।

हन्तुमखिलनृपतीन् वसुना वसने बिलम्बिनि निजे विचस्त्वले ॥ १५-२७

बाहुपरिधेति एकदेशविवर्ति सागरूपकम् ।

६४-स्फुरमाणेनैकमुमोष्ठदलमभूत भूभृदङ्घ्रिपैः ।

धूतपृथुमुजलत चलितं द्रुतवातयानवनविभ्रम सद ॥ १५-६०

मालिनिष्टपरपरितरूपकम् ।

६५-मह वज्जनेन विरराज नयनकमलाम्बुसन्तति ।

गण्डफनकममितः सुतनोः पदवीव शोभयकृष्णवर्त्मनः ॥ १५-६०

शोभयकृष्णवर्मेति निरङ्ग केवलरूपकम् ।

६६-चलितोर्ध्वकबन्धमपदो मकरव्यूहनिर्द्ववर्त्मनः ।

अतरतस्वमुजोजसा मुहुर्महतः सङ्गरमागरानमो ॥ १६-६७

अत्र केवलेन दिनिष्टपरम्परितरूपकम् ।

६७-यियामिनामय मधुभिद्विवस्वना जनो जरन्महिषविपाणधनराम् ।

पुनः पतत्परबलरेणुभालिनीमनक्षयदिग्गमभिभ्रमिनामिव ॥ १७-४१

मधुभिद्विवस्वेति केवलनिरङ्गम्पक तच्च विषयाधिदारुत्वनिष्टम्

६८-महीयसा महति दिगन्तदन्तिनामनीकजे रजसि मुखानुपङ्क्तिणि ।
 विसारितामजिह्व कोकिलावलीमसा जलदमदाम्बुराजय ॥ १७-५७
 अत्र समस्तवस्तुवति सावयवरूपकम् मुग्धमेव मुखमिति श्लिष्ट-
 परम्परितमिति मङ्कुर ।

६९-ममुल्लसाद्गन्तव्यकान्तयो रजस्वलाः परिमलिताम्बरश्रियः ।
 दिग्दृग्नाः क्षणमवलोकनक्षमाः शरीरिणां परिहरणीयता ययुः ॥ १७-६१
 श्लिष्टपरम्परितमालारूपकमत्र ।

७०-अन्यूनोन्नतयोऽतिमात्रपयव पृथ्वीधरथीभूत-
 स्तन्वन्तः कनकावलीभिरुपमां सौदामनीदामभिः ।
 वर्यन्तः शममानयन्नुपलसच्छृङ्गारलेखायुधाः
 काले कालिकामकालवपुष पासूगजान्मोमुच ॥ १७-६६
 गजान्मोमुच इति केवलाश्लिष्टपरम्परितरूपकम् ।

७१-रोदोरन्ध्रं व्यद्गुवानानि लोलैरङ्गस्यान्तर्मापितं स्यावराणि ।
 केचिद्गुर्वमित्य समन्निपद्यां क्रीणन्ति स्म प्राणमूल्यैर्यशामि ॥ १८-१५
 संयन्निपद्येति निरगकेवलरूपकम् ।

७२-ओषामासे मत्सरोत्पातवातादिमध्यह्नश्मारहा धर्पणोत्थैः ।
 प्रोयान्तर्वा बह्निमिवरिणानामुच्चैर्मूर्ध्व्योस्मि नक्षत्रमाला ॥ १८-३४
 दन्तश्मारहामित्यभेदाद्रूपकम् तच्च आश्लिष्टकेवलपरम्परितम् ।

७३-तूतग्रीवात्सायकेनापरस्य चामत्युच्चैरसननादुत्पत्तिप्लो ।
 त्रेमे मुग्धं संहिकेयानुकाराद्वीद्राकाशदम्परोवक्त्रचन्द्रे ॥ १८-५६
 वक्त्रचन्द्रं रिति केवलनिरङ्गरूपकम् ।

७४-पद्माकारं योववक्त्रैरिमाना कर्णभ्रष्टश्चामरैरेव हसं ।
 सोपस्कारा प्रावहन्नसतोयाः शीतस्विन्यो वीचिपूच्चैस्तारद्वि ॥ १८-७२
 चामरैरेव हसं इति उपात्तरूपकम् तच्च एकदेशविवृतिसावयवम् ।

७५-ग्लानिच्छेदी क्षुब्धबोधाय पीत्वा रक्तादिष्ट शोषिताजीर्णशेषम् ।
स्नादु कार कालसण्डोपदश क्रोष्टा हिम्ब व्यप्वरान्यस्वनच्च ॥ १८५

रक्तमेवारिष्ट केवलनिरग्रूपकम् ।

७६-रामे रिपुः शरानाजिमहेष्वाप्त विचक्षणे ।
कोपादर्धेन शितया महेष्वाप्त विचक्षणे ॥ १८५

आजिमहेषु इति केवलनिरग्रूपकम् ।

७७-दधानैर्धनसादृश्य लसदायसदशनैः ।
तत्र काञ्चनमङ्गदाया ममृजे तं शरागणि ॥ १८५-११

शरागणनिरिति अभेदान् केवलनिरग्रूपकम् ।

७८-बाणहिमूणंतूणीरकोटरंधंन्विनास्त्रिभिः ।
गोधाश्लिष्टभुजाशङ्खैरभूद्धीमा रणाटवी ॥ १८५-१२

गोधा एव गोधा इति श्लिष्टरूपकम् । समस्तवस्तुवर्णान्मात्रावयव-
रूपकम् ।

७९-वरणागगभीरा सा भाराऽभीगगणारवा ।
कारितारिवधा सेना नामेधा वरितारिका ॥ १८५-१४

वारणमेति निरंगकेवलरूपकम् ।

८०-अन्तकस्य पृथो तत्र क्षयनीय इवाह्वे ।
दशनव्यसनादीयुर्मत्कुण्ठस्वं मतङ्गजा ॥ १८५-१५

मतङ्गजा. मतकुण्ठत्वमिति वैवर्णाश्लिष्टपरपरितरूपकम् तत्त्व
समासाभावम् ।

८१-दारी दूरदरिद्रोऽरिदारुदारोऽद्रिदूरदः ।
दूरादराद्रोऽदरद्रोदोऽदरदरादरी ॥ १८५-१६

परिदारिविति केवलनिरंगरूपकम् ।

८२-सुत्वे मानविशिष्टमाजिरभमादालम्ब्य भव्य पुरो
लब्धाघक्षयगुडिहृद्घुस्तरश्रीवत्सभूमिमुंदा ।
मुक्त्वा काममपास्तभीः परमृगध्याघ म नाद हरे-
रेकोपे समकालमभ्रमुदया रोपेस्तदा तस्तरे ॥ १६-१२०

परमृगध्याघ इति एकदेशविवर्ति साङ्गरूपकम् ।

८३-शितचक्रनिपातसम्प्रतीक्ष बहूत स्कन्धगन च तस्य मृत्युम् ।
अभिगौरि रथोऽय नोदिताश्वः प्रययौ सारयिरूपया नियतया ॥ २०-२
सारयिरूपया नियत्येति समासाभावरूपकम् तच्च केवलनिरवयवम् ।

८४-सलिलाद्रवराहदेहनीलो विदधद्भास्करमयं शून्यमंजम् ।
प्रचलायित लोचनारविन्द विदधे तद्बलमन्धकारः ॥ २०-३
लोचनारविन्दमिति उपमानोपमेयोऽभेदरूपकम् तच्चैकदेशविवर्ति ।

८५-कृतदाहमुदचिपः शिखाभि परिपिक्तं मुहुर्भ्रमसा नवेन ।
विगताम्बुधरव्रण प्रपेदे गगनं तापितपायितासिलक्ष्मीम् ॥ २०-५
अम्बुधरव्रणेति एकदेशविवर्ति साङ्गरूपकम् ।

८६-शुद्धि गतं रपि परामृजुभिर्विदित्वा
बाणैरजस्यमविधट्टितमर्मभिस्तम् ।
मर्मातिगैरनृजुभिर्नितरामशुद्धे-
र्वाक्सायकैरथ तुतोद तदा विपक्षः ॥ २०-७
वाक्सायकैरिति केवलनिरंगरूपकम् तच्च वैयधिकरणम् ।

परिणामः

१-सोपधानां धिय धीराः स्थेयसी खट्वयन्ति ये ।

तत्रानिशं निपण्यास्ते जानते जातु न श्रमम् ॥ २-७७

धिय श्रमापनोदरूपोपकारात् तुल्याधिकरणपरिणामालंकारः ।

२-समीरशिशिर शिरःसु वसता सता जवनिकाः निकामसुखिनाम् ।

विभर्ति जनयन्नय मुदमयामपायघवला बलाहकतती : ॥४-५४

बलाहकततिषु मुद जनयन्निति प्रकृतोपयोगिवर्णनात् तुल्याधिकरण-
परिणामालंकारः ।

३-इत्थं नारीघंटयितुमल कामिभि काममास-

श्रालेयाशोः सपदि रुचयः शान्तमानान्तराया ।

आचार्यत्वं रतिषु विलसन्मन्मथश्रीविलासा

ह्योप्रत्यूहप्रगमकुशला दीधवश्चक्रुरासाम् ॥ ६-८७

अत्र प्रकृतोपयोगिवर्णनाद् व्यधिकरणपरिणामः ।

४-प्रहरणजलजराजीमुग्धहस्ताग्रपादा

बहलमधुपमालाकज्जलेन्दीवराक्षी ।

धनुपतति विरावैः पत्रिणा व्याहरन्ती

रजनिमचिरजाता पूर्वमंध्या सुतेव ॥ ११-४०

विरावैर्व्याहरन्तीति व्यधिकरणपरिणामः ।

५-मृग्यमाणमपि यद्दुरासद भूरिमारमुपनीय तत्स्वयम् ।

ग्रामतावसरकाङ्क्षिणो बहिस्तस्य रत्नमुपदीकृत नृपाः ॥ १४-३६

अत्र रत्ने प्रकृतोपयोगाद् व्यधिकरणपरिणामः ।

संदेहः

१-गतं तिरस्चीनमनूत्सारथे प्रसिद्धमूर्ध्वज्वलन हविर्भुज ।

पतत्यधो धाम विसारि सर्वतः किमेतदित्याकुलमीक्षित जनं ॥ १-२

निश्चयगर्भो नाम मन्देहालकारस्य भेदोऽयम् ।

२-किं तावत्सरसि सरोजमेनदारा-

दाहोस्विन्मुखमवभासते युवत्या ।

संशय्य क्षणमिति निश्चिकाय कश्चि-

द्विष्वोर्कैर्बंकसहवासिना परोक्षं ॥ ८-२६

निश्चयान्तसन्देहालंकारोऽयम् ।

३-व्यसरन्तु भूधरगुहान्तरतः पटल बहिर्वहलपट्टरचि ।

दिवसावसानपटुनस्तमसो बहिरेत्य चाधिकमभक्न गुहा ॥ ६-१६

अत्र मशयपर्यवसानात् शुद्धसन्देहालकारः ।

४-किमलम्बनाम्बरविलम्बनमघः किमवर्धनोर्ध्वमवनीनत ।

विसत्तार तिर्यगथ दिग्म्य इति प्रचुरोभवन्न निरधारि तम ॥ ६-२०

मन्देहपर्यवसानात् शुद्धमन्देहालंकारोऽयम् ।

५-अप्रसन्नमपराद्धरि पत्न्यौ कोपद्वीपमुरीकृतधैर्यम् ।

क्षानितं नु क्षमित नु बधूनां द्रावितं नु हृदयं मधुवारं ॥ १०-१४

क्षानितं द्रावितमिति शुद्धसन्देहोऽयम् ।

६-लब्धसौरभगुणो मदिराणामङ्गनास्यचपकस्य च मन्धः ।

मोदितालिरितरेतरयोगादन्यतामभजतातिशय नु ॥ १०-२४

अत्रादौ सशयान् मध्ये निश्चयाच्च निश्चयगर्भमन्देहालंकारः ।

७-घ्राताघ्राभा रोषभाज कटान्तादायुत्याते मार्गणे घूर्गतेन ।

निश्च्योतन्ती नागराजस्य जजे दानम्याहोनीहितस्येव धारा ॥ १६-४८

अथ संशयपर्यवसानान् गुद्धमदेहालकारः ।

—

भ्रान्तिमान्

१-गुकागनीलोपलनिमित्ताना लिप्तेषु भाषा गृहदेहनीनाम् ।

मस्यामलिन्देषु न चक्ररेव मुग्धाङ्गना गोमयगोमुखानि ॥ ३-४८

भरकतप्रभाया विलेपनभ्रान्त्येति भ्रान्तिमदनकार ।

२-चिक्र सया कृत्रिमपत्रिपक्ते कपोतपालीषु निवेतनानाम् ।

मार्जारमप्यानतनिश्चलाङ्ग यस्या जन. कृत्रिममेव मेते ॥ ३-४९

अथ कविकल्पितसादृश्यात् विपरीतमतिवर्णनाद् भ्रान्तिमदन्वकारः ।

३-भिन्नेषु रत्नकिरणं किरणेष्विवहेन्दो-

रुच्चावचैरुपगतेषु मह्यमस्याम् ।

दोषापि नूनमहिमाशुरमो किलेति

व्याकोनबोवनदता दधते नतिन्यः ॥ ४-४९

अथ इन्दोरहिमाशुभ्रान्त्या भ्रान्तिमदनकारः ।

४-अन्योन्यव्यतिकरचारुभिविचित्रै-

रत्नमप्यवमणिजन्मभिमंयूष्वः ।

विस्मेरान् गगनसदः करोत्यमुष्मि-

प्राकाशे रचितममिति चित्रकर्म ॥ ४-५०

प्राकाशे रचितचित्रकर्मणि भ्रान्तिमदनकारः ।

५-आत्मानमेव जलधेः प्रतिविम्बिताद्वा-

मूर्ध्ना महत्प्रभिमुखात्तित निरोदय ।

क्रोधादघादपभीरमिहन्तुमन्य-

नागाभियुक्त इव युक्तगहो महेभः ॥ ५-३२

प्रतिगजभ्रातिनिवधनत्वाद् भ्रान्तिमान् ।

६-इदमपास्य विराणि परागिणीरलिकदम्बकमम्बुरुहा ततीः ।

स्ननभेरण जितस्तबकानमन्ववलेवलतेऽभिमुख तव ॥ ६-११

अम्बुरुहा ततीरपास्य तवाऽभिमुख वलते इति भ्रान्तिमदलकारः ।

७-श्रुतिपपमधुराणि सारमानामनुनदि शुश्रुविरे स्तानि ताभिः ।

विदधनि जनतामन वरव्यध्यघपटुमन्मयचापनादशङ्काम् ॥ ७-२४

अत्र सारसस्ते मन्मयचापनाद्भ्रमाद् भ्रान्तिमदलकारः ।

८-पतिते पतगमृगराजि निजप्रतिविम्बरोपित इवाम्बुनिधौ ।

अथ नागयूथमलिनानि जगत्परितस्तमासि परितस्तरिरे ॥ ८-१८

नागयूथमलिनानि तमासि परितः इति भ्रमाद् भ्रान्तिमान् ।

९-प्रतिकामिनीति ददृशुश्चक्रिता स्मरजन्मधर्मेषयसोऽपचिताम् ।

सुहृगोऽभिभर्तुं शशिरश्मिमलज्जलत्रिन्दुमिन्दुमणिदारबधूम् ॥ ९-३५

अत्र प्रतिकामिनीभ्रान्त्या भ्रान्तिमदलकारः ।

१०-विम्बितं भृतपरिस्तुति जानन् भात्रने जलजमित्यवलायाः ।

घ्रातुमक्षि पतति भ्रमरः स्म भ्रान्तिभाजि भवति बव विवेकः ॥ १०-५

अत्र भ्रमरस्याऽक्षिजलभ्रान्तेर्भ्रान्तिमदलकारः ।

११-सितरुचि शयनीये नक्तमेकान्तमुक्त

दिनकरकरसङ्गव्याक्तकौमुम्भकान्ति ।

निजमिति रतिबन्धोर्जानतीमुत्तरीय

परिहसति सखी स्त्रीमाददाना दिनादौ ॥ ११ ५२

अत्राज्योमुम्भे वीसुम्भभ्रमान् भ्रान्तिमदलकार ।

१२-द्रुतमध्वनन्नुपरिपाणिवृत्तय पणवा इवाश्वचरणक्षता भुव ।

ननृन्नुच्च वारिधरधीरवारणध्वनिहृष्टकूजिनकला कलापिन ॥ १३-१

गजवृ हितेषु घनगर्जिताद् भ्रान्तिमदलकार ।

१३-रभमेन हारपददत्तकाञ्चय प्रतिमूर्धंज निहितवर्गपूरका ।

परिवर्तिताम्बरयुगा समापनन्वलधीकृतश्रवणपूरका स्त्रिय ॥ १३-२२

त्वरमाकाले भूपास्थानाविपर्यये भ्रान्तिमदलकार ।

१४-वलयापितासितमहोपलप्रभावहुलीकृतप्रतनुरोमराजिना ।

हरिवीक्षणस्रणिक्चक्षुषान्यया वरपल्लवेन गलदम्बर दधे ॥ १३-४४

अमितमहोपलप्रभाणा रोमगजित्वप्रतीतेभ्रान्तिमदलकार ।

१५-नदगन्धवारिविरजीकृता पुरो घनभूषधूमङ्गतरेणुविभ्रमा ।

प्रबुरोद्धतध्वजविलम्बिवासस पुरवीययोऽय हृग्गितातिपेतिरे ॥ १४-४८

अत्र सादृश्याद् भूरेणुभ्रान्त्या भ्रान्तिमदलकार ।

१६-तृणवाञ्छया मुहुरवाञ्छिताननात्रिचयेषु यत्र हृग्गितादमवश्मनाम् ।

रसनाप्रलग्नकिङ्किणाद्द्वाराञ्जनो हरिणान्गूहीतकवला निवेक्षत ॥ १३ ५६

अत्र हृग्गितादमसु तृणभ्रान्तेभ्रान्तिमदलकार ।

१७-हमितुं परेण परितः परिस्फुरत्करवालकौमलरुचावुपेक्षितः ।

रुदवर्षि यत्र जननद्वया जनेर्मु हरिन्द्रनीलमुवि दूरमम्बरम् ॥ १३-६०

अत्रेन्द्रनीलस्थलसादृश्यात्मनिलभ्रान्तेभ्रान्तिमदलकार ।

१८-क्षरामात्ररोधि चलितेन कतिपयपद नतभ्रुव ।

अस्तभुजयुगलद्वलयस्वनित प्रति क्षुत्तमिवोपशुश्रुवे ॥ ११-६१

स्वनित प्रतिक्षिप्त्वा भ्रान्त्या भ्रान्तिमदलकार ।

१९-उत्प्लुत्यारादधं चन्द्रेण लूने वक्त्रेऽन्यस्य क्रोधदष्टोष्ठदन्ते ।

सैन्यं कण्ठच्छेदलीने कवन्धाद्भ्रूयो विम्ये वत्सत सासिपाणे ॥ १८-५३

कवन्धादप्यकवन्धभ्रान्त्या भ्रान्तिमदलकार ।

२०-जनिताशनिशब्दशङ्कमुच्चैर्धनुरास्फालितमध्वनन्तृषेण ।

चपलानिलबोध्यमानकल्पक्षयकालाग्निसिलानिभस्फुरज्ज्यम् ॥ २०-७

अथ अशनिशब्दशकाभ्रान्त्या भ्रान्तिमदलकार ।

अपह्नुतिः

१-ओमित्युक्तवतोऽय शार्ङ्गिण इति व्याहृत्य वाच नभ-

स्तस्मिन्नुत्पतिते पुर सुरमुनाविन्दो. श्रिय विभ्रति ।

शत्रूणामनिश विनाशपिघ्न. क्रुद्धस्य चैद्यं प्रति ।

व्याम्नीव ध्रुकुटिच्छलेन वदने केतुश्चकारास्पदम् ॥ १-७५

ध्रुकुटिच्छलेन केतुरिति आरोपपूर्वकोऽपह्नुतिश्चकार ।

२-गुरुनिविडनितम्बविम्बभाराक्रमणनिपीडितमङ्गनागणस्य ।

चरणयुगमसुस्रुवत्पदेषु म्वरममसक्तमलवत्कच्छलेन ॥ ७-६

अत्रालवत्कच्छलेन स्वरसत्वारोपादारोपपूर्वकोऽपह्नुतिश्चकार ।

३-भजते विदेशमधिकेन जितस्तदनुग्रवेशमथवा कुशल ।

गुम्बमिन्दुरज्ज्वलकपोलमत प्रतिभाच्छलेन मुदशामविशत् ॥ ६-४८

प्रतिभाच्छलेन सुतनोरविशतिति आरोपपूर्वकोऽपह्नुतिश्चकार ।

४-नं वदन्तमिति विष्टरश्रवा श्रावयन्नय समस्तभूभृतः ।

व्याजहार दशनांगुमण्डलव्याजहार शवनं दधद्वपुः ॥ १४-१२

अत्र दशनांगुमण्डलव्याजेनारोपपूर्वकोऽपह्नवानङ्कारः ।

५-शरक्षते गजे भृङ्गं सविपादिनिपादिनि ।

रुनव्याजेन रदितं तत्रासीदतिसोदति १६-३०

अत्र रुनव्याजेन रदितमिति अपह्नवपूर्वकोऽपह्नवानङ्कारः ।

६-शरवर्षो महानाद स्फुरत्कामुवकेतनः ।

नीलच्छद्विरमो रेजे केशवच्छलनीरद ॥ १६-६६

अत्र केशवापह्नवेन मेघत्वारोपणादारोपपूर्वकोऽपह्नवानङ्कारः ।

उत्प्रेक्षा

१-विहङ्गराजाङ्गरहेरिवायतं हिरण्मयोर्वीरहवतिलसन्तुभिः ।

कृनोपपीतं हिमशुभ्रमुच्चैर्घनघनान्ते तडितां गरुडैरिव ॥ १-३

घनान्ते घनमिवेति उपसत्विषयोत्प्रेक्षा सा च जातिभावस्वरूपा ।

२-निमग्नचित्रोज्ज्वलमूढमपहमणा समद्विमच्छेदमिताङ्गमङ्गिता

चकामतं चारवमूरचमंणा युधेन नागेन्द्रमिवेन्द्रवाहनम् ॥ २-८

इन्द्रवाहनमिव चकासनमिति वाच्यानुपान्तविषया द्रव्यस्वरूपोत्प्रेक्षा

३-प्रजम्भामास्फालितवल्ग्वीगुणुक्षतीज्ज्वलशुण्डनश्वान्गुभिप्रया ।

पुर प्रवानंरिव पूरिताधया विमान्तमच्छस्फटिकाक्षमालया ॥ ३-६

प्रवानं प्रोतमिवेति वाच्योत्प्रेक्षा सा चोपान्तजातिस्वरूपा ।

४-न यावदेतावुदपस्यदुत्थितो जनस्तुपाराञ्जनपर्वतादिव ।

स्वह्मनदत्तो मुनिमामने मुनिश्चिग्नस्तवावदभिच्यवीदिनम् ॥ ४-१

उदपस्यद् इत्यत्र प्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा च क्रियागतभावाभिमानो ।

५-रथाङ्गपाणेः पटलेन रोचिषामृषिर्विषः सवनिता विरेजिरे ।

चलत्पलशान्तरगोचरास्तरोस्तुपारमूर्तेरिव नक्तमशव ॥ १-२१

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणहेतुभावा ।

६-प्रफुल्लतापिच्छनिर्भरभीषुभि शुभैश्च सप्तच्छदपासुपाण्डुभि ।

परस्परेण च्छुरिताऽमलच्छवी तदैकवर्णाविव तो बभूवतु ॥ १-२२

स्वरूपभावा द्रव्योत्प्रेक्षा सा च वाच्योपादानविषया ।

७-प्रभुर्बुं भूपुर्बुं वनत्रयस्य यः शिरोऽर्जितरागादनम चिकर्तिषु ।

अतर्कयद्विघ्नमिवेष्टमाहमः प्रसादमिच्छासदृश पिनाकिनः ॥ १-४६

विघ्नमिवातर्कयदिति गुणाभावोपादानविषयोत्प्रेक्षा ।

८-परेतभर्तुं मंहियोऽमुना धनुर्विधातुमुत्खातविपाणामण्डलः ।

हृतेऽपि भारे महत्स्त्रपाभरादुवाह दुःखेन भृशानतं शिरः ॥ १-५७

शपाभरादिति उपादाननिमित्ता प्रतीयमानोत्प्रेक्षा ।

९-विदग्धनीलोचितदन्तपत्रिकाविधित्मया नूनमनेन मानिता ।

न जानु वनायकमेकमुमुदद्युत विपाणामद्यापि पुनः प्ररोहति ॥ १-६०

नूनमिति वाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणहेतूपादाननिमित्ता ।

१०-म धान ग्रामोदपुषा चतुर्भुंजो मुनेन पूर्णेन्दुनिभखितोचन ।

युवा कराक्रान्तमद्रीभृदुच्चकैरसशयं मम्प्रति तेजसा रवि ॥ १-७०

धनेपानुप्राणितेयमुत्प्रेक्षा सा च प्रतीयमानोपादाननिमित्ता ।

११-शोभिन्युत्तवतोऽयं शार्ङ्गिण इति व्याहृत्य वाच नभः

स्तस्मिन्नुत्पतिते पुरः सुरमुनाविन्दोः श्रिय विभ्रति ।

शङ्खलामनिशं विभाशपिशुनः क्रुद्धस्य चैवं प्रति ।

व्योम्नीव भ्रुकुटिच्छलेन वदने केतुश्चकारासदम् ॥ १-७५

इन्दो श्रिय विभ्रति इति प्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा च भावद्रव्यरूपा ।

१२-रत्नस्तम्भेषु संक्रान्तप्रतिमास्तै चकागिरे ।

एकाकिनोऽपि परितः पौरुषेयदृता इव ॥ २-४

जातिवाच्योत्प्रेक्षा सा च क्रियानिमित्ता ।

१३-द्योतितान्त नभेः कृन्दकृद्मनाप्रदत्त स्मितैः ।

स्नपितेवाभवत्तस्य शुद्धवर्णा सरस्वती ॥ २-७

क्रियावाच्योत्प्रेक्षा फलगा च सा ।

१४-सम्पदा मुन्यिरंमन्यो भवन्ति स्वल्पार्जय यः ।

कृत्तकृत्यो विधिमेत्यं न वर्धयति तस्य ताम् ॥ २-३२

वाच्या फलाभावा च सा ।

१५-इति संरम्भणो वाणीर्वलस्यानेकदेवताः ।

सन्नामिनिप्रतिध्वानंमयादन्वरदन्निव ॥ २-६७

क्रियावाच्योत्प्रेक्षा उपानविषया च सा ।

१६-तस्योत्तमत्वाच्चतुष्टुषड्वाग्रप्रत्युनगारमतारत्नानाम् ।

अवाप वाल्योचितनीलकण्ठपिच्छाबधूटाकननामिदोरः ३-५

भावाभिमाने गुरुवाच्योत्प्रेक्षा ।

१७-तमङ्गदे मन्दरकूटकोटिव्याघट्टनोत्तेजनया नगोनाम् ।

वंशोद्यमा दीपिविवानकेन चकामवामामनुमन्त्यमन्ती ॥ ३-६

जानिप्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा च भावाभिमाने हेतुगा ।

१८-निमग्नंरक्तेर्वलपावनद्वन्नाम्नाश्मरस्मिच्छुरितेनंस्वायैः ।

व्यद्योनताद्यापि नृपारिवहोविश्रीभजानृक्स्नपितंरिदामौ ॥ ३-७

वाच्याद्विचोत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१६-तेनाम्भसा सारमयः पयोधेर्दध्रे मणिर्दीधितिरोपिताम् ।

अन्तर्वसन्निम्बगतस्तदङ्गे साक्षादिवालक्ष्यत यत्र लोकः ॥ ३-६

वाच्याजात्योत्प्रेक्षा क्रियागता च सा ।

२०-मुक्तमय सारमनावत्तन्नि भाति स्म दामाप्रदीनमस्य ।

अङ्गुष्ठनिष्ठयूतमिवोर्ध्वमुच्चैस्त्रिभोनस सनतधारमम्भ । ३-१०

जातिवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२१-आकप्यतेबोव्वमतिक्रशोयानत्युभ्रतत्वात्कुचमण्डनेन ।

ननाम मध्योऽस्तिगुरुत्वभाजा नितान्तमाक्रान्त इवाङ्गमाना ३-१५

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपादाननिमित्ता ।

२२-विरोधिना विप्रहेढदक्षा भूतैव शक्तिः कश्चिदस्मलन्ती ।

नित्यं हरे सन्निहिता निकामं कौमोदकी मोदयति स्म चैतः ॥ ३-१८

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा चोपादाननिमित्ता ।

२३-निरुध्यमाना कद्रुभिः कथचिन्मुह्यद्विद्विषिपुरप्रसादान् ।

ध्रुव गुरुन्मार्गैरुधः करीन्द्रानुल्लङ्घय गन्तुं तुरगास्तदीषुः ॥ ३-२६

वाच्योत्प्रेक्षा सा च जातिस्वरूपगा ।

२४-मध्यैसमुद्रं ककुभः पिञ्जङ्गीर्यां कुर्वन्ती काञ्चनप्रभामा ।

तुरङ्गकान्तामुसह्यवाहज्वानिव भित्त्वा जलमुल्ललास ॥ ३-३३

उपात्तविषयोत्प्रेक्षा सा च जातिवाच्या ।

२५-कृतास्पदा भूमिभृता सहस्रं रुदन्प्रदम्भः परिवीनमूर्तिः ।

अनिर्विदा या विदधे विधात्रा पृथ्वी पृथिव्या प्रनियातनेव ॥ ३-३४

वाच्योत्प्रेक्षा सा च जातिस्वरूपगा ।

२९-त्वष्टु सदान्यासगृहीतमिन्द्रविज्ञानसम्पन्नमरस्य सोमा ।

मदस्यतादग्ननामनेषु ऋधेव या म्वर्जनभेर्जनेषु ॥ ३-३५

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।

३०-यश्मदच्युतः कोमलरत्नराशोतपानिधिः फेनपिण्डभातः ।

यथातपे दातुमिवाधितत्प विस्तारयामास तन्गृह्णन् ॥ ३-३६

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपानविषया ।

३१-यच्छानमुत्तुङ्गतया विजितुं दूगादुदस्योद्यत मागरस्य ।

महोमिभिर्व्याहतवाञ्छितार्थेर्वाद्यादिवाभ्यामगर्नविलिख्ये ॥ ३-४०

हेतुत्प्रेक्षा सा च गुणगतवाच्या ।

३२-कुतूहलेनेव जवादुपेय्य प्राकारमित्सा महमा निषिद्ध ।

रमप्ररोदीद्ध दामम्बुवपंध्याजेन यस्या ब्रह्मम्बुवाहः ॥ ३-४१

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

३३-यदग्नारूपसम्पताया, बन्धिदुगुण भेदवमिच्छनीभिः ।

प्राराधितोऽद्वा मनुरप्सरोमिश्रक्रे प्रजाः स्वाः मनिमेपविह्वा ॥ ३-४२

भावामिमाने जातिगतप्रतीयमानोत्प्रेक्षा ।

३४-स्फुरन्पाराङ्गुमरीचिजालविनिहन्ताः स्फाटिकमौघपंक्ती ।

प्राख्य नार्य क्षणदामु यत्र नमोगता देव्य इव व्यराजन् ॥ ३-४३

वाच्योत्प्रेक्षा सा च भावामिमाने जातिगा ।

३५-यस्यामति श्लक्ष्णतया गृहेषु विधातुमानेह्यमगन्नुवन्तः ।

चक्रयुक्वानः प्रतिविम्बिताङ्गा मजीवचिन्ता इव रत्नमिती ॥ ३-४४

उपात्तविषयोत्प्रेक्षा सा च जातिगतफलगा ।

३३-गोपानसीपु क्षणमास्थितानामानम्बुभिश्चन्द्रकिरा कन्यापं ।

हरिन्मणिद्वयामनृत्ताभिगमनं गृहाणि नोर्ध्वंरिव यत्र रेजुः ॥ ३-४६

जातिस्वल्पोत्प्रेक्षा सा च भावामिमाने वाच्या ।

३४-रतान्तरे यत्र गृहान्तरेषु वितर्दिनिर्मुहविटङ्गनीड ।

स्तानि गृध्रन्वयसा गणोऽन्नेदामित्वमाप स्फुटमङ्गनानाम् ॥ ३-४७

जातिगतप्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा चोपात्तविषया ।

३५-बलोर्मिभिस्तत्क्षणेहीयमानरय्याभुजाया बलयैरिवास्या ।

प्रायेण निष्क्रामति चक्रपाणौ नेष्टं पुरो द्वारवतीत्वमासीत् ॥ ३-४८

उपात्तविषयोत्प्रेक्षा सा च जातिगतवाच्या ।

३६-पारेजलं नीरनिधेरपश्यन्पुरारिरानीलपलाशराशो ।

वनावलीस्तकलिकासहस्रप्रतिक्षणोत्कूलितशंवलाभाः ॥ ३-४९

प्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा च उपनामूनाद् वंचित्र्यमधिका ।

३७-लक्ष्मीभृतोऽभोधितटाधिवासान् द्रुमानसौ नीरदनीलभामः ।

नतावधूनप्रयुजोऽधिबेल ब्रूकृतान् स्वानिव पश्यति स्म ॥ ३-५०

श्लेषमंकीर्णा वाच्योत्प्रेक्षा ।

३८-भास्विष्टभूमि रमितारमुच्चैर्लोलदुभुजावारवृहत्तरङ्गम् ।

पेजायमानं पतिमापगानामसावपस्मारिणमागताङ्गे ॥ ३-५१

वाच्योत्प्रेक्षा सा च भावामिमाने द्रव्यगा ।

३९-पीत्वा जलानां निधिनातिगार्घ्याद्बद्धिं गतेऽप्यात्मनि नैव मान्तीः ।

क्षिप्ता इवेन्दोः स रुचोऽधिबेलं मुक्तावलीराकलयाचकार ॥ ३-५२

जातिगा वाच्योत्प्रेक्षा ।

४०-उत्तिष्ठत्वोऽन्तर्नन्दमर्तुं रच्चंगरीयमा नि श्वसितानिनेन ।

पयानि भक्त्या गरुडध्वजस्य ध्वजानिवोच्चिक्षिपिरे फणीन्द्रा ॥ ३-७

उपात्तविषयोत्प्रेक्षा सा च जातिस्वरूपगा ।

४१-तमागत बोक्ष्य युगान्तबन्धुमुत्तङ्गनय्याशयमम्बुराशि ।

प्रत्युज्जगाभेव गुह्यप्रमोदप्रमारितोत्तुङ्गतरङ्गबाहु ॥ ३-७=

क्रियागतस्वरूपोत्प्रेक्षा वाच्या च सा ।

४२-नि श्वासधूम मह रत्नभाभिभित्त्वोत्थित भूमिमिवोरगाणाम् ।

नीलोपलस्यूतविचित्रधातुमसौ गिरि रवतक ददर्श ॥ ४-१

गुणनिमित्तजातिस्वरूपोत्प्रेक्षा ।

४३-गुर्वीरजम् दृषद ममन्तादुपर्यपर्यम्बुमुचा वितानैः ।

विन्ध्यायमान दिवसस्य भर्तुर्मार्गं पुनारोद्धुमिवोन्नमद्भिः ॥ ४-२

क्रियास्वरूपोत्प्रेक्षा सा चोपात्तविषयवाच्या ।

४४-सहस्रमध्यगंगन गिरांभि पादैर्भुक् ध्याप्य वितिष्ठमानम् ।

विनोचनस्थानगतोष्णरदिमनिशाकरं साधु हिरण्यगर्भम् ॥ ४-४

गुणगतप्रतीयमानोत्प्रेक्षा ।

४५-स्वन्धाधिरुद्रोज्ज्वलनीलकण्ठानुर्वीरहः श्लिष्टतनूनहीन्द्रैः ।

प्रनतिनानैक्यतामुजाग्रान् रत्नाननेकानिव धारयन्तम् ॥ ४-७

वाच्योत्प्रेक्षा सा च भावाभिमाने जातिस्वरूपगा ।

४६-उत्तिष्ठमुच्च्यतसिताशुवरावनम्रै-

रसम्भिनोद्भुभिरतीवतरा गिरिभि ।

थद्रेपनिर्भरजन्यपदेशमस्य

विष्वक्नटेपु पतति स्फुटमन्तरीक्षम् ॥ ४-२५

भावाभिमाने क्रियामतप्रतीयमानोत्प्रेक्षा ।

४७-रुचिरचित्रतनूरुहगालिभिविचलिते. परितः प्रियकवर्जः ।

विविधरत्नमयैरभिभात्यसाववयवैरिव जङ्गमतां गतैः ॥ ४-३२

वाच्योत्प्रेक्षा सा च जातिस्वरूपगा ।

४८-वनस्पतिस्कन्धनिषण्णबालप्रवालहस्ताः प्रमदा इवान् ।

पुष्पोन्नगुर्नन्मिमितलोचकैर्वा मधुञ्जतव्रातवृत्तैर्व्रतस्य ॥ ४-३५

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपात्तविषया ।

४९-वर्जयन्त्या जनैः मगमेकान्तत-

स्तकंयन्त्या मुक्तां मङ्गमे कान्तत ।

योपयं स्मरामव्रतापाङ्गया

मेढ्यतेजेरुया मंनतापाङ्गया ॥ ४-४२

उपात्तविषयोत्प्रेक्षा सा च अभावाभिमाने जातिस्वरूपगा ।

५०-मंकीर्णंकोचकवनस्वलितं कबाल-

विच्छेदकातरधियञ्चनितुं चमयैः ।

अस्मिन् मृदुश्चसनगर्भतदीपरन्ध्र-

निर्यत्स्वनश्रुतिमुखादिव नोत्सहन्ते ॥ ४-४३

हेतुत्प्रेक्षा सा च जातिगतवाच्या ।

५१-भिन्नेषु रत्नकिरणैः किरणेष्विवहेन्दो-

रुच्चावर्चरूपगतेषु -सहस्रमस्याम् ।

दोषापि नूनमहिमागुरसो किलेति
ध्याकोशकोकनदत्ता दधते नलिन्यः ।। ४-४६

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च अतिशयोक्तिमूला ।

५२-अपशङ्कमङ्कपरिवर्तनोचिताश्चलिताः पुरः पतिमुपेतुमात्मजाः ।
अनुरोदितोव करणेन पत्रिणा विस्तेज दत्तलतयेष निम्नगाः ।। ४-४७

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा चाभावात् फलगा ।

५३-इति च क्रिस्तद्विचित्रकल्प-
द्रुमकुसुमैरभिगुम्फितानिवृता ।
क्षणमलघुविलम्बिषिच्छदान्
शिररशिखाः शिखिशेखरानमुप्य ॥ ४-४८

जानिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च रूपकमूला ।

५४-सायंशभाङ्ककिरणाहतचन्द्रकान्त-
निस्यन्दिनीरनिकरेण कृताभिषेका ।
अर्कोपलोलनसितवह्निमिरहितप्रा-
स्तोत्रं महाव्रतमिवात्र चरन्ति वप्रा ॥ ४-४९

अभावाभिमाने गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा ।

५५-अनुकृतशिवरौपय्रीभिरभ्यागतेऽसौ
त्वयि सरभसमभ्युत्तिप्रतीवाद्रिरुचै ।
द्रुतमरुदुपनुन्नंश्चन्नमद्भिः सहेल
हलधरपरिधानस्यामलैरम्बुवाहैः ॥ ४-५०

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च आन्तिधानमूला ।

५६-तं स द्विपेन्द्रतुलितातुलतुङ्गगृह-
मम्पुल्लमत्कदम्बिकावनरात्रिमुच्चै ।
विस्तारकद्वयमुवोऽन्वचत चचाल
सक्ष्मी दधत्प्रतिगिरेरलघुर्वनौघः ॥ ५-२

ज्ञेयानुप्राणितप्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा च भावाभिमाने जातिगा ।

५७-भास्वत्करव्यतिकरोल्लभिताम्बरान्ता
सापत्रपा इव महाजनदर्शनेन ।
मविव्युरम्बरविकाशि चमूनमुत्थ
पृथ्वीरज करभकण्ठकडारभासाः ॥ ५-३

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपात्तविषया ।

५८-उद्यत्कृणानुशकलेषु क्षुरामिधाता-
द्भूमीममायतसिन्धुफलकाचित्रेषु ।
पर्यन्तवरमनु विचक्रमिरे महाश्वा-
शैलस्य दर्दुरपुटानिव वादयन्तः ॥ ५-४

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च भावाभिमाने स्वरूपगा ।

५९-नौहारजालमनिन पुनरुक्तमान्द्राः
कुर्वन्वधूजनविलोचनपद्ममालाः ।
क्षुण्णः क्षणं यदुवनेदिवमातितासु
प्रागुदिशं मुक्तासुतस्यप्रदुक्षितोद्भूतः ॥ ५-५

प्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा चाभावेजातिगा ।

६०-मिक्ता इवामृतरसेन मुहुर्जनानां
वनान्तिच्छिदो वनवनस्पतस्यस्तदानीम् ।
शाखावसक्तवसनाभरणाभिरामाः
कन्दमैः सह विचित्रफलैर्विरेजुः ॥ ५-६

त्रियामतवाच्योत्प्रेक्षा सा चोपमामूला ।

६१-दृष्ट्वेव निजितकलापभरामघस्ताद्-
ध्याकीर्णमात्यकवरां कवरी तम्प्याः ।

प्रादुद्रुवन् नपदि चन्द्रकवान् द्रुमाप्रात्
नर्षपिणा सह गुणाम्नाधिकैर्दुरासम् ॥ ५-१६

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा मा च अर्षान्तरन्यासमूला ।

६२-रोचिष्णुकाञ्चनचयांशुपिशङ्गिताशा
वशध्वजंजलदमहतिमुत्तिखन्त्य ।

भूमतुं रायतनिरन्तरमनिविष्टाः
पादा इवाभिवमुरावलयो रयानाम् ॥ ५-२०

जातिस्वरूपोत्प्रेक्षा वाच्या च सा ।

६३-प्रास्तीर्णतत्परचितावमयं क्षणेन
वेध्याजन कृतनवप्रतिकर्मकाम्यः ।

विन्नानविन्नमतिरापततो अनुष्यान्
प्रत्यग्रहौच्चिरनिविष्ट इवोपचारैः ॥ ५-२७

क्रियागतवाच्यात्प्रेक्षा सा चानुपात्तविषया ।

६४-मालोलपुष्करमुखोल्लसितैरभोक्षण-
मुखांबभूदुरभितो वपुरम्बुवर्षैः ।

वेदायतद्वमितवेगनिरस्तमुग्ध-
मूर्धन्यरत्ननिकरैरिव हास्तिवानि ॥ ५-३०

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा ।

६५-यै पक्षिणः प्रथममम्बुनिधि गतास्ते
येऽपीन्द्रपाणितुलितायुधनूनपक्षाः ।

ते जम्पुरद्रिपतय सरसीर्विगष्ट-
माक्षिप्तकेतुकुयसैन्धवजच्छमेन ॥ ५-३१

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

६६-आत्मानमेव जलवे प्रनिविम्बिताङ्ग-
मूमौ महत्यभिमुखापनित निरीक्ष्य ।

क्रोवादधावदपभीरभिहन्नुमन्व-
नागामियुक्त इव युक्तमहो महेभ ॥ ५-३२

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च भावभिमाने हेतुगा ।

६७-घ्नन्नजंलौघमवगाडवत कपोलौ
हित्वा क्षणं विनतपल्लतिरन्तरीजे ।

द्रव्याश्रयेष्वपि गुणेषु रराज नीलो
वर्णः पृथग्गत इवानिगणो गजस्य ॥ ५-३३

क्रियागत वाच्योत्प्रेक्षा ।

६८-शुक्लांशुकोपरचितानि निरन्तराभि-

वैशमानि रश्मिवित्तानि नराधिपानाम् ।

चन्द्राकृतीनि गजमण्डलिकाभिरुच्चै-

र्नीलाभ्रपङ्क्तिरिवेपमिवाधिजग्मु ५-५२

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा गुणानिमित्ता च सा ।

६९-धरस्थोद्धर्ताजसि त्वमिति ननु सर्वत्र जगति

प्रतीनस्तर्कं मामतिभरमघ प्रापिपयिषु ।

उपान्द्वेदोच्चैर्लिरिपतिरिति श्रीपतिमसी

बलाक्रान्तः क्रोडद्विरदमयितोर्वीरुहरवः ॥ ५-६६

क्रियामतवाच्योत्प्रेक्षा ।

७०-स्फुटमिवोज्ज्वलकाञ्चनकान्तिभिर्युतमशोकमशोभत चम्पकं ।

विरहिणा हृदयस्य भिदामृतं कपिशितं पिशितं मदनान्ता ॥ ६-५

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपात्तविषया ।

७१-स्मरहृताशनमुर्मुरचूर्णंता दधुरिवाभ्रवणस्य रज वणा ।

निपतिता परित पथिव्रजानुपरि ते परितेपुस्तो भृशम् ॥ ६-६

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

७२-रतिपतिप्रहितेव कृतक्रुध. प्रियतमेपु वधूरनुनायिका ।

बकुलपुष्परसामवपेक्षनध्वनिरगान्निरगान्धुपावलि ॥ ६-७

वाच्योत्प्रेक्षा सा च क्रियागतहेतुगा ।

७३-प्रियसखीमदृश प्रतिबोधिता किमपि काम्यगिरा परपुष्टया ।

प्रियनमाय वपुर्गमत्सरच्छिदुरयाऽदुरनावितमङ्गना ॥ ६-८

गम्योत्प्रेक्षा सा च गुणगतफलगा ।

७४-इति गदन्तमनन्तरमङ्गना मुजयुगोन्नमनोच्चनरस्तनी ।

प्रणयिनं रमसाद्दुदरश्रिया बालभयानिमयादिव मम्बजे ॥ ६-१०

हेतूत्प्रेक्षा सा च गुणगतवाच्या ।

७५-न खनु दूरगतोऽप्यतिवर्तते महमसाविति बन्धुतयोदिते ।

प्रणयिनो निशम्य वधूर्बहि स्वरमूर्तरमृतेरिव निर्ववी ॥ ६-१६

वाच्योत्प्रेक्षा सा च द्रव्यस्वरूपगा ।

७६-द्विरददन्तवलक्ष्मलक्ष्यत स्फुरितभृङ्गभृगच्छवि केतवम् ।

घनघनीघविघट्टनया दिव कृशनिखं क्षनिम्वडमिवच्युनम् ॥ ६-१४

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा चोपमामूला ।

७७-नवपय.कणकोमलमालतीकुमुमगततिसंतनमङ्घ्रिभिः ।

प्रचलितोडुनिभं परिपाण्डिमा शुभरजोभरजोर्लभिराददे ॥ ६-२६

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा चोपमामूला ।

७८-विगतरागगुणोऽपि जनो न कञ्चनति वाति पयोदनभम्बति ।

अभिहितेऽग्निभिरेवमिवोच्चकैरननूते ननूते नवपत्सवैः ॥ ६-३६

वाच्योत्प्रेक्षा सा च भावाभिमाने फलगा ।

७९-म विकचोत्पताचक्षुषमंक्षत क्षिनिभृतोऽङ्कगता दयितामित्र ।

शरदमन्दगन्धसन्तोषमाश्रमघनामघनाशमकीर्तन ॥ ६-४२

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च भावाभिमानोऽस्वरूपगा ।

८०-समय एव करोति ब्रजावल प्रक्षिगदन्त इतीव शरीरिणाम् ।

शरदि हसरवाः गम्भीकृतस्वरमयुग्मयुग्मगीयताम् ॥ ६-४४

प्रभावाभिमानो क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा ।

८१-तनुह्राणि पुगे विजितध्वनेर्धवलपक्षविहंगमंकुजितै ।

जगलुरक्षमयेव शिखण्डिनः परिभवोऽरिभवो हि मुदु मह ॥ ६-४५

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा चाभावाभिमाने हेतुगा ।

८२-कुनमदं निगदन्त इवाकुलीकुनजगत्त्रयमूजमतद्गजम् ।

यवुरयुक्छदगुच्छमुगन्धयः सततगाम्ततगानगिरोऽग्निभि ॥ ६-४०

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

८३-विगतवारिधरावरणाः क्वचिद्दृष्टुस्त्वमितामिलतासिता ।

क्वचिदिवेन्द्रगजाजिनकञ्चुका शरदि नीरदिनीर्यदवो दिश ॥ ६-४१

वाच्योत्प्रेक्षा सा च रूपकमूला ।

८४-विलुलितामनिर्लः शरदङ्गना नवमरोरुहकेशरसंभवांश्च ।

विकरितु परिहामविधित्पया हस्विधूरिव धूलिमुदक्षिपत् ॥ ६-४२

वाच्योत्प्रेक्षा सा च रूपकमूला ।

८५-हरितपत्रमयीव मरुद्गणैः स्रग्वनद्धमनोरमपल्लवा ।

मधुरिपोरमिताम्रमुखी मुद दिवि तत्ता विततान शुकावलिः ॥ ६-५३

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

८६-स्मितसरोरुहनेत्रसरोजलामतिसिताङ्गविहगहसद्विवम् ।

अकलयन्मुदिताग्निव सर्वतः स क्षरद क्षरदन्तुरदिद्मुखाम् ॥ ६-५४

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च रूपकमूला ।

८७-गूणमदूयत याऽधरपल्लवक्षतिरनावरणा हिममारतैः ।

दशनरश्मिपटेन च सीत्तृत्तैर्निवसितेव सितेन मुनिबन्धो ॥ ६-५५

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा ।

८८-व्रणभृता सुतनोः कलसीत्तृत्स्फुरितदन्तमरोचिमय दधे ।

स्फुटमिवावरण हिममारतैर्भृदुतया दुतयाधरलेखया ॥ ६-५६

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा ।

८९-कुसुमयन्कलिनीरलिनीरवंमंदविवासिभिराहितहृतिः ।

उपवन निर्भ्रम्यतः प्रियान्वियुवतीर्युवती शिगिरानिल ॥ ६-५७

क्रियागतगम्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।

९०-प्रभिषिपेणयिषु भुवनानि य स्मरमिवाम्यत लोध्ररजश्चयः ।

क्षुभितसंन्यपरागविषाण्डुरक्षुतिरय निरयः नुदभूद्दिग्गः ॥ ६-५८

जातिगतवच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

९१-शिशिरमासमपास्य गुणोऽस्य न क इव शीतहरस्य कुचोष्मणः ।

इति धियास्तरूप परिरेमिरे धनमतो नमतोज्जुमत्तान् प्रियाः ॥ ६-५९

गुणगतगम्योत्प्रेक्षा उपात्तविषया च सा ।

६२-प्रधिनवङ्गमयी रजसाधिकं मलिनिताः शुभनोदलतानिनः ।

स्फुटमिति प्रसवेन पुरोहसत्पदि कुन्दलता दलतानिनः ॥ ६-६६

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा फनगा च सा ।

६३-प्रतिमुरभिरभाजि पुष्पधियामतनुतस्तयेव सनानकः ।

तरणपरमूनः स्वनं रागिणामतनुत रतये वसन्तानकः ॥ ६-६७

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपमामूला ।

६४-जगद्वशीक्तुं मिमांस्मरस्य प्रभावनीके तनवं जयन्तीः ।

इत्यस्य तेने कदनीमंघुश्री प्रभावनी केतनवंजयन्तीः ॥ ६-६८

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

६५-स्मररागमयी वपुस्तमिस्रा परिनस्तार र्वेरस्तत्यवश्यम् ।

प्रियमाप दिवापि कोकिले स्त्री परितस्नाररवे रमय्यवश्यम् ॥ ६-७०

त्रिमास्वरूपागम्योत्प्रेक्षेयम् ।

६६-गतवनामिव विस्मयमुच्चकैरमकलामलपल्लवलीलया ।

मधुकृताममकुदगिरमावली रसकलामनरत्नस्तीनया ॥ ६-७१

गुणहेतुप्रेक्षा सा च गाव्दी ।

६७-कुर्वन्तमित्यतिभरेण नगानवाचः

पुष्पैर्विराममनिनां च न गानवाचः ।

श्रीमान्ममस्तमनुनानु गिरौ बिहन्तुं

विभ्रत्यचोदि म मयूरगिरा बिहन्तुम् ॥ ६-७२

गम्योत्प्रेक्षा सा च जातिस्वरूपगा ।

६८-इति वदति नखीजनेज्जुरागादयितनमामपरशिवरं प्रतीक्ष्य ।

तदनुगमवभादनायतानि न्यधित मिमान इवावनि पदानि ॥ ७-१३

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

६६-मधुमधनवधरिवाह्वयन्ति भ्रमरकुलानि जगुर्यदुत्मुकानि ।

तदभिनयमिवावलिर्वनानामतनुत नूतनपल्लवाङ्गुलीभि ॥ ३-२४

क्रियास्वरूपोत्प्रेक्षा सा च प्रतीयमाना रूपवानुप्राणिता ।

१००-प्रसक्लकलिकाकुलीवृत्तालिस्पलनविकीर्णं विकासिकेशराणाम् ।

महदवतिरहा रजो वधम्य समुपहरन् विचकार कोरकाणि ॥ ७-२६

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा सा च फलगा ।

१०१-रघचरणधराङ्गनाकराज्यव्यतिक्त्वापदुपात्तसौमनस्याः ।

जगति मुमननस्तदादि नूनं दधति परिस्पृष्टमयंतोऽभिधानम् ॥ ७-२८

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा हेतुगा रूपवानुप्राणिता च ।

१०२-मुदिनमधुमुजो भुजेन जालाश्रलितविदूहलनङ्गक ध्रुवत्याः ।

तरुतिनयितापराङ्मनाया शिरसि भुदेव मुमोच पुष्पवपम् ॥ ७-३०

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा हेतुगा रूपवानुप्राणिता च ।

१०३-सरजसमकरन्दनिर्भरातु प्रसवविभूतिषु भूम्हा विरक्तः ।

ध्रुवममृतपनामवान्ध्यामावधरममुं मधुपस्तवाजिहीते ॥ ७-४०

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च श्लेषानुप्राणिता ।

१०४-मुद्गरुपहसितामिवालिनादैर्वितरमि न कलिका किमयंमेनाम् ।

वमतिमुपगतेन घाम्नि तम्या शठ कनिरेष महाम्रवदाद्य दत्तः ॥ ७-४४

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

१०५-स्पृष्टमिदमभिचारमन्त्र एव प्रतियुवतेरभिधानमज्ञानानाम् ।

वरतनुरमुनोऽह्य पत्या मृदुबुमुमेन यदाहनाप्यमृष्टं ॥ ७-४८

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च क्रियानिमित्ता ।

- १०६-प्रवजितमधुना तवाहमक्षो रुचिरतयेत्यवनम्य लज्जयेव ।
 श्रवणकुवलय विलासवत्या भ्रमरस्नेहपकर्णमाचचक्षे ॥ ७-६०
 क्रियागनवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।
- १०७-श्लयशिरमिजपाशपातभारादिव नितरा ननिमद्भिरसभागं ।
 मुकुलितनयनं मुत्तारविन्दैर्धनमहतामिव पक्ष्मणा भरेण ॥ ७-६१
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपात्तविषया ।
- १०८-प्रवसितलनितक्रियेण याह्वोर्बनिततरेण तनीयसा युगेन ।
 सरसकिसलयानुरञ्जितर्वा करकमलं पुनरुत्तरक्तभाभिः ॥ ७-६४
 इवार्थे वागव्य प्रयुक्त । जातिगतवाच्योत्प्रेक्षात्र ।
- १०९-स्मरसरसमुर स्थलेन पत्युर्विनिमयमक्रमिताङ्गरागरागं ।
 भृगमतिशयक्षेदसंभेदेव स्तनयुगलैरितरेतरं निपण्णैः ॥ ७-६५
 हेतूत्प्रेक्षा सा च गुणगनवाच्या ।
- ११०-नीरुध्रद्भुमशिधिरा भुव प्रजन्तो
 साशङ्कं मुहुरिदं कौमुकात्करेन्ता ।
 पस्पर्शं क्षणमनिनाकुलीकृतानां
 गाखानामनुहिनरम्भिरन्तरालं ॥ ८-
 गुणहेतूत्प्रेक्षा सा वाच्या फलगा च
- १११-एकस्यास्तपनकरैः करानिताया
 विभ्राणः सपदि मिनोष्णवारणत्वम् ।
 सेवायै वदनसरोजनिर्जितश्रो-
 रागत्य प्रियमिव चन्द्रमाश्चकार ॥ ८-४
 क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

११२-श्रीमद्भिजितपुलिनानि माघवीना-
 मारोहेनिविडवृहन्निनम्ब्रविम्बैः ।
 पाषाणस्खलनविनोलमानु नूनं
 दैत्यक्षय्यपुरवरोधनानि सिन्धो ॥ ८-८
 वाच्यगुणहेतूत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

११३-उत्क्षिप्तस्फुरितसरोत्हाद्यर्थमुच्चै
 सस्नेहं बिहगस्तैरिबालपन्तो ।
 नारीणामथ सरसो मफेनहामा
 प्रोत्थेव व्यननुत पाद्यमूर्मिहस्तैः ॥ ८-१४
 क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च रूपकानुप्राणिता ।

११४-नित्याया निजवसतेनिरामिरे य-
 द्रागेण श्रियमरविन्दत. करार्थं ।
 व्यक्तत्वं नियतमनेन निन्युरस्याः
 सापत्न्य क्षितिमुनविद्विपो महिष्य. ॥ ८-१५
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा चातिशयोक्त्यनुप्राणिता ।

११५-प्रास्वन्दन् कथमपि योषितो न याव-
 द्भ्रीमत्य. प्रियकरधार्यमाणहस्ता. ।
 प्रोत्सुक्वात्वरितममूस्तदम्बु ताव-
 त्संक्रान्तप्रतिमतया दद्यादिवान्तः ॥ ८-१६

क्रियास्वरूपोत्प्रेक्षा सा च वाच्या ।

११६-प्रादातुं दयितमिवावगाढमारा-
 द्दूर्मोणो ततिनिरभिप्रसायंभाणा ।

कस्याश्चिद्विततचलच्छिदाङ्गुलीको
लक्ष्मीवान् मरसि रराज केनहस्त ॥ ८-२७
क्रियामतवाच्योत्प्रेक्षा सा चानुपात्तविषया ।

११७-योग्यस्य त्रिनयनलोचनानलान्त्रि-
निदङ्गस्मरपृतनाधिराज्यलक्ष्म्या ।
कान्ताया करकनशोद्यतं पयोभि-
वंक्रेन्दोरकृत महाभिषेकमेक ॥ ८-३३
गुणगतगम्योत्प्रेक्षा सा च उपात्तविषया ।

११८-मिञ्चन्त्या कथमपि बाहुमुन्नमय्य
प्रेयास मनसिजदुःखदुर्बलायाः ।
सोदणं वलयमवागलत्कराग्ना-
ल्लावप्यश्रिय इव शेषमङ्गनायाः ॥ ८-३४
गुणनिमित्तजातिस्वरूपोत्प्रेक्षा ।

११९-स्निह्यन्ती दृग्ममरा निधाय पूर्णं
मूर्तेन प्रणयरमेन वारिणेव ।
कदर्पप्रवरणमनाः सम्बोमिसिक्षा-
लक्ष्येण प्रतियुवमञ्जलि वकार ॥ ८-३५
गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा चाभावाभिमानो ।

१२०-प्रेम्णोरः प्रणयिनि मिञ्चति प्रियायाः
सतापं नवजलविप्रुषो गृहीत्वा ।
वद्धता कठिनकुचस्यलाभिघाता-
दासना भृगमपराङ्गनामघानुः ॥ ८-४०
गुणगतगम्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।

१२१-हृतावा प्रनिमखि कामिनान्यनाम्ना
 ह्रीमत्प्रा सरमि गलन्मुखेन्दुकान्ते ।
 यन्तचि द्रनमिब वन्तुमथर्वणं
 भूमान गमयितुभीपिरे पयामि ॥ ८-४२

वाच्योत्प्रेक्षा सा च क्रियागतहेतुगा ।

१२२-मोगन्ध्य दधदपि काममद्गनाना
 द्गत्वाद्गतमहमाननोपमानम् ।
 नेदीयो जितविनि नृजयेव तामा-
 मालोने पयामि महोत्पन्न ममज्ज ॥ ८-४३

गुणगतगम्योत्प्रेक्षा ।

१२३-प्रभ्रष्टं सग्भममम्भनोज्जगाह-
 क्रीडाभिर्विदनिनयूयिकापिगङ्गाः ।
 प्राकल्यै मग्निमि हिरण्मयैवंधूना-
 मौर्वानिद्युनिनकलैरिव व्यराजि ॥ ८-४४

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च पत्रगा ।

१२४-धाम्माकी युवतिहनामसौ तनोति
 च्छायैव श्रियमनपायिनी किमेभि ।
 मत्वेवं स्वगुणपिधानमाम्यसूर्य-
 पानीरैरिति विदधाविरेऽञ्जनानि ॥ ८-४५

प्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा च क्रियागतोपात्तविषया ।

१२५-निधीने सति हरिचन्दने जलीध-
 रापाण्डार्गतपरभागया ह्वनाया ।

ग्रह्णाय स्तनकलशद्वयादुपेये

विच्छेद सहृदययेव हारयष्ट्या ॥ ८-५१

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमित्ता ।

१२६-स्नान्तीनां बृहदमलोदबिन्दुचित्रा

रेजाते रुचिरदृशामुरोजकुम्भौ ।

हारणा मणिभिरुपश्रितौ समन्ता-

दुत्सूर्यगुणवदुपपन्नकाम्ययेव ॥ ८-५३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा श्लेषानुप्राणिता च सा ।

१२७-भ्रम्यद्भिर्जलमभि भूपर्यवधना-

मङ्गम्यो गुहमिरमग्नि लज्जयेव ।

निर्माल्यैरथ ननतेऽवधीरिताना-

मप्युच्चैर्भवति लघीयसा हि घाट्यंम् ॥ ८-६०

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा अर्थान्तरन्यासमूला च सा ।

१२८-शीताति बलवदुपेयुषेव नीर-

रासेकाच्छिन्निरसमोरकम्पितेन ।

रामाणामभिनवयौवनोष्मभाजो-

राश्लेपि स्तनतटयोर्नवायुकेन ॥ ८-६२

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा भावाभिमाने हेतुगा ।

१२९-दृश्योतद्भि समधिकमात्तमङ्गसङ्गा-

ल्यावप्यं तनुमदिवाम्बु वाससोऽर्जुनः ।

उत्तरे तरलतरङ्गरङ्गलीला-

निष्णातैरथ सरसः प्रियासमूहैः ॥ ८-६३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१३०-वामांसि न्यवसत यानि योषितस्ताः

शुभ्राभ्रद्युतिभिरहासि तं मुदेव ।

मत्प्राप्तु स्तपनगतज्जलानि यानि

म्यमाध्रुस्युतिनिररोदि तं शुचेव ॥ ८-३६

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा उपात्तविषया च सा ।

१३१-इति धीतपुरांश्चिमत्तरान्मुरनि मज्जनेन

श्चिममाप्तवतोऽतिगायिनीमपमत्ताङ्गमानः ।

अदलोत्पन्नदेव यादवानपरवारिरागे.

तिमिनेतररोविषाध्यपा ततिषु मन्नुमीपे ॥ ८-३७

द्वयगतगम्योत्प्रेक्षा अमावाभिमानेऽनुपात्तविषया च सा ।

१३२-गतवत्यराजत जपावृन्मुस्तवच्छुती दिनकरेऽवनतिम् ।

बहन्तानुरागवृन्विन्दतप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्बलयम् ॥ ८-३८

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१३३-अथ साम्द्रमाध्यकिरणारगिन हरिहेतिहृति मिधुनं पततो ।

पृथगुत्पत्ता विरहातिदलद्दयन्नुतानृगनुनिमिव ॥ ८-३९

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१३४-दिवसोज्जुमिधमगनद्विलय रिमिहास्यने बभ मयादनया ।

गचिभर्तु रस्य विरहाधिगमादिति मध्वयापि नपदि व्यगमि ॥ ८-४०

क्रियागतगम्योत्प्रेक्षा फलगा च सा ।

१३५-पतिते पतद्भृगुराजि निजप्रतिबिम्बरोषित इवाम्बुनिधौ ।

अथ नागयूषमचिनानि जगत्परितस्तन्यामि परितन्तरिरे ॥ ८-४१

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१३६-प्रवधार्ये कार्यगुस्तामभवन्न भयाय सान्द्रतममतमम् ।

मुननो. स्तनी च दयितोपयमे तनुरोमरात्रिपथवेपथवे ॥ ६-२२

क्रियागतगम्योत्प्रेक्षा फलगा च सा ।

१३७-वसुधान्तनि मृतमिवाहिते. पटल फणामणिमहम्बुचाम् ।

स्फुरदगुजातमथ जीतरुच. ककुभ समम्बुस्त भाषवनीम् ॥ ६-२५

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।

१३८-विशदप्रभापरिगत विबभाषुदयाचमभ्यवहितेन्दुवपु ।

मुखमप्रकाशदशनं शनकं. सखिलासहासमिव शक्रदिशः ॥ ६-२६

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१३९-नवचन्द्रिकाकुसुमकीर्णतमः कवरीमुनो मलयजाद्रिमिव ।

दह्ये सलाटनटहारि हरेर्हरितो मुखे तुहिनगश्मिदनम् । ६-२८

गुणगतस्वरूपोत्प्रेक्षा वाच्या च सा ।

१४०-उदमग्नि कंटमग्निः शयनादपनिद्रपाण्डुरमगोजरचा ।

प्रथमप्रबुद्धनदराजनुनावदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना ॥ ६-३०

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

१४१-दिवसं भूशोषारचिपादहतां श्वतीमिवानवरतानिरुतः ।

मुहुरामृशान् मृगधरोज्ज्वरैरदशिश्वमत् कुमुदिनीवनिताम् ॥ ६-३४

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१४२-भवनोदरेषु परिमन्दतया शयितोजनसः स्फटिक्यष्टिरुचः ।

अवलम्ब्य जालकमुखोपगतानुदनिष्ठदिन्दुकिरणान्मदन ॥ ६-३६

क्रियागतगम्योत्प्रेक्षा सा च फलगा ।

१४३-अविभाक्तेषु विषयः प्रथमः मदकोऽपि नूनमवत्तमता । ।

उदिते दिशः प्रवटयत्यगुना यदधर्मं धाम्नि धनुराधकृते ॥ ६-४०

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१४४-ककुभा मुष्णानि सहसोज्ज्वलयन् दधदाकुलत्वमधिकः रेतये । ।

अदिदीपदिन्दुरपरो दहनः कुमुमेषु मयिनयनप्रभवः ॥ ६-४१

द्रव्यगतगम्योत्प्रेक्षा उपात्तविषया च सा । ।

१४५-ध्रुवमागता प्रतिहति कठिने मदनेपवः कुचतटे महति ।

इतराङ्गवन् यदिद गरिमलपितावलग्नमगमत्तनुताम् ॥ ६-४२

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा । ।

१४६-मम रूपकीर्तिमहाद्भुवि यस्तदनु प्रसक्तहृदयेयमिति ।

त्वयि मत्सरादिव निरस्तदय नुतरा क्षिणाति ग्लु ता मदतः ॥ ६-४३

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१४७-तव सा कथासु परिघट्टयति श्रवणं यदङ्गुलिमुखेन मुहुः ।

घनता ध्रुव तयति तेन भवद्गुणसूयपूरितमत्ततया ॥ ६-४४

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा उपात्तविषया च सा ।

१४८-दधति स्फुट रतिप्रतिरिव-मिसेतायदुत्पलपताशहज ।

द्वदय निरन्तरवृहत्कठिनस्तनमण्डलावरणमप्यभिदन् ॥ ६-४५

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा फलगा च सा । ।

१४९-दयिताहृतस्य युवभिर्मनसः परिमूटनामिव गर्भे अयमम्

उदिते ततः सपदि लम्घपद्रेः क्षणशब्देऽनुपदिमिः प्रपये ॥ ६-४६

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा फलगा च सा । ।

१५०-निपपात मर्ममभूतीश्रवणादसितश्रुव. प्रणादितानि कुनम् । ॥ १५०

३ दयितावलोकविवेसप्रयनप्रमरप्रसुधमिव दारिरुहम् ॥ ६-७१

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगात्र सा । ॥ १५१

१५१-उगनेतुमुद्रतिमनेकदिवंकुचयोयुगेन तस्सा-कलितान् । ॥

रुममोतिपद्ममुपगतः सहसापस्त्रिम्य कश्चन लघुमयत् ॥ ६-७२

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षानुपासविषयाच्च स । ॥

१५२-तदमुक्तमङ्ग तक्वचिद्वत्तृजोऽनष्टत्तर्धदीक्षितसहस्रतयम् ।

४ प्रकटीकृतमिगुति येन ससु स्फुटमिगुत्वाद्यमपि गोत्रमिदा । ६-७०

श्लेषानुप्राणितजातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा । ॥ १५३

१५३-आनोक्य प्रिद्धतममंशुके त्रिनीवो यत्तस्ये तमितमुखेन्दुः सत्तवत्या ।

तन्मूल पदम्वलोक्यावभूवे मानस्य द्रुतमपयानमास्मितम् ६-७४

जानिगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगात्र सा । ॥ १५४

१५४-मोपचारमुपशान्तविचार सानुतर्पमनुतर्पपदेन । ॥

ते मुहूर्तमय सूर्तमपीप्यन् प्रेम मानमवधूय वधू म्वा ॥ १०-२

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगात्र सा । ॥ १५५

१५५-इत्तमिष्टनमया मधु पत्युर्वाहिमापपिवतो रसवत्ताम् । ॥

यत्सुवर्णमुकुटागुमिरामोच्चैतताविरहितैरपिप्योत्तम् ॥ १०-६

जानिगतप्रतीयमानोत्प्रेक्षा सा चान्तेपमूना । ॥ १५६

१५६-स्वादनेन सुननोश्चिकारादोष्ठतः समक्किष्टरसोऽत्र । ॥

यन्यन्नन्यदिव मम्मधु यूतः स्वादमिष्टतनिष्टतदेव ॥ १०-७

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगात्र सा । ॥ १५७

१५७-पीतवत्यभिमते मधुतुल्यस्वादमोघरुचकं विददङ्क्षो ।

लभ्यते स्म परिरक्ततयात्मा यावकेन वियतापि युवत्या. ॥ १०-६

गुणगतगम्योत्प्रेक्षा सा च तुल्ययोगितानुप्राणिता ।

१५८-पीतशीधुमधुरमिधुनानामाननं परिहृतं चपकान्त ।

श्रीङ्गया रुददिवालिविरावंनीलनीरजमगच्छदधस्तान् ॥ १०-११

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१५९-अप्रसन्नमपराद्धरि पत्न्यो कोपदीप्तपुररीकृतधर्मम् ।

क्षालितं नु शमितं नु वधूना द्रावितं नु हृदयं मधुवारं ॥ १०-१४

सदेहानुप्राणिता जातिगतगम्योत्प्रेक्षा ।

१६०-कुर्वता मुकुलिताश्रियुगानामङ्गमादमवमादिनवाचाम् ।

द्विष्येव हरता ह्रियमामा तदगुणं स्वयमकारि मदेन ॥ १०-१०

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१६१-क्षीवतामुपगतास्वनुवेल तामु रोषपरितोषवतीषु ।

अग्रहीन्नु सगरं धनुर्गङ्गामास नूजिभूतनिपङ्गमनङ्ग ॥ १०-३४

यथासंख्यानप्राणिता गुणगतगम्योत्प्रेक्षा ।

१६२-न समानमुपयन्तरि वध्वाः श्लिष्टवत्युपमपत्ति रसेन ।

प्रात्मनैव हरुधे कृतिनेव स्वेदमङ्गि बसनं जघनेन ॥ १०-४५

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१६३-पीडिते पुर उरःप्रतिषेधं भर्तारि स्तनयुगेन युवत्या ।

स्पष्टमेव दनतः प्रतिनार्यास्तन्मयत्वमभवद्धृदयस्य ॥ १०-४६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१६४-मप्रवेष्टुमिव योषित ईषु श्लिष्यता हृदयमिष्टतमानाम् ।

आत्मनः सततमेव तदन्तर्वनिनो न खलु नूनमजानन् ॥ १०-४८

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१६५-स्नेहनिर्भरमधत्त बधूनामाद्रेता वपुःसशयमन्त ।

यूनि गाढपरिरम्भिणि वस्त्रबन्धोपमम्बु बधूपे यदनेन ॥ १०-४९

क्रियागतगम्योत्प्रेक्षा श्लेषानुप्राणिता च सा ।

१६६-न स्म मानि वपुषः प्रमदानामन्तरिष्टमसगमजन्मा ।

यद्वहुर्वहिरवाप्य विक्रमं व्यानशे तनुहृष्टापि हर्षे ॥ १०-५०

गुणगतगम्योत्प्रेक्षा श्लेषानुप्राणिता च सा ।

१६७-आहत कुचतटेन तरुण्याः माधु सोढममुनेति पपात ।

द्रुत्यन प्रियतमोरसि हारात्पुष्पवृष्टिरिव मोक्तिकवृष्टि ॥ १०-५१

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा उपमानुप्राणिता च सा ।

१६८-सीत्कृतानि मणितं करुणोक्ति स्निग्धमुक्तमलमर्षद्वयमि ।

हारभूषणरवाश्च रमण्याः कामसूत्रपदतामुपजग्मुः ॥ १०-५२

क्रियागतगम्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१६९-ईदृशस्य भवतः कथमेतल्लाघवं मुहूरतीव रतेषु ।

क्षिप्तमायतमदर्शयदुर्व्यां काञ्चिदाम जघनस्य महत्त्वम् ॥ १०-५३

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१७०-मृष्टचन्दनविशेषकभक्तिभ्रंष्टभूषणकदर्यितमाल्य ।

सापराध इव मण्डनमासीदात्मनैव मुदृशामुपभोगः ॥ १०-५४

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१७१-योपित. पतितकाञ्चनकाञ्ची मोहनातिरभसेन नितम्बे ।

मेखलेव परितः स्म विचित्रा राजते नवनसक्षतलक्ष्मी ॥ १०-८५

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१७२-इति मदमदनाभ्या रागिण स्पष्टरागा-

ननवरत्तरतथ्रीसङ्गिनस्तानवेश्य ।

अभजत परिवर्त्ति साय पर्यस्तहस्ता

रजनिखनतेन्दुलज्जयाधोमुखीव ॥ १०-८६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१७३-उदयमुदितदीप्तिर्याति य सगतौ मे

पतति न वरमिन्दु सौन्दर्यमेव गत्वा ।

स्मितरुचिरिव सद्यः साम्यभूय प्रभेति

स्फुरति विषादमेवा पूर्वंकाष्टाङ्गनाया ॥ ११-१२

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१७४-मदरचिमरणोद्गच्छता यम्भितस्य

त्यजत इव चिराय स्थायिनीमाशु लज्जाम् ।

वसनमिव मुखस्य च सते सप्रतीदं

सितकरकरजाल वासवाद्यायुवत्या ॥ ११-१६

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा निदर्शनानुप्राणिता च सा ।

१७५-अनिमिषमविरामा रागिणा सर्वरात्र

नवनिधुवनलीलाः कौतुकेनातिवीक्ष्य ।

इदमुदवमितानामस्फुटालोकमण-

प्रयनमिव मनिद्रं घूर्णते दंष्ट्रमचि ॥ ११-१८

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१७६-नैवकुमुदवनश्रीहासकेलिप्रसङ्गा-

दधिकरुचिरशेषामप्युषा जागरित्वा ।

अयमपरदिशोऽङ्घ्रे मुञ्चति स्रस्तहस्तः ।

शिशयिपुरिव पाण्डु म्लानमात्मानमिन्दु ॥ ११-२२

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा समामोवितमूला च सा ।

१७७-सपदि कुमुदिनीभिर्मीलित हा क्षपापि

क्षयमगमदपेतास्तारकास्ताः समस्ताः ।

इति दयितकलत्रश्चिन्तयन्नङ्गमिन्दु-

वंहति कृशमशेष भ्रष्टशोभ दुषेव ॥ ११-२४

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१७८-प्रकटमलिनलक्ष्मा मृष्टपत्रावलीकं -

रधिगतरतिशोभैः प्रत्युषः प्रोपितश्रीः ।

उपहसित इवासो चन्द्रमाः कामिनीनां

परिणतशरकाण्डापाण्डुभिर्गण्डभागैः ॥ ११-३०

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१७९-सकलमपि निकाम कामलोलाव्यनारी-

रतिरभसविमर्देभिन्नवत्यङ्गरागे ।

इदमतिमहदेवाश्चर्यमादचर्यधाम्न-

स्तव न्वलु मुखरागो यन्न भेद प्रयातः ॥ ११-३१

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।

१८०-कृतगुरुतरहारच्छेदमालिङ्ग्य पत्यो

परिशिथिलितगात्रे गन्तुमापृच्छमाने ।

विगलितनवमुक्तास्थूलवाष्पाम्बुविन्दु-
स्तनयुग्मवलायास्तत्क्षणां रोदितीव ॥ ११-३८

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१८१-भवकनकपिशङ्ग वासराणां विधातुः
ककुभि कुलिशपाणेर्भाति भासां वितानम् ।
जनितमुवनदाहारभ्रममभ्रामि दग्ध्वा
ज्वलितमिव महान्घेरुध्वंमोर्बलितार्चि ॥ ११-४३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१८२-विततपृथुवरमातुल्यरूपमंयूवंः
कलश इव गरीयान्दिग्भिराकृष्यमाणः ।
कृतचपलविहंगालापकोलाहलामि-
र्जलनिधिजलमध्यादेय उत्तापयतेऽर्कः ॥ ११-४४

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा उपमानुप्राणिता च सा ।

१८३-पयसि सलिलराशेर्नक्तमन्तनिभग्नः
स्फुटमनिशमतापि ज्वालयता वाडवाग्नेः ।
यद्यमिदमिदानीमङ्गमुद्यन्दधाति
ज्वलितसदिरकाष्टाङ्गारगौरं विवस्वान् ॥ ११-४५

द्रव्यगतगम्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१८४-प्रतुहिनरविनासो केवल नोदयाद्रिः
क्षणमुपरिगतेन क्षमामृत. सर्व एव ।
नवकरनिकरेण स्पष्टवन्धूकसून-
स्तवकरचितमेते दोसरं विभ्रतीव ॥ ११-४६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१८५-परिणतमदिराभं भास्करेणांगुवाणै-
स्तिमिरकरिषदाया सर्वदिक्षु क्षताया ।

रधिरमिव बहुल्यो भान्ति बालातपेन
छुरितमुभयरोधोवारितं वारि नद्य ॥ ११-४६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा रूपकानुप्राणिता च सा ।

१८६-अधिरजनि वधूभि पीतमैरेयरित्तं
कनकचपकमेतद्रोचनालोहितेन ।
उदयदहिमरोचिज्योतिपाक्रान्तमन्त-
मधुन इव तयंवापूर्णमद्यापि भगति ॥ ११-५१

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१८७-प्लुतमिव निशि रांशोरनुभिर्यन्निशासु
स्फटिकमयमराजद्राजताद्विस्वस्तामम् ।
अवस्थितमकठोरैर्वेश्म काश्मीरजाम्भः-
स्नपितमिव तदेतद्भ्रानुभिर्भाति भानो ॥ ११-५३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१८८-चिरमतिरसलौल्यादवन्धनं लम्बिताना
पुनरयमुदयाय प्राप्य धाम स्वमेव ।
दलितदलकपाटः पटपदानां सरोजे
सरन्मम इव मुग्धिस्फोटमकं करोति ॥ ११-६०

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१८९-युगपदयुगसन्निस्तुल्यमन्ध्रमंयुम्भ-
देगगतदलभेद कौतुकेनाशु कृत्वा ।
धियमनिकुलगीर्तलीलितां पङ्कजान्त-
भवनमधिगयानामादरात्पश्यतीव ॥ ११-६१

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१९०-अदयमिव कराग्रैरेष निष्पीड्य सद्यः
सञ्जधरमहरादौ रागवानुष्णरश्मिः ।

अवकिरति नितान्तं कान्तिनिर्वासनब्द-

ननुतनवजलपाण्डुं पुण्डरीकोदरेषु ॥ ११-६२

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा उपमानुप्राणिता च सा ।

१६१-प्रविवसति चिराय द्योतिताशेषलोके

दशशतकरमूर्ताविक्षिणोव द्वितीये ।

सितकरवपुषामो लक्ष्यते सप्रति द्यौ-

विगलितकिरणेन व्यङ्गितकेसरेण ॥ ११-६३

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा गुणनिमिता च सा ।

१६२-उत्क्षिप्तगात्रः स्म विडम्बयन्ननः समुत्पतिष्यन्तमगेन्द्रमुच्चकं ।

प्राकुञ्चितप्रोहनिस्पितक्रम करेणुरारोह्यते निषादिनम् ॥ १२-१

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

१६३-यान्तोऽमृशान्तश्चरणैरिवावनि जवात्प्रकीर्णैरनितः प्रकीर्णकः ।

अद्यापि सेनातुरगा नविस्मयैरलूनपक्षा इव मेनिरे जनैः ॥ १२-१७

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१६४-तूणं प्रणेत्रा कृतनादमुच्चकं. प्रणोदितं वेतरमुग्यमध्वनि ।

प्रात्मोयनेमिश्रतमान्द्रमेदिनीरजश्चयाक्रान्तिनयादिवाद्भवत् ॥ १२-१६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१६५-व्यासेद्भुमस्मानवधानतः पुरा

चलत्पसावित्युपकर्णयन्नसौ ।

गीतानि गोप्या. क्लृप्तं भृगवज्जो

न नूनमतीति हरिर्व्यलोक्तयत् ॥ १२-४३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१६६-आलोकयामास हरिर्महीधरानधिभ्रमन्तीर्गजताः परशताः ।

उत्पातदातप्रतिकूलपतिनीरुपत्यकाभ्यो बृहती शिला इव ॥१२-५०

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१६७-प्रासादगोभातिशयालुभि पथि प्रभानिवासा पटवेदमभिर्वभुः ।

तूनं सहामेन वियोगविकलवा पुरः पुरश्चौरपि नियंथो तदा ॥ १२-६३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

१६८-वर्ष्मं द्विपाना विरुदन्त उच्चकंबनेचरेम्यधिरमाचक्षिरे ।

गण्डस्थलाधर्पगलन्मदोदकद्रवद्रुमस्कन्धनिलायितोऽलय ॥ १२-६४

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

१६९-उद्धूतमुच्चैर्ध्वंजिनीभिरशुभि प्रतप्तमम्यर्णतया विदस्वतः ।

माह्लादिकह्लादसमीरणहते पुर पपाताम्भसि यामुने रजः ॥ १२-६६

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।

२००-अभ्युद्यतस्य क्रमितुं जवेन गा तमालनीला नितरां धृतगतिः ।

सीमेव सा तस्य पुरः क्षणवभौ बलाम्बुराशेमंहतो महापगा ॥१२-७०

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा रूपकानुप्राणिता च सा ।

२०१-लोलैररिर्त्रैश्चरणैरिवाभितो जवाद्ब्रजन्तीभिरमी सरिज्जनैः ।

तोभि प्रतेरे परितः प्लवोदितभ्रमीनिमोलल्ललनावलम्बितैः ॥ १२-७१

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा उपमामूला च सा ।

२०२-मीमन्त्यमाना यदुभूभृता बलैर्वभौ तरद्भिर्गवलासितद्युतिः ।

सिन्दूरिस्तानेकपककणाङ्किता तरङ्गिणी वेणिरिधायता भुवः ॥१२-७५

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२०३-अध्याहृतक्षिप्रगतैः समुच्छिन्नाननुजिह्वन्नाधिमभिर्गरीयसः ।

नाव्य पयः केचिदतारिपुर्नृजं क्षिपद्भिस्मौनपरंरिवोमिभिः ॥१२-७६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपया च सा ।

२०४-यदुमर्तुरायमनलब्धजन्मनः प्रमदादभानिव पुरे महीयनि ।

सहसा ततः न सहितोज्जन्मभिर्वसुधाधिपोऽभिमुखनस्थ निर्ययौ ॥१३-१

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुया च सा ।

२०५-गतया निरन्तरनिवासमध्युर परिनाभि नूनमवमुच्य दारिजम् ।

कुरुराजनिदंयनिपीडनानयान्मुल्लमध्यरोहि मुरविद्विष श्रिया ॥१३-११

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२०६-शिरसि स्म जिघ्रति सुरारिबन्धने दृन्वामन विनयवामनं तदा ।

यशस्तेव वीर्यविजितामरदुमप्रसवेन वासितशिरोरहे नृपः ॥ १३-१२

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।

२०७-गतयोरभेदमिति सैन्ययान्तयोरथ भानुजह्नु तनयाम्नसोरिव ।

प्रतिनादितामरविमानमानकैर्नितरा मुदा परमयेव दध्वने ॥ १३-१३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा उपमानुप्राणिता च सा ।

२०८-मग्वभोक्षितुं क्षितिपतेरप्येषुपां परितः प्रकल्पितनिवेतनं बहि ।

उपरध्यमानमिव भून्ता बलैः पुटभेदन दनुमुताग्रैस्ततः ॥ १३-१४

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२०९-प्रवल्लोचनाय मुरविद्विषा द्विषः पट्टप्रणादविहितोपहनयः ।

प्रवधीरितान्यकरणीयसत्त्वरा प्रतिरप्यभोयुर्य पीरभोपितः ॥१३-१०

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२१०-अविहृष्टया निजनिकेतमुच्चकैः पवनाघघृतवसनान्तयेकया ।

विहितोपशोभमुपयाति माघवे नगर व्यरोचत पताकयेव तत् ॥ १३-३६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२११-कर्युगमपद्यमुकुलापवजितैः प्रतिवेश्म लाजकुसुमैरवाकिरन् ।

अवदीर्णंशुक्तिपुटमुक्तमोक्तिकप्रकरैरिव प्रियरयाङ्गमङ्गनाः ॥ १३-३७

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२१२-धरणीधरेन्द्रदुहितुमंयादसौ विषमैक्षण स्फुटममूर्नं पर्यति ।

मदनेन वीतभयमित्यधिष्ठिताः क्षणमीक्षते स्म स पुरोषिलात्तिनोः ॥ १३-३८

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२१३-निजसौरभभ्रमितभृङ्गपक्षतिव्यजनानिलदीपितधर्मवारिणा ।

अभिगौरि काचिदनिमेषदृष्टिना पुरदेवतेव वपुषा व्यमाव्यत ॥ १३-४५

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२१४-अभियाति नः सतृप एष चक्षुषो हरिरित्यखियत नितम्बिनीजनः ।

न विवेद यः सततमेनमीक्षते न वितृष्णाता व्रजति खरवमावपि ॥ १३-४६

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२१५-प्रकृतस्वसन्नगमनादरः।क्षणं लिपिकर्मनिमित्त इव ह्यतिष्ठत ।

गतमच्युतेन सह शून्यता गतः प्रतिपालयन्मन इवाङ्गनाजनः ॥ १३-४७

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२१६-अधिरात्रियश्च निपतन्नमोलिहा कलघोतशिलवेश्मना रुचो ।

पुनरप्यवापदिव दुग्धवारिधिक्षणगर्भवासमनिदाघदोधिति ॥ १३-५१

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा उपात्तविषया च सा ।

२१७-विपुलालवालभृतवारिदपंणप्रतिमागतरनिविरेजुरात्मभिः ।
 यदुपान्तिकेषु दधतो महीरुह मपलागरानिमिव मूनसंहतिम् ॥ १३-५७
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२१८-सकले च तत्र गृहमागते हरी नगरेऽप्यकालमहमादिदेश सः ।
 सततोत्सव तदिति नूनमुन्मुदो रमणेन विस्मृतमनून्महीमृतः ॥ १३-५८
 गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा उपासविषया च सा ।

२१९-त जगाद गिरमुद्गिरन्निव स्नेहमाहितविबामया दृशा ।
 मञ्जकर्मणि मनः ममादधद्वाग्विदां वरमकद्वदो नृपः ॥ १४-१
 क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२२०-सौलहेतिरमनासतप्रभामण्डलेन लमता हसन्निव ।
 प्राज्यमाज्यमनकृद्वपद्वृत्तं निर्मलीमममलीद पावकः ॥ १४-२५
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा भावाभिमानां क्रियानिमित्ता च सा ।

२२१-उन्नमन्मपदि धूम्रयन्दिना सागद्रता दधदधःकृताम्बुदः ।
 धामिमाय दहनस्य केतनः कीर्तयन्निव दिवौकसां प्रियम् ॥ १४-३०
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा फलस्वरूपगा च सा ।

२२२-गच्छतापि गगनाग्रमुच्चकयंस्य भूधरगरोयमाङ्घ्रिणा ।
 क्रान्तकंधर इवावलो बलिः स्वर्गमर्तुं रगमत्सुबन्धुनाम् ॥ १४-३६
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२२३-क्रान्तोऽप्य ददृशुदिवौकसो दूरभूरमतिनीलमायतम् ।
 व्योम्नि दिव्यसरिदम्बुपद्मनिम्पर्धयेव यमुनौघमुत्थितम् ॥ १४-७३
 द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगुणमिनिना च सा ।

२२४-सुमितजंयन्निव समस्तनृपगणमसावकम्पयत् ।

लोलमुकुटमणिरदिम शनैरगनेः प्रकम्पितजगतत्रय गिरः ॥ १५-१

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२२५-कतकज्जदद्युतिभिरस्य गमितमरुचत्पिणङ्गताम् ।

क्रोधमयशिक्षिणिधापटलैः परितः परीतमिव बाहुमण्डलम् ॥ १५-२

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा उपासविषया च सा ।

२२६-कृत्रसनिधानमिव तस्य पुनरपि तृतीयचक्षुषा ।

कूरमजनि कुटिलञ्च गुरुञ्च कुटीव ठोरितललाटमानसम् ॥ १५-३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२२७-इति भीष्मभाषितवचोर्ध्वमधिगतवतामिव ।

सौममगमदनिमात्रमयो निगुणानपक्षपयिर्वीभता गणः ॥ १५-४

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा भूतनिमित्ता च सा ।

२२८-प्रविदारितास्सुतरोधनयनकुसुमोज्ज्वलः स्फुरन् ।

प्रातरहिमकरताम्रननुविषजदुमोऽपर इवामवदद्भुजः ॥ १५-५

ब्रह्मगतवाच्योत्प्रेक्षा रूपकानुप्राणिता च सा ।

२२९-अभिधितस्तः किमपि शङ्खदन्तविकृतं व्यभाव्यत ।

स्तनगदाधरमिवोपलभस्तिदन्तपट्टि मुखमुत्तमौजसः ॥ १५-६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

२३०-गुहकोपददपदमापदमितयवनस्य रीडताम् ।

व्यात्तमशितुमिव सर्वजगद्विकुरालमात्यकुहरे विवक्षतः ॥ १५-७

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२३१-परितश्च धीतमुखस्वमविलसदहिमागुमण्डलाः ।

तेनुरतनुवपुष पृथिवी स्फुटलक्ष्यतेजन इवात्मजा. धिय. ॥ १५-७८

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

२३२-प्रधिमण्डलोद्धतपरागघनवनयमध्यवर्तिनः ।

पेतुरगनय इवागनकैर्गूरुनि म्वनव्ययितजन्तवो रथा ॥ १५-७९

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा रूपवानुप्राणिता च सा ।

२३३-प्रविदस्मत प्रियतमस्य निगडमिव चक्षुरक्षिपन् ।

नीलनलिनदलदामरचि प्रतिपादयुग्ममचिरोडमुन्दरी ॥ १५-८०

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२३४-मह कज्जलेन विरराज नयनवमलाम्बुमतति ।

गण्डफलकमभित मुतनो पदवीव शोकमयवृष्णवरमनः ॥ १५-८१

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा फलगा च सा ।

२३५-विदुषीव दर्शनममुष्य युवतिरतिदुर्लभं पुनः ।

यान्ममनिमिपमभृतमनाः पतिमोक्षते म्म नृशमो दृशः पथः ॥ १५-८२

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

२३६-भ्रलक्षयत क्षणदलिताङ्गदे गदे करोदरप्रहितनिजांमधामनि ।

समुल्लसच्छकसितपाटलोपलं स्फुनिङ्गवान्स्फुटमिव कोशपावकः ॥ १५-८३

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२३७-यदुत्पतत्पृष्ठतरहारमण्डलं च्यवतत द्रुतमनिदूतमुल्मुब .

बृहच्छिलातलवठिनामपट्टितं ततोऽभवद्भ्रमितामिवान्विम मद ॥ १५-८४

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

- २३८-निरायतामनलगिशोऽज्ज्वलां ज्वलग्नप्रमाहृतपरिवेषसपदम् ।
अविभ्रमद्भ्रमदनलोत्मुकाकृति प्रदेशिनी जगदीव दग्धुमाहुकि । १७-६
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।
- २३९-दुरीक्षतामनजत मन्मथस्तथा यथा पुरा परिचितदाहृषाष्टयं या ।
ध्रुवं पुरः सशरममु तृतीयया हरोऽपि न व्यसहत व्रीधितु दृगा १७-१०
द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।
- २४०-मकुट्कर्मैरविरलमम्बुचिन्दुभिर्गवेषण. परिणतदाडिमारणं ।
स मत्सरम्फुटितवपुर्विनिःसृतं बभौ चिरं निचिन इवामृजां लवं । १७-१४
द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।
- २४१-प्रतिक्षणं विधुवति शारणे शिरः शिखिद्युत. वनककिरीटरश्मयः ।
अशङ्कितं युधमधुना विनन्त्वमी क्षमापत्तीनिति निरराजमन्त्रिव । १७-१६
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।
- २४२-मनोहरैः प्रकृतिमनोरमाकृतिभंयप्रदं. समितिषु भीमदर्शनं ।
मदैवतैः सततमयानप्रायिभिर्निजाङ्गवन्मुरजिदमेव्यतायुधैः ॥ १७-२६
द्रव्यगतगम्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।
- २४३-ववृंहिरे गजपतयो महानकाः प्रदध्वनुर्जयतुरगा जिहेपिरे ।
असंभवद्विरिवरगह्वरैरभूतदा रवेदंलित इव स्व आश्रयः ॥ १७-३१
क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।
- २४४-अनारतं रसति जयाय दुन्दुभौ मधुद्विष. फलदलधुप्रतिस्वनैः ।
विनिष्पतन्मृगपतिभिर्गुह्यमुखैर्गता परां मुदमहमन्निवाद्रय- । १७-३२
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२४५-सविक्रमश्रमणचलैरितस्ततः प्रकीर्णकैः क्षिपत इव क्षिते रजः ।
 द्यरमिपुर्न शत्रु जनस्य दृष्टयस्तुरंगमादभिनवभाण्डमारिण ॥ १७-२६
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा गुणनिमित्ता च सा ।

२४६-यियासितामथ मधुभिद्विवस्वता जनो जरन्महिषविपाणुधूसराम् ।
 पुरः पतत्परबलरेणुमालिनीमलक्षयद्विषमभिधूमितामिव ॥ १७-४१
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा रूपकानुप्राणिता च सा ।

२४७-ध्वजानुकैर्ध्रुवमनुकूलमारुतप्रसारितं प्रसभकृतोपहृतयः ।
 यदूनभिद्रुततरमुद्यतामुघा क्रुधा पर रयमरयः प्रपेदिरे ॥ १७-४६
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा क्रियानिमित्ता च सा ।

२४८-पुरा शरक्षतिजनितानि संयुगे नयन्ति न प्रसभमसृज्जि पङ्कताम् ।
 इति ध्रुव व्यलगिपुरात्तभीतयः समुच्चकैरनलसखस्य केतवः ॥ १७-५१
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा फलगा च सा ।

२४९-शिरोरुहैरलिकूलकोमलैरमी मुघा मूधे मृपत युवान एव मा ।
 बलोद्धत धवलितमूर्धंजानिति ध्रुवं जनाञ्जरत इवाकरोदज ॥ १७-५६
 गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा हेतुगा च सा ।

२५०-द्रुतद्रवद्रव्यचरणक्षतक्षमातलोत्सद्वहूलरजोवगुण्टितम् ।
 युगक्षयश्रणनिरवग्रहे जयत्ययोनिधेर्जल इव भग्नमावर्ध्मो ॥ १७-६०
 द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा फलगा च सा ।

२५१-गजैश्च जाश्रमणभरावनश्रया रमातलं मदल्लिमानने भुवा ।
 नभस्तलं बहुलतरेण रेणुना ततोऽग्रमत्त्रिजगदिवैवर्ता स्पुटम् ॥ १७-६२
 क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२५२-मदाम्भसा परिगलितेन मन्त्रघा गजाञ्जनः जमितरजश्चयानघः ।

उपयैवस्थितधनपांशुमण्डवानमोमयत्ततपटमण्डपानिव ॥ १७-६८

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा स्वरूपगा च सा ।

२५३-संजग्माते तावपायानपेक्षी सेनाम्नोवी घोरनादो रयेण ।

पक्षच्छेदात्पूर्वमेकत्र देशे वाञ्छन्ती वा विन्ध्यसहो निनेतुम् ॥ १८-१

वा गद्गद इवायं । जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च हेतुस्वरूपगा ।

२५४-वेधोविद्धा घोरितेन प्रयागामश्रोफानामुच्चकंश्चलन्तः ।

रौक्मा रेजुः स्यासका मृनिभाजो दर्पत्पेव व्याप्तदेहस्य नेपाः ॥ १८-५

अभावाभिमाने गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२५५-मंज्रीडन्ती तेजिनाश्रस्य रागादुद्यम्यारामप्रकायोत्थिनस्य ।

रंहोभाजामलघुं म्यन्दनानां हाहाकारं शक्तिनुः प्रत्यनन्दन् ॥ १८-७

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा सा चोपात्तविषया ।

२५६-कुर्वाणानां मांपरायान्तरायं भूरेगूनां मृत्युना मार्जनाय ।

संमार्जन्यो नूतनुद्धूयमाना भान्ति स्मोच्चैः केतनानां पनाकाः ॥ १८-८

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा चोपात्तविषया ।

२५७-घष्टानादो निस्वनो डिण्डिमानां श्रवेयाणानारवो वृंहितानि ।

ओमेतीव प्रत्यदोचन् गजानामुत्साहार्यं वाचमावोरणस्य ॥ १८-१०

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च क्रियानिमित्ता ।

२५८-चेतुं जैत्राः शंकिरे नारियैर्यैः पश्यन्तोऽथो लोकमस्तेषुजानाः ।

नागरुढाः पार्वतानि श्रयन्तो दुर्गाणीव शान्हीनास्मानि ॥ १८-२४

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२५६-भृङ्गश्रेणीश्यामभासा समूहैर्नाराचाना विद्धनोरुघ्रदेह ।

निर्भीत्रत्वादाहवेनाहतेच्छो हृष्यन्हृत्ती हृष्टरोमेव रेजे ॥ १८-४१

गुणनिमित्तवाच्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।

२५७-ब्राम्हन्दन्तो दन्तिन साह्मिकयादीपादण्डो मृत्युशय्यातलस्य ।

मन्यैरन्यस्तत्क्षणादागशङ्के स्वर्गस्योच्चैरर्घमार्गाधिरुटः ॥ १८-४३

क्रियानिमित्ता वाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२५८-बुर्वञ्ज्योत्स्नाविप्रुषा तुन्यरूपस्तारस्ताराजालसागमिव द्याम् ।

खङ्गाघानैर्दारितादन्तिकुम्भादाभाति स्म प्रोच्छन्नमोक्तिः कोपः ॥ १८-४४

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा चोपमानुप्राणिता ।

२५९-हस्तेनाग्रे बीतभीतिं गृहीत्वा कचिद्व्याल क्षिप्तवानूर्ध्वमुच्चैः ।

प्रासीनाना व्योम्नि तस्यैव हेतोः स्वर्गस्त्रीणामप्ययमास नूनम् ॥ १८-४५

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।

२६०-तूर्यारवैराहितोत्तालतालैर्गायन्तीभि वाहल काहमाभि ।

नृत्ते चक्षुः शून्यहस्तप्रयोग काये कूजन्वम्बुस्त्वेजं हाम ॥ १८-४६

गुणगतगम्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमित्ता ।

२६१-गत्वा नून वंबुध सद्य रम्य मूर्च्छाभाजामाजगामान्तरात्मा ।

भूयो दृष्टप्रत्यगाः प्राप्तनज्ञाः साधीयस्ते यद्रगायाद्रियन्ते ॥ १८-४७

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।

२६२-भग्नंदण्डं रातपत्राणि भूयो पर्यस्तानि प्रोढचन्द्रद्युतीनि ।

ग्राहाराय प्रेतराजस्य रोप्यस्थालानीत्र स्थापितानि स्म भान्ति ॥ १८-४८

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२६६-रेजुभ्रंष्टा वक्षसः कुङ्कुमाङ्का मुक्ताहाराः पार्थिवानां व्यसूनाम् ।
 हासास्त्वक्ष्याः पूर्णकामस्य मन्ये मृत्योर्दन्ताः पीतरक्तासवस्य ॥ १८-६८
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपात्तविषया ।

२६७-निम्नेष्वोषी भूतमस्त्रधतानामस्र भूमी यच्चकामाचवार ।
 रागार्थं तत्किं नु कौसुम्भमम्भ सव्यानानामन्तकान्त पुरस्य ॥ १८-६९
 जातिगतगम्योत्प्रेक्षा सा चोपात्तविषया ।

२६८-उत्क्रान्तानामामिषायोपरिष्टादध्याकाश वभ्रमु पत्रवाहा ।
 मूर्ता प्रमणा नूनमद्याप्यवेक्षाभामुः काय त्याजिता दारुणास्त्रं ॥ १८-७०
 गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च क्रियानिमित्ता ।

२६९-भोजोभाजा यद्रणे सस्थितानामादत्तीव्रं सार्धमङ्गेन नूनम् ।
 ज्वालाव्याजादुद्धमन्ती तदन्तन्तेजस्तारं दौमजिह्वा यवाशे ॥ १८-७१
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च क्रियानिमित्ता ।

२७०-ऋव्यात्पूगैः पुष्कराण्यानकानां प्रत्याशाभिर्मेदसो दारितानि ।
 आभीलानि प्राणिनः प्रत्यवस्यन्कालो नूनं व्याददावाननानि ॥ १८-७२
 जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च फलगा ।

२७१-कीर्णा रेजे नाजिभूमिः तन्मन्तादश्रुणाङ्गि श्राणभाजा अस्तीर्णः ।
 बह्वारम्भैरर्धसंयोजितैर्वा रूपं सप्तुः मृष्टिक्रमन्तिशाला ॥ १८-७३
 जातिगतगम्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२७२-इत्थालिङ्गितमालोवय जयलक्ष्म्या भयध्वजम् ।
 क्रुद्धयेव क्रुद्धा सद्यः प्रपेदे चेदिभूपतिः ॥ १९-२४
 गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च फलगा ।

२७३-लोलासिवांलियकुला यमेत्येव स्वसा स्वमेम् ।

चिकीर्षुस्तलसल्लोहवमंश्यामी सहायताम् ॥ १६-२३-१६ ॥

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२७४-निपीडनादिव मिथो दानतोयमनारतम् ।

वपुषामदयापातादिभानामभितोऽलम् ॥ १६-२६ ॥

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमिता ।

२७५-सरक्षते गजे भृङ्गे सविपादिनिपादिनि ।

स्नय्याजेन रक्षित तन्नामीक्षतिमीक्षति ॥ १६-२७ ॥

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२७६-ग्रन्तवस्य पृथो तेन क्षयनीय इवाहवे ।

दशनव्यमनादीयुर्मत्सुरात्वे मेतज्जवा ॥ १६-२९ ॥

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमिता ।

२७७-हृत्तः कीर्णा मर्हो रेजे दन्तगर्त्रिश्च दन्तिनाम् ।

क्षुण्णलोकासुभिमृत्योर्मृतलोक्षुखलैरिव ॥ १६-३० ॥

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२७८-प्रपूर्वमेव तत्कालसमागमसवामया ।

दृष्टेन राजन्वपुषा कटाक्षविजयश्रिया ॥ १६-३१ ॥

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमिता ।

२७९-वररोऽवित्रो धैरिविवारो वारिरारवः ।

विववार वरो वैर बीरो रविरिदोर्वरे ॥ १६-३२ ॥

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च द्वयक्षरमूला ।

२८०—नामाक्षराणां मलना मा भूद्भुतुरतः स्फुटम् ।

अगृह्य पराङ्मानामसूनस न मार्गणा ॥ १६-११०

द्रव्यगतगम्योत्प्रेक्षा सा च हेतुगा ।

२८१—सदामदवलप्रायः समुद्रतरसो बभौ ।

प्रतीतश्चक्रम. श्रीमान्हरिर्हरिखापरः ॥ १६-१११

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च श्लेषगर्भा ।

२८२—द्विधा त्रिधा चतुर्धा च तमेकमपि शत्रव ।

पश्यन्तः स्पर्धया सद्य म्वयं पञ्चत्वमाययुः ॥ १६-११२

द्रव्यगतगम्योत्प्रेक्षा सा च गुणानिमित्ता ।

२८३—स निरायतकेतनागुकान्तः कलनिववाणकरालकिङ्किणीकः ।

विरराज रिपुक्षयप्रतिज्ञामुखरो मुक्तशिखः स्वयं नु मृत्युः ॥ २०-४

जातिगतगम्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२८४—अभिवीक्ष्य विदमं राजपुत्रीकुचकादमीरजचिह्नमच्युनोर ।

चिरसेवितयापि चेदिराजः सहसावाप स्या तदैव योगम् ॥ २०-६

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणानिमित्ता ।

२८५—समकालनिवानिलक्षणीयद्रव्यवान्विकर्षणायत्रगे ।

अथ साभिमर गरैस्तरस्वी स तिरस्कृतमुपेन्द्रमभ्यवर्षन् ॥ २०-८

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपात्तविषया ।

२८६—सितगल्पमुखावदोर्णमेघक्षरदम्भ स्फुटतीव्रवेदनानाम् ।

श्वदसु ततीव चक्रवालं ककुभामौर्णविपुः सुवर्णपुङ्खाः ॥ २०-१४

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च फलगा ।

२८७-विनिवारितभानुतापमेकः सकलस्यापि मुरद्विपो बलस्य ।

धरजालमयं मम ममन्तादुरः सन्नेव नराधिपेन तेने ॥ २०-१६

जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२८८-उरना विततेन पातितान्. स मयूगाच्चित्तमस्तकस्तदानीम् ।

क्षणमालिखितो नु सौष्ठवेन स्थिरपूर्वापरमुष्टिरावभौ वा ॥ २०-१७

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च गुणनिमित्ता ।

२८९-स दिव ममचिच्छदच्छरोर्यं कृततिग्मद्युतिमण्डलापलापैः ।

ददृशेऽथ च तस्य चापयष्ट्यामिपुरेकैव जनं मर्कटद्विमृष्टा ॥ २०-१८

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२९०-सविषम्भसुनोद्धतोरब्रुमव्यवधिम्लानमरीचि पन्नगानाम् ।

उपरागवतेव तिग्मभासा वपुरौदुम्बरमण्डनाभमूहे ॥ २०-१९

द्रव्यगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च फलगा ।

२९१-कृतमण्डलवन्धमुल्लसद्भिः निरसि प्रत्युरम विसम्भमानैः ।

ध्यश्चञ्जनता भुजंगभोगर्दलितेन्दोवरमालभारिणीव ॥ २०-२०

गुणगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च उपमानुप्राणिता ।

२९२-ज्वलितानललोलपल्लवान्ता. स्फुरदष्टापदपद्मपीतभाम् ।

क्षणमात्रभवामभावकाने सुतरामानुरिवायति पताकाः ॥ २०-२१

क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२९३-तपनीयनिकर्षराजिगोरस्फुरदुत्तालतटिच्छटादृहामम ।

अनुबद्धसमुद्धताम्बुवाहृध्वनिताडम्बरमम्बरं बभूव ॥ २०-२२

गुणगतगम्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२६४-सवितुः परिभाषुकंमंरीचीनचिराम्यक्तमतद्गजाङ्गभाभि ।
जलदैरभिन स्फुरद्भिरुच्चैर्विदधे केतनतेव धूमकेनो ॥ २०-६६
जातिगतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

२६५-ज्वलतः समनाय चित्रभानो प्रलयाप्लावमिवाभिदर्शयन्त ।
यवपुवृपनादिनो नदीना प्रतटारोपितवारि वारिवाहा ॥ २०-७०
क्रियागतवाच्योत्प्रेक्षा सा च स्वरूपगा ।

अतिशयोक्तिः

१-प्रय प्रयत्नोद्गमितानमत्फलैर्घृते कश्चित्फणिनां यणैरघः ।
न्यघापिपात्तामभिदेवकीमुनं सुतेन धातुश्चरणी मुवस्तले ॥ १-१३
असंबन्धेऽपि संबन्धामिधानान् संबन्धातिशयोक्तिः ।

२-पुगान्तकालप्रतिसंहृतात्मनो जगन्ति यस्या सत्रिकाशमासत ।
तनौ नमुस्तत्र न कैटभद्विपस्तपोधनान्यागमसम्भवा मुद ॥ १-२३
संबन्धेऽपि असंबन्धामिधानात् संबन्धातिशयोक्तिः ।

३-मित क्षितिम्ना सुतरां भुनेवंपृविमारिमि सोधमिवाज्य लम्भयद् ।
द्विजावलिब्याजनिगाकरांशुभिः शुचिस्मिता वाचमवोचदच्युत ॥ १-२५
असंबन्धेऽपि संबन्धामिधानान् संबन्धरूपातिशयोक्तिः सा चोपमागर्भा ।

४-जगत्प्रग्याप्तसहस्रभानुना न यन्नियन्तुं नमभावि भानुना ।
प्रसह्य तेजोभिरमह्ययना गतेरदम्त्वया मुन्नममुत्तमं तम ॥ १-२७
असंबन्धेऽपि संबन्धामिधानान् संबन्धरूपातिशयोक्तिः ।

४-सटाच्छटाभिन्नघनेन विभ्रता नृसिंह सैहीमतनु तनुं त्वया ।

स मुग्धकान्तास्तनसङ्गमङ्गुरैरुरोत्रिदार प्रतिचस्करे नयः ॥ १-४७

सवधेऽपि मवधाभिधानात् नवधातिशयोक्तिः ।

६-तिरस्कृतस्तस्य जनाभिभाविना मुहुर्महिम्ना महमा महीयसाम् ।

यभार वाप्येद्विगुणीकृत तनुस्तनूनपाद्भू भवितानमाधिजैः ॥ १-६२

धूमद्वैगुण्यामवधे मवधाभिधानादतिशयोक्तिः ।

७-तपेन वर्षा नरदा हिमागमो वसन्तलक्ष्म्या शिशिरः समेत्य च ।

प्रसूनकलृप्तिदधत मदतंत्र पुरेऽस्य वास्तव्यकुटुम्बिता ययुः ॥ १-६६

सवधाभिधानादसवधे मवधरूपातिशयोक्तिः ।

८-हृदयमरिवधोदयादुद्धद्रद्विम दधातु पुनः पुरन्दरस्य ।

धनपुलकपुलोमजाकुचाग्रद्रुतपरिरम्भनिषीडनक्षमत्वम् ॥ १-७४

मवधेऽप्यसम्बन्धोक्त्या सम्बन्धेऽसम्बन्धरूपातिशयोक्तिः ।

९-आश्लेषलोलुपवधस्तनकार्कश्यसाक्षिणीम् ।

भ्लापयन्नभिमानोष्णैर्वनमाला मुखानिलैः ॥ २-१७

अम्लाने भ्लानसम्बन्धादतिशयोक्तिः ।

१०-विरोधिवचसो मूकान्वागोगानपि कुर्वन्ते ।

जडानप्यनुलोमार्यान्प्रवाच कृतिना गिरः ॥ २-२४

अमयधे सवधातिशयोक्तिः विशेषानुप्राणिता च सा ।

११-बुद्धिगत्रः प्रकृत्यङ्गो धनसंवृतिकञ्चुकः ।

चारेक्षणो दूतमुखः पुष्पः कोऽपि पाथिवः ॥ २-८२

१२-अमृतं नाम यत्सन्तो मन्त्रजिह्वे पु जुह्वति ।

शोभैव मन्दरक्षुब्धशुभिताम्भोधिवर्णना ॥ २-१०७

अत्र असवधेऽपि तत्सवधोवनेरतिशयोक्ति ।

१३-मृणालसूत्राऽमलमन्तरेण स्थितश्चलच्चामरयोद्धं य सः ।

भेजेऽभित पातुरुत्तिष्ठमिन्धोरभूतपूर्वा रुचमम्बुराशेः ॥ ३-३

सवधमूलात् असवधे मन्वधरूपातिशयोक्तिः ।

१४-तमङ्गदे मन्दरकूटकोटिव्याघटनोत्ते जनया मणीनाम् ।

बहोयसा दीप्तिवितानकेन चकासयामासतुस्तलसन्ती ॥ ३-६

असम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्त्या द्वयोरतिशयोक्त्योः सकर ।

१५-उभौ यदि व्योम्नि पृथक्प्रवाहावाकाशगङ्गापयसः पतेताम् ।

तेनोपमीयेत तमालनीलमामुक्तमुक्तालतमस्य वक्षः ॥ ३-८

अत्रासम्बन्धेऽपि सभावनाया सम्बन्धवधनादतिशयोक्तिः ।

१६-प्रसाधिनस्यास्य मधुद्विपोऽभूदन्यैव लक्ष्मीरिति युक्तमेतद् ।

वपुष्यशेषेऽखिललोककान्ता मानग्यकान्ता ह्युरमीतरा तु ॥ ३-१२

लक्ष्मीरित्यभेदे भेदरूपानि शयोक्तिरलंकारः ।

१७-कपाटविस्तीर्णमनोरमोर म्थलस्थितश्रीललनस्य तस्य ।

अनन्दिताशेषजना वभूव सर्वाङ्गसङ्गिन्यपरैव लक्ष्मी ॥ ३-१३

अपरैव लक्ष्मी इति अभेदे भेदरूपातिशयोक्तिः ।

१८-प्राणच्छिदां दैत्यपतेर्नग्वानामुपेयुषां भूषणता क्षतेन ।

प्रकाशकार्कश्यगुणौ दधानाः स्तनौ तरुण्यः परिवद्भूरेनम् ॥ ३-१४

अत्रामन्धेऽपि तत्सवधोवत्यातिशयोक्तिः ।

- १६-प्रवृद्धमन्त्रान्बुद्धधीरनादः कृष्णारोवान्मरौवरैकहसः ।
मन्दानिलापूरकृत दधानो निध्वानमधूयत पाञ्चदन्त्यः ॥ ३-२१
अत्र संबन्धेऽपि संबन्धशयनात् संबन्धानिगयोक्तिः ।
- २०-विधासुतन्मन्य महीप्ररुप्रनिवापटीयान् पट्टप्रसादः ।
जनान्तरारोव महारौवीधः ज्वदान्तराप्यन्तरयानवारः ॥ ३-२४
अत्र संबन्धेऽप्यसंबन्धानिधानादतिगयोक्तिः ।
- २१-यत स नर्ता जगता जगान धर्ता धरित्र्या परिता ततोऽथ ।
महानराहुर्नगिर महलसाहायकः स्रग्भुज प्रसन्ने ॥ ३-२५
अत्रासंबन्धेऽपि संबन्धोक्तेरतिगयोक्तिः ।
- २२-श्यामारण्यविरादानतोर्विरालोटिताः काञ्चनचूपरागाः ।
आनेमिमग्ने गितिकण्ठनक्षत्रोदद्युतस्तुमुदिरे रम्यैः ॥ ३-२७
अत्रसंबन्धेऽपि तत्संबन्धोक्तेरतिगयोक्तिः ।
- २३-विराजयते पूगवृत्तानि यत्र अनागतैरम्बुभिरम्बुराशिः ।
लोर्नरलो नद्युनिमान्जि नुपगन् रत्नानि रत्नाक रत्नानवापः ॥ ३-३०
अत्र संबन्धेऽप्यनसंबन्धोक्तेरतिगयोक्तिः ।
- २४-कान्तेन्दुकान्तोपलवुट्टिमेपु प्रतिक्षप हर्ष्यतनेपु यत्र ।
उच्चैरधःपातिपयोमुचोऽपि समूहमूः पयना प्रणाम्यः ॥ ३-४४
अत्रानसंबन्धेऽपि तत्संबन्धोक्त्यानिगयोक्तिः ।
- २५-परस्परस्पर्धिनरार्थरूपाः पौगण्ड्यो यत्र विधाय वेधाः ।
श्रीनिनिनिप्रातुपुराश्चैवदरौनभावाच्यमन मनार्जः ॥ ३-४८
संबन्धेऽपि असंबन्धानिधानात् संबन्धरूपानिगयोक्तिः ।

२६-शुभ्रं यदन्तःकरणेन वृथा, फलन्ति कल्पोपपदास्तदेव ।

अध्वषुषो यामभवञ्चनस्य या सपदस्ता मनमोज्यगम्या ॥ ३-१६

असंबन्धेऽपि संबन्धाभिधानात् संबन्धातिशयोक्तिः ।

२७-याश्चात्यभागमिह मानुषु मतिप्रज्ञाः

पश्यन्ति शान्तमनमाद्भ्यरांगुजासन् ।

संपूर्णैर्लब्धललनात्पनोदमान-

मृत्सङ्गमङ्गिहरिणस्य मृगाङ्गमूर्ते । ४-२२

असंबन्धेऽपि संबन्धाभिधानात् संबन्धातिशयोक्तिः ।

२८-विम्बोष्ठं बहु भनुते तुरगवक्त्र-

दधुम्बन्तं मृत्विह किन्तं प्रियाया ।

ज्जिप्यन्तं मुहुरितरोऽपि तं निजसौ-

मुत्तुङ्गस्तनभरमङ्गमोरमध्याम् ॥ ४-३८

संबन्धेऽपि असंबन्धाभिधानात् संबन्धातिशयोक्तिः ।

२९ अननिविगोऽभ्यन्तश्च जन्मदेन चिर-

म्यितवद्बुद्धदम्य पदमोऽनुवृत्तिम् ।

विरलविकीर्णवज्रशक्ता मक्ता-

मिह विदवानि धौतकनघोतमही ॥ ४-४१

अत्र स्थिरबुद्धदानवदेऽपि संभावनया संबन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

३०-निर्लेपु रत्नकिरराः किरणैर्विह्वल्यो-

रच्चावचैरपमतेषु महन्मन्त्रासु ।

दोषाणि तूनमहिमांगुरसौ विभेति

व्याकोशबोक्त्रदतां दधते नलिन्यः ॥ ४-४६

इह संबन्धस्यातिशयोक्तिः सा च भ्रान्तिमदनुप्राणिता ।

३१-प्राग्भागत पतदिहेदमुपत्यकाम्

दृङ्गारितायतमहेभकराभमम्भ ।

सतस्यते विविधरत्नकरानुविद्ध-

मूर्ध्वप्रसारितसुराधिपचापचारु ॥ ४-४६

अनेन्द्रचापस्योर्ध्वत्वात्तवधेऽपि मवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

३२-प्रोत्यं घृता व्यवहिततपनाः

प्रोदृध्वान्त दिनमिह जलदा ।

दोषामन्य त्रिदधति नुरत-

क्रीडाभासधमरामपटवः ॥ ४-४७

अत्रा सम्बन्धेऽपि तत्सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिरलंकारः ।

३३-दर्पणनिर्मलानु पतिते धनतिमिरनुपि

ज्योतिषि सौम्यमितिषु पुरः प्रतिपलति मुहुः ।

घोडमममुखोऽपि रमरोरपहतवसताः

नाचनकंदरातु तस्मिन्निह नयति रविः ॥ ४-४८

अत्रा सम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

३४-नीहारजालनलिनः पुनरत्नान्द्रा

वृत्तं न धूजलविलोचनरश्मनालाः ।

क्षुण्णः क्षरा चक्षुर्लब्धनातिनाम्नः

पाणुदिशो मुलमनुत्पन्नमुत्पितोऽङ्गे ॥ ४-४९

अत्र दिशोमुत्पन्न आवरणान्दन्त्येऽपि तत्सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

३५-पथ रिरत्नममुं युगलद्विगिरौ कृत्स्नपात्स्वरत्नमनश्रिमा ।

रत्नगणैव निषेधितुनादये क्षुनि पदे दिव्यस्तुतिं मनास ॥ ५-१

अत्रा सम्बन्धेऽपि तत्सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

३६-गजकदम्बकमेचकमुच्चकोर्नभसि वीक्ष्य नवाम्बुदमम्बरे ।

अभिसप्तार न वल्लभमङ्गना न चकमे च कमेकरस रह ॥ ६-२६

नवाम्बुदस्योद्दीपकत्वादतिशयोक्ति सा च कार्यकारणरूपा ।

३७-इदमयुक्तमहो महदेव यद्वरततो स्मरयत्यनिलोज्ज्वला ।

स्मृतमयोवनसोष्मपयोधरान् सतुहिनस्तु हिनस्तु विद्योगिन ॥ ६-२७

अमारके मारकसवधोक्तेरतिशयोक्ति ।

३८-मुदमब्दभुवामपा मयूरा सहमायन्त नदी पपाट लाभे ।

अलिना रमतानिनी शिलीन्ध्रे सह सायन्तनदीपपाटलाभे ॥ ६-३८

अत्र कार्यकारणयो सहस्येऽक्रमातिशयोक्ति ।

३९-नखरुचिरचितेन्द्रचापलेख ललितगतेषु गतागत दधाना ।

मुखरितवलयेषु पथी नितम्बे मुजैतिका मुद्गरस्वलेतदप्याः ॥ ७-४

अत्र इन्द्रचापरचनाया असम्बन्धेऽपि तत्संबन्धाभिधानादतिशयोक्ति ।

४०-उपवनपवनानुपातदर्धैरलिभिरस्ताभि यदङ्गनाजनस्य ।

परिमलविषयस्तदुन्नतानामनुगमने खलु सपदोऽग्रत स्थाः ॥ ७-२७

अत्रानुगमनयोर्द्वयोरभेदाव्यवसायात् इनेपोत्थापितातिशयोक्तिरलंकार ।

४१-अभिमुखमुपयाति मा स्म किञ्चित्त्वमभिदधा पटले मधुव्रतानाम् ।

मधुमुरभिमुखाब्जगन्धलब्धेरविकमधित्वदनेन मा निपाति ॥ ७-४१

अत्र निपाताऽम्बवेऽपि तत्संबन्धोक्तेरतिशयोक्तिरलंकार ।

४२-सरजसमकरुन्दिर्भरासु प्रसवविभूतिषु भूरुहा विरक्तः ।

ध्रुवममृतपनामवाञ्छयासाविधैरममु मधुपस्तैवाजिहीते ॥ ७-४२

मधुपस्याधरोद्देशस्यासंबन्धेऽपि संबन्धाभिधानादतिशयोक्ति ।

४३-मृदुचरणतलाग्रदु स्थितत्वादसहतरा कुचकुम्भयोर्मरस्य ।

उपरि निरवनम्ब्रन प्रियस्य न्यपनदयोच्चतरोच्चिचीपयान्या ॥७-४८

अत्र सहतरत्वमयधेऽपि तदभवधाभिधानादतिशयोक्तिः ।

४४-मुहुरुपह्मिनामिवालिनादैवितरसि न. कलिका किमर्थमेनाम् ।

वसतिमुपगतेन घाम्नि तस्या शठ कलिरेप महास्त्वयाद्य दत्त ॥७-४९

कोरककलहयोर्भेदेऽभेदरूपातिशयोक्तिः ।

४५-अवचितकुसुमा विहाय बल्लीर्युवतिषु कोमलमात्यमालिनीषु ।

पद्मुपदधिरे कुलान्यलाना न परिचयो मलिनात्मना प्रधानम् ॥७-५०

अत्र मलिनात्मना दुष्टचित्तत्वेन सहाभेदाध्यवसायादतिशयोक्तिः ।

४६-प्रधिकमरुणिमानमुदहद्भिर्विकसदतीतमरीचिरदिमजालं ।

परिचितपरिचुम्बनाभियोगादपगतकु कुमरेणुभि. कपोलै. ॥ ७-५१

असम्बन्धे सम्बन्धोदयातिशयोक्तिः ।

४७-यान्तीना मममसितभ्रुवा नतत्वा-

दमाना महति नितान्तमन्तरेऽपि ।

संसर्तद्विपुलतया मिथो नितम्बं

सदाधं वृद्धदपि तद्वभूव वत्सै ॥ ८-१

अत्रासम्बन्धेऽपि सम्बन्धाभिधानादतिशयोक्तिः ।

४८-गच्छन्ती रत्नमवेक्ष्य विस्मयिन्य-

स्तास्तन्वीनं विदधिरे गतानि हस्य. ।

बुद्ध्वा वा जितमपरेण काममात्रि-

ष्कुर्वीत स्वगुणमपत्रप. क एव ॥ ८-७

असम्बन्धे सम्बन्धाभिधानात् सम्बन्धातिशयोक्तिः ।

४६-मुग्धायाः स्मरललितेषु चक्रवाक्या
निःशङ्कं दयिततमेन चुम्बितायाः ।
प्राणेशानभि विदधुर्विधृतहस्ता-
सीत्कारं ममुचितमुत्तर तरप्यः ॥ ८-१३

असम्बन्धेऽपि सम्बन्धाभिधानात् तस्मिन्बन्धातिशयोक्तिः ।

४७-नित्याया निजवसतेनिरासिरे य-
द्वागेण श्रियमरविन्दत कराग्रैः ।
द्वयवत्त्वं नियतमनेन निगुरस्या
सापत्न्यं क्षितिमुनविद्रिपो महिष्यः ॥ ८-१४

अत्र श्रीशब्देनाभेदाध्यवसायेनातिशयोक्तिः श्लेषप्रतिभोत्पापिता च सा ।

४८-संक्षोभं पयसि मुहुर्महेभकुम्भधीभाजा कुचयुगलेन नीयमाने ।
विदनेयं युगमगमद्रयाङ्गनाम्नोऽदृत्तः क इव मुखावहः परेषाम् ॥ ८-१५
असम्बन्धेऽपि सम्बन्धादतिशयोक्तिः सा च श्लेषमूला ।

४९-मानाभेः सरमि नतश्रुवावगाढे
चापल्यादय पयस्ततरङ्गहस्तैः ।
उच्छ्वासि स्तनयुगमध्यरोहि लब्ध-
स्पर्शानां भवति कुतोऽथवा व्यवस्था ॥ ८-२२
अत्र चापल्यादभेदाध्यवसानादतिशयोक्तिः ।

५०-गाम्भीर्यं दधदपि रत्नुमङ्गनाभिः
सक्षोभ जघनविघट्टनेन नीतः
अम्भोधिर्विकसितवारिजाननोऽसौ
मर्यादा सपदि विलङ्घयाबभूव ॥ ८-२६
समासोक्त्यनुप्राणिता प्रनोदमानाभेदाध्यवसायमूलातिशयोक्तिः ।

५४-आदातु दमिनमिवावगाटनास-

दूर्मीणा ननिमिग्मिप्रमायेमाण् ।

वस्याश्चिद्विनतचलच्छिवाङ्मुलेक्षे

लक्ष्मीवान् मरमि रराज केगहम्न ॥ ८-२७

रूपवानुप्राणिता इनेपमूलाप्रतीक्षमानादभेदरूपातिशयोक्तिः ।

५५-उन्निद्रप्रियङ्गमनोग्न रमण्या

मरेजे नरमि वपु प्रकाशमेव ।

मुक्ताना दिमलतया तिरस्क्रियार्थं

नात्रामन्तपि हि भवत्यल जलोष ॥ ८-२८

इनेपमूलार्थान्तरग्यामानुप्राणिताभेदेऽभेदरूपातिशयोक्तिः ।

५६-उत्तुङ्गादनिलचलानुवास्तान्ता-

स्वेतोनि. सह भयदर्शिनां प्रियाणाम् ।

श्रोणीमियुं रनिरमूगंमुत्पतन्द-

मोयेषु द्रुतनरमङ्गना निपेतुः ॥ ८-२९

कार्यकारणयो पौर्वापर्यविध्वंसनरूपातिशयोक्तिः ।

५७-कुर्वन्निमुं न्वरविमुग्धवतामञ्ज

यैस्तोयैरसिचन बल्लभा बिलानी ।

तैरेव प्रनियुक्तेरवारि दूरा-

त्कालुष्यं शशधरदोषिनिच्छदाच्छेत् ॥ ८-३०

वैवर्ष्यंकालुष्ययोरभेदाध्यवसायादतिशयोक्तिः ।

५८-उडोडु कनकविनूपणान्यशक्त

सधोचा वनयितपचनालमूत्र ।

ग्राह्यप्रतिवनिताकटाक्षभार

साधीयो गुरुरभवद्भुजस्तरण्या ८-४४

कनकविभूषणान्यशक्त गुरु माधीय इति भेदेऽभेदरूपानिशयोक्ति ।

५९-आबद्धप्रचुरपराध्वंकिङ्किणीको

रामाणामनवरतोदगाहभाजाम् ।

नारावं व्यतनुत मेखलाकलाप.

कस्मिन्ना सजलगुणे गिरा पटुत्वम् ॥ ८-४५

भेदेऽभेदरूपानिशयोक्ति सा च श्लेषानुप्राणिता ।

६०-सौगन्ध्यं दधदपि काममङ्गनाना

दूरत्वादगतमहमाननोपमानम् ।

तेदायो जिगमिति लज्जयेव तासा-

मालोले पयसि महोत्पल ममज्ज ॥ ८-४६

मालोले पयसि महोत्पलं ममज्जेति श्लेषमूलातिशयोक्ति एव ।

६१-मृन्मन्तीना बृहदमलोदविन्दुचित्री

रेजाते रुचिरदृगामुरोजकुम्भी ।

हाराणा मणिभिरुपाश्रितो समन्ता-

वृत्सूत्रं गुणवदुपघ्नकाम्ययेव ॥ ८-४७

श्लेषानुप्राणितातिशयोक्ति. सा चोत्प्रेक्षोपजीविता ।

६२-ग्राह्य पतित इति स्वसम्भवोऽपि

स्वच्छाना परिहरणीयतामुपैति ।

कार्णोम्यश्च्युतममितोत्पलं वधूना

दीचीभिस्तटमनु यन्निरामुराप ॥ ८-४८

श्लेषमूलातिशयोक्ति सा चार्थान्तरन्यासानुप्राणिता ।

६३-वशोन्मो घनमनुलेपनं यदूना-

मुत्त सानहस्त वारि मूर्धजेन्य ।

नेत्राणा मदरचिरक्षतव तस्थौ

चक्षुष्य खलु महता परैरलङ्घ्य ॥ ८-५७

सम्बन्धेऽसम्बन्धाभिधानात् सम्बन्धातिशयोक्तिः ।

६४-यो वाह्यः न खलु जनेनिरानि रागो

यश्चिन्ते स तु तदवस्थ एव तेषाम् ।

धीराणा व्रजति हि सर्वं एव नान्त

पातिस्वादिभिभवनीयता परस्य ॥ ८-५८

सम्बन्धेऽसम्बन्धाभिधानात् सम्बन्धातिशयोक्तिः सा च श्लेषमूला ।

६५-श्लक्ष्णं यत्परिहितमेतयो किलान्त-

र्धानार्यं तदुदवमेवसक्तमूर्धोः ।

नारीणा विमलतरो ममृल्लसन्त्या

भासान्तर्दधतुरुह दृक्कलमेव ॥ ८-६५

विपमानुप्राणितासम्बन्धे सम्बन्धरूपातिशयोक्तिरत्र ।

६६-निलयः श्रियः सत्तमेतदिति प्रथितं यदेव जलजन्म तया ।

दिवसात्ममात्तदपि मुक्तमहो चपलाजनं प्रति न चोद्यमदः ॥ ८-६६

श्लेदेऽश्लेदरूपातिशयोक्तिः श्लेषमूला च सा ।

६७-प्रनुलेपनानि कुसुमाग्यवलाः कृतमग्यवः पत्तिषु दीपनिष्ठाः ।

समयेन तेन चिरनुममनोभवबोधनं मममवोधिपत ॥ ८-६७

अत्र श्लेषमूलानेदाध्यवसायरूपातिशयोक्तिः ।

६८-प्रमलात्मसु प्रतिफलप्रभितस्तरुणीकपोलफलकेषु मुहु ।

विममार सान्द्रतरमिन्दुश्चामधिकावभासितदिशा निकर ॥ ६-१७

असम्बन्धे सम्बन्धोक्तिरूपाऽतिशयोक्ति ।

६९-भवनोदरेषु परिमन्दतया शयितोऽलसः स्फटिकयष्टिरुचः ।

प्रवनम्य जालकमुखीपगसानुदनिष्ठदिन्दुकिरणान्मदनः ॥ ६-३६

प्रभेदाध्यवसायमूलातिशयोक्ति सा चोत्प्रेक्षानुप्राणिता ।

७०-युगपद्विवासमुदयाद्गमिते शशिनः शिखीमुखगणोऽलभत ।

द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुषः कुमुदेऽङ्गनामनसि चावसरम् ॥ ६-४१

तुल्ययोगितामूला द्रिष्टपदोपात्तातिशयोक्ति ।

७१-न मनोरमास्त्वनि विशेषविदा निरचेष्ट योग्यमिदमेतदिति ।

गृहमेष्यनि प्रियनमे मुहुरा वमनाङ्गरागसुमनस्सु मनः ॥ ६-५०

निश्चयसम्बन्धेऽप्यसम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

७२-उपताप्यमानमनघूप्लिमभि इवसितैः सितेतरसरोजहसः ।

द्रवतां न नेतुमधरं क्षमते नयनागवल्तिदलरागरसः ॥ ६-६५

अत्र द्रवत्वसम्बन्धेऽप्यसम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

७३-अनुदेहमागतवतः प्रतिभा परिणायकस्य गुरुमुद्रहता ।

मुकुरेण वेपथुभूतोऽतिमरात् कथमप्यपाति न बधूकरतः ॥ ६-७३

अत्र वधूकरस्य भारोऽसम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

७४-मुहुराः सरसव्यलीकतप्तस्तरसाद्विलिखतः सयौवनोष्मा ।

कथमप्यभवत्स्मरानलोप्यः स्तनभारो न नखपचः प्रियस्य ॥ ६-८५

तादृगोप्यसम्बन्धेऽप्यसम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

७५-दयत्युरोजद्वयमुर्वगीतल भुवो गतेव स्वयमुर्वगी तनम् ।

वभौ मुयेनाप्रतिमेन तान्न म्रियाधिका ता प्रति मनवा व न ॥ १६

मवोऽभववाभिधानात् सप्रधानिगयोक्ति ।

७६-बिम्बित भृतपनिश्रुति जानन् भाजने जलजमित्यवनाया ।

घानुमभि पतति भ्रमर स्म भ्रान्तिभाजि भवति वव विवेकः ॥ १७

ममवो मववाभिधानात् सप्रधानिगयोक्ति ।

७७-दत्तमिष्टतमया मधु पर्युर्वहिमाप पिवतो रमवत्ताम् ।

यत्सुवर्गामुकुटाद्युभिरामोच्चेननाविरहितैरणि पीतम् ॥ १० ६

द्वियाभेदाध्यवसायेन शेषमूलानिगयोक्ति ना चोपेक्षानुप्रासि

७८-रस्यचित्समदन मदनीयप्रेयसोवदनपानपङ्कस्य ।

स्वादित मकृदिवासव एव प्रन्युन क्षणविदगपदेऽभूत् ॥ १० १०

मघरपानस्योपदंशत्वमत्रोऽप्यसवध इति श्रुतिगयोक्ति ।

७९-मद्यमन्दविगलत्त्रपमीपञ्चश्रुरन्मिषितपङ्कम दधत्या ।

वीक्ष्यते म्म शनकैर्नववध्वा कामिनो मुखमधोमुखयैव ॥ १० ११

मद्यमानाम्या अपैव बलीयसीति मद्यधातिगयोक्ति ।

८०-छादिन वधमपि वपयान्तये प्रियं प्रति चिराय रमस्या ।

वाग्णीमद्विशङ्कमयाविश्रुषोऽभवदसाविव राग ॥ १० १२

अत्र शेषप्रतिभोत्यापिताऽभेदाध्यवसायमूलानिगयोक्ति ।

८१-मानमङ्गपटुना मुरतच्छा तन्वता प्रथयता दृशि रागम् ।

नेमिरे सपदि नावयतान्तर्थोपित प्रणयिनेव मदन ॥ १० १३

रागमिति शेषमूलानिगयोक्ति ना चोपमानुप्रासि ।

८२-दीपितस्मरमुरस्युपपीड वल्लभे घनमभिष्वजमाने ।

वक्रता न ययतु कुचकुम्भौ मुञ्चुव कठिनतानिशयेन ॥ १०-४७

यत्र सम्बन्धेऽप्यसम्बन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।

८३-न स्म याति वपुषः प्रमदानामन्तरिष्ठतमसगमजन्मा ।

यद्वह्वर्वाहिरवाप्य विकासं व्यानने तनुरहाप्यपि हयः ॥ १०-४८

श्लेषमूलाऽभेदाध्यवसायानिशयोक्ति सा चोत्प्रेक्षानुप्राणिता ।

८४-कामिनामसकलानि विभुर्न स्वेदवारिमृदुमि करजाग्रै ।

अक्रियस्त कठिनेषु कथचित्कामिनो कुचनटेषु पदानि ॥ १०-४९

यत्र कुचानामौदूककाठिन्यासम्बन्धेऽपि तत्सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

८५-ग्रामृशङ्खिरभिनो वलिबीचीर्लोलमानवितताद्गुलिहस्तैः ।

मुञ्चुवामनुभवात्प्रतिपेदे मुष्टिमेयमिति मध्यमभीष्टं ॥ १०-५०

अमुष्टिमेयस्य मुष्टिमेवोक्तेः सम्बन्धानिशयोक्तिः ।

८६-ग्रन्थिमुदप्रथयितु हृदये शो वासस स्पृशति मानधनायाः ।

भ्रूयुगेन सपदि प्रतिपेदे रोमभिश्च सममेव विभेदः ॥ १०-५१

श्लेषप्रतिभोल्यापिताऽभेदाध्यवसायमूलातिशयोक्तिः ।

८७-आयतागुलिरभूदतिरिक्त मुञ्चुवा कश्चिमशालिनि मध्ये ।

ओष्णिषु प्रियकर पृष्ठुलामु स्पर्शमाप सकलेन तलेन ॥ १०-५२

सम्बन्धेऽसम्बन्धामिधानात् सम्बन्धातिशयोक्तिः ।

८८-कान्तया सपदि कोऽप्युपगूढः प्रौढपाणिरपनेतुमिमेषः ।

सहृदस्तनतिरस्कृतदृष्टिर्भ्रष्टमेव न दुक्लमपश्यत् ॥ १०-५३

असम्बन्धेऽपि सम्बन्धरूपातिशयोक्तिः सा च काव्यनिगानुप्राणिता ।

८६-विपुलतरनितम्बाभोगरुद्धे रमण्या
 शयितुमनधिगच्छञ्जीवितेशोऽवकाशम् ।
 रतिपरिचयनश्यन्नाद्रतन्द्र. कथचि-
 द्रमयति शयनीये शर्वरी किं करोतु ॥ ११-५

अत्रामवधेऽपि सवधोक्तेरतिशयोक्तिरलंकारः काव्यलिङ्गमूला च सः ।

१०-मदसविमरखेनोद्गच्छता लम्बितस्य
 त्यजत इव चिराय स्थायिनीमाद्यु लज्जाम् ।
 वसनमिव मृगस्य स्र सते सप्रतीद
 सितकरकरजाल वासवाशायुवत्या ॥ ११-१६

अत्र मुखस्येति प्रागभागवदनयोरभेदाध्यवसायात् श्लेषमूलातिशयोक्तिः ।

११-विलुलितकमलौघ कीर्णवल्लीवितान.
 प्रतिवनमदघ्नताशेषशाखिप्रसून ।
 क्वचिदयमनवस्य स्थास्नुतामेति वायु-
 र्वधुवुसुमविमर्दोद्गन्धिवेदमान्तरेषु ॥ ११-२८

अत्र वायोरस्यापित्वेऽपि स्थायित्वमवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१२-उदयशिखरिङ्गुङ्गप्राङ्गणेऽप्येव रिङ्गवृ
 सकमलमुखहास वीक्षित पद्मिनीभिः ।
 विततमृदुकराग्रः शब्दयन्त्या वयोभिः
 परिपतति दिवोऽङ्गे हेनया बालमूर्ध्नि ॥ ११-४७

अत्रासम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१३-प्रतिफलति करीधे ममुखावस्थिताया
 रजतकटकभित्ती सान्द्रचन्द्रानुगौर्याम् ।

वहिरभिहतमद्रे. सहतं कदरान्त-
गतमपि तिमिरीष घर्मभानुभिन्नति ॥ ११-५८

अत्र करोषस्यान्त सम्बन्धाभावेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

६४-भेरोभिराक्रुष्टमहागुहामुखो ध्वजाशुकैस्तजितकन्दलीवनः ।

उत्तुङ्गमातङ्गजितालघूपलो बलैः स पदचात्क्रियते स्म भूधरः ॥ १२-२७

अत्र प्रतीयमानाभेदाध्यवसायात् श्लेषमूलातिशयोक्तिः ।

६५-तैर्वैजयन्तीवनराजिराजिभिर्गिरिप्रतिच्छन्दमहामतङ्गजैः ।

बह्वयः प्रसपञ्जनतानदीगतैर्भुवो बर्नरन्तरयावभूदिरे ॥ १२-२८

श्लेषमूलाभेदातिशयोक्तिः सा च काव्यलिङ्गानुप्राणिता ।

६६-ब्रह्मानतोव क्वचिदुद्धतिश्रित क्वचित्प्रकाशानथ गह्वरानपि ।

साम्प्रदपेतानिति बाहिनी हरेस्तदातिचक्राम गिरीन्गुरून्पि ॥ १२-२९

गुरुनिनि वाच्यप्रतीयमानयोरभेदाध्यवसायात् श्लेषमूलातिशयोक्तिः ।

६७-स व्याप्तवत्या परितोऽप्यपान्यपि स्वसेनया सर्वपथीनया तया ।

अम्भोभिरल्लङ्घितनुङ्गरोधम. प्रतीयनाम्मीः कुरुते स्म निम्नगाः ॥ १२-३०

अत्र निम्नगाता प्रतीयनामाऽसंबन्धेऽपि संबन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

६८-यावद्वपगाहन्त न दन्तिनां घटास्तुरंगमैस्तावदुदारित खुरैः ।

क्षिप्तं समीरैः सरितां पुर. पतञ्जलान्यनैपीद्रज एव पङ्कताम् ॥ १२-३१

अत्र सरिता पङ्कत्वाऽम्बन्धेऽपि सम्बन्धातिशयोक्तिः ।

६९-रन्तुं क्षतोत्तुङ्गनितम्बभूमयो मुहुर्व्रजन्त प्रमद मदोद्धताः ।

पङ्क्तं कगपाकृतनैबलाशुका. समुद्रगाणामुदयादयन्निभाः ॥ १२-३२

स्त्रीपङ्कयोरभेदाध्यवसायादिति श्लेषमूलातिशयोक्तिः ।

- १००-हृत्पुण्ड्रोऽथ परिपूरिताम्भसः समस्थनोद्धृत्य पुरातनीर्नदी ।
 कूनक्षोषा भरितन्मधापगः प्रवर्तयामानुरिमा मदाम्बुभि ॥१०-६०
 अत्रामवधेऽपि सवधोक्ते नवधानिगयोक्ति ।
- १०१-गर्भं नदीतवधुमुत्सद्युतो गता न हर्मे श्रियमातृप्रजात् ।
 हरेऽभक्तभोजबलस्य मच्छन् शैलोपमातीतगजस्य निम्नगा ॥११-६१
 अभेदाध्यवसायेनैव श्लेषमूलातिशयोक्ति ।
- १०२-मायामवद्भिः करिणा षटाशतैरथ कृताट्टानवपङ्क्तिरन्वकैः ।
 द्व्यैशितोदप्रगृहाणि ना चमूरतोत्य भूमानि पुराण्यवर्तत ॥ १२-६४
 अभेदाध्यवसायेनैव श्लेषमूलातिशयोक्ति ।
- १०३-न ममो कपाटतटविम्बुत तनी मुरवेरिवक्ष इरसि क्षमामुजः ।
 भुजयोन्मयापि युगलेन दीर्घयोर्विकटीकृतं परितोऽभिपम्बजे ॥१३-१०
 अत्र सन्बन्धेऽन्यन्बन्धरूपातिशयोक्ति ।
- १०४-रथमास्थितस्य च पुरानिवर्तिनस्मिसूखां पुरानिव रिपोर्मुं रक्षिषः ।
 प्रथ घर्भमूर्तिरनुरागमावित न्वयमादित प्रवयर्णं प्रजापति ॥१३-१६
 प्रजापतिरिति श्लेषमूलाभेदाध्यवसायादतिशयोक्ति ।
- १०५-नलिनान्तिवोपहितपल्लवत्रयिषा व्यवधाय चार मुखमेकपाणिना ।
 स्फुरदङ्गुलीविवरनि मृतोल्लसद्दशनप्रभाङ्कुरमजृम्भतापरा ॥१३-४३
 अत्र नलिनेपल्लवयोरसंबधयो मन्नावनया संबधानिधानादतिशयोक्ति ।
- १०६-अलसंमदेन सुहृन् शरीरकं स्वगृहान्प्रति प्रतिपद्यु शनैः शनैः ।
 अलघुप्रमारितविलोचनाञ्जलिद्रुतपीतमाधवरसोघनिर्भरः ॥१३-४८
 माधवरसेनेति श्लेषमूलातिशयोक्ति ।

१०७-तदलक्ष्यरत्नमयकुड्यमादग्गदमिधातरीत इत इत्यथो नृपे ।

धवलाश्मरश्मिपटलाविभावितप्रतिहारमाविशदसौ सदः गर्न ॥ १३-६२

अत्र कुड्यप्रतीक्षारयोरलक्ष्यत्वामंबधेर्ऽपि तत्संबंधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१०८-नवहाटकेष्टकचित् ददर्शं म सितिपम्य पम्यमथ तत्र ससदि ।

भगनस्पृगां भणिरुचा चपेन यत्पदनाग्न्युदम्यत नाकिनामपि ॥ १३-६३

अत्र नृपसदनस्य नाकिसदनाद्वाधिकासंबधेर्ऽनित्यत्वधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१०९-उदयाद्रिमूर्ध्नि युगपच्चक्रामतोदिननाथपूर्णंशगिनोरसमवाम् ।

रुचिमासने रुचिरघाम्नि बिभ्रनावलघुन्यथ यपदनां नृपाभ्युती ॥ १३-६४

अत्र संभावनया अर्कपूर्णैन्दुशोभासंबधोक्तेरमंबधे मवधरूपातिशयोक्तिः ।

११०-सा विभूतिरनुभावसम्पदा भूपसो तव यदायतायति ।

एतद्रूढगुरुभार भारतं वपेमद्य मम वर्तते वशे ॥ १४-१

भगवदनुभावसंपदं विना संबधेऽप्यसंबधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१-पूर्वमङ्ग जुहुषि त्वमेव वा स्नातवत्यवभृथे ततस्त्वयि ।

मोमपायिनी भविष्यते मया वाञ्छितोत्तमवितानयाजिना ॥ १४-१०

अत्रामंबधे तत्संबधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

२-किं विधेयमनया विधीयता त्वत्प्रसादजितयार्थसंपदा ।

गाधि शासक जगत्त्रयस्य मामाश्रवोर्ऽस्मि भवतः सहानुज ॥ १४-११

अत्राज्ञाश्रवस्याश्रवत्वसंबधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

३-शासनेऽपि गुरुणि अवस्थितं कृत्पवस्तुषु नियुङ्क्ष्व कामतः ।

त्वत्प्रयोजनधनं धनंजयादन्य एष इति मां च मावगा ॥ १४-१२

अत्र भेदाभेदरूपातिशयोक्तिः सा च काव्यालिंगानुप्राणिता ।

११४-वद्धदर्भमयकाञ्चिदामया वीक्षितानि यजमानजायया ।

गुल्मणि प्रग्वयतादियस्कृते तैर्हवीषि जुहुवांवभूविरे ॥ १४-२२

अत्र प्रकृतस्याप्रकृतेनाध्यवमानाद् भेदेऽभेदरूपातिशयोक्तिः ।

११५-निजिताग्निलमहार्गवोपधिस्यन्दसारममृत ववस्तिरे ।

ताविन कश्चमपि प्रतीक्षितु ह्यमानमनले विपेहिरे ॥ १४-२३

अत्र हविषोऽमनमित्यभेदोक्त्या भेदरूपातिशयोक्तिः ।

११६-तत्र नित्यविहिनोपहृतिषु शोषितेषु पतिषु द्युयोपिताम् ।

गुल्मिना शिरसि वेणुयोऽभवन् प्रपृल्लमुरपादपम्बजः ॥ १४-२४

अत्र मंत्रधेऽप्यमवधोक्ते मन्त्रधरूपानिशयोक्तिः ।

११७-प्राशुराशु हवनीयमत्र यनेन दीर्घममरत्त्रमध्यगु ।

उद्धतानधिकमेधितोजमो दानवाश्च विबुधा विजिग्यरे ॥ १४-२५

अत्रामन्त्रधेऽपि मन्त्रधोक्तेरतिशयोक्तिः सा च काव्यनिशानुप्राणिता ।

११८-भृग्यमाग्नमपि यद्दुरामद भूरिमारमुपनीय तत्स्वयम् ।

ग्रामतावसरकाङ्क्षिणो बहिस्त्वस्य रत्नमुपदीकृतं नृपाः ॥ १४-२६

अत्रामन्त्रधेऽपि सवधाभिधानात् सन्त्रधरूपातिशयोक्तिः ।

११९-एक एव वसु यद्ददौ नृपस्तत्समापवमतव्यत क्रतो ।

रथागशालिनि तपःसुते ययु मन्त्रार्थवधनाम्यपिलयम् ॥ १४-२७

अत्रामन्त्रधेऽपि तत्सवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१२०-रेणुकातनयतामुपागतः शान्तिप्रचुरपत्रमहति ।

खूनभूरिभुजशाम्भुज्जितच्छायमर्जुनवन व्यधादयम् ॥ १४-२८

अत्र ह्येवप्रतिभोत्थापिताऽभेदातिशयोक्तिः सा च रूपकानुप्राणिता ।

१२१-छलयन्प्रजास्वमनृतेन कपटपटुरेन्द्रजालिक ।

प्रीतिमनुभवमि नग्नजित सुतयेष्टसत्य इति सप्रतीयसे ॥ १५-२५

अत्र हरे. मत्यसंबधेऽपि तत्संबंधोक्ते संबधरूपातिशयोक्तिः ।

१२२-धृतवान्न चक्रमरिचक्रभयचक्तिमाहूवे निजम् ।

चक्रधर इति रयाङ्गमद सतत विभर्षि भुवनेषु रूढये ॥ १५-२६

अत्र चक्रधारणमवधेऽप्यसंबंधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१२३-जगति श्रिया विरहितोपि यदुदधिसुतामुपायया ।

जातिजनजनितनापदा स्वमत श्रियः पतिरिति प्रथामगा ॥ १५-२७

अत्र जगति श्रियपतिस्वसंबधेऽप्यसंबधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१२४-यमिशत्रु सयति कदाचिदविहितपराक्रमोऽपि यत् ।

व्योम्नि कथमपि चकर्थे पद व्यपदिश्यसे जगति विक्रमोत्थतः ॥ १५-२८

अत्र पराक्रममवधेऽप्यसंबंधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१२५-पृथिवी विभयं यदि पूर्वमिदमपि गुणाय वर्तते ।

भूमिभृदिति परहारितभूस्त्वमुदाह्रियस्व कथमन्यथा जनैः ॥ १५-२९

अत्र भूधरणमवधेऽप्यसंबंधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१२६-तव धन्यतेयमपि सर्वनृपतिकलितोऽपि यत्क्षणम् ।

क्यान्तकरतलधूताचलकः पृथिवीतले तुलितम्भूदुच्यसे ॥ १५-३०

अत्र भूमृदिति श्लेषमूलाऽमेदाध्यवसायोत्थापितातिशयोक्तिः ।

१२७-कुपिताकृति प्रथममेव हसितमशनैरसूचयत् ।

क्रुद्धमशनदलिताद्रितटध्वनि दन्तवक्रमरिचक्रभीषणम् ॥ १५-३१

- १०८-वर्ग्येन हन्ति नुवन- स्म विधिलितमहीध्रवन्धनाम् ।
तीरतरनजनराशिजनामवभुग्नभोगिफलमण्डला मुवम् ॥ १५-४४
अत्र पादाधाताद् मुव कम्पासवधेऽपि तत्त्ववधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १०९-सहसा ममभ्रमविलोलमवलजनतामभाकुलम् ।
म्यानमगमदय तत्पणितश्चलितोद्गमण्डलनभ म्थलोपमाम् ॥ १५-४५
अत्रोद्गमण्डलस्य चलनानवधेऽपि सभावनाया तत्त्ववधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- ११०-परिमोहिणा परिजनेन वधमपि विरादुपाहृतम् ।
वर्मं वरतलयुगेन महत्तनुचूर्णपेपमपि पदपा पर ॥ १५-४६
अत्र वर्मण पेपणाऽमवधेऽपि तत्त्ववधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १११-विपुलाऽचलस्थलघनेन जिगमिषुभिर्गता प्रियः ।
पीनकुचनटनिषोडदनद्वरवारबाणमुग्गनालिविह्वले ॥ १५-४७
अत्र वारबाणानां दन्तनामवधेऽपि तत्त्ववधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- ११२-प्रतनून्ममिताऽचिरद्यत दारदं प्राप्य विशिष्टतामुधा ।
दधतेर्गरिभिरस्य तुम्यता यदि नामारभूतः पयोभूतः ॥ १६-६१
अत्र आमारावधेऽपि मनावनाया तत्त्ववधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- ११३-ममगय निवानककर्म क्षणमाकृष्टमुपैति यम्य च ।
घनुषा मममाशु विट्टिषा कुलमागच्छितमद्भ्यमाननिम् ॥ १६-६२
अत्र कार्यकारणयो पीर्वापर्येद्विषयनिमित्तरूपानिगयोक्तिः ।
- ११४-भूतमृतिरहीनभोगभान्विजिताऽनेकपुरीऽपि विट्टिषाम् ।
गचिमिन्दुदले वनेन्दजः पत्रिपूर्णेन्दुचिमंहीषतिः ॥ १६-७१
रज्यारभेदाश्रयादिनि ज्येष्ठाभेदातिशयोक्तिः ।

- १३५-लोकालोकव्याहत धर्मरश्मे शालीन वा घाम नात्य प्रमर्तुं न ।
लोकस्याग्रे पश्यतो धृष्टमाशु क्रामत्युच्चैर्भू भृतो यस्य तेज ॥ १६-०
लोकान्लोकयो भूभूतामभेदाव्यवसायान् स्नेयमूलाऽतिशयोक्ति ।
- १३६-परस्पर परिकुपितस्य पिपतः क्षनोमिकाकनकपरागपङ्क्तिम् ।
करद्वयं मपदि मुघन्वनो निजं रनाग्नतिभिरघाव्यताम्बुभिः ॥ १७-०
अत्रा मबंधेऽपि मवधोक्तेरतिशयोक्ति ।
- १३७-मसंभ्रम चरणतन्नामिताडनस्फुटन्महीदिवरधितोगंबरंभि ।
रवं करं रनुधिततापिनोरग प्रकाशता गितिरनयद्रयाननम् ॥ १७-३
अत्रा मबंधेऽपि मवधोक्तेरतिशयोक्ति ।
- १३८-जडोदृतश्रवणपथे दिवोक्ता नम्रत्वे विगति मृगादिकदरा ।
अनयं कैश्चजनि विदग्धकामिनीरतान्तरवर्णिगुनविलासकोशलैः ॥ १७-४
वर्णिगुनानामानयंक्यामबंधेऽपि तत्सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १३९-प्रयोच्चकैर्जरठकपोतकधरातनून्महप्रकरविषाण्डुरधुनि ।
वर्नश्चलच्चरणाविधूतमुच्चगदनावलीन्दचरत क्षमारज ॥ १७-५
अत्र भूरेणोर्मैधमण्डनाक्रमसामम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।
- १४०-निरोक्षितु वियति ममेत्य कीनुकात्पराक्रम ममग्मुवे महीभूता ।
रजस्ततावनिमिपलोचनोत्पलव्यथाकृति शिदगगणं पलाय्यत ॥ १७-६
अत्र लोचनोत्पलानां व्यथाऽसम्बन्धाक्तेरतिशयोक्ति ।
- १४१-वियद्भिणि प्रनिपदमापिबत्यपो हताचिरद्युतिनि ममोरलक्ष्मणि
शनैः शनैराचितपङ्कभारिका पयोमुचः प्रययुरपेतदृष्टय ॥ १७-७
अत्र पयोमुचा पंकभरणसम्बन्धेऽपि तत्सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्ति ।

- १४२-नभोनदीव्यनिकरघोनभूतिमिविदग्गतैरनधिगतानि नेनिरे ।
 चलच्चभूतुरगन्तुग्राहतोत्तरतन्महोरज स्नपनमुत्थानि दिग्गजैः ॥ १७-६४
 अत्र दिग्गजानां रज स्नपनामम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १४३-समस्यलीकृतविवरेण पूरिता महोभूता धलरजसा महागुहा ।
 रहस्यराविधुस्वधग्नाधिना नभ मदामृपकरणीयतां ययु ॥ १७-६६
 अत्रोपकारकत्वामम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १४४-यावच्चक्रे नाञ्जन बाधनाय व्युत्थानजो हस्तिचारी मदस्य ।
 मेनास्वानादृन्तिनामात्मनैव म्युनाम्नावत्प्रावहम्दानकुम्भा ॥ १८-२६
 अञ्जनात्प्राक् दानमवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १४५-तूष्णीं यावन्नापनिम्ये निषादी बासभ्रशुर्वारण धारणस्य ।
 तावत्पुनरन्यनागाधिरुद बाधम्बानामेकपातैरगमोव्यत् ॥ १८-२८
 अत्र चक्षुष नीवनाऽनवधेऽपि नवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १४६-मास्यद्दृष्टेराच्छद चाप्रमनो यन्ता यातु प्रत्यरीर्न द्विपस्य ।
 मग्नम्योच्चैर्बह्वंभारेण शङ्खोराववाते वीक्षणे च क्षणेन ॥ १८-३०
 अत्र कार्यकारणशीर्वापर्यविपर्ययस्वरूपानि शयोक्तिः ।
- १४७-मग्नेऽप्याभे म्वे पगवत्यं देह योदघ्ना मार्धं श्रीहया भृक्षनेऽनु ।
 ताव यन्तु समदेनानुबन्धी दूनोऽभीक्ष्ण वाग्गु प्रत्यगोधि ॥ १८-३६
 अत्र कारणयोम्यनुषीर्वापर्यविपर्ययस्वरूपानि शयोक्तिः ।
- १४८-दूगेतिक्षिप्तक्षिप्रचक्रेण ज्ञत भनो हन्त हस्तिराज म्वमेव ।
 भीमं भूमौ लोलमान मणेषः पादेनानृक्पद्मेप पिपेप ॥ १८-४५
 अत्र पेषणा नवधेऽपि नवधोक्तेरतिशयोक्तिः ।

- १४६-आपस्कारात्सूनगात्रस्य भूमि नि साधारं गच्छतोऽवाङ्मुखस्य ।
 सन्वायाम दन्तयोर्धर्ममेव स्वं नागस्य प्रापदुत्तम्भनत्वम् ॥ १८-४६
 अत्र दन्तयोर्दन्तम्भनमिति संबंधेऽप्यसंबन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १४७-सव्यस्पर्शं भ्रूयघादवगयेन स्थित्वा किञ्चिदन्तयोरन्तराले ।
 ऊर्ध्वार्धासिच्छिन्नदन्तप्रवेष्ट जित्वोत्तस्थे नागमन्येन सद्यः ॥ १८-४७
 अत्र तथोक्त्यानाद्यसवधेऽपि संबन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १४८-कच्चिद्गूरादायतेन द्रवीय प्रासप्रोतमोतसान्त सत्तेन ।
 हस्ताग्रेण प्रातमप्यमृतोऽभूदानैश्वर्यं वारणस्य ग्रहीतुम् ॥ १८-४८
 अत्रानैश्वर्यसम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १४९-कश्चिन्मूर्छमित्य गाढप्रहार सित्तः शीतः शीकरंवारणस्य ।
 उच्छश्वास प्रास्थिता त जिघृक्षुर्द्वयैर्धाकृता नाकनारी मुमूर्च्छं ॥ १८-४९
 नाकनारी मुमूर्च्छं इत्यसम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १५०-वृत्तं युद्धे शूरमादितप्य काचिद्रन्तु तूष्णं मेरुकुञ्जं जगाम ।
 त्यक्त्वा नागो देहमेनि स्म यावत्पत्नी सदस्तद्वियोगासमर्था ॥ १८-५०
 अत्र मेरुकुञ्जासम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।
- १५१-त्यक्त्वा प्राणा संयुगे हस्तिनीत्या वीक्ष्य प्रेम्णा तत्क्षणादुद्धतासु ।
 प्राप्याम्लण्ड देवभूय मतीत्रादाशिश्नेष स्वं कचित्पुरघ्नी ॥ १८-५१
 अत्र कार्यकारणपूर्वापर्यविपर्ययान्वपलातिशयोक्तिः ।
- १५२-भित्तोरस्को शत्रुणाकृष्य दूरादासन्नत्वात्कीचिदेकेषुणैव ।
 अन्योन्यावष्टम्भसामर्थ्ययोगाद्भुविविधं रवगतावप्यभूताम् ॥ १८-५२
 अत्र स्वर्गता इति असम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१५६-नैग्नयेच्छन्नदेहान्तरानं कुर्मसस्य ज्वालिना दाशितेन ।

योद्धुर्वाणप्रोतमादीप्य नांतं पाकापूर्वस्वादमादे निवाभि ॥ १८-७६

अथ पाकापूर्वस्वादाद्यसम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१५७-स का र ना ना र का स

का य मा द द मा य का ।

र सा ह वा वा ह ना र

ना द वा द द वा द ना ॥ १९-२७

अथ प्रकृतस्थाप्रकृतेनाध्यवसानाद् रूपातिशयोक्तिः ।

१५८-निषीढनादिव मिषो दानतोयमनारतम् ।

वपुषामदवापातादिभानामनितोऽजलत् ॥ १९-६८

अथ सम्बन्धेऽसम्बन्धामिधानादसम्बन्धातिशयोक्तिः ।

१५९-प्लुतेनकुम्भोरतिजहं द्यक्षतिजन्मनिः ।

भावर्तपन्नदोरर्गद्विषां तद्योषिता च सः ॥ १९-११५

अथ द्विषां योषितामस्तं श्लेषमूलाभेदातिशयोक्तिः ।

१६०-सदानदवसप्रायः समुद्धतरतो बनी ।

प्रतीतविक्रमः श्रीमान्दरिहंरिस्त्रिवापरः ॥ १९-११६

प्रकृतन्याप्रकृतेनाध्यवसानाद् रूपातिशयोक्तिः ।

१६१-इतरेतरमनिकर्षदन्ता फनसपट्टविनीरांविस्फुलिङ्गः ।

पटनानि लिहन्वलाहकानामपरेषु क्षणमज्वलत्कृशानुः ॥ २०-२६

अथासम्बन्धेऽपि तत्सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१६२-गुरुवेगविराविभि पतत्रैरिषवः काञ्चनपिङ्गलाङ्गमासः ।

विनतासुतवत्तल भुवः स्म व्यथितभ्रान्तमुजंगमं विशन्ति ॥ २०-३०

अत्रासम्बन्धे सम्बन्धाभिधानात् सम्बन्धरूपातिशयोक्तिः ।

१६३-पतता परितः परिस्फुरद्भिः परिपिङ्गीकृतदिङ्मुखंमंयूखं ।

सुतरामभवद्दुरीक्ष्यबिम्बस्तपनस्तत्किरणैरिवात्मदर्शः ॥ २०-५५

अत्र तपनस्य दुरीक्ष्यत्वासम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१६४-अभितः क्षुभिताम्बुराशिधीरध्वनिराकृष्टसमूलपादपौषः ।

जनयन्नभवद्युगान्तशङ्कामनितो नागविपक्षपक्षजन्मा ॥ २०-५७

अत्र पादपोन्मूलनासम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१६५-प्रचलत्पतगेन्द्रपत्रवातप्रसभोन्मूलितशैलदत्तमार्गः ।

भयविवलमाशु दन्दशूकैर्विवशैराविविशे स्वमेव धाम ॥ २०-५८

दन्दशूकानां रन्ध्रप्रवेशासम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

१६६-गुरुतापविशुष्यदम्बुधुम्ना क्षणमालग्नकृशानुताम्रभासः ।

स्वमसारतया मयीभवन्तः पुनराकारमवापुरम्बुवाहाः ॥ २०-६३

अत्र मेघानां मयीभावाद्यसम्बन्धेऽपि सम्बन्धोक्तेरतिशयोक्तिः ।

तुल्ययोगिता

१-चयस्त्विषामित्यवधारित पुरा तत शरीरीति विभावितकृतिम् ।

विभुविभक्तावयव पुमानिति क्रमादमु नारद इत्यबोधि सः ॥ १-३

अत्र त्रयाणामप्रस्तुतामेकक्रिययाभिसंबंधात्तुल्ययोगिता ।

२-पुराणि दुर्गाणि निशातमायुध बलानि शूराणि घनाश्च कञ्चुका ।

स्वरूपशोभकगुणानि नाकिना गणैर्यमाशङ्क्य तदादि चक्रिरे ॥ १-४५

अत्र चक्रिरे क्रिययापुराणीत्यादीनामभिमबंधात्तुल्ययोगिता ।

३-सलीलयातानि न भर्तु रभ्रमोर्न चित्रमुच्चं श्रवसः पदक्रमम् ।

अनुद्रुत सयति येन केवल बलस्य शत्रु प्रशशस शीघ्रताम् ॥ १-५२

केवलप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिमबंधा ।

४-विरोधिवचसो मूकान्वागीशानपि कुर्वते ।

जडानप्यनुलोमार्थन्निर्वाच. कृतिना गिरः ॥ २-२४

अप्रस्तुतानामपि कुर्वते इति क्रिययाभिसम्बन्धात्तुल्ययोगिता ।

५-सखा गगीर्षाम् शत्रूश्च कृत्रिमस्तौ हि कार्यतः ।

स्याताममित्रौ मित्रे च सहजप्राकृतावपि ॥ २-३६

अप्रकृतविषया तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।

६-तुल्यैऽगराद्ये स्वर्भानुर्नाभुमन्त चिरेण यत् ।

हिमाशुमानु असते तन्म्रदिम्नः स्फुटं फलम् ॥ २-४६

असत इति त्रिन्यया प्राक्कणिकयो कर्मतयाभिसम्बन्धात्तुल्ययोगिता ।

७-तस्य मित्राप्यमित्रास्ते ये च ये चोभये नृपा ।

अभियुक्त त्वयैव ते गन्तारस्त्वामतः परे ॥ २-१०१

गन्तारः क्रियया शब्दद्वयोःकर्मनयाभिमम्बन्धात्तुल्ययोगिता ।

८-रम्पा इति प्राप्तवतो षणाका राय विविक्ता इति वर्धयन्ती ।

यस्याममेवन्त नमद्वलीका नम वधभिर्वलभीर्युवान ॥ ३-५३

अत्र प्रकृतानामेव धर्ममाधर्म्येण तुल्ययोगिता ।

९-मुगन्धिनामप्रतियत्नपूर्वा द्विभ्रन्ति यत्र प्रमदाय पु माम् ।

मध्नि वक्त्राणि च कामिनीनामामोदकर्मव्यतिहारमेषु ॥ ३-५४

मध्ना वक्त्राणां च प्रकृतत्वान्तत्पूर्वक एव तुल्ययोगिता ।

१०-यस्यामजिह्वा महतीमण्डूः मीमानमयागतयोऽयजन्तः ।

जनैरजातम्वलनैर्न जातु द्वयेऽप्यमुच्यन्त विनीनमार्गा ॥ ३-५७

द्वयाना मार्गाणामभिमम्बन्धात्तुल्ययोगिता सा च श्लिष्टा ।

११-क्वा दधानः सकलाः स्वभाभिन्दमामयन्मोभमिताभिराशाः ।

या रेवतीजानिरियेष हानु न रोहिण्येषो न च रोहिण्योशः ॥ ३-६०

एकक्रिययाभिमम्बन्धात् केवलप्रज्ञविषया तुल्ययोगिता ।

१२-प्रच्छादितायनदिग्मन्त्रमुच्यन्तर्ग

माक्रम्य मस्यितमुदग्रविशानशङ्कम् ।

मूध्निम्वलन्तु हिनदात्रितिकोटिमेन

मुढीक्ष्य को मुवि न विस्मयते नगेशम् ॥ ४-१६

१३-इतन्मतांस्मिन्नितनन्ति मेरोममानवप्रे मणिमानुरागाः ।

स्त्रियश्च पत्न्यो मुग्धमुन्दरीनि मन्ता नवप्रेमसि मानुरागाः ॥ ४-२७

अथ प्रमृताविषया तुल्ययोगिता सा चैकत्रियानितवंशा ।

१४-दि-दोष्ठ यद् मनुते तुरगवक्त्र-

इवुम्बल मग्निह विनर प्रियाया ।

शिवप्यन्तं मुहुरितगोत्रि त निजखी-

मुम्बलन्तभरनङ्गभोगमध्यम् ॥ ४-३८

मनुते इत्येकयात्रियया प्रमृतायोगमिवधानुल्ययोगितालङ्कारः ।

१४-दलोऽङ्गवानामु विमनोषलमेयलान्ता

सदलवित्रकटवानु बृहन्निम्बा ।

अस्मिन् भजन्ति घनबोमनगष्टनीना

तापोनुत्पन्नमधियाममधियवानु ॥ ८-४०

केवलप्रवृत्तगोचरा तुल्ययोगिता श्वेदोत्पत्तिता च सा ।

१५-प्रायस्तमैषन जनश्चतुर्लाघवाद

मच्छन्नमुच्चलितवामरचारमम्बम् ।

ताप पुनर्मृदु मलीननिमोयिनास

सर्वः प्रिय मनु भवत्यनृपचेष्ट ॥ ४-९

एकत्रियानितवंशात् तुल्ययोगिता सा च प्रमृताविषया ।

१७-गगति नैममनोवक्त्र वरैविमि वारिदवन्दनर तन ।

जनजराजिपु नैद्रमदिद्रवन् महतामहताः न्द च नाग्यः ॥ ९-४३

केवलप्रवृत्ताम्बदा तुल्ययोगिता सा चैकत्रियानितवंशा ।

१८-कुर्वन्तमित्यतिभरेण नगानवाचः।

पुष्पैर्विराममलिना च न गानवाचः ।

श्रीमान्ममस्तमनुसानु गिरौ विहनुं

विभ्रत्यचोदि स मयूरगिरा विहनुं ॥ ६-७६

कुर्वन्तमित्येकया क्रियया नगविरामयो. कर्मतयाभिसंबन्धात्तुल्ययोगिता ।

१९-इति गदितवतो रसा जघान स्फुरितमनोरमपद्मकेशरेण ।

श्रवणनियमितेन कान्तमन्या सममसिताम्बुरुहेण चक्षुषा च ॥ ७-१६

स्फुरितेत्यादितुल्यधर्मेण प्रस्तुतयोरभिसम्बन्धात्तुल्ययोगिता ।

२०-शृंगाणि द्रुतकनकोज्ज्वलानि गन्धा

कौमुन्म पृथु कुचकुम्भसङ्घि चामः ।

मार्द्धीकं प्रियतमनंनिधानमाम-

शारीणामिति जनकेनिमाधनानि ॥ ८-३०

तुल्यधर्माभिसंबन्धा केवलप्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता ।

२१-प्रभृन् गुणममृतस्य धारयन्ती

मंफुल्लस्फुरितसरोरुहावतंसा ।

प्रेयोभिः सह मरमो निषेव्यणाणा

रक्तत्वं व्यधित दधुदृशा मुग च ॥ ८-१७

तुल्यक्रियामिसंबन्धा प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता ।

२२-प्रनुलेपनानि कुसुमान्यवला कृतमन्त्रव. पतिषु श्लेषदशाः ।

नमयेन तेन चिरसुप्तमनीमवबोधनं सममशोधन ॥ ९-२४

गन्धमान्यादीनां प्रस्तुतानामवबोधनरूपैकधर्मसंबन्धात्तुल्ययोगिता ।

२३-युगपद्विकासमुदयाद्गमिते शशिन शिलोमुखगणोऽलभत ।

द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुष बुमुदेऽङ्गनामनसि चावसरम् ॥ ६-४६

प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता मा चैकधर्माभिनवधा ।

२४-विधृते दिवा सवयमा च पुर परिपूर्णमण्डलविकानभृति ।

हिमघाम्नि दर्पणतले न मुहु स्वमुग्रध्रिय मृगदृशो ददृशु ॥ ६-४७

एकक्रियाभिमवधा प्रस्तुतगोचरा तुल्ययोगिता ।

२५-वागिशासनसुगन्धि विष्णुगन्तुन्मदोऽपिदयितु ममशेम ।

पुल्लिहृष्टि वदन प्रमदानामवजचार चणक च पङ्कजि ॥ १०-४

प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता मा चैकधर्माभिसवधा ।

२६-विन्नतो मधुरनामधिपात्र रागिभिर्युगपदेव पपाने ।

घाननमंधुरमो विकमद्भिर्नामिकाभिरमितोत्पलगन्धः ॥ १०-८

रसगन्धयो प्रकृतयोरेकपानक्रियामवधात्तुल्ययोगिता ।

२७-हावहारि हृमित वचनाना कीदृश दृशि विचारविशेषा ।

चक्रिरे भूजमृजोरपि वध्वा वामिनेव तरणेन भदेम ॥ १०-१३

चक्रिरे इत्येकया क्रियया हसितादीना कर्मतयाभिनवधात्तुल्ययोगिता ।

२८-स्पर्शभाजि विषदज्ज्वविचारो कल्पिते मृगदृशा मुग्धाय ।

मग्नति दधति पेनुरजम् दृश्य प्रियतमे शयने न ॥ १०-३६

केवलप्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता मा चैकधर्माभिमवधा ।

२९-पागिरोमविरोधितवान्धं भर्त्सनाद्य मधुरस्मिन्नगर्भा ।

वामिन स्म कृन्ते वरभोर्हृरि शुक्ररुदिन च नुत्तेऽपि ॥ १०-६६

कृन्ते इत्येकया क्रियया पाणिरोषादीनामभिमवधात्तुल्ययोगिता ।

३०-अन्यकालपरिहार्यमजस्रं तद् द्वयेन विदधे द्वयमेव ।

धृष्टना रहसि भर्तृपुताभिनिर्दयस्त्वमितरं रवत्तासु ॥ १०-७१

अत्र प्रकृतयोर्विधानक्रियायोगपक्ष गम्यत इति तुल्ययोगिता ।

३१-सीत्कृतानि मणित करुणोक्ति स्निग्धमुवत्तमलमर्थवचांसि ।

हारभूपणरवाश्च रमण्याः कामसूत्रपदतामुपजग्मु ॥ १०-७५

उपजग्मुरित्येकमा क्रियया सीत्कृतादीनामसंबन्धात्तुल्ययोगिता ।

३२-दधदसकलमेकं खण्डितामानमद्भिः

श्रियमपरमपूर्णमुच्छ्वसद्भिः पलाशं ।

कलरवमुपगीते पट्पटोद्येन घसत

कुमुदकमनखण्डे तुल्यरुचामवस्थाम् ॥ ११-१५

प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबन्धा ।

३३-कुमुदवनमपश्चि श्रीमदम्भोजपण्ड

त्यजति मुदमुलूक प्रीतिमाश्रकवाक ।

उदयमहिमगन्धिर्याति शोनानुरस्त

हतविविलसितानां ही विचित्रो विषाकः ॥ ११-१४

क्रियाभिसंबन्धा प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता ।

३४-भोजस्विवर्णोज्ज्वलवृत्तशालिनः प्रसादिनोज्जुम्भितगोत्रसंविदः ।

इलोकानुपेन्द्रस्थ पुरस्म भूयसो गुणान् समुद्दिश्य पठन्ति बन्दिनः ॥ १२-३५

श्लेषोत्थापिता प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता सा चैकधर्माभिसंबन्धा ।

३५-उच्चैर्गतामस्खलितां गरीयसो तदातिदूरादपि तस्य गच्छतः ।

एके समूहवर्लरेणुमंहति शिरोभिराज्ञामपरे महीभूतः ॥ १२-४५

श्लेषगर्भा प्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबन्धा ।

३६-भग्नद्रुमाश्चक्रुरितस्ततो दिशः समुल्लसत्केतनकाननाकुलाः ।

पिष्टाद्रिपृष्ठास्तरसा च दन्तिनश्चलन्निजाङ्गाचलदुर्गमा भुवः ॥ १२-४६

रूपकानुप्राणिता प्रकृतगोचरा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।

३७-अपदान्तरं च परितः क्षितिक्षितामपतन्द्रुतभ्रमितहेमनेमय ।

जविमादनाञ्चितपरस्पररोपमक्षितिरेणुकेतुवसना पताकिनः ॥ १३-४

राष्ट्रवर्णने रेखूनां केतूनां च प्रकृतत्वात्केवलप्रकृतान्पदातुल्ययोगिता ।

३८-नापचारमगमन्वचिक्त्रिया सर्वमत्र समपादि साधनम् ।

अत्यक्षरत परस्पर द्वियं सत्रिणा नरपतेश्च सपद ॥ १४-३२

प्रकृतान्पदा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।

३९-नानवाप्तवमुनायं काम्यता नाचिक्त्रित्सतगदेन रोगिणा ।

इच्छताशितुमनाशुपा न च प्रत्यगामि तदुपेयुषा सदः ॥ १४-४६

केवलप्रकृतविषया तुल्ययोगिता सा चैकधर्माभिसंबंधा ।

४०-स्नातक गुरुमभोष्टमृत्विज ममुत्रा च सह मेदिनीपतिम् ।

अर्धभाज इति कीर्तयन्ति पट् ते च ते युगपद्वागताः सदः ॥ १४-५५

स्नातकादीना प्रकृतानामर्धभाज इति धर्माभिसंबंधात्तुल्ययोगिता ।

४१-सोमयन्ति परितः प्रभाविनो मन्त्रगति विनिवारिताः पदः ।

एवमर्धं मुखमुवः स्वयम्भुवो ब्रूयुजश्च परलोकजिह्वादः ॥ १४-५६

अत्र प्रकृतानामेव प्रतापादिसाधर्म्येणोपमानात्तुल्ययोगिता ।

४२-स्तात नोदधिविलोडन प्रति त्वद्विनाश वयमुत्सहामहे ।

यः सुरैरिति मुरीधवल्लभो वल्लवंश्च जगदे जगत्पतिः ॥ १४-८३

प्रकृतविषया तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।

४३-यः कोलता बल्लवता च विभ्रदंष्ट्रामुदस्याद्यु मुजां च गुर्वीम् ।

मग्नस्य तोयापदि दुस्तरायां गोमण्डलस्योदङ्गणचकार ॥ १४-८६

प्रकृतविषया तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।

४४-मृगमङ्गमादमरसान्वमविशदहम कपोलमो ।

वाक्यमयकलमपास्य मद विदधुस्तदीयगुणमात्मना शुचः ॥ १५-८२

त्रिदधुर्हित्येकया क्रियाभिसंबंधात् प्रकृतविषया तुल्ययोगिता ।

४५-क्रियते धवनं नलूच्चकंधंवनरेव सितेतरैरथः ।

गिरमौघमघत्त शकरः सुरमिन्धोमंघुं जितमङ्घ्रिणा ॥ १६-४६

अप्राकराणिकविषया तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।

४६-तुहिनामुममुं नुहृज्जना कलयन्त्युप्यारुचि विरोधिनः ।

कृतिभिः कूनद्विट्तिविभ्रमाः स्रजमेके भुजगं यथाञ्जरे ॥ १६-६४

प्रकृतास्पदातुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।

४७-दुरुद्धहाः क्षणमपरैस्तदन्तरे गणश्रवाद्युपचयमाद्यु विभ्रति ।

महीमुजां महिमभृता न संममुर्मुदोऽन्तरा वपुषि बहिश्च कञ्चुका ॥ १७-२२

केवलप्रकृतास्पदातुल्ययोगिता सा चैकधर्माभिसंबंधा ।

४८-गजप्रजाक्रमणभरावनप्रया रसानन्नं यदखिलमानशे मुवा ।

नभस्तलं वहनतरेण रेखुना ततोऽगमत्त्रिजगदिर्वकता स्फुटम् ॥ १७-६५

प्रकृतविषयात्तुल्ययोगिता सा चैकक्रियाभिसंबंधा ।

४९-पत्तिः पत्तिः वाहमेयाय वाजो नागं नागः स्पन्दनस्यो रयस्थम् ।

इत्थं सेना वल्लभस्येव रागादङ्गेनाङ्गं प्रत्यनीकस्य भेजे ॥ १८-२

एकक्रियाभिसंबंधा तुल्ययोगिता सा च केवलप्रकृतास्पदा ।

५०-उद्यन्नादं घन्दिमिनिप्लुराणि स्थूलान्युच्चैर्मण्डलत्वं दधन्ति ।
धास्फाल्पन्ते कामकाणि स्म कामं हस्त्यारौहैः कुञ्जराणां गिरामि ॥ १८-

केवलप्रकृतविषया तुल्ययोगिता सा चैकधर्मानिसंबंधा ।

५१-द्राघीयांतः सहताः स्पेयमाजश्चारुदग्रास्तीक्ष्णतानत्यङ्गन्तः ।
दन्ता दन्तराहता भामजाना भङ्गं जग्मुर्न त्वयं सानजाना ॥ १८-

प्रकृतविषयैकक्रियवामिसंबंधास्तुल्ययोगिता ।

५२-प्रत्यावृत्तं भङ्गमाजि स्वसैः ये तुल्यं मुक्तं राविरन्ति स्म कचित् ।
एकौघेन स्वर्णपुङ्खं डिपन्तः निद्रा मान्यः माधुवादद्व येऽपि ॥ १८-

केवलप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियानिसंबंधा ।

५३-स्वर्गवासं कारयन्त्या चिराय प्रत्यग्रत्वं प्रत्यहं धारयन्त्या ।
कश्चिद्भुजे दिव्यनार्या परस्मिन्लोके लोक प्रीत्यन्त्येह कीर्त्या ॥ १८-

तुल्यधर्मनदधातुकेवलप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता ।

५४-निपीड्य तरसा तेन मुक्ताः काममनास्पदा ।
उपाययुविलसत्वं विद्विषो न शिलोमुक्ताः ॥ १८-१८

प्रावरणिकविषया तुल्ययोगिता सा च तुल्यधर्मानिसंबंधा ।

५५-कृतोस्वेगं युगपद्भ्यजिगीषन्त सैनिकाः ।
विपक्षं बाहुपरिषेजं ह्यनिरितरेतरम् ॥ १८-२२

केवलप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियानिसंबंधा ।

५६-वाजिनः शत्रुसैन्यस्य समारब्धनवाजिनः ।
वाजिनरत्नशरा मध्यमविशद्भुतवाजिनः ॥ १८-६२

केवलप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता सा चैकक्रियानिसंबंधा ।

५७-दिङ्मुखव्यापिनस्त्रीशृणान्हादिनो मर्मभेदिन ।

चिक्षेपेकक्षणेनैव मायकानहिताश्च मः ॥ १६-६५

अत्र प्रकृतानां तुल्यधर्मयोगात् तुल्ययोगिता ।

५८-न केवल जनेस्तस्य लघुमन्वायिनो धनु ।

मण्डलीकृतमेकान्ताद्बलमैक्षि द्विषामपि ॥ १६-६७

तुल्यधर्मयोगात्केवलप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता ।

५९-उद्धतान्द्रिपतस्त्वस्मिन्निष्पन्नो द्वितीयः यधु ।

पानार्थं गधिरं घातौ रक्षार्थं भुवनं शराः ॥ १६-१०३

पानयोरभेदाध्यवसायेन केवलप्रकृतास्पदा तुल्ययोगिता ।

६०-मोमव्यवोचितमुर्वं शून्यतां दधदत्रियम् ।

शकुन्तिनि शशुबल व्यापि तस्येपुभिर्नभः ॥ १६-११३

तुल्यधर्मयोगित्वात्तुल्ययोगिता मा च प्रकृतविषया ।

६१-प्लुतेभकृम्भोरमिजैर्हृदयभ्रान्तिजन्मभिः ।

प्रावर्तयन्नदीरत्नं द्विषां तद्योषितां च म ॥ १६-११५

अन्वष्टानुल्यधर्मयोगित्वात्तुल्ययोगिता मा च प्राकरणिकविषया ।

६२-प्रमनोहरतां यनी जनस्य क्षणमालोक्यघातभःमदा च ।

तस्ये पिहिताहिमचृनिर्वाविजिष्यन्तरिता व्युता धरित्री ॥ १६-११७

तुल्यधर्मयोगात्तुल्ययोगिता मा च केवलप्रकृतास्पदा ।

दीपकम्

- १-सुनीमवम्बन्द नुनीहि नन्दन मुषाण रत्नानि हराऽमराङ्गनाः ।
विगृह्य शक्र नमुचिद्विषा ब्रह्मो य इत्यनन्वास्थ्यमहर्निशं दिवः ॥ १-५६
अनःवम्बन्देभ्याश्चिद्वनेकक्रियास्त्रेकवर्तुं कारकन्धादीपकमयकारः ।
- २-नीक्षणा नास्तुदा बुद्धिः कर्म शान्तं प्रतापवन् ।
नोपतापि मन माप्स्य वागेका वाग्मिनः मनः ॥ २-१०६
अथ प्रहृताया वाचोऽप्रहृताना बुद्धिकर्ममनसा च तुल्यधर्मादीपकम् ।

प्रतिवस्तूपमा

- १-उपप्लुत पातुमक्षो मदोद्धतस्त्वमेव विश्वम्भर । विश्वमीगिषे ।
श्रुते रवेः क्षालयितुं क्षमेत क क्षपातमष्काण्डमलीमसं नमः ॥ १-१८
अथ वाक्यद्वये समानधर्मस्यैकस्य ईगिषे क्षमेतेति शब्दद्वयेन वस्तु-
नावेन निर्देशात्तत्रापि व्यतिरेकमुक्तत्वाद् धर्म्येण प्रतिवस्तूपमा ।
- २-मयद्गिरामवसरप्रदानाय वचांसि न ।
पूर्वरङ्गः प्रसङ्गाय नाटकीयस्य वस्तुनः ॥ २-८
अथ वचांसिपूर्वरंगयोः प्रसङ्गत्वस्वरूपसामान्यस्य वाक्यद्वये गङ्गा-
न्तरे पृथङ्निर्देशात्प्रतिवस्तूपमानवारः ।
- ३-नैतन्तर्ध्वपि भूयस्या वचो वाचाप्रतिगम्यते ।
इन्धनोपधगप्यन्निम्बिषा नात्येति पूषणम् ॥ ३-२३

अत्रातिशय्यतेऽप्येति इत्युभयोरपि एकातिक्रमार्थत्वात् अथ च
तादृशपृथङ्निर्देशात् साधर्म्येण प्रतिवस्तूपमा ।

निदर्शना

- १-महामहानीलशिलारुचः पुरो निपेदिवान् कंसकृपः स विष्टरे ।
श्रितोदयाद्रेरभिसायमुच्चकैरचूचुरच्चन्द्रमसोऽभिरामताम् ॥ १-१६
असम्भवद्वस्तुसम्बन्धरूपा निदर्शना शुद्धपदार्थंगा च सा ।
- २-प्रोमित्युक्तवतोऽथ शार्ङ्गण इति व्याहृत्य वाचं नम-
स्तस्मिन्नुत्पतिते पुरः सुरमुनाविन्दोः श्रियं विभ्रति ।
शत्रूणामनिशं विनाशपिगुनः क्रुद्धस्य चैधं प्रति,
व्योम्नीव म्रुकुटिच्छलेन वदने केतुश्चकारास्पदम् ॥ १-७
असम्भवद्वस्तुसम्बन्धरूपो निदर्शनालंकारः स च शुद्धपदार्थंगा ।
- ३-सार्धमुद्वसोरिम्यामपासावासदत्सदः ।
गुरुकाव्यानुगां विभ्रच्चान्द्रीमग्निनमः श्रियम् ॥ २-२
एकवाक्यगा शुद्धासम्भवद्वस्तुसम्बन्धरूपा निदर्शना ।
- ४-प्रोल्लसत्कुण्डलप्रोतपद्मरागदलत्विषा ।
कृष्णोत्तरासङ्गश्च विदधच्चोतपल्लवीम् ॥ २-१६
वाक्यगावाधितनिदर्शना ।
- ५-तृतीयोगः परेणापि महिम्ना न महात्मनाम् ।
पूर्णश्चन्द्रोदयाकाङ्क्षी दृष्टान्तोऽत्र महार्णवः ॥ २-३१
संभवद्वस्तुसंबन्धनिदर्शना सा चानेकवाक्यगा ।

६-विधाय वैरं सामणं नरोऽसौ य उदासते ।

प्रक्षिप्योर्दक्षिण कक्षे शेरते तेजनिमाकृतम् ॥ २-४२

शुद्धानेकवाक्यगा निदर्शना सा च सप्तमवद्वस्तुसम्बन्धा ।

७-प्राप्यता विद्युता सम्पत्सम्पर्कादिकरोचिषाम् ।

दास्त्रेद्विषच्छिरस्त्रेदप्रोच्छन्नच्छोणितोक्षिते ॥ २-६६

शुद्धवाक्यगा निदर्शना सा चासप्तमवद्वस्तुसंबन्धा ।

८-मृणालमूत्राज्मलमन्तरेण स्थितञ्चलञ्चामरयोर्द्वयं सः ।

भेजेऽमित पातुकसिद्धमिन्धोरमृतपूर्वा रुचमम्बुराशेः ॥ ३-३

शुद्धानेकवाक्यगा निदर्शना सा चासप्तमवद्वस्तुल्पा ।

९-सावर्ण्यभाजा प्रतिमागताना लक्ष्यैः स्मरापाण्डुतयाङ्गनानाम् ।

यस्या कपोलैः कलघीतधामस्तम्भेषु भेजे मणिदर्पणश्री- ॥ ३-४७

असप्तमवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शना सा च शुद्धेकवाक्यगा ।

१०-यत्राधिरुद्धेन महीरहोच्चैरन्निद्रपुष्पाक्षिसहस्रभाजा ।

नुराधिपाधिष्ठितहस्तिमल्ललीला दधौ राजतगण्डरीलः ॥ ४-१३

शुद्धवाक्यगा निदर्शना सा चासप्तमवद्वस्तुल्पा ।

११-उदयति विततोर्ध्वरश्मिरज्जावहिमरुचौ हिमधाम्नि याति चास्तम् ।

बहति गिरिरर्य विलम्बिषष्टाद्वयपरिवारितवारणेन्द्रलीलाम् ॥ ४-२०

शुद्धासप्तमवद्वस्तुल्पा निदर्शना सा चैकवाक्यगा ।

१२-एकत्र स्फटिकतटांगुभिन्ननीरा

नीलास्मद्युतिभिदुराम्भसोऽपरत्र ।

कालिन्दोजलजनितश्रियः श्रयन्ते

वैदग्ध्यमिह सरितः सुरापगायाः ॥ ४-२६

असंभवद्वस्त्ररूपनिर्दग्ना सा चैकवाक्यगा ।

१३-उच्चैर्मंहारजतराजिविराजितासी

दुर्वृणभित्तिरिह सान्द्रसुधासवणी ।

अभ्येति भस्मपरिपाण्डुरितस्मरारे-

हृदह्लिलोचननतामलताटलीलाम् ॥ ४-२८

असंभवद्वस्त्रसम्बन्धरूपो निर्दर्शनार्त्कारः स चानैकवाक्यगः ।

१४-व्योमस्पृशः प्रययता कलघीतमिस्ती-

सन्निद्रपुष्पचणचम्पकपिङ्गभासः ।

सौमेरवोमधिगतेन नितम्बशोभा-

मेतेन भारतमिलावृत्तवद्विमात्रि ॥ ४-३१

गुद्धानेकवाक्यगा निर्दर्शना सा च वाधितरूपा ।

१५-मुक्तं मुक्तागौरमिह क्षीरमिवाध्रं-

वर्षीष्वन्तर्लीनिमहानीलदलासु ।

शस्त्रीश्यामैरशुभिराशु द्रुतमम्भ-

श्छायामच्छामृच्छति नीनीसलिलस्य ॥ ४-४४

गुद्वैकवाक्यगा निर्दर्शना सा चासम्भवद्वस्त्ररूपा ।

१६-प्राच्छाद्य पुष्पपटमेय महान्तमन्न-

रावतिभिर्गृहकपोतसिरोधराभैः ।

स्वाङ्गानि घृमरुचिप्रागुरवी दधाने-

ध्रुंपापतीव पटलनैवनीरदानाम् ॥ ४-५२

असंभवद्वस्त्रसम्बन्धरूपो निर्दर्शनार्त्कारः स चोत्प्रेक्षानुप्राणितः ।

१७-मरकतमयमेदिनीपु भानो-

स्तश्चिदपान्तरपातिनो मयूखाः ।

अवनतशितिकण्ठकण्ठलक्ष्मी-

मिह दधति स्फुरितागुरेणुजाला ॥ ४-५६

शुद्धकवाक्यगा निदर्शना सा चासंभवद्वस्तुरूपा ।

१८-नवनगवनलेखाश्याममध्याभिराभिः

स्फटिककटकभूमिर्नाटयत्येष शैलः ।

अहिपरिकरभाजो भास्मनैरङ्गरागै-

रधिगतघवलिम्नः शूलपाणेरभिख्याम् ॥ ४-६५

पदार्यगा शुद्धनिदर्शना सा चासंभवद्वस्तुसम्बन्धा ।

१९-अनुकृतशिखरोधश्रीभिरभ्यागतेऽसौ

त्वयि सदमसमभ्युत्तिष्ठतीवाद्रिरुच्यैः ।

द्रुतमखुपनुत्नैरुन्नमद्भिः सहेलं

हृलधरपरिधानदयामलैरभ्युवाहैः ॥ ४-६८

शुद्धवाक्यगा निदर्शना सा चासंभवद्वस्तुसंबन्धा ।

२०-तं स द्विपेन्द्रतुलितातुलतुङ्गशृङ्ग-

मभ्युत्तसत्कदलिकावनराजिमुच्चैः ।

विस्ताररुद्धवमुधोऽन्वचलं वचाल

लक्ष्मीं दधत्प्रतिगिरेरखधुर्वलीधः ॥ ५-२

शुद्धासंभवद्वस्तुसंबन्धनिदर्शना सा च वाक्यगा ।

२१-जज्ञे जनैर्मुकुलिताक्षमनाददाने

संरब्धहस्तिपकनिष्ठुरचोदनाभिः ।

गम्भीरवेदिनि पुरः कवलं करीन्द्रे

मन्दोऽपि नाम न महानवगृह्य साध्यः ॥ १-४६

शुद्धसंभवद्वस्तुसंबन्धो निदर्शनालंकारोऽयम् ।

२२-अरुणिताखिलशैलवना भुहुविदधतो पथिकान् परितापिनः ।

विकचकिंशुकसहतिरुज्ज्वकैरुदवहृद्वहृद्व्यवहृद्वियम् ॥ ६-२१

असंभवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शना सा चैकवाक्यगा ।

२३-अविरसपुलकः सह प्रजन्त्याः प्रतिपदमेकतरः स्तनस्तरुण्याः ।

यद्विद्विधटितः प्रियस्य वसस्तटमुवि कन्दुकविभ्रमं वमार ॥ ७-१५

असंभवद्वस्तुसंबन्धा शुद्धनिदर्शना सा चैकवाक्यगा ।

२४-संक्षोभं पयसि मुहुर्महेमकुम्भग्रीभाजा कुचयुगलेन नीयमाने ।

विश्लेषं युगमगमद्रथाङ्गनाम्नोरुद्धतः का इव सुखावहः परेयाम् ॥ ८-१८

असम्भवद्वस्तुसम्बन्धो निदर्शनालंकारः स च शुद्धवाक्यगः ।

२५-कस्याश्चिन्मुखमनु धीतपत्रलेखं

व्यातेने सलिलभरावलम्बिनीमि ॥

किञ्जल्कव्यतिकरपिञ्जरान्तरामि-

श्चित्रश्रीरत्नमलकाग्रवत्तरोभिः ॥ ८-५६

वाक्यार्थवृत्तिनिदर्शना सा च शुद्धासंभवद्वस्तुसंबन्धा ।

२६-विधूते दिवा सवयसा च पुरः परिपूर्णमण्डलविकाशमृति ।

हिमघाम्नि दर्पणतले च मुहुः स्वमुखश्रियं मृगदृशो ददृशुः ॥ ९-५३

असम्भवद्वस्तुसम्बन्धा निदर्शना सा चैकवाक्यगा ।

२७-मधुरोन्नतध्रु सलितं च दृशोः सकरप्रयोगचतुरं च वचः ।

प्रकृतिस्थमेव निपुणागमितं स्फुटनृत्यलीलमभवत्सुतनोः ॥ ६-७६

सम्भवद्वस्तुसम्बन्धा निदर्शना सा च शुद्धा ।

२८-गण्डभित्तिषु पुरा सदृशीषु व्याज्जि नाञ्चितदृशा प्रतिमेन्दुः ।

पानपाटलितकान्तिषु पश्चाद्गोघ्नचूरांतिलकाकृतिरासीत् ॥ १०-३१

अनेकवाक्यगा शुद्धा निदर्शना सा चासम्भवद्वस्तुसंबन्धा ।

२९-मदश्चिमरुणेनोदगच्छता लम्बितस्य

त्यजत इव चिराय स्यायिनीमाशु लज्जाम् ।

वसनमिव मुखस्य स्रंसते संप्रतीदं

सितकरकरजालं वासवाशायुवत्या ॥ ११-१६

असम्भवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शना सा चैकवाक्यगा ।

३०-दधति परिपतन्त्यो जालवातायनेभ्य-

स्तरुणतपनभासो मन्दिराभ्यन्तरेषु ।

प्रणयिषु वनितानां प्रातरिच्छत्सु गन्तुं

कुपितमदनमुक्तोत्तप्तनाराचलीलाम् ॥ ११-५०

असम्भवद्वस्तुसंबन्धा वाक्यैकगा निदर्शना सा च शुद्धा ।

३१-कालीयकक्षोदविलेपनश्रियं दिशद्दिशामुल्लसदंगुमद्द्युति ।

स्नात सूर्यमुद्गमुजा विपप्रये गिरेरधः काञ्चनभूमिजं रजः ॥ १२-१३

असम्भवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शना सा चैकवाक्यगा ।

३२-सुखवेदनाहपितरोमकूपया निधिलीकृतेऽपि वसुदेवजन्मनि ।

कुरभर्तु रङ्गनतया न तत्त्यजे विकसत्कदम्बनिकुरम्बचारुता ॥ १२-१३

असम्भवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शना सा च शुद्धवाक्यैकगा ।

३३-अचिराज्जितमीनकेतनो विससद् भृष्टिगणैर्नमस्कृतः ।

नितिपः शयितोद्धताञ्घको हरलोतां स विदम्बमिष्यति ॥ १६-५८

असम्भवद्वस्तुसम्बन्धा निदर्शना सा च श्लेषसंकीर्णा ।

३४-विलङ्घितस्थितिममिवीक्ष्य हसया

रिपोगिरा गुरुमपि गान्दिनीसुतम् ।

अनस्तदा भुगपरिवर्तवायुनि-

विवर्तिता गिरिपतयः प्रतीयिरे ॥ १७-१२

असम्भवद्वस्तुसंबन्धो निदर्शना सा च शुद्धवाक्येकगा ।

३५-निरन्तरस्यगितदिगन्तरं ततः समुच्चलद्बलमवलोकयञ्जनः ।

विकीनुकः प्रकृतमहाप्लवेः भवद्विशृङ्खलं प्रचलितसिन्धुवारिणि ॥ १७-३०

असम्भवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शना सा च वाक्यगा ।

३६-महाम्रपूरणः कञ्चिन्नूनमूर्धाजसिना द्विपः ।

तदोर्ध्वं एव कावन्धीममजघ्नतनक्रियाम् ॥ १८-५१

असम्भवद्वस्तुसंबन्धा निदर्शनालंकारः स चैकवाक्यगः ।

३७-बहुलाञ्जनपङ्कपट्टनीलद्युतयो देहमितस्ततः ध्वयन्तः ।

दधिरे फणिनस्तुरगमेषु स्फुटपल्याणनिबद्धवर्धलीलाम् ॥ २०-५०

असम्भवद्वस्तुसम्बन्धा निदर्शना सा च शुद्धवाक्यगा ।

३८-दधुरम्बुधिमन्यनाद्रिमन्ध्रमणायस्तफणीन्द्रपित्तजानाम् ।

रचमुल्लसमानबैनतेयद्युतिभिन्नाः फणमारिणो मणोनान् ॥ २०-५६

असम्भवद्वस्तुसम्बन्धनिदर्शनालंकारः स च शुद्धः ।

३६-कृतदाहमुद्विपः शिसाभिः परिपिक्तं मुहुरम्भसा नवेन ।
विगताम्बुधरवरां प्रपेदे गगनं तापितपायित्तासिलक्ष्मीम् ॥ २०-७५
संभवद्वस्तुसंबन्धनिदर्शना सा च रूपकसंकीर्णा ।

दृष्टान्तः

- १-नैतल्लघ्वपि भूयस्या वचो वाचाऽतिशय्यते ।
इन्धनीधधगप्यग्निस्त्विषा नात्येति पूरणम् ॥ २-२३
अत्र समानधर्माविम्बितया दृष्टान्तालंकारः स च शुद्धसाधर्म्यमूलः ।
विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा खलु दुर्लभा ।
अनीत्वा पङ्कता धूलिमुदकं नावतिष्ठते ॥ २-३४
साधर्म्यगतदृष्टान्तालंकारोऽयं स च शुद्धः ।
- २-अग्न्यदुच्छृङ्खलं सत्त्वमन्यञ्छासन्नियन्त्रितम् ।
सामानाधिकरण्यं हि तेजस्तिमिरयोः कुतः ॥ २-६२
अत्रोभयोर्वक्ययोः साधर्म्येण दृष्टान्तालंकारः शुद्धश्च सः ।
- ४-सम्प्रत्यसाम्प्रतं वक्तुमुक्ते मुसलपाणिना ।
निर्धारितेऽर्थे लेखेन खलूक्त्वा खलु वाचिकम् ॥ २-७०
साधर्म्यं शुद्धदृष्टान्तालंकारोऽयं ।
- ५-तेजः क्षमा वा नैकान्तं कालज्ञस्य महीपतेः ।
नैकमोजः प्रसादो वा रसभावविदः कवेः ॥ २-८३
साधर्म्याश्रयाद्दृष्टान्तालंकारोऽयम् ।

६-दीतविघ्नमनयेन भाविता संनिधेस्तव मखेन भेष्युना ।

को विहन्तुमलमास्थितोदये वासरभ्रियमशीतदीधिति ॥ १४-८

अत्र वाक्य भेदाद्विम्बप्रतिबिम्बतया साधर्म्ये दृष्टान्तालकारः ।

७-सादिताखिलनृप महन्महः सप्रति स्वनयसंपदेव ते ।

किं परस्य स गुण समश्नुते पथ्यवृत्तिरपि यद्यरोगिताम् ॥ १४-१३

वाक्यभेदाद्विम्बप्रतिबिम्बतया साधर्म्येऽत्र दृष्टान्तालकारः ।

८-निर्गुणोऽपि विमुखो न भूपतेर्दानशीण्डमनसः परोऽभवत् ।

वपुंकस्य किमपः कृतोन्नतेरम्बुदस्य परिहायंभूपरम् ॥ १४-४६

अत्र विम्बप्रतिबिम्बतया समानधर्माभिधानाद् दृष्टान्तः ।

९-तव धर्मराज इति नाम कथमिदमपप्सु पठ्यते ।

भौमदिनमभिदधत्यय वा भूशमप्रशस्तमपि मंगल जनाः ॥ १५-१७

अत्र वाक्यद्वये विम्बप्रतिबिम्बकरणाद् दृष्टान्तालकारः ।

१०-समाकुले सदसि तथापि विक्रियां मनोजगमन्न मुरभिदः परोदितैः ।

धनाम्बुभिर्वहलितनिम्नगाजलैर्जलं न हि ब्रजति विकारमम्बुधे' ॥ १७-१८

अत्र विम्बप्रतिबिम्बतया समानधर्माभिधानाद् दृष्टान्तालकारः ।

११-न शून्यताभगमदसौ निवेशभू श्रभूतता दधति बले चलत्यपि ।

पयस्यभिद्रवति भ्रुवं युगाञ्चधौ सरित्पतिर्न हि समुपैति रिक्तताम् ॥ १७-४

समानधर्माभिधानाद् विम्बप्रतिबिम्बतया दृष्टान्तोऽयम् ।

१२-घनसन्तमसंजलेन भूयो यदुयोर्घुंघुं रेधिरे द्विपन्तः ।

ननु वारिधरोपरोधमुक्तः सुतरामुत्तपते पतिः प्रभाणाम् ॥ २०-४०

अत्र यदुयोधाना द्युतिपतेश्च वाक्यभेदेन प्रतिबिम्बकरणाद् दृष्टान्तः

व्यतिरेकः

- १-गतं तीरश्चीनमनूस्सारथेः प्रसिद्धमूर्ध्वज्वलनं हविर्भुजः ।
 पतत्प्रघो घाम विसारि सर्वतः किमेतदित्याकुलमीक्षितं जनैः ॥ १-२
 उपमेयस्याधिक्यादाक्षिप्तोपम्ये श्लेषामात्रे च व्यतिरेकालंकारः ।
- २-जगत्पयस्मिन्महत्तमानुना न यन्मियन्तुं समभावि भानुना ।
 प्रसह्य तैजोभिरसंख्यतां गतैरदस्त्वया नुभ्रमनुत्तमं तमः ॥ १-२७
 उपमेयस्योत्कर्षे उभयोपादाने आक्षिप्तोपम्ये च व्यतिरेकालंकारः ।
- ३-पादाहतं यदुत्थाय मूर्धनिमग्निरुहति ।
 स्वस्यादेवापमानेऽपि देहिनस्तद्वरं रजः ॥ २-४६
 प्रस्तुतस्याधिक्यवर्णनादाक्षिप्तोपम्ये व्यतिरेकालंकारः ।
- ४-तुं गत्वमितरा नाद्री नेदं सिन्धवावगाधता ।
 अलघनीयताहेतुस्त्वयं तन्मनस्विनि ॥ २-४८
 अप्रस्तुतस्य न्यूनत्ववर्णनादाक्षिप्तोपम्ये व्यतिरेकालंकारः ।
- ५-तुरगगताकुलस्य परितः परमेवतुरंगजन्मनः
 प्रमथितभ्रूभृतः प्रतिपथं मथितस्म भृशं महीभृता ।
 परिचलतो बलानुजबलस्य पुरः सततं घृतश्रिय-
 दिचरविगतश्रियो जलनिघेद्व तदाऽभवदन्तरं महत् ॥ ३-८२
 अप्रवृत्तस्य न्यूनत्ववर्णनात् प्रवृत्तस्य चाधिक्याद् व्यतिरेकालंकारः ।

६-प्राप्तेयशीतमचनेश्वरमीश्वरोऽपि
सान्द्रेमचर्मवसनावरणोऽधिरोते
सर्वतुं निवृत्तिकरे निवसन्नुपति न
द्वन्द्वदुःखमिह किञ्चिदकिञ्चनोऽपि ॥४-६४॥

सादृश्यनिपेघरूपो व्यतिरेकालंकारः स चाक्षिप्रीपम्यः ।

७-किसलयशकलेष्ववाचनीयाः पुलकिनि केवसमङ्गके निघेयाः ।
नखपदलिपयोऽपि दापितार्याः प्रणिदधिरे दयितरनगलेखाः ॥ ७-३

लोकप्रसिद्धलेख्यवैलक्षण्याद्व्यतिरेकः सादृश्यनिपेघरूपोऽयम् ।

८-मुदितयुवमनस्कास्तुल्यमेव प्रदोषे
रुचमदधुरुमय्य कल्पिता भूषिताश्च ।
परिमलरुचिराभिन्यङ्कृतास्तु प्रभाते
युवतिभिरुपभोगान्नीरुचः पुष्पमालाः ॥ ११-२७

पुष्पमालाम्यो युवतीनां विमदंसहत्वेनाधिक्योक्तेर्व्यतिरेकः ।

९-विलुलितकमलीधः कीर्णवत्सोवितानः
प्रतिवनमवधूताशेषशास्त्रिप्रसूनः ।
वदचिदयमनवस्थः स्थास्तुतामेतिबायु-
मधुकुसुमविमदोदगन्धिवेस्मान्तरेषु ॥ ११-२८

विमदंगन्धस्य कमलादिगन्धादाधिक्यकथनाद् व्यतिरेकः ।

१०-लज्जते न गदितः प्रियं परो वक्तुरेव भवति त्रपाऽधिका ।
व्रीडमेति न तव प्रियंवदो ह्योमता तु भवतव भूयते ॥ १४-२

अत्र वक्तु त्रपाधिक्याद् व्यतिरेकालंकारः स च सादृश्यनिपेघरूपः ।

- ११-तोषमेति वितथतस्तवै. परस्ते च तस्य नुलभाः शरीरिभिः ।
अस्ति न स्तुतिवचोऽनृतं तव स्तोत्रयोग्यं न च तेन तुष्यसि ॥ १४-३
प्रस्तुतस्याधिक्यवर्णनाद् व्यतिरेकः स च सादृश्यनिषेधरूपः ।
- १२-आद्यकोलतुलिता प्रकम्पनैः कम्पितां मुहुरनीदृगात्मनि ।
वाचि रोषितवताऽमुना महीं राजकाय विषया विलेभिरे ॥ १४-४३
उपमानादुपमेयस्याधिक्यकथनाद् व्यतिरेकः स चोपात्तहेतुगः ।
- १३-आदितामजननाय देहिनामन्तता च दधतेऽनपायिने ।
विभ्रते भुवमघः सदाऽथ च ब्रह्मणोऽप्युपरि तिष्ठते नमः ॥ १४-६५
प्रस्तुतस्याधिक्यवर्णनाद् व्यतिरेकः स च सादृश्यनिषेधरूपः ॥
- १४-केवल दधति कर्तुं वाचिनः प्रत्ययानिह न जातु कर्मणि ।
घातवः सृजतिसहृणास्तदः स्तोतिरथ विपरीतकारकः ॥ १४-६६
भगवतः पुरपान्तराधिक्यप्रतीतिव्यतिरेकः स च सादृश्यनिषेधरूपः ।
- १५-द्राघीयांसं भंहताः स्याममाजश्चारुदग्रास्तोक्षतामत्येजन्तः ।
दन्ता दन्तैराहताः सामजानां मगं जग्मुर्न स्वयं सामजाताः ॥ १५-३३
अत्रोन्मेषानामुपमानदन्तापेक्षयाऽभग्नत्वेनाधिक्यव्यतिरेकः ।
- १६-रामेण त्रि.सप्तकृत्वो हृदनां चित्रं चक्रे पञ्चकं क्षत्रियाऽर्त्तः ।
रक्षणाऽम्नोभिस्तत्क्षणादेव तस्मिन्संस्थेऽनंत्याः प्रावहृद्दीपवत्यः ॥ १५-७०
उपमानादुपमेयस्याधिक्यव्यतिरेकालंकारः ।
- १७-निपीड्य तरमा तेन मुक्ताः काममनास्थया ।
उपाययुर्विलक्ष्यत्वं विद्विषो न शिलीमुखाः ॥ १६-१८
अत्र प्रस्तुतस्य वितक्षणात्त्वोक्ते व्यतिरेकः स च तुल्ययोगितासंकरः ।

१८-शस्त्रत्रणमयश्रीमदलंकरसंभूषितः ।

ददशोऽन्यो रावणवदलङ्करणभूषितः ॥ १६-५२

उपमानादुपमेयस्याधिक्यकथनाद् व्यतिरेकः स चोपमासंकरः ।

१९-मुद्धि गतेरपि परामृजुभिर्विदित्वा वारुणरजय्यमविघटितममंभिस्तम् ।

ममोऽतिगेरनृजुमिनितराममुद्धर्वास्मायकैरथ तुतोद तदा विपक्षः ॥ २०-७७

अत्र वास्मायकानामधिक्यकथनाद्व्यतिरेकालंकारः स च रूपकानु-
प्राणितः ।

— सहोक्तिः

१-वत्तुङ्गादनिलचलाशुकास्तटान्ता-

च्चेतोभिः सह भयदर्शिनां प्रियाणाम् ।

श्रोणीभिर्गुंशभिरतूष्णमुत्पतन्त्य-

स्तोमेषु द्रुततरमङ्गना निपेनुः ॥ ८-३१

चलांशुकाः चेतोभिः सहेति सहोक्तिरत्र सा च श्लेषरहिता ।

२-मुद्धमश्रुतिविरोधि विभ्रतं शास्त्रमुज्ज्वलमवर्णसंकरैः ।

पुस्तकैः सममसौ गणं मुहुर्वाच्यमानमश्रुणोद् द्विजन्मनाम् ॥ १४-३७

अभेदाव्यवसाये श्लेषानुप्राणिता सहोक्तिः ।

३-समराय निकामकर्कशं क्षणमाकृष्टमुपैति यस्य च ।

घनुषा सममानु विद्विषां कुलमाशङ्कितभङ्गमानतिम् ॥ १६-६३

कार्यकारणसाहचर्ये श्लेषरहिता सहोक्तिरत्र ।

- ४-भग्नेऽपीने स्वे परावर्त्य देहं योद्मन् साधं ब्रौड्या मुञ्चतेऽपून् ।
 साकं यन्तुः नमदेनानुबन्धी दूनोऽभीक्ष्णं वारणः प्रत्यरोधि ॥ १-३६
 समदेन साकं वारणः प्रत्यरोधीति सहभावोक्ते. सहोक्तिरलकारः ।

समासोक्तिः

- १-विशामधीनांश्चतुरो यतः मुरानपास्य त रागहताः सिपेविरे ।
 अवापुरारन्ध्रं ततश्चला इति प्रवादमुच्चैरयशस्करं श्रियः ॥ १-४४
 समेन कार्येण प्रस्तुतेऽप्रस्तुतव्यवहारसमारोपात् समासोक्तिः ।
- २-स्पृष्टान्तश्चकः समये शुचावपि स्थित. कराग्रैरसमग्रपातिभिः ।
 अधर्ममोदकविन्दुमोक्तिर्करलञ्चकाराश्रय बधूरहस्करः ॥ १-५८
 द्रिष्टविशेषणमूला समासोक्तिः ।
- ३-परस्य मर्माविषमुष्णतां निजं द्विजिह्वातापोमजिह्वागामिभिः ।
 तमिदमाराधयितुं सकलैः कृतैर्न मेजे फणिनां सुजंगता ॥ १-६४
 वस्तुनि वस्तुनो व्यवहारसमारोपात् समभेदकधर्ममूला समासोक्तिः ।
- ४-अदृष्टा हेलया पादमुच्चं धनुं विद्विषाम् ।
 कयकारमनालग्ना कीर्तिर्धामिधरोहति ॥ २-५२
 अत्र प्रस्तुतकीर्तेरप्रस्तुतस्त्रीव्यवहारप्रतीति. समासोक्तिः ।
- ५-प्राक्पतेत्रोर्ध्वमपि क्रतुयानभ्युन्नतत्वात् कुचमण्डलेन ।
 ननाम मध्योर्ध्वगुस्त्वनाजा नितान्तमाक्रान्त इवाङ्गनानाम् ॥ २-१५
 समभेदकधर्ममूला समासोक्तिः सा चोपमागर्भा ।

६-न लंघयामास महाजनानां शिरसि नैवोद्धतिमाजगाम ।
अचेष्टताऽष्टापदभूमिरेणुः खुराहतो यत्सदृशं गरिम्णः ॥ ३-२८
स्फुटविशेषणमूलैकार्यप्रतिपादिका समासोक्तिः ।

७-कुतूहलेनेव जवादुपेतः प्राकारभित्त्या सहसा निषिद्धः ।
रसन्नरोदीद् भृशमम्बुवर्षव्याजेन यस्या वहिरम्बुवाहः ॥ ३-४१
अत्र प्रस्तुताम्बुवाहेऽप्रस्तुतव्यवहारसमारोपात् समासोक्तिः ।

८-ब्रह्मोर्मिभिस्तत्क्षणहीयमानरथ्यामुजाया वलयैरिवास्याः ।
प्रायेण निष्क्रामति चक्रपाणौ नैष्टं पुरो द्वारवतीत्वमासीत् ॥ ३-६६
द्वारकाया नवविधवाया व्यवहारप्रतीतेर्लिङ्गसाधारण्यभूलसमासोक्तिः ।

९-आचद्वादितायतदिगम्बरमुच्चकैर्गा-
भाक्रम्य संस्थितमुदप्रविशालशृङ्गम् ।
मूर्ध्निस्खलत्तु हिनदीधितिकोटिमेन-
मुद्वीक्ष्य को भुवि न विस्मयते नगेशम् ॥ ४-१६
विशेषणसाम्यादोपम्यनिबन्धना समासोक्तिरत्र ।

१०-अयमतिजरठा. प्रकामगुर्वीरलघुविलम्बिपयोधरोपरुद्धाः ।
सततमसुमतामगम्यरूपाः परिणतदिक्करिकास्तटीधिभति ॥ ४-२६
अत्र प्रकृतेऽप्रकृतबुद्धांगनाप्रतीतेः समासोक्तिः सा च विशेषणमूला ।

११-आसादितस्य तमसा नियतेनियोगा-
दाकाङ्क्षतः पुनरपक्रमणेन कालम् ।
पत्युस्त्विपामिह महोपधयः कलत्र-
स्थानं परैरनभिभूतमभूभजन्ते ॥ ४-३४
प्रस्तुतेऽप्रस्तुतस्य साम्यप्रतीतेः विशेषणमूलासमासोक्तिः ।

१२-अपशङ्कमङ्कपरिवर्तनोचिताञ्चलिताः पुरः पतिमुपेतुमात्मजाः ।

अनुरोदितीव करुणेन पत्रिणां विस्तेन वत्सलतयेप निम्नगाः ॥ ४-४७

समर्लिगमूला समासोक्तिः सा चोत्प्रेक्षानुप्राणिता ।

१३-भास्वत्करव्यतिकरोत्तलसिताम्बरान्ताः

सापत्रपा इव महाजनदर्शनेन ।

सविद्युरम्बरविकासि चमूचमुत्थं

पृथ्वीरजः करमकण्ठकडारमाशाः ॥ ५-३

श्लेषवशाद्गुमयार्यपादकतया दित्तिष्टविशेषणमूला समासोक्तिः ।

१४-मद्रोद्भ्रुकुञ्जचरकुञ्जरगण्डकाप-

संक्रान्तदानपयसो वनपादयस्य ।

सेनागजेन भयितस्य निजप्रसूने-

मंम्ले यथागतमगामि कुलैरलीनाम् ॥ ५-४३

विशेषणसाम्यादापन्नाद्योपम्यप्रतीतिः समासोक्तिः ।

१५-आजिघ्रति प्रणतमूर्धनि बाल्लिजेऽन्वे

तस्याङ्गसङ्गममुखानुमवोत्सुकायाः ।

नासाविरोकपवनोल्लमितं तनीयो

रोमाञ्चतामिव जगाम रजः पृथिव्याः ॥ ५-५४

लिङ्गसाम्येन नायकनायिकाव्यवहारसमारोशात् समासोक्तिरलंकारः ।

१६-स्फुरदधीरतडिन्नयना मुहुः प्रियमिवागलितोत्पयोधरा ।

जलधरावलिप्रतिपानितस्वममया समयाज्जगतीधरम् ॥ ६-२५

जलधरावली नायिकात्वप्रतीतिरुपमागर्भा समासोक्तिः ।

१७-अग्निमुखपतितं गुणप्रकर्षादवजितमुद्धतिमुज्ज्वलां दधानैः ।

सहस्रसलयजालमग्रहस्तैः प्रसममनीयत भङ्गमङ्गनानाम् ॥ ७-२६

समेन कार्येण प्रस्तुतेऽप्रस्तुतव्यवहारसमारोपात् समासोक्तिः ।

१८-आनाभेः सरसि नतञ्चुवावगाढे

चापत्यादय पयसस्तरङ्गहस्तैः ।

उच्छ्रायि स्तनयुगमध्यरोहि लब्ध-

स्पर्शानां भवति कुतोऽयवा व्यवस्था ॥ ८-२१

रूपकगर्भा समभेदकधर्ममूला समासोक्तिरत्र ।

१९-गान्धर्वं दयदपि रन्तुमङ्गनाभिः

संक्षोभं जघनविघट्टनेन नीतः ।

अग्नौधिविकसितवारिजानतोऽशौ

मर्यादां सपदि विलङ्घ्यां वभूव ॥ ८-२६

दिलष्टविशेषणमूला समासोक्तिः सा चातिशयोक्त्यनुप्राणिता ।

२०-नवकुङ्कुमारणपयोधरया स्वकरावसक्तश्चिराम्बरया ।

अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य दिशा भृशमन्वरज्यदनुपास्करः ॥ ९-७

व्यवहारसादृश्यप्रतीतिः द्रिष्टविशेषणमूला समासोक्तिः ।

२१-अनुरागवन्तमपि लोचनयोर्दधतं वपुः सुखमतापकरम् ।

निरकासयद्रविमपेतवसुं वियदालयादपरदिग्गणिका ॥ ९-१०

समलिङ्गमूला समासोक्तिः सा च रूपकगर्भा ।

२२-भवनोदरेषु परिमन्दतया शयितोऽनसः स्फटिक्यष्टिरुचः ।

अवलम्ब्य जालकमुखोपगतानुदतिष्ठदिन्दुकिरणान्मदनः ॥ ९-३६

समभेदकधर्ममूला समासोक्तिः सा चैकार्यप्रतिपादिका ।

- २३-लीलयैव सुतनोस्तुल्यित्वा गौरवाढ्यमपि लावणिकेन ।
मानवञ्चनविदा वदनेन क्रीतमेव हृदय दयितस्य ॥ १०-३८
प्रकृतेऽप्रकृतस्य व्यवहारसमारोपाद् विशेषणमूला समासोक्तिः ।
- २४-यूनि रागतरलैरपि तिर्यक्पातिभिः श्रुतिगुणेन युतस्य ।
दीर्घं दर्शभिरकारि वधूनां लङ्घने न नयनेः श्रवणस्य ॥ १०-४०
दिनष्टविशेषणगा प्रस्तुतेऽप्रस्तुतव्यवहारसमारोपात् समासोक्तिः ।
- २५-यत्प्रियव्यक्तिकराङ्गनितानामङ्गजेन पुलकेन वभूव ।
प्रापि तेन भृशमुच्छ्वसिताभिर्नोविभिः सपदि वन्धनमोक्षः ॥ १०-४१
विशेषणसाम्याद् समभेदकधर्ममूला समासोक्तिः ।
- २६-अश्वर विनयतः प्रियपाण्योपितश्च करयो कलहस्य ।
वारणामिव विघातुमभीक्ष्णं वक्ष्यया च बलयैश्च शिशिञ्जे ॥ १०-६२
अत्र प्रस्तुते स्त्रीपुरुषव्यवहारसमारोपात् समासोक्तिरलंकारः ।
- २७-बाह्वपीडनकचग्रहणाभ्यामाहतेन नखदन्तनिपातैः ।
वोधितस्तनुशयस्तरणोनाभुग्मिमील विशिखं विषमेषुः ॥ १०-७२
विशेषणमामर्ष्याद् प्रकृतेऽप्रकृतव्यवहारप्रतीतेः समासोक्तिः सा च शुद्धा ।
- २८-कृनघवलिमभेदैः कुङ्कुमेनेव किञ्चि-
न्मनयरहरजोभिर्भूषयन्पदिवमाशाम् ।
हिमरचिररुणिमन्ता राजते रज्यमानै-
जंरठकमलवन्दच्छेदगौरिमैयूगैः ॥ ११-१४
अत्र प्रस्तुते नायकनायिकाव्यवहारसमारोपात् समासोक्तिः ।
- २९-नवकुमुदवनश्रीहासकेलिप्रसङ्गा-
दधिकरचिरशेषामप्युपां जागरित्वा ।

अयमपरदिशोऽङ्के मुञ्चति सस्तहस्तः

शिशयिपुरिव पाण्डुं भ्रानमात्मानमिन्दुः ॥ ११-२२

लिंगसाम्या समासोक्तिः सा चोत्प्रेक्षानुप्राणिता ।

३०-क्षरामयमुपविष्टः क्षमातलन्यस्तपादः

प्रणतिपरमवेक्ष्य प्रीतमह्नाय लोकम् ।

भुवनतलमशेषं प्रत्यवेक्षिष्यमाणः

क्षितिधरतटपीठादुत्थितः सप्तसप्ति ॥ ११-४८

प्रकृतार्कविशेषणवं मवादप्रकृतमहाराजप्रतीतेः समासोक्तिः ।

३१-युगपदयुगसप्तिस्तुल्यसख्यैर्मयूखै-

दंशनतदलभेदं कौतुकेनाशु कृत्वा ।

श्रियमलिकुलगीर्तिलीलिता पङ्कजान्त-

र्भवनमधिसयानामादरात्पश्यतीव ॥ ११-६१

अत्र प्रकृते नायकनायिकाव्यवहार समारोपात् समासोचितरत्नकारः

३२-अदयमिव करार्धरेप निष्पौड्य सद्यः

शशधरमहरादौ रागवानुष्णरश्मिः ।

भवकिरति नितान्तं कान्तिनिर्यासमब्द-

स्रुतनवजलपाण्डुं पुण्डरीकोदरेषु ॥ ११-६२

प्रकृते कार्यव्यवहारसमारोपात् समकार्यमूलासमासोचितः ।

३३-अतिरक्तभावमुपगम्य कृतमतिरमुष्य साहसे ।

दृष्टिरगलितमयासिलतामवलम्बते स्म समया सखीमिव ॥ १५-६

प्रकृतेऽप्रकृतनायिकाप्रतीतेरोपम्यनिबन्धनाद्विलष्टसमासोचितः ।

३४-मलिनं रणरेणुभिर्मुहुर्द्विपतां क्षालितमङ्गनाश्रुभिः ।

नृपमोलिमरीचिवरणैरथ यस्यांघ्रियुगं विलिप्यते ॥ १६-६२

अत्र प्रस्तुताङ्घ्रियुगेऽप्रस्तुत व्यवहारसमारोपात् समासोक्तिः ।

३५-युवे परं सह दृढबद्धकसया कलक्वण्णमधुपकुलोपगीतया ।

अदीयत द्विपघटया सपारिभिः करोदरैः स्वयमथ दानमलयम् ॥ १७-२४

प्रस्तुतद्विपघटायामप्रस्तुतदानवर्तुं प्रतीते. दिल्प्टसमासोक्तिरलंकारः ।

३६-बलाङ्गुलोकिसलयमुद्धतं करंरनृत्यत स्फुटकृतकरणतालया ।

मदोदकद्रवकटभित्तिसङ्गिभिः कलस्वर मधुपगणैरगीयत ॥ १७-२७

अत्र प्रकृतेऽप्रकृतव्यवहारसमारोपाद्रूपकगर्भा समासोक्तिः ।

३७-प्रसिच्यत प्रशमितपांशुभिर्मही मदाम्बुभिर्घृतनवपूर्णकृम्मया ।

अवाद्यत श्रवणसुखं समुन्नमत्ययोधरध्वनिगुस्तूर्यमाननैः ॥ १७-३०

अत्र प्रकृतमदाम्बावप्रस्तुतव्यवहारसमारोपादीपम्यगा समासोक्तिः ।

३८-उदासिरे पवनविघ्नतवासस्ततस्ती गगनलिहृदच केतवः ।

यतःपुर प्रतिरिपु शार्ङ्गिण. स्वयं व्यधीयत द्विपघटयेति मङ्गलम् ॥ १७-३६

अत्र प्रकृतेऽप्रकृतव्यवहारप्रतीतेरुपमागर्भा समासोक्तिः ।

३९-आक्रम्याजेरग्निमस्विन्धमुच्चैरास्यामायो वीतशङ्कं शिरश्च ।

हेलालीला बलं गत्वातिमर्त्यं क्षामारोहन्मानमाजः सुखेन ॥ १८-१४

प्रस्तुतेऽप्रस्तुतव्यवहारसमारोपात् समवायमूला समासोक्तिः ।

४०-सदृशत्वादङ्गसंनङ्गिनीत्वं नीत्वा कामं गौरवेणावबद्धा ।

नीता हस्तं बन्धयित्वा परेण द्रोहं चक्रे कस्यचित्स्वा कृपाणी ॥ १८-१६

दिल्प्टोपम्येन प्रवृत्तेऽप्रवृत्तव्यवहारप्रतीते. समासोक्तिः ।

४१-अभग्नवृत्ताः प्रसभादाकृष्टा यौवनोद्धतः ।

चक्रन्धुरुच्चकर्मुं वृष्टिग्राह्यमध्या घनुलंता ॥ १६-३५

अत्र प्रकृतघनुलंतायामप्रकृतसादृश्यव्यवहारादौगम्यता समासोक्तिः ।

४२-अपूर्वेयैव तत्कालसमागमसकामया ।

दृष्टेन राज्ञ वपुषा कटाक्षविजयाश्रया ॥ १६-८५

अत्र प्रकृतेऽप्रकृतमानिनीप्रतीतेः शुद्धा समासोक्तिः ।

४३-नियोज्यमाणेन पुनः कर्मव्यतिगरोयसि ।

भारोप्यमाणोऽप्यगुरुं भर्ता कानुक्रमानमत् ॥ १६-९१

अत्र प्रकृते नियोज्यपुरुषप्रतीतेः कार्यसाम्या समासोक्तिः ।

४४-अभिदोक्ष्य विदर्भराजपुत्रीकुचकास्मीरजचिह्नमच्युतोरः ।

विरसञ्चितमापि चेदिराजः सहसावाप स्या तदैव योगम् ॥ २०-६

अत्र प्रस्तुतयोगेऽप्रस्तुतव्यवहारसमारोपात्शुद्धा समासोक्तिः ।

४५-ऋजुताफनयोगशुद्धिभाजां गुरुपक्षाश्रयिणां शिलीमुत्तानाम् ।

गुणिना नतिमागतेन सन्धिः सह चापेन समञ्जसो बभूव ॥ २०-९

विशेषणसाम्यव्यति प्रकृतेऽप्रकृतव्यवहारसमारोपे समासोक्तिः ।

४६-अविपहृतमे कृताऽधिकारं वशिना कर्मणि चेदिपायिवेन ।

भरसद्वन्धुरुच्चकर्मं दृढातिप्रसभाकर्मणवेनमानजोवम् ॥ २०-१०

अत्र प्रस्तुतघनुषि अप्रस्तुतप्रतीतेः कार्यसाम्या समासोक्तिः ।

४७-दयितंरिव खण्डिता मुरारेर्विशिखैः संमुखमुज्ज्वलाङ्गलेखैः ।

तथिमानमुपेयुषी पृथिव्यां विफला शत्रुशराऽवलिः पपात ॥ २०-२४

अत्र प्रस्तुतशरावसावप्रस्तुतव्यवहारसमारोपादुपमागर्भा समासोक्तिः ।

४८-परित. प्रसभेन नीयमानः शरवर्षैरवसायमाश्रयाऽऽतः ।

प्रदलेषु कृती चकार विद्युद्व्यपदेशेन घनेष्वनुप्रवेशम् ॥ २०-७२

समकायण प्रस्तुतेऽप्रस्तुतव्यवहारसमारोपात् शुद्धा समासोक्तिः ।

परिकरः

१-मुहुः प्रतिस्त्वलितपरायुषा युधि स्ववीर्यसौरचलनितम्बनिर्भराः ।

अदंशयन्नरहितद्यौर्वदंशनास्तनूरयं नय इति वृष्टिग्नून्तः ॥ १७-२१

अत्र प्रकृतार्थोपकारकचमत्कारव्यञ्जके विशेषणो परिकरालंकारः ।

अर्थरलेपः

१-मनुत्नूत्रपदव्यासाः सद्बृत्तिः सन्निवधना ।

अर्धविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्वशा ॥ २-११२

अत्र सद्बृत्तिः सन्निवधनेत्यर्थद्वयस्य व्यनादर्थरलेपः ।

२-पत्न्यामजिह्वा महतीनपद्धाः सीमानमत्यास्रतयोऽप्यजन्तः ।

जनैरजातस्वत्तनैर्न जानु द्वयेऽप्यमुच्यन्ते विनीतमार्गाः ॥ ३-१७

अत्र मार्गशब्देनैव वृत्तादमन्विफनद्वयवदर्थद्वयप्रतीतिरर्थरलेपः ।

३-भावति न शुभफलप्रदशुक्तियुक्ता सम्पन्नदेवमण्यो भूतरन्ध्रमाणाः ।
मखाः पद्भुवंसुमतीमतिरोचमानास्तूर्णपयोधय इवोर्मभिरापतन्तः ॥ १५-४

एकनालावलम्बिफलद्वयवदेकशब्देनार्थद्वयप्रतीतेरर्थश्लेषः ।

४-गण्डोज्ज्वलामुज्ज्वलनाभिचक्रया विराजमाना नवयोदरध्रिया ।
कश्चित्पुत्रं प्राप्नुमनाः सुसारथी रथो मुयोज्जाग्निधुरां बध्ममिव ॥ १२-५
अत्र नामिचक्रया उदरध्रिया इति एकशब्देनार्थद्वयप्रतीतिः. अर्थश्लेषः ।

५-प्रहितादनपत्रपञ्चनन्तिमानाज्जितभीरुनास्तिकः ।
विनयोपहितस्त्वया कृतः सदृशोऽप्योगुणवानविस्मयः ॥ १६-७
अत्राग्नितादित्येकशब्देनार्थद्वयप्रतीतेरर्थश्लेषः ।

६-विहिताऽपचितिर्महीमुजा द्विपतामाहितसाध्वसो बलः ।
भव सानुचरस्त्वमुच्चकर्महतामप्युपरि क्षमामृताम् ॥ १६-८
अत्र सानुचर इति शब्देनार्थद्वयप्रतीतेरर्थश्लेषः ।

७-विकचोत्पलचारुलोचनस्तव वैद्येन घटामूपेमुपा ।
यदुपुद्भव बन्धुगौरवादपि पाता ससुरो नवासव ॥ १६-१२
विकचोत्पलचारुलोचन.इति शब्देनार्थद्वयप्रतीतेरर्थश्लेषः ।

८-चलिताऽनकदुन्दुभिः पुरः सबलस्त्वं सहसाराणेन तम् ।
समितौ रममादुपागतं सगदः सम्प्रतिपत्तुमर्हसि ॥ १६-१३
सबलः सगद इति शब्दान्यां अर्थद्वयप्रतीतेरर्थश्लेषः ।

अर्थान्तरन्यासः

१-तमर्घ्यमर्घ्यादिकयाऽऽदिपूरुषः सपर्यया साधु स पर्यपूजत् ।

गृहानुपेतुं प्रणयादभीप्सवो भवन्ति नापुष्यकृता मनीषिणः ॥ १-१०

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२-विधाय तस्याऽपचितिं प्रसेदुषः प्रकाममप्रीयत यज्वनां प्रियः ।

ग्रहीतुमार्यान्परिचर्यया मुहुर्महानुभावा हि नितान्तमयिनः ॥ १-१७

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३-विलोकनेनैव त्वामुना मुने ! कृतः कृतार्थोऽस्मि निबर्हितांऽहम् ।

तयापि शुश्रूषुरहं गरीयसीगिरोऽथवा श्रेयसि केन तृप्यते ॥ १-२६

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४-प्रमानवं जातमजं कूले मनोः प्रभाविनं भाविनमन्तमात्मनः ।

मुमोच जानन्नपि जानकी न य सदाभिमानैकधना हि भानिनः ॥ १-६७

अत्र कारणेन कार्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

५-वलादलेपादधुनाऽपि पूर्ववत्प्रवाध्यते तेन जगज्जिगीषुणा ।

सतीव योषित्प्रकृतिः मुनिश्चला पुमांसमन्येति मवान्तरेष्वपि ॥ १-७५

अत्रोपमोपमेयपुरस्कृतोऽर्थान्तरन्यासः ।

६-तदेनमुल्लङ्घितरासनं विधेविधेहि कीनाद्यनिवेतनातिथिम् ।

शुभेतराचारविषक्त्रिमासदो विषादनीया हि सतामसाधवः ॥ १-७९

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७-मम तावन्मतमिदं श्रूयतामङ्ग ! वामपि ।

ज्ञातसारोऽपि सत्त्वेकं सन्दिग्धे कार्यवस्तुनि ॥२-१२

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

८-यावदयंपदां वाचमेवमादाय माधवः ।

विरराम महोद्यासः प्रकृत्वा मितमापिणः ॥२-१३

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

९-घ्नियते यावदेकोऽपि रिपुस्तावत्कुतः सुखम् ।

पुरुः क्षिप्रनाति सोमं हि संहिकेयोऽमुरद्रुहाम् ॥२-१४

अत्र विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१०-उपकर्त्राङ्गरिणा सन्वितं मित्रेणापकारिणा ।

उपकारापकारौ हि लक्ष्यं लक्षणमेतयोः ॥२-१७

अत्र कारणेन कार्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

११-त्वया विप्रकृतश्चन्द्रो रुक्मिणीं हरता हरे !

बद्धमूलस्य मूलं हि महद्वैरतरोः स्त्रियः ॥२-३८

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१२-भालप्यालमिदं बभ्रोर्यत्स दारानपाहृत् ।

कयाऽपि खलु पापानामलमश्रेयसे यतः ॥२-४०

अत्र कार्येण कारणसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१३-तेजस्विमव्ये तेजस्वी दवीयानपि गण्यते ।

पञ्चमः पञ्चतपसस्तपनो जातवेदसाम् ॥२-५१

अत्र विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१४-यजतां पाण्डवः स्वर्गमवत्विन्द्रस्तपस्विनः ।

वयं हनाम द्विपतः सर्वं स्वार्थं समोहते ॥२-६५

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१५-उपायमास्थितस्यापि नश्यन्त्यर्थाः प्रमाद्यतः ।

हन्ति नोपशयस्योऽपि शयालुमृगं गयुर्मृगान् ॥२-८०

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१६-मृदुव्यवहितं तेजो नोक्तुमर्थान्प्रकल्पते ।

प्रदीपः स्नेहमादत्ते दद्यादाऽन्यन्तरस्यया ॥२-८५

विशेषेण सामान्यसमर्थनादर्थान्तरन्यासः ।

१७-बृहत्सहाय कार्यान्तं क्षोदीयानपि गच्छति ।

सम्भूयाम्भोधिमन्येति महानद्या नगापगा ॥२-१००

अत्र विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१८-दिदृक्षमाणाः प्रतिरथ्यमोयुर्मुं रारिमारादनर्थं जनौघाः ।

अनेकशः संस्तुतमप्यनल्पा नवं नवं प्रीतिरहो करोति ॥३-३१

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

१९-दृष्टोऽपि दौलः स मृदुर्मुं रारिरपूवंवद्विस्मयमावतताम ।

क्षणे क्षणे यन्नवतामुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः ॥४-१७

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२०-धायस्तमैशत जनश्चदुनाप्रपादं

गच्छन्तमुच्चलितवामरचारमभ्यम् ।

नागं पुनर्मृदु सलीलनिमीलिताक्षं

सर्वः प्रियः खलु भवत्यनुरूपचेष्टः ॥५-६

सामान्यद्वारा विशेषसमर्थनरूपेणार्थान्तरन्यासः ।

२१-आयामवास्य महतीमपि वर्तमाना-

मागामिनी जगृहिरे जनतास्तरुणाम् ।

सर्वो हि नोपगतमप्यपचीयमान

वधिष्णुमाश्रयमनागतमप्युपैति ॥५-१४

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२२-दृष्ट्वेव निजितकलापभरामधस्ताद्-

व्याकीर्णमात्यक्त्रस्य कदरी सरुण्याः ।

प्रादुर्भवत् सपदि चन्द्रकवान् द्रुमाप्रात्

संपर्पिणा सह गुणान्यधिकैर्दुःरासम् ॥५-१६

अत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२३-दानं ददत्यपि जलैः सहस्राधिरुद्धे

को विद्यमानगतिरासितुमुत्सहेत् ।

यद्वन्तिनः कटकटाहतटान्मिमङ्क्षुः-

मङ्क्षुदपाति परितः पटसैरलीनाम् ॥५-३७

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२४-प्रत्यन्यदन्ति निशिताङ्कुशदूरभिन्न-

निर्याणनिर्यदसृजं चलितं निपादी ।

रोद्धुं महेभमपरिव्रहिमानमागा-

दाक्रान्तिवो न वशमेति महान् परस्य ॥५-४१

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२५-सेव्योऽपि सानुनयमाकलनाय यन्त्रा

मीतेन बन्धकरिदानकृताधिवासः ।

नामाजि केवलमभाजि गजेन शाखी

नान्यस्य गन्धमपि मानभृतः सहन्ते ॥५-४२

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२६-नोच्चैर्यदा तरतलेषु ममुस्तदानौ-

माघोरशौरभिहिताः पृथुमूलशाखाः ।

बन्धाय चिच्छिदुरिभास्तरसारमनैव

नैवात्मनोनमयवा क्रियते मदन्धैः ॥५-४४

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२७-निघ्नं तवीतमपि बालकमुत्सलन्तं

यन्ता क्रमेण परिसान्त्वनतर्जनाभिः ।

शिक्षावशेन शनकैर्वशमानिनाय

शास्त्रं हि निश्चितधियां क्व न सिद्धिमेति ॥५-४७

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२८-जगति नैशमशीतकरः करैर्वियति चारिदवृन्दमयं तमः ।

जलजराजिषु नैद्रमदिद्रवन्न महतामहताः क्व च नारयः ॥६-४३

बंधम्येण सामान्याद् विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

२६-तनुह्वाणि पुरो विजितध्वनेर्धवलपक्षविहंगमकूजितः ।

जगलुरक्षमयेव शिन्धन्डिनः परिभवोऽरिभवो हि सुदुःसहः ॥६-४५

कारणेन कार्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३०-उपचितेषु परेष्वसमर्थतां व्रजति कालवशाद्वनवानपि ।

तपसि मन्दगभस्तिरभीषुमाद्य हि महाहिमहानिकरोऽभवत् ॥६-६३

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३१-अनुगिरन्तुमिवितापमानामय स विलोकयितुं वनान्तलक्ष्मीम् ।

निरगमदभिराद्ध मादृतानां भवति महत्सु न निष्फलः प्रयासः ॥७-१

सामान्यविशेषकार्यकारणभावसमर्थनादर्थान्तरन्यासः ।

३२-उपवनपवनानुपातदक्षैरनिभिरलाभि यदङ्गनाजनस्य ।

परिमलविषयस्तदुन्नतानामनुगमने खसु संपदोऽग्रतः स्याः ॥७-२७

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३३-अवनतवदनेन्दुरिच्छतीव व्यवविमधीरतया यदस्मितास्मै ।

अहरत सुतरामतोऽस्य चेतः स्फुटमभिभूयति स्त्रियस्त्रयैव ॥७-३८

अथ सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३४-इति वदति सखीजने निमीलद्विगुणितसान्द्रतराक्षिपदममाला ।

अपतदलिभयेन भर्तुरङ्कमवति हि विक्लवता गुणोऽङ्गनानाम् ॥७-४३

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३५-इदमिदमिति भूह्वां प्रभूनेर्मुहुरनिलोमयता पुरपुरोज्या ।

अनुरहस्यमनायि नायकेन त्वरयति रन्नुमहो जनं मनोभूः ॥७-५०

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३६-मधिरजनि जनाम घाम तस्याः प्रियतमयेति हया रुजावनद्धः ।

पदमपि चलितुं युवा न सेहे किंनिव न शक्तिहरं सखाध्वसानाम् ॥७-१२

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३७-अवचितकुमुना विहाय वल्लीयुं वतिषु कोमलमात्मनालिनीषु ।

पदमुपदधिरे कुलान्पत्नीना न परिचयो नालिनात्मनां प्रधानम् ॥७-१३

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३८-मृदुरिति वनविभ्रमाभिपङ्गादतमि तदा नितरां नितम्बिनीभिः ।

मृदुतरतमबोज्जताः प्रकृत्वा चिरमपि ताः किमुत प्रयासमाजः ॥७-१४

कारणेन कार्यस्य समर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

३९-गच्छन्तीरलसमवेक्ष्य विस्मयिन्-

त्तास्तन्वीर्न विदधिरे गतानि हंस्यः ।

धुदध्वा वा जितमपरेण कामभावि-

ष्कुर्वीत त्वगुणमननपः क एव ॥८-७

गतिकरणनिषेधसमर्थनार्थोऽर्थान्तरन्यासः ।

४०-प्राघ्राय श्रमजनितान्धगन्धबन्धुं

निस्वासस्वसनमसक्तमङ्गनानाम् ।

मारण्याः नुमनस ईधिरे न नृङ्ग-

रोचित्वं गणयति को विशेषकामः ॥८-१०

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४१-प्रातापंस्तुलितरवाणि माधवीना

माधुर्यादमलपत्रत्रिणां वृत्तानि ।

मन्तर्धामुपययुस्तपसावलीपु

प्रादुष्यात्क इव जित. पुरः परेण ॥८-१२

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४२-संक्षोभं पयसि मुहुर्मेहेभकुम्भश्रीभाजा कुचयुगलेन नीयमाने ।

विश्लेषं युगमगमद्रयाङ्गनाम्नोदृत्त. क इव सुखावह परेषाम् ॥८-१८

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४३-नैच्छन्ती समममुना सरोऽवगाढं

रोधस्तः प्रतिजलमोरिता सखीभिः ।

आश्लिखद्भयचकितैक्षणं नवौठा

बोढारं विपदि न दूषितातिभूमिः ॥८-२०

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४४-आनाभेः सरसि नतभ्रूवावगाढे

चापल्यादथ पयसस्तरङ्गहस्तैः ।

उच्छ्रायि स्तनयुगमध्यरोहि लब्ध-

स्पर्शानां भवति कुतोऽथवा व्यवस्था ॥८-२२

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४५-उन्निद्रप्रियकमनोरमं रमण्याः

सरेजे सरसि वपु प्रकाशमेव ।

पुक्तानां विमलतया तिरस्क्रियामै

नाक्रामद्यपि हि भवन्यल जलोध. ॥८-२८

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४६-ग्रावद्वप्रचुरपरार्ध्यकिकिणीको

रामाणामनवरतोदगाहमाजाम् ।

नारावं व्यतनुत मेखसाकत्तापः

कस्मिन्वा सजलगुणे गिरां पटुत्वम् ॥८-४५

सामान्येन विदोषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४७-ग्राह्यः पतित इति स्वसंभयोऽपि

स्वच्छाना परिहरणोयतामुपैति ।

कर्णम्यदच्युतमसितोत्पल वघ्ननां

वीचीमिस्तटमनु यन्निरामुरापः ॥८-४६

विदोषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४८-वन्तानामघरमयावकं पदानि

प्रत्यग्रास्तनुमविलेपनां नखाङ्काः ।

प्रानिग्न्युः श्रियमधितोयसङ्गनानां

द्योमायं विपदि सदाश्रिता भवन्ति ॥८-४७

सामान्येन विदोषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

४९-वसोम्यो धनमनुलेपनं यदूना-

मुत्तंसानहरत वारि मूधंजेभ्यः ।

नेत्राणां मदरचिरसतैव तस्यो

चक्षुष्यः खलु महतां परैरसङ्ख्यः ॥८-४८

सामान्येन विदोषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

५०-गो बाह्यः स खलु जलैनिरासि रागो

यश्चित्ते स तु तदवस्य एव तेषाम् ।

धीराणां व्रजति हि सर्वं एव नान्तः

पातित्वादभिभवनीयतां परस्य ॥८-५८

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

५१-भ्रष्टाद्भिज्जलमभि भूषणैर्वधूना-

मङ्गोभ्यो गुरुभिरमज्जि लज्जयेव ।

निर्माल्यैरथ ननृतेऽवधोरिताना-

मप्युच्चैर्मवति लघोपसा हि घाष्टर्षम् ॥८-६०

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

५२-सौमन्तं निजमनुबध्नती करान्या-

मालक्ष्य स्तनतटबाहुमूलभागा ।

भत्रान्या मुहुरभिलप्यता निदध्ये

नंदाहो विरमति कौतुकं प्रियेभ्यः ॥८-६६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

५३-उपसन्ध्यमास्त तनु सानुमतः क्षिप्त्रेषु तत्क्षणमशीतरुचः ।

करजालमस्तसमयेऽपि सतामुचितं सल्लुच्चतरमेव पदम् ॥८-७१

सामान्येनात्र विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

५४-प्रतिकूलतामुत्गते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता ।

अवलम्बनाय दिनभर्तु रभूत पतिप्यतः करसहस्रमपि ॥८-८६

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

५५-अविभाव्यतारकमदृष्टहिमद्युतिविम्बमस्तमितभानु नमः ।

अवसन्नतापमतमिहमभादपदोपतैव विगुणस्य गुणः ॥८-१२

कारणेन कार्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

५६-निलयः श्रियः सततमेतदिति प्रथितं यदैव जलजन्म तया ।

दिवसात्ययात्तदपि मुक्तमहो चपलाजर्जं प्रति न चोद्यमदः ॥६-१६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

५७-दददोऽपि भास्कररुचाह्नि न य स तमी तमोभिरभिगम्य तताम् ।

द्युतिमग्रहीद्वग्रहगणो लघवः प्रकटीभवन्ति भलिनाश्रमतः ॥६-२३

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

५८-प्रथमं कलाभवदयाधमयो हिमदोधितिर्महदभूदुदितः ।

दधति ध्रुव क्रम एव न तु द्युतिगालिनोऽपि सहस्रोपचयम् ॥६-२६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

५९-रजनोमवाप्य रुचमाप दशी सपदि व्यभूषयदसावपि ताम् ।

अत्रिलम्बितक्रममहो महतामितरेतरोपकृतिमञ्चरितम् ॥६-३३

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६०-इति निश्चितप्रियतमागतयः सितदीधिताबुदयवत्यवलाः ।

प्रतिकर्म कर्तृभूषचक्रमिरे समर्थे हि सर्वभूषकारि कृतम् ॥६-४३

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६१-सममेकमेव दधतुः सुतनोरुरहारभूषणमुरोजतटी ।

घटते हि सहततया जनितामिदमेव निविषेरतां दधतौः ॥६-४४

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६२-वपुर्नवलितं परिरम्भमुखव्यवधानमीरुक्तया न वधूः ।

सममस्य वादमिदमेव हि यत्प्रियसंगमेष्वनवलेपमदः ॥६-५१

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६३-दयिताय मानपरयाऽपरया त्वरितं यथावगदितापि सखी ।

किमु चोदिताः प्रियहितार्थकृत कृतिनो भवन्ति सुहृदः सुहृदां ॥६-५७

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

६४-ब्रूवते स्म दूत्य उपसृत्य नराधरवत्प्रगल्भमतिगर्भगिरः ।

सुहृदभूमोहितमजिह्वाधियां प्रकृतेर्विराजति विरुद्धमपि ॥६-६२

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

६५-विपत्तां निषेदितमपक्रियया समुपैति सर्वमिति सत्यमवः ।

अमृतस्रुतोऽपि विग्हाद्भवतो यदमू दहन्ति हिमरश्मिवचः ॥६-६८

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

६६-उदितं प्रिया प्रति सहादंपिति श्रदधीयत प्रियतमेन वचः ।

विदितेऽङ्गिते हि पुर एव जने सपदोरिताः खलु संगन्ति गिरः ॥६-६९

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

६७-विम्बितं मृतपरिक्षुति जानय माजने जलजमित्यबलायाः ।

घ्रातुमक्षि पतति भ्रमर स्म भ्रान्तिमाजि भवति न्व विवेकः ॥१०-५

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

६८-या कयंचन सखीवचनेन प्रागभि प्रियतमं प्रजगल्मे ।

ब्रीडजाड्यमभजन्मधुपा सा स्वां मदात्प्रकृतिमेति हि सर्वः ॥१०-१८

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

६९-मा पुनस्तमभिषीषुरभागस्कारिणं मदविमोहितचित्ता ।

योपिदित्यभिललाप न हाला दुस्त्यजः खलु सुखादपि मानः ॥१०-२१

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽयमर्थान्तरन्यासः ।

७०-अन्ययान्यवनितागतचित्तं चित्तनाथमभिशङ्कितवत्या ।

पीतभूरिसुरयापि न मेदे निर्बृतिर्हि मनसो मदहेतुः ॥१०-२८

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७१-शङ्कयान्ययुवती वनिताभि प्रत्यभेदि दयितः स्फुटमेव ।

न क्षमं भवति तत्त्वविचारे मत्सरेण हृतसवृत्तिचेतः ॥१०-३५

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७२-यद्यदेव हृत्चे हृत्चिरेभ्यः सुभ्रुवो रहसि तत्तदकुर्वन् ।

आनुकूलिकतया हि नराणामाक्षिपन्ति हृदयानि तरुण्यः ॥१०-७६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७३-व्रजति विषयमङ्गणामशुमासी न याव-

त्तिमिरमखिलमस्तं तावदेवाक्षणेन ।

परपरिभवि तेजस्तन्वतामाशु कर्तुं

प्रभवति हि विपक्षोच्छेदमग्रेसरोऽपि ॥११-२५

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७४-उदवित्तयमवादीर्यन्मम त्वं प्रियेति

प्रियजनपरिमुक्तं यददुक्कलं दद्यात् ।

मदधिवसतिभागाः कामिनां मण्डनश्री-

व्रजति हि सफलत्वं वत्समालोकिनेन ॥११-३३

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७५-इति कृतवचनायाः कश्चिदभ्येत्य बिभ्य-

दुगलितनयनवारेर्याति पादावनामम् ।

करुणमपि समयं मानिनां मानभेदे

रुदितमुदितमस्त्रं योपितां विग्रहेषु ॥११-३५

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७६-अवतमसमिदायं भास्वतान्मुद्रतेन

प्रसन्नमुद्गणोऽसौ दर्शनीयोऽप्यपास्तः ।

निरसितुमरिमिच्छोर्ये तदीयाश्रयेण

श्रियमधिगतवन्तस्तेऽपि हन्तव्यपक्षे ॥११-५७

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७७-बहिरपि विलसन्त्यः काममानिन्गिरे य-

द्विवसकररुचोऽन्तं ध्वान्तमन्तर्गृहेषु ।

नियतविषयवृत्तेरप्यनल्पप्रताप-

क्षतसकलविपक्षस्तेजसः स स्वभावः ॥११-५६

अत्र समर्थ्यसमर्थकयोः सामान्यविशेषाभावादर्थान्तरन्यासः ।

७८-कुमुदवनमपश्चि श्रीमदम्भोजस्रग्धं

त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः ।

उदयमहिमरश्मिर्योति शीतांशुरस्तं

हृदविधिलसिताना ही विचित्रो विपाकः ॥११-६४

अत्र कारणेन कार्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

७९-अव्यव्यमार्दवतर्द केनचित्प्रतीक्षमाणेन जनं मुहुर्धृतः ।

दाक्ष्यं हि सद्यः फलदं यदग्रतश्चखाद दासेरयुवा वनावली. ॥१२-३२

अत्र विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

- ८०-सादसमुन्मील्य ब्रितोचने सकृत्क्षणं मृगेन्द्रेण सुपुष्पुना पृनः ।
 सैन्यान् यातः समयापि विव्यथे कथं सुराजंभवमन्यथायवा ॥१२-५२
 सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ८१-ब्रजतोरपि प्रणयपूर्वमेवतामसुरारिपाण्डुमुतसैन्ययोस्तदा ।
 रूपे विपाणिभिरनुक्षणं मियो मंदमूढबुद्धिषु विवेकिता कुतः ॥१३-६
 सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ८२-रथवाजिपत्तिकरिणोसमाकुलं
 तदनीकयोः समगत इय मिथः ।
 दधिरे पृथक्करिण एव दूरतो
 महतां हि सर्वमयवा जनातिगम् ॥१३-१७
 सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ८३-हरिराकुमारमखिलाभिधानविस्त्वजनस्य वार्तमयमन्वयुद्धं च ।
 महतीमपि श्रियमवाप्य विस्मयः सुजनो न विस्मरति जातु किंचन ॥१३-६६
 सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ८४-यस्य तत्र पाण्डूत्तनयेन सदसि विहितं मुरद्धिपः ।
 मानमसह्यत न चेदिपतिः परबुद्धिमत्सरि मनो हि मानिनाम् ॥१५-१
 सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।
- ८५-कटुनापि चैववचनेन विकृतिमगमन्न भाषवः ।
 सत्यनियतवचनं वचसा सुजनं जनाश्चलयितुं क ईशते ॥१५-४०
 सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

८६-न च तं तदेति रूपमानमपि यदुनृपाः प्रचुक्रुषुः ।

शौरितमयनिगृहीतधियः प्रमुचित्तमेव हि जनोज्ज्वलते ॥१५-४१

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

८७-स्तुतिवत्तम तस्य न समस्तमपकृतमिधाय विद्विषः ।

स्तुतुमधिगतगुरांस्मरणाः पटवो न दोषमक्षितं सलूतमाः ॥१५-४२

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

८८-धियमाद्युमप्यगतदधु चलति दमिते नतश्रुवः ।

स्नेहनकृतकरसं दधतामिदमेव युक्तमतिमुग्धचेतसाम् ॥१५-८६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

८९-कुशलं ससु तुन्यमेव तद्वचनं कृष्ण यदप्यधामहम् ।

उपदेशपराः परेष्वपि स्वविनाशानिमुक्तेषु साधवः ॥१६-४१

मत्र सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

९०-मनपेक्ष्य गुरागुणौ जनः स्वरुचि निश्चयतोऽनुधावति ।

अपहाय महीधनाच्चित्सदसि त्वां ननु भीमपूर्वजः ॥१६-४४

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

९१-त्रिदते घवलः ससुच्चकैर्घवलेरेव सितेतरैरवः ।

शिरसौघमयत्त शंकरः सुरसिन्धोर्मधुजितमद्भिधरा ॥१६-४६

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

९२-हरेरपि प्रति परकीयवाहिनीरधिस्यदं प्रववृतिरे चमूचराः ।

विलम्बितुं ससु सहा मनस्विनो विधित्सतः कलहमवेक्ष्य विद्विषः ॥१७-५०

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६३-सुसंहर्तदंघदपि घाम नीयते तिरस्कृति बहुभिरसंशयं परैः ।

यतः क्षितेरवयवसंपदोऽणवस्त्वियां निघेरपि वपुरावरीयत ॥१७-५६

विशेषेण सामान्यसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६४-कुन्तेनोच्चैः सादिना हन्तुमिष्टाग्राजानेयो दन्तिनस्त्रस्यति स्म ।

कर्मोदारं कीर्तये कर्तुकामान्किवा जात्याः स्वामिनो ह्येपयन्ति ॥१८-२३

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६५-कश्चिच्छ्रुत्वापातमूढोऽपबोदुर्लब्ध्वा भूयश्चैतनामाहवाय ।

व्यावर्तिष्ट क्रोशतः सख्युरुच्चैस्त्यक्तश्चात्मा का च लोकावुदृतिः ॥१८-६४

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६६-भिन्नानस्त्रैर्मोहमाजोऽभिजातान्हन्तुं लोलं धारयन्तः स्ववर्गम् ।

जीवग्राहं ग्राहयामासुरन्ये योग्येनार्थः कस्य न स्याज्जनेन ॥१८-६६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६७-इष्टं कृत्वायं पत्रिणः द्वाङ्गं पारो-

रेत्याधोमुख्यं प्राविशन्मूमिमाशु ।

शुद्धया युक्तानां वैरिवर्गस्य मध्ये

चर्त्वा क्षिप्तानामेतदेवानुरूपम् ॥१९-११६

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

६८-व्यगमन्सहसा दिशा मुखेभ्यः समयित्वा शिखिनं घनाघनोपाः ।

उपकृत्य निसर्गतः परेषामुपरोधं न हि कुर्वन्ते महान्तः ॥२०-७४

सामान्येन विशेषसमर्थनरूपोऽर्थान्तरन्यासः ।

अप्रस्तुतप्रशंसा

१-उत्तिष्ठमानस्तु परो नोपेक्ष्य पथ्यमिच्छता ।

समो हि शिष्टैराभ्नातो वत्स्यन्तावामयः स च ॥ २-१०

अत्र पर इति शब्देन शत्रुविशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा सा च श्लिष्ट-
विरोपणविशेष्यनिबन्धना ।

२-पादाहतं यदुत्थाय मूर्धनिमधिरोहति ।

स्वस्यादेवापमानेऽपि देहिनस्तद्वरं रजः ॥ २-४६

अत्रास्मदपेक्षया रजोऽपि वरमिति प्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा सा च
शुद्धसारूप्यनिबन्धना ।

३-सुल्येऽपराधे स्वर्भानुर्भानुमन्त चिरेण यत् ।

हिमाद्युमाद्यु शसते तन्म्रदिम्नः स्फुटं कलम् ॥ २-४६

अत्राप्रस्तुते प्रस्तुतप्रतीतेर्वाच्यायंसमवाप्रस्तुतप्रशंसा ।

४-अङ्गाधिरोपितमृगञ्चन्द्रमामृगलाञ्छनः ।

केसरो निष्ठुरक्षिप्तमृगपूयो मृगाधिपः ॥ २-५१

अत्राप्रस्तुते प्रस्तुतार्थप्रतीतेः शुद्धसारूप्यनिबन्धनाऽप्रस्तुतप्रशंसा ।

५-सुकुमारमहो लघीयसां हृदयं तद्व्यतमग्रियं यतः ।

सहस्रैव समुद्गिरन्त्यमी जरयन्त्येव हि तन्मनीषिणः ॥ १६-२१

अप्रस्तुतात्सामान्यात् प्रस्तुतविशेषप्रतिपत्तेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

६-उपकारपरः स्वभावतः सततं सर्वजनस्य सज्जनः ।

असत्तामनिसं तथाप्यहो गुह्यद्रोणकरो तदुन्नति ॥१६-२२

अप्रस्तुतेन प्रस्तुतहरिचैद्यावेवं नूताविति प्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

७-परितप्यत एव मोक्षमः परितप्योऽप्यपरः सुखंवृत्तिः ।

परवृद्धिनिराहितध्वजः स्फुटनिनिघ्नदुराशयोऽयमः ॥१६-२३

चैद्यश्चायमो हरिस्तूतन इति प्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

८-अनिराकृततापनंपदं फलहीनां सुमनोमिरग्निताम् ।

खलता खलतामिवाश्वतीं प्रतिपद्येत कथं बुधो जनः ॥१६-२४

स खलता प्रतिपद्यते, न चैव हरिरिति प्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

९-जितरोषस्या महाविषः सपदि क्रोधजितो लघुर्जनः ।

विजितेन जितस्य दुर्मेतेमंतिमद्भिः बहू का विरोधिता ॥१६-२५

सूच्येदचायं चैद्य इत्यप्रस्तुतात्सामान्याद्विशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

१०-वचनैरसता महीयसो न सतु व्येति गुरत्वमुद्धतैः ।

किमप्येति रजोभिरीक्षरेखकीरांस्य मणैर्महाधृता ॥१६-२७

महीयस इति सामान्यादरेरिति विशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

११-परितोषयिता न कश्चन स्वगतो मत्प्र गुणोऽस्ति देहिनः ।

परदोषदयामिरत्नकः स्वजनं तोषयितुं विलेच्छति ॥१६-२८

अत्र प्रस्तुतचैद्यस्यापि निगुणत्वात्परद्वेषं वृत्तमिति प्रतीतेः
साहचर्यात्प्रुदाप्रस्तुतप्रशंसा ।

१२-सहजोऽष्टदशः स्वदुर्मे परदोषेक्षरुदिव्यचन्द्रपः ।

स्वगुणोच्चगिरो मुनिधृताः परवरामहरोष्वसायवः ॥१६-२९

अत्र प्रस्तुतचैद्यश्चैवविष इति प्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

१३-प्रकटान्यपि नैपुणं महत्परवाच्यानि चिराय गोपितुम् ।

विद्यरीतुमयात्मनो गुणान्मृशमाकौशलमार्यचेतसाम् ॥१६-३०

कृष्णरचैवंभूत इति विशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

१४-किमिवाऽखिललोककीर्तितं कथयत्यात्मगुण महामनाः ।

वदिता न लघोयसोऽपरः स्वगुण तेन वदत्यसौ स्वयम् ॥१६-३१

कृष्णरचैवौ चैवविधाविति विशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

१५-विसृजन्त्यविकल्पनाः परे विपमासीविषवन्नराः क्रुधम् ।

दयतोऽन्तरसाररूपतां ध्वनिसाराः पटहा इवेतरे ॥१६-३२

अत्राप्रस्तुतसामान्यात्प्रस्तुतविशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

१६-विदुरेप्यदपायमात्मना परतः शृद्ध्यतेऽप्यवा बुधाः ।

न परोपहितं न च स्वतः प्रमिमीतेऽनुभवादृतेऽप्यघोः ॥१६-४०

अप्रस्तुतसामान्यात्प्रस्तुतविशेषप्रतीतेरप्रस्तुतप्रशंसा ।

पर्यायोक्तम्

१-इन्द्रप्रस्यगमस्तावत्कारि मा सन्तु चेदयः ।

आस्माकदन्तिसाक्षिध्याद्वामनीभूतमूर्खः ॥२-६३

अत्र प्रस्तुताक्रमणकार्यं प्रस्तुतेनैव स्वकार्येण प्रतीतेः पर्यायोक्तालंकारः ।

व्याजस्तुतिः

१-करोति कंसादिमहोभृता वधाज्जनो मृगाणामिव यत्तव स्तवम् ।
हरे ! हिरण्याक्षपुरःसरसुरद्विपद्विपः प्रत्युत सा तिरस्क्रिया ॥१-३६
अत्र तिरस्क्रियत इति निन्दाव्यञ्जकपदेन स्तुतेर्गम्यमानत्वाद्
व्याजस्तुतिः ।

सम्प्रत्यसाम्प्रतं वक्तुमुक्ते भुसलपाणिना ।
निर्धारितैश्वर्ये लेखेन खल्लुक्त्वा खलु वाचिकम् ॥२-७०
स्तुतिव्याजेन निन्दावगमाद् व्याजस्तुतिरत्र ।

आक्षेपः

१-मुद्गः समीकगमनाय युवनिर्घ संवसापिरे ।
शोकपिहितगलरदगिरस्तरसागताश्रुजलकेवलोत्तराः ॥१५-८३
अत्र सामान्यतः सूचितस्य विरहस्य वक्ष्यमाणाविशेषे निषेधादाक्षेपः ।

विरोधाभासः

- १-श्रियः पतिः श्रीमति शशितुं जगज्जगन्निवासो वसुदेवसन्नि ।
वसन् ददशवितरन्तमम्बराद्विरण्यगर्भाङ्गमुवं मुनि हरिः ॥१-१॥
जगन्निवासस्य जगदेकदेशनिवासित्वमिति विरोधाभासः ।
- २-लघूकरिष्यन्नतिभारभङ्गं रामभूँ किल त्व त्रिदिवादवातरः ।
उद्दल्लोकत्रितयेन साम्प्रतं गुरुर्धरित्री क्रियतेतरां त्वया ॥१-३६॥
लघुकर्ता गुरुकर्तृति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।
- ३-अमानवं जातमज कुले मनोः प्रभाविनं भाविनमन्तमात्मना ।
मुनोच जानन्नपि जानकी न यः सदाभिमानैक्यना हि मानिनः ॥१-६७॥
रामस्वरूपेणोत्पन्नमिति द्रव्येण सह द्रव्यस्य विरोधः ।
- ४-गुरुद्वयाय गुरुगौरुभयोरथ कार्ययोः ।
हरिविप्रतिपेधं तमाचचक्षे विचक्षणः ॥ २-६॥
तुल्यबलविरोधो विप्रतिपेधः । अतः विरोधाभासालकारः ।
- गूर्णयन्मदिरास्वादमदपाटलितद्युती ।
रेवतीदशनोच्छिष्टपरिपूतपुटे दृशो ॥ २-१६॥
उच्छिष्टस्य पावित्र्यजनकत्वमिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।
- ६-उपेयुषो वर्त्म निरन्तराभिरसौ निरुच्छ्वासमनीकिनीभिः ।
रयस्य तस्यां पुरि दत्तचक्षुर्विद्वान् विदामास शनैर्न यातम् ॥ ३-३२॥
विद्वान् न विवेदेति जात्या सह क्रियाया विरोधः ।

७-कान्तिन्दुकान्तोपलकुट्टिमेषु प्रतिक्षेपं हर्म्यतलेषु यत्र ।

उच्चैरधःपातिषयोमुचोऽपि समूहमूढः पयसा प्रणाल्यः ॥ ३-४४

अत्र जात्या सह क्रियायाः विरोध इति विरोधामासः ।

८-बृहतुलेरप्यतुलं वितानमाताऽन्नद्वैरपि चाऽवितानैः ।

रेजे विचित्रैरपि या सचित्रैर्गृहैर्विद्यालैरपि भूरिदालैः ॥ ३-४०

सर्वत्र विरुद्धवदामासाद् विरोधामासालंकारः ।

९-प्रविद्यताऽन्नमुदग्रतापं रवि दधानेऽप्यरविन्दधाने ।

नृणावलियंस्य तटे निपीतरसा नमत्तामरसा न मत्ता ॥ ४-१२

द्रव्येण सह द्रव्यस्य विरोध इति विरोधामासः ।

१०-गत्यूतमार्गगतयोऽपि गतोऽमार्गाः

स्वैर समाचकृपिरे भुवि वेत्तनाय ।

स्पर्शोद्योत्लसितफेनजलानुसार-

सलक्ष्यपल्पयनवर्धं पदास्तुरङ्गाः ॥ ५-५३

गत्यूतमार्गगतयोऽपि गतोऽमार्गा इति विरोधामासालंकारः ।

११-हिमश्रुतावीप ताः स्थ भूगस्विदो युवतयः सुतरामुपकारिण ।

प्रकटयत्यनुरागमकृत्रिम स्मरमयं रमयन्ति विलासिनः ॥ ६-६१

हिमश्रुतावपि भूगस्विदो इति जात्या सह क्रियाया विरोधः ।

१२-समदनमवतसितेऽधिकरणं प्रणयवता कुमुमे नुमध्यमायाः ।

अजदपि लघुता बभूव भारः सपदि हिरण्मयमण्डनं सपत्न्याः ॥ ७-

लघुगुस्त्वगुणविरोधस्य हीनार्थत्वेन परिहाराद्विरोधः ।

१३-विपुलकमपि यौवतोद्धतानां घनपुलकोदयकोमलं चकारो ।

परिमलितमपि प्रियैः प्रकामं कुचयुगमुज्ज्वलमेव कामिनोनाम् ॥ ७-७९

सर्वत्र विरुद्धवदाभासाद् विरोधाभासालकारः ।

१४-स्वं रागादुपरि वितन्वतोत्तरीयं

कान्तेन प्रतिपदवारितातपाया ।

सच्चन्नादपरविलासिनीसमूहा-

च्छायासोदधिकतरा तदापरस्याः ॥ ८-५

सच्चन्नादधिकतरच्छायेति जात्या सह क्रियाया विरोधः ।

१५-संस्पृशंप्रभवमुखोपचीयमाने

सर्वाङ्गे करतललम्बदस्त्रभायाः ।

कौशेयं व्रजदपि गाढतामजस्रं

सत्संसे विगलितनोवि नोरजाक्ष्याः ॥ ८-६

गाढतां व्रजदपि सत्संसे इति गुणेन सह द्रव्यस्य विरोधः ।

१६-प्रातर्नन्दं दधति मुखे करोदकेन

श्यामाया दयिततमेन सिच्यमाने ।

ईर्ष्यन्त्या वदनमसिक्तमप्यनल्प-

स्वेदाम्बुस्नपितमजायतेतरस्याः ॥ ८-३६

असिक्तमपि सिक्तमिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

१७-रागान्धीकृतनयनेन नामधेय-

व्यत्यासादभिमुखमीरितः प्रियेण ।

मानिन्या वपुषि पतत्रिसर्गमन्दो

भिन्दानो हृदयमसाहि नोदवज्रः ॥ ८-३६

निसर्गमन्दोऽपि हृदयं भिन्दान इति क्रियाया सह क्रियाया विरोधः ।

१८-दधति स्फुट रतिपतेरिषनः शिततां यदुत्पलपलाशदृशः ।

हृदय निरन्तरवृहत्कठिनस्तनमण्डलावरणमप्यभिदम् ॥ ६-६६

आवरणमपि भिन्नमिति गुणेन सह क्रियाया विरोधः ।

१९-परिमन्थराभिरलघूरुमरादधिवेश्म पत्युरुपचारविधौ ।

स्खलिताभिरप्यनुपद प्रमदा. प्रणयाजतिभूमिमगमन् गतिमि ॥ ६-७८

स्त्रीणां स्खलन पत्युः प्रीतिकरमिति गुणेन सह क्रियाया विरोधः ।

२०-न विभावयत्यनिशमक्षिगतामपि मा भवानतिसमीपतया ।

हृदयस्थितामपि पुनः परितः कयमोक्षते वहिरभीष्टतमाम् ॥ ६-८१

इन्द्रियसन्निकृष्टमपि न लक्ष्यत इति जात्या सह क्रियाया विरोधः ।

२१-धैर्यमुत्त्वणमनोभवभावा वामतां च वपुरर्पितवत्यः ।

म्रीडित लालतसौरतधाष्टर्यास्तेनिरेऽभिरुचितेषु तक्षयः ॥ १०-६८

रागादीनां धैर्यं वामतामिति गुणेन सह क्रियाया विरोधः ।

२२-वारणायंपदगदगदवाचामीप्यंया मुहुरपत्रपया च ।

कुर्वन्ते मम मुदनामनूकान् प्रातिकूलिकतर्यं व युवानः ॥ १०-७०

प्रतिकूलमप्यनूकानमिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

२३-भावु नाम मुदना दशनाङ्कः पाटलो धवलगण्डतलेषु ।

दन्तवाससि समानगुणश्रीः संमुखोऽपि परभागमवाप ॥ १०-८६

संमुखोऽपि परभागमवापेति क्रियाया सह क्रियाया विरोधः ।

२४-सुभ्रुवामधिपयोधरपोठ पीडनैस्तुटिनवत्यपि पत्युः ।

मृक्तमोक्तिवलयगुणशेषा हारयष्टिरभवद्गुरुरेव ॥ १०-८७

लघुरपि गुरुरिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

२५-आस्तुतेजमिनवपल्लवपुष्परप्यनारतारतामिरताम्यः ।

दीयते स्म शमितुं दायनीये न क्षणः क्षणदयाऽपि बध्नुम्यः ॥ १०-८

क्षणदयाऽपि क्षणो न दत्त इति जात्या सह क्रियाया विरोधः ।

२६-प्रहरकमपनीय स्वं निदिद्रासतोच्चैः

प्रतिपदमुपहृत. केनचिज्जागृहीति ।

मृदुरविनादज्जर्णं निद्रया शून्यशून्या

दददपि गिरमन्तर्बुध्यते नो मनुष्यः ॥ ११-४

गिरं दददपि नो बुध्यते इति क्रियाया सह क्रियाया विरोधः ।

२७-नक्षपदवलिनाभीसन्धिभागेषु सस्यः

क्षतिषु च दशानानामङ्गनायाः सङ्घेयः

अपि रहसि कृतानां नाग्विहीनोऽपि जातः

सुरतविनसितानां वरुणको वरुणकोऽसौ ॥ ११-२६

नाग्विहीनोऽपि वरुणकविरिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

२८-सकलमपि निकामं कामलोलान्धनारी-

रतिरभसविमर्दमिहवत्यङ्गरागे ।

इदमविमहदेवाञ्जनामाङ्गचर्मधाम्न-

स्तव खलु मुखरागो यन्न भेदं प्रयातः ॥ ११-३१

मुखरागो भेदं न प्रयात इति क्रियाया सह क्रियाया विरोधः ।

२९-अविरतदयित्वाङ्गाङ्गापुञ्चारितेन

छुरितममिनवासृङ्कान्तिना कुङ्कुमेन ।

कनकनिकषलेखा कोमलं कामिनीनां

भवति वपुरवाप्तच्छायमेवात्रपेऽपि ॥ ११-५५

आत्रपेऽप्यवाप्तच्छायमिति गुणेन सह क्रियाया विरोधः ।

३०-गोरेः प्रतापोपनतैरितस्त समागतैः प्रथमनम्रमूर्तिभिः ।

एकातपत्रा पृथिवीभृतां गणैरभूद्वह्वृक्षवतयाऽपि मेदिनी ॥ १२-३३

वह्वृक्षयाऽप्येकवृक्षेति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

३१-प्रह्वानतीव नवचिदुदतिश्रित वचित्रकाशानय मह्वरानपि ।

साम्यादपेतानपि वाहिनी हरेस्तदातिश्रमम गिरीनुह्नपि ॥ १२-४६

साम्यादपेतानपि गुह्य इति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

३२-या धर्मभासस्तनयापि द्योतलं स्वसा यमस्यापि जनस्य जीवनैः ।

कृष्णापि शुद्धे रक्षक विधातृभिर्बहन्तुमंहासि जलैः पटोयसी ॥ १२-६७

अथ यमुनातज्जलगतत्वेन निद्रिष्टयोगुंणक्रिययोर्विरोधः ।

३३-वपुषा पुराणपुण्य पुरःस्थितौ परिपुञ्ज्यमानपृथुहारयष्टिना ।

भुवनैर्नतोऽपि विहितात्मगौरवः प्रणनाम नाम तनयं पितृष्वमु ॥ १३-१

भुवनैर्नतोऽपि प्रणनामेत क्रियया सह क्रियाया विरोधः ।

३४-नवगन्धवारिविरजीकृता पुरो धनधूपधूमकृतरेणुविभ्रमाः ।

प्रचुरोद्धतध्वजकिर्नाम्बवासम पुरवीययोऽथ हरिणाऽतिपेतिरे ॥ १३-४६

रेणुविभ्रमशब्देन रजोविलासस्यापि विरजीकरणेन विरोधः ।

३५-सुखिन भुगोऽभिमुखतामुपागतैः प्रतिमानु यत्र गृहरत्नमितिष्ठ ।

नवमंगमैरविश्वे प्रियाजनैः प्रमदं त्रपाभरपरार्द्धमुखैरपि ॥ १३-५५

वैमुख्येऽप्याभिमुख्यमिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

३६-अनवद्यवाद्यलयगामि कोमलं

नवगीतमप्यनयगोतता दधन् ।

स्फुटसात्त्विकाङ्गिकमनृत्यदुग्ज्वलं

सविलासलासिकविलासिनीजनः ॥ १३-६६

अगहित्वं दधदिति विरोधाद् विरोधामासोऽङ्कारः ।

३७-किं नु चित्रमविवेदि भूपतिर्दंशयन् द्विजगणानपूयत ।

राजतः पुपुविरे निरेनसः प्राप्य तेऽपि विमल प्रतिग्रहम् ॥ १४-३५

प्रतिग्रहोताऽपि शुद्ध इति क्रियाया सह क्रियाया विरोधः ।

३८-सर्ववेदिनमनादिमास्थित देहिनामनुजिघृक्षया धपुः ।

क्नेयकर्मफनभोगवाजत पु विरोपममुषोऽवरं विदुः ॥ १४-६२

अकर्मारब्धत्वान्नित्यज्ञानत्वाद् विरोधामासः ।

३९-श्रीतमार्गसुखगानकोविदब्रह्मपट्टचरणगर्भमुग्ज्वलम् ।

श्रोत्रुषेन्दुसविषेऽपि राजते यस्य नाभिसरसीसरोरुहम् ॥ १४-६६

सरोरुहं इन्दुसन्निधौ शीमत इति जात्या सह द्रव्यस्य विरोधः ।

४०-सत्यवृत्तमपि मायिन जगद्वृद्धमप्युचितनिद्रामर्मकम् ।

जन्म बिभ्रतमजं नर्वनवं यं पुराणपुरुषं प्रवक्षते ॥ १४-७०

हरेः सर्वेऽपि विरोधा इति विरोधामासचतुष्टयसंसृष्टिः ।

४१-दिव्यकेसरिवपुः सुरद्विपो नैव लब्धशममायुधैरपि ।

दुर्निवाररणकण्डु कोमलैर्बल एष निरदारयन्नलैः ॥ १४-७२

वज्राद्यभेद्यस्य कोमलनखविदार्यत्वमिति विरोधामासः ।

४२-दोषिनिजितविरोचनादयं गां विरोचनमुतादमीप्सतः ।

आत्मभूरवरजाखिलप्रजः स्वपंतेस्वरजत्वमाययी ॥ १४-७४

अत्र मुखेन सह क्रियाया विरोधाद्विरोधामासः ।

४३-एष दाशरथिभूयमेत्य च ध्वसितोद्धतदशाननामपि ।

राक्षसीमकृत रक्षितप्रजस्तेजसाधिकविभीषणा पुरोम् ॥ १४-८१

एष दाशरथिभूयमिति द्रव्येण सह द्रव्यस्य विरोधः ।

४४-भीष्मोक्त तदिति वचो निशम्य सम्य-

वसांम्राज्यश्रियमधिगच्छता नृपेण ।

वर्त्तंष्ये महति महीभृता पुरोऽपि

त्रैलोक्ये मधुभिदभूदनर्घ्यं एव ॥ १४-८८

अर्घ्येऽपि अनर्घेति क्रियया सह क्रियाया विरोधः ।

४५-तव धन्यतेयमपि सर्वेनृपतिकलितोऽपि यत्क्षराम् ।

क्लान्तकरतलधृताचलकं पृथिवीतले तुलितभूमृदुच्यसे ॥ १५-३०

सर्वेनृपितुलितोऽपि तत्तोलक इति विरोधाभासोज्ज्वलकारः ।

४६-कृतगोत्रवधूरतेर्ध्नतो मृपमुग्धे नरकेऽपि सम्प्रति ।

प्रतिपत्तिरथ कृतंनसो जनतामिस्तव साधु वर्ण्यते ॥ १६-८

गोपपरदारिकोऽप्यथ कृतेना इति विरोधाभासोज्ज्वलकारः ।

४७-अतिविस्मयनीयकर्मणी नृपते पश्य विरोधि किंचन ।

यदिमुक्तनयो नयत्यसावहितानां कुलमक्षय क्षयम् ॥ १६-६६

अक्षयमपि क्षय नयतीति गुरोर्न सह गुणस्य विरोधः ।

४८-स्वमुजद्वयवैवसागुचश्चतुरङ्गामपहाय बाहिनीम् ।

बहुशः सह शक्रदन्तिना स चतुर्दन्तमगच्छदाहवम् ॥ १६-६६

अत्र जात्या सह जाते विरोधाद् विरोधाभासः ।

४९-महतः कुकुरान्धकद्रुमानतिमात्रं दवदहन्नपि ।

अतिचित्रमिदं महीपतिर्यदकृष्णामवनी करिष्यति ॥ १६-७६

दहन्नपि अकृष्णमिति क्रियया सह क्रियाया विरोधः ।

५०-प्रकुप्यतः दवसनसमीरणाहतिस्फुटोष्मभिस्तनुवसनान्तमारुतैः ।

युधाजितः कृतपरितूणबीजनं पुनस्तथा वदनसरोजमस्विदत् ॥ १७-७७

बीजनेऽपि स्वेद इति क्रियया सह क्रियाया विरोधः ।

५१-गते मुखच्छदपटसाहशी दृशः पथस्तिरोदधति घने रजस्यपि ।

मदानिलैरधिमधुचूतगन्धिभिर्द्विषा द्विषानभिषयुरेव रंहता ॥ १७-७८

तिरोहितदृष्टेरभियानविरोधात् विरोधाभासोज्ज्वलकारः ।

५२-मिश्रीभूते तत्र सैन्यद्वयेऽपि प्रायेणायं व्यक्तमासीद्विशेषः ।

आत्मीयास्ते ये पराञ्च पुरस्तादभ्यावर्तो संमुखो यः परोऽसौ ॥ १८-७९

पराञ्चोऽपि आत्मीयाः सम्मुखोऽपि पर इति विरोधाभासः ।

५३-भित्वा घोरणामायतेनाधिवक्षः स्यूरीपृष्ठो गाघ्रं पक्षेण विद्धः ।

शिक्षाहेतोर्गाढिरज्ज्येव वद्ध हतुं वक्त्रं नाशकद् दुमुंखोऽपि ॥ १८-८०

अपि विरोधे । अत एव विरोधाभासोज्ज्वलकारः ।

५४-प्रत्यासन्ने दन्तिनि प्रातिपक्षे यन्त्रानागः प्रास्तवक्त्रच्छदोऽपि ।

क्रोधाक्रान्तः क्रूरनिर्दारिताक्षः प्रेक्षाञ्चक्रे नैव किञ्चिन्मदान्धः ॥ १८-८१

अनावृत्तोन्मीसिताक्षस्याप्यदर्शनविरोधाद् विरोधाभासः ।

५५-सादरं मुष्यमानाऽपि तेनाज्यनरसादरम् ।

सा दरं पृतना निन्ये ह्रीयमाना रसादरम् ॥ १९-८२

मुष्यमानापि ह्रीयमानेति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

५६-प्रवृत्तप्रत्ययशृङ्गाररसरामैरपि द्विपैः ।

सरोपसम्भ्रमेदंघ्रे रौद्र एव रणे रसः ॥ १६-३७

रौद्रशृङ्गारयोर्विरोधित्वाद् विरोधाभासोऽर्जकारः ।

५७-प्रवृत्ते विससद्दधान साधनेऽप्यविपादिभिः ।

ववृषे विकसद्धानं युधमाप्य विपाणिभिः ॥ १६-४६

साधनेऽप्यविपादस्याविरोधाद्विरोधाभासः ।

५८-रणे रमतानिभिन्नद्विपपाटविकसिनि ।

न तत्र गतभी कश्चिद्विपपाट विकसिनि ॥ १६-५६

द्विपदनैर्गपि रणे निर्भीक इति विरोधाभासोऽर्जकारः ।

५९-निघिताऽसिलतालूनैस्तथा हस्तैर्न हस्तिनः ।

युधामाना यथा दन्तैर्मन्त्रेरापुविहस्तताम् ॥ १६-६७

हस्तस्याऽच्छेदे वेहस्त्यमिति विरोधाभासोऽर्जकारः ।

६०-दधतोर्गपि रणे भीममभीक्ष्णं भावयामुरम् ।

हता. परंरभिमुक्ताः सुरभूयमुपाययुः ॥ १६-७३

धसुरभावेर्गपि सुरभूयमुपाययुरिति विरोधाभासः ।

६१-विघातुमवतीर्णोर्गपि क्षपिमानमभी भुवः ।

अनेकमस्मिन्पातमकरोद् भूमिवर्धनम् ॥ १६-१०५

भुवः क्षपिमानम् भूमिवर्धनमिति क्रियया सह क्रियाया विरोधः ।

६२-व्यक्ताऽप्योदरिताऽरीणां यत्तदोयाम्बदा मुहुः ।

मनोहृतोर्गपि हृदये तेगुरेपां न पत्रिणः ॥ १६-१०६

मनोहृतोर्गपि हृदये मनसि न तेगुरिति विरोधाभासोऽर्जकारः ।

६३-भवति स्फुटमागतो विपक्षान्न सपक्षोऽपि हि निवृत्तेविधाता ।
 शिगुपालबलानि कृष्णयुक्तं सुतरा तेन सताप तोमरोघः ॥ २०-२६
 सपक्षोऽप्यनिवृत्तं इति विरोधाभासोऽलंकारः ।

६४-सर्वेण सर्वाश्रय इत्यनिन्द्यमानन्दमात्रा जनित जनेन ।
 यश्च द्वितीयं स्वयमद्वितीयो मुख्य सता गौणमवाप नाम ॥ २०-८२
 अद्वितीयोऽपि द्वितीयमिति गुणेन सह गुणस्य विरोधः ।

—

विभावना

१-रणद्विराघट्टनया नमस्वत पृथग्विभिन्नश्रुतिमण्डलैः स्वरैः ।
 स्फुटीभवद्ग्रामविशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महती गुहर्महः ॥ १-१०
 पुंभ्यापारं कारणं विनापि मूर्च्छनादिकाव्योत्पत्तिद्योतनाद्विभावना
 सा चार्थोः ।

२-अन्योन्यव्यतिकरचारुभिर्विचित्रै-
 रत्रस्यन्नवमणिजन्मभिर्मयूखैः ।
 विस्मेरान् गगनसदः करोत्यमुष्मि-
 न्नाकाशे रचितमभिति चित्रकर्म ॥ ४-५३

मिति विनापि चित्रकर्मकार्योत्पत्तिरिति विभावना सा च शाब्दी ।

-विनयति मुदक्षो दृशः परागं प्रणयति कौसुममाननानिलेन ।
 तदहितयुवतेरभीक्षणमक्षणोद्वेगमपि रोपरजोभिरापुपूरे ॥ ७-५७
 रज पूरणकारणत्वायोगादकारणत्वमेव पूरणमिति विभावना ।

४-आभृष्टास्तिलकरुचः क्षत्रो निरुक्ता

नीरुक्तं वसनमपाकृतोऽङ्गराणः ।

कामः क्षीरनुशयवानिव स्वपक्ष-

व्याघातादिति सुतरां चकार चाक्षः ॥ ८-६१

अत्र तिलकादीनामभावेऽपि चास्त्वमिति विभावना ।

५-अपितं रसितवत्यपि नामग्राहमन्ययुक्तेर्दयितेन ।

उज्ज्वलति स्म मदमप्यपिदन्त्री वीक्ष्य मद्यमितरा तु ममाद ॥ १०-२०

अनोत्तराद्धोऽपिदन्त्यपि नमादेति विभावना सा च शाब्दी ।

६-तंकेयेज्जुरभिघातुमनीशा संनुत्तौ न च वभूव दिदृक्षुः ।

स्पर्धनेन दयितस्य नतन्नूरङ्गसङ्गवपलापि चकम्पे ॥ १०-४१

अत्र द्वितीयाद्धो कारणाभावेऽपि कम्पोत्पत्तेरिति विभावना ।

७-मुलवेदनाहपितरोमकूपया शिथिलीकृतेऽपि धनुदेवज्जन्मनि ।

कुरुमर्तुरङ्गलतया न तत्त्यजे विह्वलत्कदम्बनिकुरम्प्रसारता ॥ १३-११

अत्र शिथिलीकृते हपितरोमकूपयेत्यकारणकार्येक्यनाद्विभावना ।

८-मुष्टुकुन्दतल्पशरणम् मगधपतिघातिनीजसुः ।

सिद्धमवल सबलत्वमहो तव रोहिणीतिनयसाहचर्यतः ॥ १५-२४

कारणं विना कार्योदयाश्रयम् । अत एवात्र विभावनालंकारः ।

९-दधतः शशाङ्कितशशाङ्करुचि लसदुरदल्लवपुः ।

चक्रुरप्य सह पुरन्निजन्नययार्यसिद्धि सरङ्गं महीनुतः ॥ १५-८०

अत्र मद्यपानरूपकारणत्वे सत्यपि मादकत्वानुत्पत्तिविभावना ।

१०-मृशमङ्गसादमरणात्त्वमविशददृशः कपोलयो ।

वाक्यमसकलमपास्य मद विदधुस्तदीयगुणमात्मना शुचः ॥ १५-६२

अत्र मदभावेऽपि तत्कार्योदयादिति उक्तनिमित्ताख्या विभावना ।

विशेषोक्तिः

१-ग्रामृष्टास्तितकरुचः सजो निरस्ता

नीरक्तं वसनमपाकृतोऽङ्गरागः ।

कामः स्त्रीरनुशयवानिव स्वपक्ष-

व्याधातादिति सुतरा चकार चारुः ॥ ६-६१

अत्र तिलकामर्शादौ कारणे सत्यपि न वरूप्यमिति विशेषोक्तिः ।

२-विहिताञ्जलिर्जनतया दधती विकसत्कुसुम्भकुसुमाश्रयाताम् ।

चिरमुज्झितापि तनुरोज्झदसी न पितृप्रसूः प्रकृतिमात्मभुवः ॥ ६-१४

अत्र तनुत्यागरूपकारणसद्भावेऽपि प्रकृतित्यागरूपकार्यानुदयाद् विशेषोक्तिः ।

३-अनुदेहमागतवतः प्रतिमां परिणायकस्य गुरुमुद्वहता ।

मुकुरेण वेपथुमृतोऽतिभरात् कथमप्यपाति न वधूकरतः । ६-७३

अत्र वेपथुभाररूपकारणमत्वेऽपि पतनरूपकार्यानुत्पत्तेविशेषोक्तिः ।

४-अपितं रसितवत्यपि नामग्राहमन्ययुवतेर्दयितेन ।

उज्झति स्म मदमप्यपिवन्तो वीक्ष्य मद्यमितरा तु ममाद ॥ १०-२७

अत्र पूर्वार्द्धे रसितवत्यपि न ममादेति विशेषोक्तिः ।

१-अन्ययाऽन्यथानितागतचित्तं चित्तनायमभिसङ्कृतवत्या ।

पोतभूरिसुरयापि न मेदे निर्वृतिहि मनसो मदहेतु ॥ १०-२८

अत्र भूरिसुरापानकारणेष्वपि मत्ततारूपकार्यानुत्पत्तेर्विशेषोक्तिः ।

६-सकथेच्छुरभिपातुमनीशा समुक्षी न च वभूव दिदृक्षुः ।

स्पर्शनेन दयितस्य नतभूरङ्गसङ्गवपलापि चकम्पे ॥ १०-४१

अत्रागस्तद्गामिलापरूपे कारणे सत्यपि अगसगानुत्पत्तेर्विशेषोक्तिः ।

७-पश्यन्कृतार्थैरपि वल्लवीजमो जनाधिनाय न ययौ वितृष्णताम् ।

एकान्तमौग्यानवबुद्धविभ्रमं असिद्धविस्तारगुणैर्विलोचनैः ॥ १२-३६

अत्र तृप्तिकारणे दर्शने सत्यपि तृप्तिकार्यानुत्पत्तेर्विशेषोक्तिः ।

८-नेक्षतायिनमवज्ञया मुहुर्यावितस्तु न च कालमाक्षिपत् ।

नादिताल्पमण न व्यक्त्ययदृत्तमिष्टमपि नान्वसेत सः ॥ १४-४५

अत्रायिसन्दोह्याच्चादिकारणेष्वपि विलम्बादिकार्यानुत्पत्तेर्विशेषोक्तिः ।

९-प्रेम तस्य न गुणेषु नाधिकं न स्म वेद न गुणान्तरं च सः ।

दिश्यया तदपि पार्थिवोऽर्थिन गुण्यगुण्य इति न व्यजोग्रहात् ॥ १४-४७

अत्र गुणप्रियत्वकारणेष्वपि गुणानुगुणविमर्शरूपकार्यानुत्पत्तेर्विशेषोक्तिः ।

१०-अथवा न धर्मममुबोधसमयमवयात बालिशाः ।

वाममयमिह वृथापलितो हतबुद्धिरप्रणिहितः सरित्सुतः ॥ १५-१६

बुद्धोऽपि न जानातीति कारणे सत्यपि कार्यानुदयाद्विशेषोक्तिः ।

असंगतिः

१-पीडिते पुर उर.प्रतिपेपं भतरि स्तनमुनेन युवत्या ।

स्पष्टमेव दलतः प्रतिनार्पास्तन्मयत्वमभवद्दृश्यस्य ॥१०-४६

अन्यपीडनादन्यदलमिति कार्यकारणयो भिन्नदेशत्वेऽसंगतिः ।

—

विपमम्

१-रणेषु तस्य प्रहिताः प्रचेतसा सरोपहुङ्कारपराङ्मुखोक्ताः ।

प्रहतुं रेवोरगरांजरज्जवो जवेन कण्ठ सभयाः प्रपेदिरे ॥१-५६

अत्र परहिताप्रयुक्तायुधस्य वैपरीत्यनर्थोत्पत्तिरूपो विपमालंकारः ।

२-निशान्तनारीपरिधानघ्ननस्फुटागसाऽप्युत्पु लोलचक्षुषः ।

प्रियेण तस्यानपराधवाधिताः प्रकम्पनेनानुचकम्पिरे सुराः ॥१-६१

अत्रापराधिवायुरूपहेतोः रावणप्रीतिरूपविरुद्धकार्योत्पत्तेर्विपमम् ।

३-अर्भोक्षुमुष्णैरपि तस्य सोष्मणः सुरेन्द्रवंदीश्वसितानिलैर्यथा ।

सचन्दनाम्भःकणकोमलैस्तथा वपुर्जलाद्रपिवनेनैर्विवर्धते ॥१-६५

अत्र सन्तप्तस्योष्णोपचारान्निवृत्तिरिति विपमालंकारः ।

४-स्पृशन्ति शरवत्तीक्ष्णाः स्तोकमन्तविशन्ति च ।

बहुस्पृशाऽपि स्थूलेन स्थीयते बहिरश्मवत् ॥२-७८

अत्र तीक्ष्णस्थूलयोर्विरूपयोः संघटनया विपमालंकारः ।

५-प्रारम्भेऽप्येवाज्ञा कामव्यग्रा भवन्ति च ।

महारम्भा कृतवियस्तिष्ठन्ति च निराकुला ॥२-७६

अत्रापि अज्ञकृतवियोविरूपयो मघटनया विषमालकारः ।

६-रतो हिया यत्र निशम्य दीपाञ्जलागताम्भोर्ध्वगृह गृहिण्यः ।

विभ्युर्विडालेक्षणभोषणाम्यो बद्धयंकुडयेषु दासिद्युनिम्य ॥३-४५

अत्र लज्जावरणाय दीपनिर्वाणपणे न तद्वसिद्धि, प्रत्युत नय
चोत्पन्नमिति विषमम् ।

७-कुर्वन्निर्मुखरविमुज्ज्वलामजल

यंस्तोयैरसिचत बल्लभा विलासी ।

तैरेव प्रतियुक्तेरकारि दूरा-

कालुष्य दासघरदीधितिच्छदाज्यै ॥८-३८

स्वच्छनोयं कालुष्य कृतमिनि विरुद्धकार्योत्पत्तिरूपो विषमभेदः ।

८-सक्रान्त प्रियतमवक्षसोऽङ्गराग

साध्वस्या सरसि हरिष्यतेऽबुनाम्भः ।

तुष्टैव सपदि हृतेऽपि तत्रतेपे

वत्स्याश्चित्सफुटनखलदमणः सपत्न्या ॥८-४१

अयं सन्तापशान्त्यर्थेन तद्विरुद्धसन्तापोत्पादनाद्विरुद्धकार्योत्पत्तिरूपो
विषमालकारः ।

९-श्लक्ष्णं यत्परिहितमेतयो विलान्त-

र्षानार्थं तदुदकसेन सत्तमूर्धो ।

नारीणा विमलतनो समुल्लसन्त्या

भासान्तर्दधतुरुह दुक्कलमेव ॥८-६५

अत्र दुक्कल भासान्तरदधतुरुहरिति विरुद्धकार्योत्पत्तिरूपं विषमम् ।

१०-कुमुदवनमपथि श्रीमदम्भोजपण्डं

त्यजति मुदमुलूकः प्रोतिमाश्रयवाक. ।

उदयमहिमरदिमयाति शीतागुरुस्त

हृदविधिलसितानां हो विचित्रो विपाक ॥११-६४

अत्र अपथिश्रीमत्त्वादीनां विरूपाणात् संपटनात् विपमालंकारः ।

११-लज्जते न गदितः प्रिय परो वक्तुरेव भवति त्रपाधिका ।

ब्रीहमेति न तव प्रियं वदन्ह्रीमतात्रभवतव भूयते ॥१४-२

अत्र पर.कुर्याच्चेत्यनयोद्विरूपयोः संपटनाद्विषमम् ।

१२-अनृता मिरं न गदसोति जगति पटहैविघुप्यमे ।

निन्द्यमथ च हरिमचंयतस्तव कर्मणैव विकसत्यमत्यता ॥१५-१६

अत्रासत्यप्रतिद्वमत्याचरणयोर्विरूपयोर्घटनारूपो विपमालंकारः ।

विचित्रम्

१-वपुषा पुराणपुरुषः पुरःक्षितौ पारिपुञ्ज्यमानपृषुहारपट्टिना ।

भुवनैर्नतोऽपि विहितात्मगौरव.प्रणनाम नाम तनय पितृष्वसुः ॥१३-८

भुवनैर्नतोऽपि प्रणनामेति अभिमतफलप्राप्तये तद्विरुद्धस्य विधानात्

विचित्रम् । तच्च विरोधाभासेन सूक्ष्मम् ।

अधिकम्

- १-अथ पतिं यीमतिं शासितुं जगज्जगन्निवासो वसुदेवमदमनि ।
वसन् ददर्शवितरन्तमम्बराद्विरण्यगर्भाङ्गभुवं मुनिं हरिः ॥१-१
- अत्रास्पीयसि वसुदेवसन्नि सक्तजगदाश्रयतया महीधरो हरेराधेय-
त्वकथनादधिकार्त्तकारः ।
- २-युगान्तकालप्रतिसहृतात्मनो जगन्ति यस्या सविकाशमासन ।
तनो ममुस्तत्र न कंटमद्विपस्तपोधनाभ्यागमसम्भवा मुदः ॥१-२३
- अत्राश्रयिभूतहरिशरीरापेक्षया आश्रयभूतानां प्रीत्याधिक्यादधिकम् ।
- ३-त्रिपुलेन सागरशयस्य कुलिणा भुवनानि यस्य परिरे युगक्षये ।
मदविभ्रमासकलया पपे पुनः स पुरस्त्रिर्वक्तमयंकया दृशा ॥१३-४०
- अत्र हरेराधारस्य कान्ताकटाक्षादल्पत्वादधिकमत्र ।
- ४-किं क्रमिष्यति किलैव वामनो यावदित्यमहसन्त दानवाः ।
तावदस्य न ममो नमस्तले लङ्घिताकंशदिमण्डलः क्रमः ॥१४-७५
- अत्राधारान्नमस्तलादाधेयस्य क्रमस्याधिककथनादधिकार्त्तकारः ।
- ५-ममो पुरः क्षणमिव पश्यती महत्तनुदरस्थितभुवनत्रयस्य तत् ।
विरालता दधति नितान्तमायते बलद्विपा मधुमयनस्यचक्षुषि ॥१७-४३
- अत्र भुवनत्रयापेक्षया बलस्याल्पत्वाच्चाधिकार्त्तकारः ।

अन्योन्यम्

१-रजनीमवाप्य रुचमाप शशौ सपदि व्यभूषयदसावपि ताम् ।

अविनिश्चितक्रममहो महतामितरेतरोपकृतिमच्चरितम् ॥६-३३

अत्र रजनीशशिनोर्मिथः शोभाकरत्वादन्योन्यालकारः ।

२-सुगन्धमद्दिश शुभ्रमस्तानि कुसुम दिवः ।

भूरि तत्रापतत्तस्मादुत्पपात दिवं यदाः ॥१६-२०

अत्र द्युप्रद्युम्नयोः कुसुमयशोभ्यामन्योन्योपस्कारजननादन्योन्यालंकारः ।

विशेषः

१-विरोधिवचसो मूकान् वागीशानपि कुर्वते ।

जडानप्यनुलोमार्थान् प्रवाचः कृतिना गिरः ॥२-२५

अत्र वागीशानां मूकीकरणज्जडानां प्रवाचस्वरणान्च शनय-
वस्तुकरणरूपो विशेषोऽलंकारः ।

समम्

१-न खलु वयममुष्य दानयोग्याः पिबति च पाति च याऽसकौ रहस्त्वाम् ।

अज विटपममुं ददस्व तस्यै भवतु यतः सदृगोश्चिराय योगः ॥७-५३

अत्र अन्योन्यसदृशरूपत्वेन प्रशंसनात् समालकारः ।

एकावली

- १-अवसरमधिगम्य तं हृन्त्यो हृदयमयत्नकृतोज्ज्वलस्वहृषा ।
अवनिषु पदमङ्गनास्तदानीं न्यदधत विभ्रमसपदोऽङ्गनासु ॥७-३
अत्रोत्तरोत्तरस्य पूर्वपूर्वविशेषकत्वावगमादेकावली ।
- २-चाहता वपुरभूषयदासा तामनुननवयौवनयोगः ।
त पुनर्मकरकेतनलक्ष्यमीस्ता मटो दयितसगमभूत् ॥१०-३३
अत्रोत्तरोत्तरस्य पूर्वपूर्वविशेषकत्वादेकावली ।

काव्यलिङ्गम्

- १-अयस्त्वयामित्यवधारितं पुरा ततः शरीरीति विभावितकृतिम् ।
विभ्रविभक्तावयवं पुमानिति क्रमादमुं नारद इत्यदोधि सः ॥१-३
शरीरीति पुंसत्वावधारणहेतोः पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।
- २-निदायधामानमिवाधिदीधिति मुदा विकास मुनिमन्युषेयुषी ।
विलोचने विभ्रदधिधित्तिथिणी स पुण्डरीकाक्ष इति स्फुटो भवत् ॥१-२४
विभ्रत्स्फुटोऽभवदिति पदार्थहेतौ काव्यलिङ्गमनङ्कारः ।
- ३-हरत्पथं सम्प्रति हेतुरेप्यत शुभस्य पूर्वाचरितं कृतं शुभम् ।
शरीरभाजा भवदीयदर्शनं व्यनक्ति कालत्रितयेऽपि योग्यताम् ॥१-२६
शरीरेत्यादिवाक्यत्रयोक्त्या वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गमलङ्कारः ।

४-अनन्यगुर्व्याप्तं केन केवलः पुराणमूर्तेर्महिमाञ्जगम्यते ।

मनुष्यजन्माऽपि सुरासुरान्गुणैर्भगवन्भवच्छेदकरं करोत्यथ ॥१-३५

अनन्यगुर्व्या इति वाक्यार्थहेतुत्वात् वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

५-तदिन्द्रसन्दिष्टमुपेन्द्र ! यद्वचः क्षणं मया विश्वजनीनमुच्यते ।

समस्तकार्येषु गतेन ध्रुवंतामहिद्विपस्तद्भवता निशम्यताम् ॥१-४१

अत्र पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गमलङ्कारः ।

६-निशान्तनारीपरिधानधूननस्फुटागसाऽप्यूरुषु लोलचक्षुष ।

प्रियेश तस्यानपराधबाधिताः प्रकम्पनेनानुचकम्पिरे सुरा ॥१-६१

प्रियत्वं प्रति लोलचक्षुष इति पदस्यार्थे पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

७-स्त्रय विधाता सुरदेत्यरक्षसामनुग्रहावग्रहयोर्दृच्छया ।

दशाननादीनभिराद्वदेवतावितीर्णवीर्यतिशयान्हसत्यसौ ॥१-७१

अत्र हासं प्रति अभिराद्वदेवतेति पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

८-रत्नस्तम्भेषु सक्रान्तप्रतिमास्ते चकाशिरे ।

एकाकिनोऽपि परित पीरुपेयवता इव ॥२-४

सक्रान्तप्रतिमपदस्यार्थो हेतुरिति पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

९-करदीकृतभूपालो भ्रातृमिजिन्वरंदिशाम् ।

विनाऽप्यस्मदल भूषणुरिजयार्थं तपसः सुतः ॥२-९

अत्र करदीकृतभूपालपदस्यार्थो हेतुरिति पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१०-सम्पदा सुस्थिरंभन्यो भवति स्वल्पयाऽपि य ।

कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य ताम् ॥२-३२

कृतकृत्यपदस्यार्थो हेतुरिति पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

११-मत्तविप्राय सकलमित्यनुत्थोप्य राजकर्म ।

हन्त ! जातमजातारेः प्रथमेन त्वयाऽरिणा ॥२-१०२

अरिभवनं प्रति मत्तविघ्नायेति पदार्थहेतौ काव्यलिङ्गम् ।

१२-अमृत नाम यत्सन्तो मन्त्रजिह्वेषु जुह्वति ।

श्रीमेव मन्दरजुषश्चुमिताम्भोधिबर्णना ॥२-१०७

वाक्यार्थयोर्हेतुहेतुमद्भावाद्वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१३-नविशेष सुते पाण्डोर्भक्ति भवति तन्वति ।

वैरायितारस्तरला. स्वयं मत्सरिणः परे ॥२-११५

अत्र वैराचरणं प्रति भक्तिनवनं हेतुरिति पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१४-न केवल य स्वतया मुरारेरनन्यसाधारणतां दधानः ।

यत्पयमुद्वेजयिता परेषां नाम्नापि तत्सर्वं स नन्दकोऽभूत् ॥३-१६

अत्रानेकपदार्थगतं काव्यलिङ्गम् ।

१५-ध्वजाप्रधामा दहरोज्य शीरे. सक्रान्तमूर्तिमंशिनेदिनीषु ।

फणावतन्म्रासयितुं रसायास्तलं विविक्षन्निव पन्नगारिः ॥३-२३

अत्र सक्रान्तमूर्तिपदस्यादौ हेतुरिति पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१६-उपेयुषो वरुणं निरन्तराभिरुमी निरञ्ज्वासमनोकिनीनिः ।

रयस्य तस्या पुरि दत्तचक्षुर्विद्वान् विदामास शनैर्न यातम् ॥३-२२

व्यासंगस्य पदार्थत्वात्पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१७-क्षितिप्रतिष्ठोऽपि मुग्धारविन्देवंधजनञ्चन्द्रमघञ्जवार ।

अनीतनसप्तपयानि यत्र प्रासादगृहाणि मृषाघ्यरजत् ॥३-५२

अत्राघ करणवाक्यार्थस्य हेतुत्वान् काव्यलिङ्गमलंकारः ।

१८-क्षुण्णं यदन्तःकरणेन वृक्षाः फलन्ति कल्पोपपदास्तदेव ।

अध्युपुपस्तामभवञ्जनस्य या. संपदस्ता मनसोऽप्यगम्या ॥३-५६

अनेकादार्थगतत्वात् काव्यलिगमलकारोऽयम् ।

१९-वासाहवव्याहृतशंभुशक्नेरासत्तिमासाद्य जनादेनस्य ।

शरीरिणा जैत्रशरेण यत्र नि शङ्कुमूये मकरध्वजेन ॥३-६१

अत्र नि.शंकनिवासहेतुत्वोक्ते. काव्यलिगमलकारः ।

२०-उत्सङ्गिताम्म.कणको नमस्वानुदन्वतः स्वेदनवान् ममार्ज ।

तस्यानुवेलं व्रजतोऽधिदेलमेलालतास्फालनलव्यगन्धः ॥३-७६

अत्रानेकपदार्थहेतुत्वात् पदार्थहेतुकं काव्यलिगमलकारः ।

२१-लवङ्गमानाकनितावतंसास्ते नारिकेलान्तरप. पिबन्तः ।

आस्वादितार्द्रक्रमुकाः समुद्रादभ्यागतस्य प्रतिपत्तिमीमु ॥३-८१

अत्राम्यागतप्रतिपत्तिप्राप्ते. पदार्थहेतुत्वात् काव्यलिगम् ।

२२-नि.श्वासधूमं सह रत्नभामिभित्त्वोरित्यतं भूमिमिवोरगाणाम् ।

नीलोपलस्यूतविचित्रघातुमसौ गिरि रंशतक ददत्तं ॥४-१

अत्र नीलोत्पलेत्यादिपदस्यार्थो हेतुरिति पदार्थहेतुकं काव्यलिगम् ।

२३-क्वचिज्जलापायविषाण्डुराणि धीवीत्तरीयप्रतिमच्छवीनि ।

अभ्राणि विभ्राणमुमाङ्गसङ्गविभक्तमस्मानमिव स्मरारिम् ॥४-५

अत्रानेकपदार्थगतत्वात् पदार्थहेतुकं काव्यलिगम् ।

२४-यत्रोज्जितामिमुं ह्रस्वुवाहैः समुन्नमद्भिन्नं समुन्नमद्भिः ।

वनं वदाद्ये विपत्तावकीत्या विपन्नगानामविपन्नगानाम् ॥४-१५

अत्र समुन्नमन् पदस्यार्थो हेतुरिति पदार्थहेतुकं काव्यलिगम् ।

२५-छोऽपि धूलः स मुहुर्मुं सरैरपूर्ववद्विस्मयेनावतान ।

क्षरो क्षरो यन्नवनामुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः ॥४-१७

अत्र रमणीयत्वलक्षणात् वाक्यार्थेनैकपदार्थगतं वाच्यलिङ्गम् ।

२६-गच्छात्पमागन्निह सानुषु नैतिपद्म्याः

पश्यन्ति शान्तमनसान्द्रतरांगुञ्जान् ।

सपूरालव्यलज्जनानपनोपमान-

मुत्सिङ्गच्छिहरिणस्त्य मृगाङ्गनूतः ॥४-२

अत्र विनेपणगत्या पदार्थे हेतुनावक्यनात् वाच्यलिङ्गम् ।

२७-मुक्त मुक्तागौरमिह क्षीरनिवात्र-

वापोष्वन्तर्नीलमहानीलदलासु ।

मृच्छीष्यामैरशुनिराशु द्रुतमन्न-

मृष्टायानच्छानृच्छति नीलीननिनस्य ॥४-४४

वापोष्विति विनेपणगत्या हेतुनावक्यनात् वाच्यलिङ्गम् ।

२८-प्रारम्भमन्नमबनत्य नृरि शिताश-

मेऽपलायत जवेन कृतार्तनादः ।

अन्य पुनर्मुंहरदप्पवतान्तनार-

मग्नोन्वतः पयि वडाविनितानिभोद्री ॥४-५

अत्र अनुर्यसादगतवाक्यार्थो हेतुरिति वाक्यार्थहेतुत्वं वाच्यलिङ्गम् ।

२९-यानाज्जनः पञ्जिनैरवतार्यमाणा

गजोनंगपलयनावुलसीविदन्ताः ।

सस्तावगुञ्जनपदाः क्षरानक्षयमाणा-

वक्त्रशिव. समदवीनुबनीयकते स्म ॥४-१७

अत्र लम्बावगुञ्जनपदपदार्थार्थो हेतुरिति पदार्थहेतुत्वं वाच्यलिङ्गम् ।

३०-कण्ठावसक्तमृदुबाहुनतास्तुरङ्गा-

द्राजावरोधनवधुरवतारयन्तः ।

मालिङ्गनान्यधिकृताः स्फुटमागुरेव

गण्डस्थली मुचिताया न चुचुम्बुरासाम् ॥१५-१८

अत्र कण्ठावसक्तमृदुबाहुलतापदस्यार्थो काव्यलिगमलंकारः ।

३१-उत्क्षिप्तकाण्डपटकान्तरलीयमान-

मन्दानिलप्रशमितश्रमघर्मतोयाः ।

दूर्वाप्रदानसहस्रास्तरणेषु भेजे ।

निद्रासुखं वसनसद्यमु राजदारैः ॥१५-२२

अत्र निद्रासुखभजनं प्रति विशेषणगत्या हेतुक्यनाद् काव्यलिगम् ।

३२-प्रस्वेदवारिसविशेषविषक्तमङ्ग-

कूर्पासकं क्षतनखक्षक्षतमुत्क्षिपन्ती ।

आविर्भवद्घनपयोधरबाहुमूला

शातोदरी युवदृशा क्षणमुत्सवोऽभूत् ॥१५-२३

अत्र घनपयोधरबाहुमूला प्रति हेतुक्यनान् काव्यलिगम् ।

३३-वासाकुलः परिपतन् परितो निकेतात्

धूम्रं भिन्नं कैश्चिदपि घन्विभिरन्वबन्धि ।

तस्यौ तथापि न मृगः क्वचिदङ्गनाना-

माकरांपूरानयनेषूतैश्चराश्रीः ॥१५-२६

हेतुक्षणश्रीरिति विशेषणगत्योक्तत्वाद् काव्यलिगमलंकारः ।

३४-प्रणयकोपनृतोजपि पराङ्मुखाः सपदि वारिधरावभीरवः ।

प्रणयिनः परिरव्युमयाङ्गाना ववलिरे वलिरेचितमध्यमाः ॥१६-३८

अत्र वारिधरावभीरव इति पदार्थहेतुकं काव्यलिगम् ।

३५-वनकमङ्गपिङ्गदलदंघे सरजसास्त्राणकेशरचारनि ।

प्रियविमानितमानवतीरुषा निरसनैरसनैरवृषार्धता ॥६-४७

निगसनैरिति पदार्थहेतो काव्यलिङ्गमलकारः ।

३६-हिमश्रुतावपि तां स्म नृशम्बिदो युवतयः सुतरामुपकारिणि ।

प्रकटयत्पनुरागमकृत्रिम स्मरमय रमयन्ति विलासिनः ॥६-६१

पनुरागप्रकटन हेतुरिति पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

३७-जघनमनघुपीवरोरु कृच्छ्रादुरनिबिरीचनितम्बनां खेदि ।

दयिततमशिरोघराबलम्बिस्त्वमुज्ज्वलादिभवेन काचिदूहे ॥७-२०

अत्रानेकपदार्थहेतुत्वात् काव्यलिङ्गमलकारः ।

३८-रथचरणधराङ्गनाकराब्जच्यतिकरमुपदुपात्तसौमनस्या ।

जगति सुमनसस्तदादि नूनं दर्शति परिसृष्टमयंतोऽभिधानम् ॥७-२८

अत्र विशेषणगत्या सुमन इति पदार्थहेतुकत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

३९-मृदुस्नहसितामिवातिनादैवितरसि न कनिक्वा किमर्थमेनाम् ।

वसनिमुपगतैर्न घाम्नि तस्याः शठकतिरेव महास्त्वयाद्य दत्त ॥७-४५

अत्र पूर्ववाक्यार्थस्योत्तरवाक्यार्थहेतुत्वाद् वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

४०-अधिकमरणिमानमृदुहृद्विविक्रमदतीतमरोचिरग्निजालं ।

परिवितपरिधुम्बनानियोगादपगतवृ कुमरेणुभि कपोलैः ॥७-६३

अत्र विवसदित्यादिपदार्थहेतुत्वान् काव्यलिङ्गम् ।

४१-प्रियकरपरिमाणदिङ्मनानां यदाभून्

पुनरधिकतरैव स्वेदतोयोदयश्रीः ।

अथ चपुरभिषेक्तुं तास्तदाम्भोभिरोपु-

वंनविहरणस्तेदम्भानमम्भानशोभाः ॥७-७५

अत्र पूर्ववाक्यार्थस्योत्तरवाक्यार्थहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

४२-आमान्त्या निजयुवती वनारसशङ्कुं

बर्हिणामपरसिद्धिण्डनीं भरेण ।

भालोक्त्रय व्यवदधत्तं पुरो मयूरं

कामिन्यः श्रद्धधुरनार्जवं नरेषु ॥८-११

अत्र तादृशमयूरालोकनमिति हेतुक्यत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

४३-आसीना तदभुवि सस्मितेन चर्त्रा

रम्मोरुरवतरितुं सरस्यनिच्छुः ।

धुन्वाना करयुगमोक्षितुं विलासा-

ञ्शीतालु. सलिलगतेन सिञ्चते स्म ॥८-१६

अत्र शीतालुपदस्यार्थो हेतुरिति काव्यलिङ्गमलंकारः ।

४४-मुग्धरवादविदितकैतवप्रयोगा

गच्छन्त्यः सपदि पराजयं तदप्यः ।

ताः कान्तैः सह करपुष्करेरिताम्बु

व्यात्युक्षीममिसंरणाग्नेहामदीव्यन् ॥८-३२

अत्राविदितकैतवप्रयोगस्य हेतुत्वात् काव्यलिङ्गमलंकारः ।

४५-तद्वीक्ष्य प्रियकरकुङ्कुमलापविद्धे-

वंक्षोजद्वयमभिपिक्तमन्यनार्याः ।

अम्भोभिर्मुहुरसिचद्वधूरमर्षा-

दारमीयं पृथुतलेत्रयुग्ममुक्तैः ॥८-३७

अत्र सेकं प्रति तादृशोद्वीक्षणं हेतुरिति पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गमलंकारः ।

४६-मिताया. क्षणमभिविच्य पूर्वमन्या-

मन्यस्या प्रणयवता वतावलायाः ।

कालिम्ना समधित मन्युरेव बवत्र

प्रापाहणोर्गलदपशब्दमञ्जनाम्भ ॥८-४३

पूर्ववाक्यार्थेनोत्तरवाक्यार्थस्य हेतोः कथनात् वाक्यार्थहेतुकं
काव्यलिङ्गम् ।

४७-आस्माकी युवतिदृशामसौ तनोति

च्छायेव श्रियमनपायिनी किमेभिः ।

मत्वं स्वगुणपिषामताभ्यसूयं

पानीर्येति विदधाविरेऽञ्जनानि ॥८-४०

अत्राञ्जननिष्फलता प्रति हेतुरिति वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गमलकारः ।

४८-फेनानामुरसिरहेषु हारलीला

धेनश्रोजघनतलेषु संवलानाम् ।

गण्डेषु स्फुटरचनाम्भपत्रवल्नी

पयसि पयसि विभूषणं वधूनाम् ॥८-४९

अत्र वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गमलकारः ।

४९-सीमन्त निजमनुबन्धतो वराम्या-

मालय्य स्तनतटवाटुमूलभागा ।

भर्त्राग्या मुहुरभिलप्यता निदध्ये

नैवाहो विरमति कीलुक प्रियेभ्यः ॥८-६९

अत्र स्तनतटादिदर्शनं प्रति हेतुकथनात् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

५०-स्वच्छाम्भ स्नपनप्रिधीनमङ्गमोष्ठ-

स्ताम्बूलद्युतिविगदो विलासिनीनाम् ।

वास्तश्च प्रननु विविक्तमस्त्वितोया-

नाक्ल्पो यदि कुमुपेपुणा न दून्य. ॥८-७०

अत्रापीडादीनामाकल्पत्वप्रतिपादनार्थहेतुक काव्यलिङ्गमलकारः ।

५१-रुचिधाम्नि भर्तारि भृश विमला. परशोकमन्युपगते विविधु ।

ज्वनन त्विष. कथमिवेतरया सुलभोज्यजन्मनि स एव पति ॥८-१३

अत्राग्निप्रवेशो मुक्त इति प्रतिपत्ते वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गमलकारः

५२-स्यगिताम्बरक्षितितले परितस्तिमिरे जनस्य दृग्मन्धयति ।

दधिरे रसाञ्जनमपूर्वमतः प्रियवेश्मवत्त्वं सुदृशो ददृशुः ॥८-२१

अत्र रसाञ्जनवाक्यार्थेन प्रियवेश्मदर्शनवाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गमलकारः ।

५३-अवधोयं धैर्यंकलिता दयितं विदधे विरोधमय तेन सह ।

तव गोप्यते किमिव कर्तुंमिद न सहास्मि माहममताहमिकी ॥८-५

अत्र विशेषणगत्या साहसासहनहेतुत्वोक्ते. पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम्

५४-क्रान्तकान्तवदनप्रतिबिम्बे नग्गदालसहकारसुगन्धौ ।

स्वादुनि प्रसदिशालिनि शीते निबन्वार मधुनान्द्रियवर्गं. ॥१०-३

अत्र विशेषभावेन हेतोः कथनात् पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गमलकारः ।

५५-दत्तमात्तमदन दयितेन व्याप्तमातिशयिकेन रसेन ।

सस्वदे सुखमुरं प्रमदान्यो नाम रुद्धिमपि च व्युदपादि ॥१०-२३

अत्र पूर्ववाक्यार्थस्योत्तरवाक्यार्थहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

५६-कामिनः कृतरतोत्सवकालक्षेपमाशुलवधकरनङ्गि ।

मेरुतागुणविलम्बमसूया दीर्घसूत्रमकरोत्परिधानम् ॥ १०-६१

अथ वरसंगादिपदार्थानां विशेषणगत्यानेकपदार्थहेतुर्वाच्यलिङ्ग-
लक्षणम् ।

५७-चक्षुरेव ललनोरपु राजी स्पर्शलोभयशालोलकराशाम् ।

कामिनामनिभनान्यपि रम्भास्तम्भकोमलतलेषु नन्द्यति ॥ १०-६६

अथ कोमलतायां विशेषणगत्या राजीकराहेतुत्वात् वाच्यलिङ्गम् ।

५८-शान्त्या सपदि कोऽप्युपगुह्यः प्रीत्याणिरपनेतुनिषेधः ।

चतुस्तननिरसकृन्तुर्दृष्टिर्भ्रष्टमेव न दुःखलमपदपत् ॥ १०-७३

अथ दृष्टितिरस्कारस्य विशेषणगत्यादग्नंहेतुत्वाद् पदार्थहेतुर्वा-
च्यलिङ्गम् ।

५९-ममभूतमननीयमि तन्वी वाञ्छियाम्नि मिहिर्नैवतदोरः ।

शौनसाशुलकरा विचरन्ते शान्तपल्लवननीपतनेन ॥ १०-८३

अथ शौनसिरोपगानानाकर्षणहेतुत्वाद् पदार्थहेतुर्वाच्यलिङ्गम् ।

६०-कृन्तुवन्दनीनोदन्तस्तिर्भ्रष्टवद्वदपितनात्पः ।

सादराद्यन् नन्दनमाशौदान्मनैव रुदुशानुपनोगः ॥ १०-८४

अथ नन्दननिरोपदादीनानिति हेतोः कथनाद् पदार्थहेतुर्वा-
च्यलिङ्गम् ।

६१-दिधनार्थेकुङ्कुमवर्णं चिह्नये प्रयनरात्प्रयनाने ।

चोपिदाशुदिवन्मननमादी नद्विनीननुस्तस्य बहुज ॥ १०-८८

अथ दिरोपगत्या निधनार्थेनहेतुत्वाद् वाच्यलिङ्गम् ।

६२-योयितामस्तितरा नखलूनं गात्रमुज्ज्वलतया न खलूनम् ।

शोभनानु हृदयं नयदूना रागवृद्धिमकरोत्त यदूनाम् ॥ १०-६०

श्रीज्ज्वलनस्य विशेषणगत्या रागवृद्धिहेतुत्वात् काव्यलिङ्गमलकारः ।

६३-रतिरभयविलासाभ्यासतान्त न याव-

प्रयनयुगममोलत्तावदेवाहतोज्जी ।

रजनिविरतिदामी कामिनीना भविष्य-

द्विरहविहितनिद्रामङ्गमुच्चैर्मृदङ्गः ॥ ११-२

अत्र नेत्रनिमीलननिद्राभगहेतुत्वाद् पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

६४-त्रिपुलतरनितम्बाभोगरुद्धे रमण्याः

शयितुमनधिगच्छञ्जोवितेशोऽवकाशम् ।

रतिपरिचयनस्यन्तद्वतन्द्र. कथवि-

द्रमपति शयनीये शर्वरी किं करोतु ॥ ११-५

तादृशरोधस्य विशेषणगत्या हेतुत्वात् काव्यलिङ्गमलकारः ।

६५-दधदस्तकलमेकं खण्डितामानमद्भिः

श्रियमपरमपूर्णमुच्छवसद्भिः पलाशैः ।

कलखमुपगोते पट्पदीधेन घत्त

कुमुदकमलपण्डे तुल्यरूपामवस्थाम् ॥ ११-१५

अश्रोभयविशेषणाना तुल्यावस्थाधारणहेतुकत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

६६-सरभसपरिरम्भारम्भमंरम्भमाजा

यदधिनिशमपास्तं वल्लभेनाङ्गनायाः ।

वसनमपि निशान्ते नेष्यते तत्प्रदातुं

स्थचरणविशालश्रोणिलोनेक्षणैः ॥ ११-२३

अत्र वसनाऽप्रतिदानस्य श्रोणीक्षणलौल्यहेतुकत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

६७-नवनखपदमङ्गं गोपयत्यशुकेन

स्थगयति पुनरोष्ठं पाणिना दन्तदष्टम् ।

प्रतिदिशमपरस्त्रीसङ्गमो विसर्पं

प्रवपरिमलगन्धः केन शक्यो वरीतुम् ॥ ११-३४

अथ विशेषणगत्या पदार्थस्य हेतोरक्तै काव्यलिङ्गम् ।

६८-मदमदनविकासस्पष्टघातजोदयाना

रतिननहविकीर्णभूर्पल्लरचितेषु ।

विदधति न गृहेष्टपुल्लपुष्पोपहारं

विफलविनयगन्ता कामिनीना वयस्या ॥ ११-३६

अत्रोत्पुल्लपुष्पोपहारविधानाभाव प्रति हेतौ पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

६९-सरसनवपदान्तर्भ्रष्टेशप्रभोक

प्रणयिनि विदधाने योषितामुल्लसन्त्याः ।

विदधति दननानां मीत्वताविष्कृतानां-

मभिनवरविभानः पद्मरागानुकारम् ॥ ११-३४

रविभासामारूप्यप्रतिपादकाभिनवविशेषणप्रसादलब्ध इति काव्यलिङ्गम् ।

७०-मद्विरतद्विनिर्द्गममङ्गमच्छित्तेन

दृग्वितमभिनवामृवकान्तिना वृङ्कुमेन ।

कनकविकपरेणाकीमल कामिनीना

भवति वपुःवातश्च यमेवातिप्रेक्षि ॥ ११-३५

अथ द्यावाञ्चातिहेतुत्वादुपमामङ्गीर्णं काव्यलिङ्गम् ।

७१-इत्य रयान्वेमनिपादिना प्रजे मणो नृपाणामथ तोरणाद्वह्निः ।

प्रत्यानङ्गालक्षमवेदकलनाह्वनक्षणक्षेपमुद्देशनाच्च्युतम् ॥ १२-१

अत्राच्चुतविनम्बस्य प्रतीक्षणहेतुत्वात्पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

७२-प्रस्तो समासन्नकरेणुसूतृतान्निपन्तरि व्याकुलमुत्तरञ्जुके ।

क्षिप्तावरोधाद्भनमुत्सयेन गां विलङ्घ्य लघ्वी करमौ बभञ्जतु ॥१२-२४

अत्र ग्रामस्य भञ्जनहेतुत्वात्प्रदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

७३-धूमं द्रुतं शोभविदारिणोऽपि नागसन्मधुप्तावितदूरवर्मनि ।

स्याणो निपङ्क्तिग्वननि क्षणं पुरं शुशोच साभाय कृतक्रयो वणिक् ॥१२-२५

अत्र मधुत्वावधनव्ययोर्विशेषणगत्या शोकहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

७४-वन्यमदानानिलगन्धदुर्धराः क्षणं तरुच्छेदविनोदितकूध्र ।

व्यालद्विपा यन्तृमिहन्मदिष्णव कयचिदारादपयेन निग्यिरे ॥१२-२६

अत्र द्विपविशेषणानां तदुपमेयहेतुकरत्वात्काव्यलिङ्गम् ।

७५-त्रैर्वैजयन्तीवनराजिराजिभिगिरिप्रसिच्छन्दमहामतङ्गजैः ।

बह्वृषः प्रसपञ्जनतानदीशतं मुं वो यत्तरन्तरयावभूविरे ॥१२-२६

अत्र हेतुत्वात्तदंगभूतोपमासंकीर्णं पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

७६-स ग्रीहिणां यावदपासितुं गताः

शुकान्नृगं स्तावदुपद्रुतश्रियाम् ।

कैदारिकाणामभितः समाकुला

सहासमालोकयति स्म गीतिका ॥१२-४२

अत्र सहासवलोकनस्य विशेषणगत्या पदार्थहेतुकरत्वात्काव्यलिङ्गम् ।

७७-लीनमचतस्त्रीचरणान्णोत्पलस्सतत्तुलाकोटिनिनादकोमलः ।

शीरेणानूयमुपाहरन्मनः स्वनान्तरादुन्मदसारसारवः ॥१२-४४

अत्र लीनेत्यादिविशेषणार्थहेतुकरत्वादुपमासंकीर्णं काव्यलिङ्गम् ।

७८-उत्सेधनिघ्नं तमहीरुहा ध्वजं जनीधरुद्धोद्धतमिन्दुरहसाम् ।

नागेरधिक्षिप्तमहागिल मुहुर्वनं वनूवोपरि तन्महीभृताम् ॥१२-५३

अत्र विशेषणवैभवात् हेतोर्क्ते इनेपप्रतिभो थापितकान्यनिगम् ।

७९-पद्मं रमन्वीतवधमुखद्युतो गता न हंमं थियमातपञ्जाम् ।

दूरेऽम्बवन्माजदलस्य गच्छन् शैलोपमातीतगजस्य निम्नगाः ॥१२-६१

विशेषणपदार्थहेतुत्वात् इनेपमूलानिगयोक्त्यनुप्रासितं काव्यलिङ्गम् ।

८०-स्तिग्धान्जनदयामतनूभिर्गन्तं निरन्तराना वरिणा वदम्बकं ।

सेना सुधानानिततोषत्तपदा पुनः बहूना परमागमाप सा ॥१२-६२

अत्र विशेषणगत्या दयामवरिवदम्बवर्तन्त्यस्य हेतुत्वात्काव्यनिगम् ।

८१-प्रयामनद्भिः वरिणा घटागतं ग्ध वृताट्टालनपङ्क्तिश्चवर्जः ।

दूष्यं जितोदग्रगृहाणि सा वमूरतीत्य भूयानि पुराप्यवर्तन्त ॥१२-६५

इनेपमूलानिगयोक्त्यनुप्रासितं पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

८२-विदधितमहाङ्गनामुदणा विपाणविघट्टने-

रत्नघुनरणावृष्ट्याहा विपाणिभिरुन्मदं ।

सपदि नरित मा श्रीमत्तुर्वृद्धघमण्डल-

स्थानितमनिनामुत्तर्ध्वना जगाम वन्धिनी ॥१२-७७

अत्र जयस्य विशेषणगत्या वृत्तदधनादिहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् ।

८३-रमनप्रवृत्तकुखवत्र दुन्दुभिष्यनिभिर्जनस्य वधिरीकृतश्रुते ।

ममरादि वक्त्रनिरनोपममपाप्रवृत्तार्थशेषमथ हस्तमजया ॥१२-८३

अत्र वधिरीकरणस्य हस्तमजया वदनहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

८४-यसमोक्षुतुं क्षितिपतेरपेक्षया परितः प्रकल्पितनिवेतन वहि ।

उपरिध्यमानमिव भूमृता दनं पुटभेदन दनुनुतारिरंसत ॥११-२६

अधोपरोचनभारना प्रति हेनौ पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

८५-अनममं देन नुदणः शरीरकं स्मृहान्प्रति प्रतिययुः शनैः शनैः ।

अनधुप्रसारितविलोचनाञ्जनिद्रुतपीनमाधवरसीधनिर्भरं ॥१२-४८

अत्र माधवरसीधनिर्भरत्वमिति हेतुत्वात्कार्यहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

८६-वह्मपि प्रियमयं तव द्रुवन्न वज्रत्पनूतवादितां जन ।

संभवन्ति मददोषदूयिते सावन् । सर्वगुणसंपदस्त्वपि ॥१४-४

अत्रोत्तरवाक्यार्थेन पूर्ववाक्यार्थहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् ।

८७-शासनेऽपि गुरुणि व्यवस्थितं कृत्यवस्तुषु नियुङ्क्ते कामतः ।

स्वरप्रयोजनजनं धनं जयादन्य एष इति मा च मावगा ॥१४-१५

अत्र वाक्यार्थयोर्हेतुहेतुमदभावाद् वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

८८-नाञ्जना निगदिषु विमक्तिभिर्भ्रान्तिभिश्च निर्विना निरागमे ।

तत्र कर्मणि विपर्ययानमन् मन्त्रमूढकुमला प्रयोगिणः ॥१४-२३

अत्र नाञ्जनेति मन्त्रविपर्ययमनहेतुत्वात्पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

८९-संगमाम दधती. महपता इरभिन्नफलदो क्रिया प्रति ।

शब्दशासनदिदः समामयोविग्रह व्यवममु स्वरेण ते ॥१४-२४

अत्र विग्रहस्य व्यवसायहेतुत्वाद् पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

९०-तत्र मन्त्रपवित हविः क्रतावन्नतो न वनुरेव केवलम् ।

वर्णसंपदमतिस्फुटां दधन्नाम ओज्ज्वलमभूद्विभुजः ॥१४-२६

अत्र ओज्जनस्याशनत इति हेतुत्वान् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

६१-मनसमुष्णमुचितं दधन्दिदमी यदृदाह हविरदुर्नुतं न तत् ।

गन्वतोऽपि दृढहव्यनमवाद्देहिनामदहदोषमंहसाम् ॥१४-२७

अथोष्णमनसंधारणस्य हविदहिहेतुत्वात्पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

६२-निजिताखिलमहार्णवोपधिस्यन्दसागममृतं ववल्गिरे ।

नाकिन. कथमपि प्रतीक्षितुं दूयमानमनले विषेहिरे ॥१४-२८

अत्र विशेषणपदार्थस्य वल्गनहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् ।

६३-प्रागुरागु हवनोयमत्र यत्तेन दीर्घमनस्त्वमध्यगुः ।

उदतानधिवमेधितोजसो दानदाश्च विबुधा विजिग्यिरे ॥१४-३१

एधितोजस्त्वस्य विशेषणगत्या विजयहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

६४-नापचारमगमन्वचित्क्रियाः सर्वमत्र सप्तपादि साधनम् ।

अत्यशेरत परस्पर धियः सन्निष्ठा नरपक्षेऽत्र संपदः ॥१४-३२

अत्र वाक्यार्थस्य साधनसम्पत्तिरिति वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

६५-किं नु चित्रमधिवेदि नृपतिर्दंशयन्दिजगणानपूयत् ।

राजतः पुपुविरे निरेनमः प्राप्य तेऽपि विमल प्रतिग्रहम् ॥१४-३५

विरोधवाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गयोरंगागिभावेन संकरः ।

६६-नत्प्रणीतमननामुपेयुषा द्रष्टुमाहवनमथजन्मनाम् ।

प्रातिपेयमनिवारितानिधि. न्तुं माश्रमगुरु. स नाश्रमत् ॥१४-३६

अत्र अश्रमनिषेधहेतुत्वात्काव्यलिङ्गमनुप्राप्तेन संनृज्यते ।

६७-रजितारमिति तत्र कर्मणि न्यम्य दुष्टदमनक्षमं हरिम् ।

अदतानि निरवर्तयत्तदा दानमहोयजनानि नृपतिः ॥१४-५१

अत्र हरे रक्षाधिकारहेतुन्यासहेतुत्वाद् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

६८-ग्रामजन्ति दुष्टिण पृथक्पृथक्पार्थ सत्कृतिमकृत्रिमाममी ।

एक एव गुणवत्तमोऽप्येवा पूज्य इत्ययमपीप्यते विधिः ॥१४-५७

अत्र स्नातकादीनां पूज्यत्वे गुणो हेतुरिति काव्यलिङ्गम् ।

६९-मर्त्यमात्रमबदीवरद्भुवान्मेनमानमितदेत्यदानवम् ।

अ न एष जनननिवर्तिनो वेधस प्रतिजन कृतम्यतेः ॥१४-५८

न मर्त्यमात्रमिति प्रतिपत्तेर्वाक्येन हेतुक्यनात् काव्यलिङ्गम् ।

१००-पद्मभूरिति सृजज्जगद्रजः सत्त्वमज्युत इति स्थिति नयन् ।

सहरन्हर इति श्रितस्तमस्तं घमेप भजति त्रिभिर्गुणैः ॥१४-६१

अत्र सत्त्वादिगुणयोगस्य त्रैविध्यहेतुत्वात् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१०१-सर्ववेदिनमनादिमास्थितं देहिनामनुजिघृक्षया वपुः ।

वनैशकर्मफलभोगवर्जितं पुंविशेषममुमीश्वर विदुः ॥१४-६२

अत्र विशेषणगत्या पुंविशेषहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

१०२-सम्प्रदायविगमादुपेयुषीरेष नाशमविनाशिविग्रहः ।

स्मर्तुं मप्रतिहतस्मृतिः श्रुतीर्दत्त इत्यभवदत्रिगोत्रजः ॥१४-७६

अत्र श्रुतिस्मृतिहेतुत्वोक्त्या पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१०३-निष्प्रहन्तुममरेणविद्विषामथितः स्वयमय स्वयमुवा ।

मप्रति श्रयति सूनुतामय कश्यपस्य वसुदेवरूपिणः ॥१४-८२

अत्र वसुदेवपुत्रत्वप्राप्तिहेतुत्वात्पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१०४-घन्योऽसि यस्य हरिरेष समक्ष एव

दूरादपि ब्रह्मणु यज्वगिरिज्यते यः ।

दन्वार्थमत्रभवते सुवनेषु याव-

त्समारण्डलमवाप्नुहि साधुवादम् ॥१४-८३

अत्र वाक्यापहेतुत्वात्वाक्यहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१०५-क्षणमादिनपट्टित्तमैलसिखरकठिनाममण्डल ।

स्तम्भमुपहिन्विष्यतिमनावधिवावघनिनसमस्तसमदम् ॥१४-९

अत्र स्तम्भादपहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् तच्च पदार्थहेतुकम् ।

१०६-इति क्षुब्धे भृशमनेन ननु महद्वाप्य विप्रियम् ।

याति विद्वन्मपि सवृत्तिमस्तिमु यन्निसर्गनिरवग्रह मन ॥१५-११

अत्र वाक्यार्थ हेतुत्वात्वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१०७-यदपूपुजस्तवमिह पाथ मुरजितमपूजित सताम् ।

प्रेम विलसति महत्तदहो दयित जन खलु गुणीति मन्यते ॥१५-१४

अत्र प्रेमविलसितस्योत्तरवाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१०८-यदि वाचनीयतम एष किमपि भवता पृषातुता ।

गौरिरवनिपतिमिनिशिलैरवमाननायमिह किं निमन्त्रितं । १५-१८

अत्र पूर्ववाक्यार्थहेतुत्वात्काव्यलिङ्गमलम्कार ।

१०९-अथवा न धर्ममुद्योगसमयमवयात वानिशाः ।

काममयमिह वृषापलितो हतबुद्धिरप्रशिष्टि नरित्पुनः । १५-१९

अत्र धर्मज्ञानहेतुत्वात्तदनेकपदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

११०-अवतीभृता त्वमपहाय गणमस्तिज्जट ममुत्तमम् ।

नोवि नियतमिह यच्चपत्तो निग्न मृष्ट नवमि निम्नगान्धुन । १५-२१

अत्र अनुपपन्नार्थस्य पूर्ववाक्यार्थहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

१११-प्रतिपत्तुमङ्ग घटते च न तव नृपयोग्यमहंशम् ।

कृष्ण कलय ननु कोऽहमिति स्फुटमापदा पदमनात्मवेदिता ॥१५-२२

अत्र निजस्वरूप चिन्त्यमिति हेतुमदभावात् काव्यलिङ्गम् ।

११२-यमुरस्त्वया न्यवधि कोऽपि मधुरिति कथं प्रतीयते ।

दण्डदलितसरयः प्रयमे मधुसूदनस्त्वमिति मूढयन्मधु ॥१५-२३

अत्र मधुसूदनमज्ञायामिति वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

११३-स्वमजबनुवन्नमुमकमंनिरत परिपाकदारुणम् ।

जैतुनकुशलमतिनरकं यशमेऽघिलोकमजय. सुतं मुवः ॥१५-३१

अत्र हरेर्नरकासुरविजयप्रकृतिहेतुत्वात् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

११४-यदि नाङ्गनेति मतिरस्य मृदुरजनि पूतता प्रति ।

स्तन्यमधूणमन्नस. पिवतः किं धर्मतो भवति सा जनन्यपि ॥१५-३६

अत्र स्तनपानस्य विशेषणगत्या जननीत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

११५-शकटव्युदामतरुभङ्गघरणिधरधारसादिकम् ।

कमे यदयमकरोत्तरतः स्थिरचेतसा क इव तेन विस्मयः ॥१५-३७

अत्र विस्मयनिषेधहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् नृत्यनुप्रासेन ससृज्यते ।

११६-प्रयमुग्रसेनतनयस्य नृपशुरपरः पशूनवन् ।

स्वामिवधमसुकर पुस्यं कुरुते स्म यत्परममेतदङ्गुतम् ॥१५-३८

अत्र कंसकृष्णयो. स्वामिभृत्यभावहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

११७-न च तं तदेति शपमानमपि यदुनृपा प्रभुक्रुधु ।

दीरिसमयनिगृहीतविय. प्रमुचितमेव हि जनोऽनुवर्तते ॥१५-४१

अत्र क्रोधाभावहेतुत्वात् काव्यलिङ्गमर्थान्तरन्यासेन संकीर्यते ।

११८-विहिताग्नौ मुहुरलङ्घयन्निजवचनदमसंयतः ।

उत्स्य कृतिव इति नम्रप्रथम मनसा समात्यदपराधमच्छुतः ॥११-४२

अथ तात्कालिकापराधगणनाहेतुत्वात् काव्यनिगम् ।

११९ अथ गौरवेण परिवादमन्तरिणायस्तत्रात्मनः ।

प्राहु मुररिपुतिरत्करणकुमितः स्त दाचमिति आह्वयौनुतः ॥११-४३

अथ शोभन्य विशेषणगत्या वचनहेतुत्वात् काव्यनिगम् ।

१२०-प्रतिघ्नः कुतोऽपि ममुपेक्ष्य नरपतिगणं मनाथयन् ।

जामिहरणजनितानुगयः समुदाधचार निज एव रक्षितः ॥११-४४

अथानुगम्य विशेषणगत्या कोनोद्दीपनहेतुत्वात् काव्यनिगम् ।

१२१-कुपितेषु राज्ञ्यु तथानि रथवरणपातिपूजया ।

चित्तकलितकनहागमनो मुदनाङ्कितः स्रुहविवाधिका दशौ ॥११-४५

अथ चित्तवदितेति पदभ्यार्थो हेतुगिति पदार्थहेतुत्वात् काव्यनिगम् ।

१२२-विदूतोरदहन्निघ्नेण सरममनदं निविस्मताः ।

हन्तुमनिलनृपतीश्वमुना वसने दिगन्धिति निजे विवस्मरन्ते ॥११-४६

अथ वस्त्रमनन्य विशेषणगत्या स्वलनहेतुत्वात् काव्यनिगम् ।

१२३-रमसाद्गुदस्युरय मुदमनुचिन्तितोऽभिनायुगाः ।

शान्द्रमुहुटकिरणोच्छलितस्फटिकानवः सदासि नेदिवोदुतः ॥११-४७

अथ मुदामिलापुकन्य विशेषणगत्यात्मानहेतुत्वात् काव्यनिगम् ।

१२४-गृहमागत्य कृपया च कथमपि निजगदनिगाः ।

शान्तिमहितमनसो जननीस्त्वमुगन्मजाय कुतुहलं पाण्डवाः ॥११-४८

अथान्यागतत्वादिविशेषणानां सान्निध्यवशात् काव्यनिगम् ।

१२५-विशिष्टान्तराण्यतिपपात मपदि जवने स वाजिमि ।

द्रष्टुमलघुरभसापतिता वनिताश्चकार न सकामचेतसः ॥१५-३०

विशिष्टान्तराण्यति वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गमत्र ।

१२६-रणममदोदयविकामिवनकलकलाकुलीकृते ।

शारिमशकद्विरोपयितुं द्विरदे मदच्युनि जन कयचन ॥१५-३१

अत्र महेतुत्वात् शारिदुरारोपत्वहेतुत्वाच्च काव्यलिङ्गद्वयम् ।

१२७-परितश्च धोननुत्तरुवमबिन्सदहिमागुमण्डलाः ।

तेनुरतनुवपुष पृथिवी स्फुटनक्षतेजस इनात्मजा थियः ॥१५-३२

स्फुटलक्ष्यतेजस्कत्व प्रति धीतेत्यादिपदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१२८-दयिताय मासवमुदस्तमपतदवमादिनः करात् ।

कास्यमुपहितसरोजपतद्भ्रमरोयमारगुरु राजयोपित ॥१५-३३

अत्रावसादभारगोरवयो. कास्यपात्रपातहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् ।

१२९-न भुमोच लोचनजलानि दयितजयमङ्गलैः पिरागो ।

यातमवनिमयसममुजाक्ष गलद्विवेद वनय दिनासिनी ॥१५-३४

अत्रावसादस्य विशेषणगत्या वलयपातहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् ।

१३०-समरात्मुखे नृपगणेष्वपि तदनुमरणोद्यतं कथो ।

दीनपरिजनकृताभ्रजलो न भटोऽजनः स्यिरमना विचक्लमे ॥१५-३५

अत्र मरणोद्योगस्य विशेषणगत्यावर्तव्यहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

१३१-सम्प्रत्युपेया. कुशलो पुनर्मुग्धः सस्नेहमाजोरिति मर्तुरोरिना ।

सद्यः प्रसह्य द्विष्येन नेत्रयो. प्रत्याचक्षे गलना भटस्त्रिया ॥१५-३६

अत्रावसादस्य नेत्रविशेषणद्वारा आशीः प्रत्याख्याने हेतुः काव्यलिङ्गम् ।

१३२-काचित्सीर्णा रजोभिदिवमनुविदधे भिन्नवक्त्रेन्दुलटमी-
रभो का काञ्चिदन्तदिश इव दधिरे दाहपुद्ग्राप्तमत्वाः ।

भ्रेमुर्वत्या इवान्या प्रतिपदमपरा भूमिवत्कम्पमापु
प्रस्थाने पार्थिवानामशिवामिति पुरो भावि नार्यः शशमु. ॥१५-१६

अत्र नाशेणा रजादाहादिवाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१३३-स्वयि भक्तिमता न सत्कृत कुरुराजा गुरुरेव वेदिपः ।

प्रियमासमृगाधिपोज्जिमत किमवद्य करिकुम्भजो मणिः ॥१६-४५

अत्रोज्ज्वलन प्रति प्रियमासपदस्यार्थहेतुरिति पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१३४-अहित प्रधानाव माधवानहमाकारयितुं महीभृता ।

न परेषु महौजसच्छनादपबुवंन्ति मलिम्लुचा इव ॥१६-५२

छनादपबुवंन्तीति वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१३५-परिपाति स केवज शिशूनिति तन्नामनि मा स्म विश्वसीः ।

तरणानपि रक्षति क्षमी स शरण्यः शरण्यगतान्द्विपः ॥१६-५४

अत्र यत् शरण्यः अत रक्षतीति पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१३६-विनिहत्य भवन्तमूर्जितश्रीर्युधि सद्यः शिशुपालतां यथार्थम् ।

रुदता भवदङ्गनागणानां यत्नान्तःकरणं करिष्यतेऽमी ॥१६-५५

अत्र शिशुपालनहेतुत्वादानेकपदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१३७-प्रदुष्यत श्वसनसमीरणादतिस्फुटोष्मयिस्तनुवसनान्त्वमास्तैः ।

युधोजितः कृतपरितूष्णं धीजन पुनस्तथा वदनसरोजमग्निदत् ॥१७-६

अत्रोष्मविशेषणमत्या स्वेदहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् ।

- १३८-जटोवृतध्वण्यये दिदोवमा चमूरवे विगति सुगद्विदरा ।
अनयंकैरजनि विदग्धकामिनीरतान्तरक्वारात्तयिलामकोशनं ॥१७-३॥
- अत्र श्रोत्रजाड्यस्य क्वणितानयंक्यहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।
- १३९-अरातिमिषुधि सहस्रुब्धनो हतास्त्रिपृष्ठव श्रुतरणतूर्पनि स्वना ।
अकुर्वन्त प्रयत्नमनामोचित चिरोज्ज्वलनमुरगणिका प्रसाधनम् ॥१७-३॥
- अत्र स्वर्यवरणतूर्पयवणयो. प्रसाधनहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।
- १४०-विषङ्गिभिर्मुं समितरेतरं क्वचित्पुरगमैरुपरि निन्दनिर्गमा ।
चलाचलैर्गुणदमाहताः सुर्विवभ्रमुश्चिरमय एव धूलय ॥१७-५॥
- अत्र निर्गमरोधेन विशेषणगत्या परिहारात्काव्यलिङ्गम् ।
- १४१-निरीक्षितुं विमति समेत्य कौतुकात्पराङ्मममग्मुवे महीभूताम् ।
रजस्ततावनिमिषलोचनोत्पलव्ययावृति त्रिदशगणौ पचाव्यत ॥१७-६॥
- अत्र अनिमिषपदस्यार्थो हेनुरिति पदायंहेतुकाव्यलिङ्गम् ।
- १४२-समस्यगीवृतदिवरेण पूरिता महीभूता वलरजमा महागुहाः ।
रहस्यगविधुरवज्ररतामिना नन सदामुपकरणीमतां ययु ॥१७-६॥
- अत्र रजःपूरणस्योपकारकहेतुत्वात्काव्यलिङ्गम् ।
- १४३-नदाम्भसा परिगलितेन सप्तमा गजाञ्जन समितरजश्चयानघ ।
तपयंवस्थितपनपागुमण्डलानलोकयत्ततपटमण्डपानिव ॥१७-६॥
- अत्रोपरिविततपटमण्डत्वं प्रत्युपरोत्यादिपदस्यार्थो हेनुरिति काव्यलिङ्गम् ।
- १४४-रथ्यायोर्षेवृंहर्णैर्वारणानामैवयं गच्छन्वाजिना ह्लेषया च ।
व्योमव्यापो संतत दुन्दुभीनानव्यक्तोऽभूदोचितेव प्रणाद ॥१८-३॥
- अत्रैवयागमनस्य विशेषणगत्याव्यक्तहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

१४५-शुद्धा. सङ्गं न क्वचित्प्राप्तवन्तो दूरान्मुक्ता दीधनां दर्शयन्तः ।

अन्तः सेनं विद्विषामाविनन्तो युक्तं चक्रुः मायया वाजितयाः ॥१८-१३

अत्र मायकानां युक्तवारित्वहेतुत्वात्पदार्थहेतुकं वाच्यलिङ्गम् ।

१४६-वीर्योन्माहस्तापि कृत्वावदानं सद्ग्रामाग्रे मानिना लज्जितानान् ।

अज्ञातानां शत्रुभिर्युक्तमुच्चं श्रामन्नाम ध्रावयन्ति स्म जग्ताः ॥१८-१६

अत्र बन्दिषवराहेतुत्वान्काव्यलिङ्गं तच्चानेकपदार्थहेतुकम् ।

१४७-प्राधावन्तः समुन्व धारितानामन्यैरन्ये तीक्ष्णबीक्ष्यकाणाम् ।

वक्षःपीठैरात्मरोरात्मनैव क्रोधेनान्धाः प्राविशन्पुष्कराणि ॥१८-१७

अत्र क्रोधान्धविनेषणगत्या पुष्करप्रवेशहेतुत्वान् वाच्यलिङ्गम् ।

१४८-नीते भेदः धीनघागनिघातादम्भोदाभेः नाप्रवेगापरस्त्यः ।

मातृश्राजिन्तीक्ष्णमार्गस्य मार्गो दिबुद्धोक्तं बहुते सत्यते स्म ॥१८-२०

अत्र मातृश्राजिपदस्वार्थो हेतुरिति पदार्थहेतुकं वाच्यलिङ्गम् ।

१४९-सामूलान्तात्सयाकेनापतेन स्मृते बाही मण्डुवस्तिष्ठमुष्टे ।

प्राप्यासह्य वेदनामानमस्तर्धयादप्यन्नश्चवर्म नान्यस्य पाथे ॥१८-२१

अत्र मायप्रोक्तमुष्टिर्नेपथ्यविशेषणगत्या हेतुत्वात्वाच्यलिङ्गम् ।

१५०-मातङ्गानां दन्तमुषट्पञ्चानां हेमच्छेदच्छायावच्चच्छिन्नाग्रः ।

लग्नोऽप्यग्निश्चामरपुष्पं प्रनाम मान्त्रिष्टेन व्यञ्जते न मयैर्मन्यैः ॥१८-२४

अत्र विशेषरोक्षवाच्यलिङ्गं तच्च सामान्यमुदीर्यम् ।

१५१-प्राक्प्राग्नेः केतुभिः मनिपातः तारोदोरंघ्रवनाद व्रजन्तः ।

भग्नानङ्गैः गाढमन्यद्विषानां दन्तान्दुःखादुत्थनन्ति स्म नागाः ॥१८-२७

अशोभितवारमज्जनयोर्दुःखोत्थनहेतुत्वात् वाच्यलिङ्गम्

१५२-वाणः शिखारोहशून्यासनानां प्रकान्तानामन्यमन्यं प्रहेतुम् ।

मंरवधानां भ्राम्यतामाजिभूमौ वारी वारैः सस्मरे वारणानाम् ॥१८-५६

अत्र शून्यासनत्वादीनां वागीस्मरणहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

१५३-कश्चिन्मूच्छमित्य गाडप्रहारं मित्तं दीर्घतः शीकरं वारिणस्य ।

उच्छासं प्रस्थिता त जिघृक्षुर्व्याकुता नाकनारी मुमुच्छं ॥१८-५८

अत्र नाकनारीमूच्छहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् सच्चाविशयोक्तिसंकीर्णम् ।

१५४-त्यक्तप्राणं मंयुगे हस्तिनीम्या वीक्ष्य प्रेम्णा तत्क्षणादुद्धृतासुः ।

प्राप्याक्षण्डं देवभूय सतीत्वादागिदलेपं स्वेव कवितुरघो ॥१८-६१

अत्र सतीत्वस्य विशेषणगत्या देवभूयहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

१५५-भोजो महीजाः कृत्वा घस्तक्षणादुत्तमोजसः ।

कुर्वन्नाज्वावमुख्यत्वमनयन्ताम मृत्प्रताम् ॥१९-१६

अत्रोत्तमोजसः प्रति अघं कृत्वेति पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१५६-मोदुं तस्य द्विषो नालमपयोधरवा गणम् ।

ऊर्णनादं यशश्च क्षामपयोधरवारणम् ॥१९-२१

उत्तरवाक्प्रस्य पूर्ववाक्येन हेतुत्वात् वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१५७-दिवमिच्छन् युष्मां गन्तुं कोमलामलमपदम् ।

दधौ दधानोऽसिलता कोऽमलामलसं पदम् ॥१९-३१

अत्र स्वर्गेच्छया निःशकप्रस्थानहेतुत्वात् वाक्यार्थहेतुकाव्यलिङ्गम् ।

१५८-प्रभग्नवृत्ताः प्रसमादाकृष्टा यौवनोद्धतः ।

चक्रन्दुरुच्चकैर्मुष्टिग्राह्यमव्या धनुलंताः ॥१९-३५

अत्राकर्पणस्य क्रन्दनहेतुत्वात् काव्यलिङ्गम् ।

१५८-न तस्यो भर्तुः प्राप्तमानसंप्रतिपत्तिषु ।

रसंकमर्गेषु भयं मानसं प्रति पत्तिषु ॥१८-३८

अत्र मानसं प्रतिपत्त्योभयाञ्जवस्थानहेतुत्वात् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१६०-द्विषद्विषसनच्छेदनिरस्तोर्युगोपरः ।

मिक्तश्चासं रमयया बभूवास्याविग्रह ॥१८-५३

अत्रास्याविग्रहभावहेतुत्वात्काव्यनिगमुपमादनेषाम्यासंकीयते ।

१६१-यावन्न सत्तृप्तं भर्तुः स्नेहस्यानृष्यमिच्छति ।

अमर्षोदितरंस्तावत्तन्यजे युधि जीवितम् ॥१८-५७

मत्कारादिविदेशणोर्यकाव्यलिङ्गम् ।

१६२-अयशोमिदुरालोके कौपयाम रणाहते ।

अयशोमिदुरा लोके कौपया मरणाहने ॥१८-५८

अत्रायशोमिन्वादीनां जीवत्यागहेतुत्वात् काव्यलिङ्गं यमनेन संकीयते ।

१६३-अमृज्जनोऽप्यशक्तिमानवमज्जवसादनम् ।

रक्षःपिशाच मुमुदे नवमज्जवसादनम् ॥१८-७८

अत्र मोदस्य वमनत्रावयार्थहेतुत्वाद् वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१६४-वन्धो विपत्रे जैवेन नरेणेह तदन्तिके ।

अगोवि सन्धे घण्टामिनं रेणे हतदन्तिके ॥१८-८०

अत्र घण्टानामररणहेतुत्वात् पदार्थहेतुकं काव्यनिगम् ।

१६५-न केवलं जर्नस्तम्य लघुसंधायिनो घनुः ।

मण्डलीकृतमेरान्तादवलमेशि द्विपामपि ॥१८-८७

अत्र मण्डलीकृतत्वं प्रति हेतुप्रतीयमानात् पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१६६-अक्षितारामु विव्याध द्विपतः स तनुनिणः ।

दानेषु स्थूलतस्थत्व न हि तस्य शरासने ॥१६-६६

अत्राक्षितारादेवित्वमिति वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१६७-मुक्तानेकशरं प्राणानहरद्भूयसा द्वियाम् ।

तदीयं घनुरन्यस्य न हि मेहे सजीवताम् ॥१६-१०१

पूर्ववाक्येन वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गमत्र हेतुक्यनाद् ।

१६८-मुत्तमुरुसतितत्रिरेक्षमुच्चैर्मदुरध्रूयुगमोपणं दधानः ।

समिताविति विक्रमानमृष्यन्तमीराह्वत चेदिराम्पुरास्मि ॥२०-१

अत्रामर्षस्य विशेषणगत्याह्वानहेतुरदास्काव्यलिङ्गम् ।

१६९-जनितागनिशब्दशङ्कुमुच्चैर्घनुरास्फालितमध्वनन्प्रेण ।

चलानिलचोद्यमानकल्पसयकालाग्निशिखानिमस्फुरज्जमम् ॥२०-३

अत्रास्फालितमध्वनदिति पदार्थहेतुककाव्यलिङ्गस्य भेदः ।

१७०-विहिताद्भुतलोकमृष्टिमाये जयमिच्छन्किल मायया मुरारो ।

सुवनक्षयकालयोगनिद्रे नृपतिः स्वापनमस्त्र माजहार ॥२०-१२

अत्र हरिविशेषणैस्तस्य दुर्जयत्वसिद्धेरिति हेतुक्यनात् काव्यलिङ्गम् ।

१७१-गुरवोऽपि निषद्ये घृष्टिदुर्घनुर्षि हमापतयो न धाव्यमेतत् ।

क्षयितापदि जाग्रतोऽपि नित्यं ननु तत्रैव हि तेऽभवन्निपण्याः ॥२०-३४

अत्र घनुराश्रयवाक्यार्थस्य हेतुत्वाद्वाक्यार्थहेतुकं काव्यलिङ्गम् ।

१७२-उचितस्वपनोऽपि नीदराशो स्वबलाभ्भोनिधिमध्यगस्तदानीम् ।

सुवनत्रयकार्यजागस्कः स परं तत्र परः पुमानजागः ॥२०-३६

अत्र तात्त्विकजागरणहेतुत्वाद्विरोधाभाससंकीर्णं काव्यलिङ्गम् ।

१७३-अथ सूर्यरचीव तस्य दृष्टाबुद्धमूखीस्तुमदर्शना गतायाम् ।

पदु घाम ततो न चादनुत तस्मिन्मुखिन्दकं विलोचन- विलासी ॥२०-३७

अ- वाक्यार्थहेतुक काव्यलिङ्गमलकारः ।

१७४-प्रवृत्तिं प्रतिपादुर्द्वेषादंस्कलूपे भानुमते पुन प्रसक्तुंम् ।

तमयोऽभिन्नदादपास्य मूर्च्छामुपजीवत्सहमेव जीवलोक ॥२०-३६

अभोज्यजीवनस्याकंकाप्रसारहेतुकरत्वात् पदार्थहेतुक काव्यलिङ्गम् ।

१७५-गुस्तापविशुष्यदम्बुशुभ्रा क्षणमालम्बकृद्भानुताम्रभासः ।

स्वमसारतया मयोभवन्त पुनराकारमवापुरम्बुवाहा ॥२०-६३

अत्र शुभ्रत्व प्रति विशुष्यदम्बुपदस्पर्शो हेतुरिति काव्यलिङ्गम् ।

अनुमानम्

१-अनुवनममिनश्रुद नावीमि सह पदवीमपन पुण्येगताया ।

उरसि सरमरागपादनेत्वाप्रतिमतयानुययावसंशयान् ॥७-२२

पादग्यासचिह्नसदृशत्वादित्यनुमानादनुमानमलकारः ।

२-व्यक्तं बलीयान्यदि हेतुरागमादपूरयत्सा जलधि न जाह्नवी ।

गान्धौघनिर्भन्मितशकुधराभरणमणैः कथमन्यथास्य तत् ॥१२-६६

विच्छित्तिवशाच्चानुमानमलकारः ।

यथासंख्यम्

- १-विधृते दिवा सययमा च पुर. परिपूरुंमण्डलविकागभृति ।
हिमधाम्नि दपंणतने च मुहु. स्वमुन्नधिय मृगदृशो ददन्तु ॥६-५३
अथ चन्द्रदपंणयोद्युंमवयमोश्च ययामख्यमन्वयाद्ययामख्यालकार ।
- २-अप्रमदमपराद्धरि पश्यौ कोपदीप्तमुररीकृतधेयम् ।
क्षालितं नु शमितं नु वधूना द्वाविन नु हृदय मधुवारै ॥१०-१४
अत्राप्रसन्नत्वाद्युद्देशिनां क्षालितत्वाद्यनुद्देशिभिर्ययामख्यालकारः ।
- ३-क्षीबतामुपगतास्वनुषेस तामु गोपपरितोषवत्सोपु ।
अग्रहीन्नु सशर धनुस्त्वभामाम नूज्झितनियङ्गमनङ्ग. ॥१०-३४
गोपपरिताययोधंनुश्रृं ह्णाम्या ययामख्येनान्वयाद्ययथासंख्यालकारः ।
- ४-अमनोहरमता यती जनस्य क्षणमालोकपथाग्नभ. मदा वा ।
रुधे पिहिताहिमद्युतिद्यौर्विशिखरगतगिता च्युता धरित्री ॥२०-१५
जनस्य नम सदां ययामख्यान्वयाद्ययामख्यालकार ।

पर्यायः

- १-प्रथममलधुमोक्तिकाभमालोच्छ्र. मजलमुज्ज्वलगण्डमण्डलेषु ।
वठिनकुचतटाग्रपाति पश्चादय सतराकर्तता जगाम तासाम् ॥७-६६
एकस्य अमजलस्य क्रमेणानेकाग्रयसम्बन्धनिबन्धनात् पर्यायानंकारः ।

१-राहुस्रोस्तनयोरकारि सहसा येनास्तयालिङ्गन-

व्यापारैकविनोददुर्लभितयो. कार्कश्यलक्ष्मीर्बुधा ।

तेनाक्रोशत एव तस्य मुरजितत्काललोलानल-

ज्वालापल्लवितेन भूधंविक्ल चक्रेण चक्रे वपुः ॥२०-७८

चक्रवर्णेनेऽप्रस्तुताद्राहुस्रोचक्रकार्कश्यवर्णनात्पर्यायमङ्कारः ।

परिवृत्तिः

१-समुत्क्षिपन् यः पृथिवीभृता वरं वरप्रदानस्य चकार हूतिनः ।

१) प्रसत्तुपाराद्रिमुताससम्भ्रमस्त्वयङ्ग्रहाश्लेषसुखेन निष्क्रयम् ॥१-५०

अत्र शैलचलनेन सुखवरदानयोर्विनिमयाद्विषमपरिवृत्तिरमङ्कारः ।

२-यां चन्द्रकर्मदजलस्य महानदीना

नेत्रधियं विक्रमतो विदधुर्गजेन्द्राः ।

ता प्रत्यवापुरविलम्बितमुत्तरन्तो

धीताङ्गलग्नतवनोलपयोजपत्रैः ॥१-४०

अत्र गजानां नदीनाञ्च समेतीकृत्या समपरिवृत्तिलकारः ।

३-रोदोरुद्रं व्यस्तुवानानि लोलैरङ्गस्याज्जन्तमोषितैः स्यावराणि ।

केचिद्गुर्वमित्य संपत्तिपथां क्रोशन्ति स्म प्राणमूर्त्ययंशसि ॥१८-१५

अत्र न्यूनैः प्राणैस्तेतौर्जधिकयज्ञः परिवर्तान्यूनपरिवृत्तिरलकारः ।

परिसंख्याः

१-यद्वानुदेवेनादीनमनादीनवमोरितम् ।

वचसस्तस्य सरोद क्रिया केवलमुत्तरम् ॥२-२२

अत्र सपदि क्रियैवोत्तरमिति आर्थोपरिसंख्यालंकारः ।

२-प्रीतिरस्य ददतोऽभवत्तया येन तन्प्रियविकीर्यवो नृपाः ।

स्पर्शितैरधिकमागमन्मुद नाधिवेश्म निहितैस्नायनैः ॥१४-४१

दानसंग्रहयोः प्रकृतयोः प्रीते सग्रहपरिद्वारेण शुद्धपरिसंख्यालंकारः ।

३-दर्शनानुपदमेव कामनः स्वं वनीपकजनेप्रधिगच्छति ।

प्रार्थनार्थरहितं तदाभवद्दीयतामिति वचोर्भितसर्जने ॥१४-४८

प्रतिसर्जनार्थक्यनादेकस्यानेकत्वप्रसङ्गात् शुद्धा परिसंख्या ।

४-आत्मनैव गुणदोषकोविदः किं न वेत्ति करणीवस्तुषु ।

यत्तयापि न गुरुं पृच्छसि त्वं क्रमोऽप्यदिति तत्र कारणम् ॥१४-५४

अत्र कर्तव्यार्थप्रश्नस्याज्ञानहेतुकत्वमिति प्रश्नपूर्विका परिसंख्या ।

५-अत्र चैव सकलेऽपि माति मा प्रत्यगोयमुणवम्बुरहंति ।

भूमिदेवनरदेवसङ्गमे पूर्वदेवरिपुरहंता हरिः ॥१४-५८

अत्रान्येषु पूजायां हरिर्भावीति व्यपोह्यमानात् शाब्दी परिसंख्या ।

अर्थापत्तिः

१-अनन्यगुर्व्यास्तव केन केवलं पुण्यमूर्तेर्महिमाऽवगम्यते ।

मनुष्यजन्माऽपि सुरासुरान्गुणैर्भवान्भवच्छेदकरं करोत्यथः ॥१-२५

अत्रात्राकरिकायां इति प्रवृत्तेरर्थस्यापतनादर्थपत्तिः ।

२-लघूकरित्यन्ततिभारमङ्गुरामसू किं त्वं त्रिद्विवादवनरः ।

उद्बल्लोकात्रितयेन साम्प्रतं गुरुवरित्री क्रियतेतरा त्वया ॥१-३६

अत्र दूतं पदं कथं स्यादिति नेत्यर्थान्तरापतनादर्थपत्तिरलङ्कारः ।

३-उपप्लुतं पातुमदो मदोद्धतंस्तदमेव विश्वम्भरः । विश्वमीशिपे ।

श्रुते रवे क्षालयितुं क्षमेन कं क्षयात्तमस्काण्डमलोमसं नमः ॥१-३८

अत्र क्षमेत् कं इति नेत्यर्थान्तरापतनादर्थपत्तिः ।

४-मनागनभ्यावृत्त्या वा कामं क्षाम्यन्तु य क्षमी ।

क्रियात्तममिहारेण विराध्यन्त क्षमेत कः । २-४३

अत्र क्षमेत क इति नेत्यत्राकरिकाभ्यामर्थस्यापतनादर्थपत्तिः ।

५-आच्छादिनायतदिगम्बरमुच्चकैर्ग-

मात्रभ्यः मस्थितमुदग्रविशालनृक्षम् ।

मूर्ध्निस्खलत्तुङ्गिनीदीधितिबोधिमेन-

मुड्डीदमं को मुवि न विस्मयते नगेशम् ॥४-१६

अथतोऽपि विस्मितरवः सम्भवतीति अप्रवृत्तार्थस्यापतनादर्थपत्तिः ।

६-पदेतदस्यानुतटं विभानि वनं ततानेकतमालतालम् ।

न पुष्पितायनं स्थगितानरं रमावनन्तताने वतमा लताञ्जलम् ॥४-३६

अत्र सर्वापि लता पुष्पितेति अर्थापतनादर्थपत्तिः ।

७-या विभर्ति कलवल्लकीगुणस्यानमानमतिशालिमास्तया ।

नात्र कान्तमुपगोतया तया स्वानमानमतिशालिमास्तया ॥४-५७

अत्र सर्वापि नमतीति अर्थस्यापतनादर्थापत्तिः ।

८-निष्कृतवीतमपि बालकमूल्ललम्त

यन्ता क्रमेण परिमान्त्वनतर्जनाभिः ।

शिक्षावशेन जनकैवंशमानिनाय

शास्त्रं हि निश्चितधिया इव न सिद्धिमेति ॥५-४७

अत्र प्राकरणिकार्थादप्राकरणिकस्यार्थस्यापतनादर्थापत्तिः ।

९-कुसुमकामुं ककामुं कसहिनद्रुतशिलीमुखगण्डितविग्रहाः ।

मरणमप्यपरा प्रतिपोदरे किमु मुहुर्मुं मुहुर्गनभवृकाः ॥६-१६

अप्रकृतार्थादप्रकृताभरणमित्यर्थस्यापतनादर्थापत्तिः ।

१०-विगतरागगुणोऽपि जनो न कञ्चलति वाति पयोदनभम्बनि ।

अभिहितेऽलिभिरेवमिवोच्चकंरननूते ननूते ननपल्लवं ॥६-३६

न कञ्चलतीति प्रस्तुतस्यार्थादप्रस्तुतस्य नेत्यर्थस्यापतनादर्थापत्तिः ।

११-शिशिरमासमपास्य गुणोऽस्य न क इव शीतहरस्य कुचोत्पलाः ।

इति धियास्तस्य परिरेभिरे धनमतो नमनोऽनुमतान् प्रियाः ॥६-६५

अत्र को गुण अपि तु बोऽपि नेत्यर्थान्तरापतनादर्थापत्तिः ।

१२-मुहुरिति वनविभ्रमामिषद्भादतमि तदा नितरा नितम्बिनोभिः ।

मृदुनग्ननवोऽलसा प्रकृत्या चिग्मपि ता किमुत प्रयासभाजः ॥७-६८

अत्राप्रकृतनैसर्गिकालस्य कथनेनागन्तुकस्य वरणादार्थापत्तिः ।

१३-प्रास्माकी युवतिदृशामसो तनोति

चटायैव प्रियमनपायिनीं विभेभिः ।

मत्वं स्वगुणपिधानसाम्यसूर्यं

पानीदैरिति विदधाविरेऽञ्जनानि ॥८-५०

प्रियमनपायिनीं विभेभिरित्यप्रस्तुतार्थापतनादर्यापत्तिः ।

१४-दयिताय मानपरयाऽपत्या त्वरित ययावगदितापि सखी ।

किमु बोदिता. प्रियहितार्थकृत कृतिनो भवन्ति सुहृद सुहृदाम् ॥९-१७

अत्र किमुवाग्देनाप्राकरणाकार्यस्यापतनादर्यापत्तिः ।

१५-दत्तमिष्टनमया मधु पत्युर्वाट्याप पिबतो रसवत्ताम् ।

यन्मुक्तांमुकुटानुभिरामोच्चेतनाविरहितैरपि पीतम् ॥१०-६

यदचेतनानामपिपेयमित्यर्थस्यापतनादर्यापत्तिः ।

१६-तदुनापि चैद्यवचनेन विवृतिमगमप्र माधवः ।

मत्पनियनवचम वचमा मुज्जन्त जनाश्चलयितुं क ईशते ॥१५-४०

वं ईशते इत्यप्राकरणाकार्यादप्राकरणाकार्यस्यापतनादर्यापत्तिः ।

१७-निह्नोन्मददुष्टकुञ्जराद्वधतो भूरि यशः क्रमाजितम् ।

न विभेति रणे हरेरपि क्षिप्रः का गरुणाऽस्य वृष्टिगुण ॥१६-५६

न विभेतीति कथनाद् प्रवृत्तस्यायंस्यापतनादर्यापत्तिः ।

समुच्चयः

१-मुदमन्दमुदामपां मयूराः सहसायन्त नदी पपाट नाभे ।

अलिना रमतानिनी शिलीन्ध्रे मह स यन्तनदीपपाटनाभे ॥६-७२

मयूरमोदप्राप्त्याद्यनेककर्तृकाक्रियायोगपद्यादभिन्नाधिकरणक्रिया-
समुच्चयरूपः समुच्चयालङ्कारः ।

२-प्रागुरागु हवनीयमत्र यत्तेन दीर्घममरत्वमध्यगु ।

उट्टनानधिकमेधितोज्जसो दानवाश्च विबुधा विजिग्यिरे ॥१८-३१

चामरत्वामुरविजयक्रियासमुच्चय इति गुणक्रियायोगपद्यात् समुच्चय ।

३-हरिमप्यममत्त तृणाय कुरुगतिमजीगणन् वा ।

मानतुलितमुवनत्रितपाः सरितः मुतादविभ्रमुनं भूभृतः ॥१५-६१

राजमु हयवमानाद्यनेकक्रियायोगपद्यात् समुच्चयः ।

४-ग्नानिच्छेदी धुत्प्रवधागो पीत्वा रक्तारिष्टं शोषिताजीर्णशेषम् ।

स्वादुंकार कान्तसङ्घोषदंग क्रोष्टा हिम्ब व्यज्वलद्व्यस्वनच्च ॥६८-७७

व्यस्वनदवादयच्चेत्यनेकक्रियायोगपद्यात् समुच्चयः ।

समाधिः

१-विगतसस्यजिघत्समघट्टयत्कलमगोपवर्धनं मृगव्रजम् ।

श्रुततदीरितकोमलगोतकध्वनिमिपेर्जनिमिपेक्षणमग्रतः ॥६-४६

दण्डसाध्ये मृगनिवारणे काकतालीयन्यायेन सुस्वाद्यस्य गानस्य
कारणत्वकथनान् समाधिरस्तकारः ।

२-प्रागनानगलितप्रतिपातान् चलनभानभिनिवारयिषूणाम् ।

प्राप चेत्तसि सविप्रतिपारे नुभ्रुवामवसर सरकेण ॥१० २०

अभितारणस्य पश्चात्तावन्त्यस्य मदयोगात्नीचयोक्ते समाध्यतकारः ।

प्रत्यनीकम्

१ मम श्ववीनिमहरदनुवि यस्तदनु प्रनक्तुद्वेयमिति ।

त्वयि मत्नरादिव निरस्तदय सुनरा क्षिराणि न्तु सा मदन ॥६-६३

अत्र माक्षान्प्रतिपक्षभूतनायकपाडासमर्थस्य मदनस्य तदीयतायिका-
पीडयित्वा प्रत्यनीकानकारः ।

२-यस्य किंचिदयवर्तमक्षमः कायनिग्रहगृहीतविग्रहः ।

वाग्नेवकप्रमदृगादृति दृवी राहुरिन्दुनयुतापि वाघने ॥१४-७८

अत्र माक्षान्प्रतिपक्षहरिनिग्रहान्प्रकृत्या राहोस्त्वदीयेन्दुनिग्रहोऽपि
प्रत्यनीकानकारः ।

प्रतीपम्

१-प्रतनुन्वमिनाऽकिरक्षुन शरद प्राप्य विष्विडिनायुधा ।

दधनऽरिनिरस्य तुन्वना यदि नामारद्वनः पयोभूतः ॥१६-६१

अत्र पयोभूतामुपमानानामुपमेयभावोक्ते प्रतिपादकारः ।

मीलितम्

१-धरमपन् भवनादचिरद्युतेः किल भवादभयातुमनिच्छत् ।

यदुनरेन्द्रगण तत्स्त्रीगणास्तमथ मन्मथमन्यरभाषित ॥६-४०

अत्राचिरद्युतेर्भवेन रागनिगूहनात्तुमहजलक्ष्ममीलनालकारः ।

२-पानघीतनवयावकराग मुञ्जुवो निभूतचुम्बनदक्षाः ।

प्रेयसामघररागरसेन स्वं किलाघरमुपालि ररञ्ज ॥१०-२६

अत्रागन्तुना रञ्जनेन सहजचुम्बननिगूहनादागन्तुकलक्ष्ममीलनालकारः ।

३-मन्दैर्गङ्गाना रयमण्डलस्वनंनिगूहन्नुवे तादृशमेव धृ हितम् ।

सारैर्वन्भूवे परभागलाभतः परिस्फुटंस्तेषु तुरगहेपितैः ॥१२-१५

अत्र मन्दैरयमण्डलस्वनंस्तादृशगजवृ हितगोपनादागन्तुकलक्ष्ममी-
लितालकारः ।

सामान्यम्

१-सावर्ण्यभाजा प्रतिभागतानां लक्ष्यैः स्मरापाण्डुतयाङ्गनानाम् ।

यस्या कपोलैः कलघीतघानस्तम्भेषु भेजे मणिदपंणश्री ॥३-४७

अत्र कलघीतघानस्तम्भेषु कपोलैः मणिदपंणश्रीर्मजे इति प्रकृता-
प्रकृतयोर्मेलनात्सामान्यम् ।

२-निघोति सति हरिचन्दने जलीधे-

रापाण्डोर्गोतपरभागयाङ्गनायाः ।

अह्नाय स्तनकलशद्वयादुपेये

विच्छेदः सहृदयमेव हारयष्ट्या ॥८-५१

अत्राङ्गनायाः स्तनकलशद्वयाद् सामान्यमालकारः सावर्प्यात् ।

३-प्रकटतरमिम मा द्राक्षुरन्या रमप्यः

स्फुटमिति सविशङ्कं कान्तया तुल्यवर्णः ।

चरणतलसरोजाकान्तिसङ्क्रान्तयासौ

वपुषि नखविलेखो लाक्षया रक्षितस्ते ॥११-३२

अत्र नखविलेखस्य लाक्षासावर्प्यात्तदेकतापत्तेः सामान्यालंकारः ।

४-विशदाग्मकूटघटिताः क्षपाकृत क्षणदामु यत्र च रचंक्तां गताः ।

गृहपङ्क्तयश्चिरमतीयिरे जनेस्तमसीव हस्तपरिमर्शमूचिताः ॥१३-५३

अत्र प्रकृतानां गुणसाम्यादप्रस्तुतचन्द्रिक्यावत्या सामान्यालंकारः ।

५-मातङ्गना दन्तसघट्टजग्मा हेमच्छेदच्छायचञ्चच्छिमाग्र ।

लग्नोऽप्यग्निश्चामरेषु प्रकाम माञ्जिष्ठैषु व्यज्यते न स्म सैन्यैः ॥१५-३४

चामरेषु लग्नोऽप्यग्निर्न व्यज्यते इति प्रकृताप्रकृतमेलनात्मामान्यम् ।

तद्गुणः

१-अजलमास्फालितवन्तकीगुणक्षतोज्ज्वनद्विगुष्टनखांशुनिभया ।

पुरः प्रवानैरिव पूरिताधंदा विनान्तमच्छस्फटिकासमालया ॥१-६

अत्र स्वगुणत्वागेनान्यगुणस्वीकारलक्षणस्तद्गुणालंकारः ।

२-ककुपिकन्यावक्ष्यान्तर्वासिलव्याधिवासया ।

मुखामोदं मदिरया कृतानुव्याधमुद्धमन् ॥२-२०

अत्र मुखेन स्वगन्धतिरोधानेन मदिरया भ्रत्युत्कृष्टगुणात्तद्गुणालंकारः ।

३-जगाद वदनच्छदपदपर्यन्तपातिनः ।

नयन्मधुनिहः इत्यमुदग्रदशनागुभिः ॥२-२१

अत्र मधुलिङ्भिः स्वरूपं त्यक्त्वा शुभ्ररूपग्रहणात्तद्गुणालंकारः ।

४-विभिन्नवर्णां गरुडाग्रजेन नूर्यस्य रध्याः परितः स्फुरन्त्या ।

रत्नैः पुनयंत्र रुचा रुचं स्वामानिन्पिरे वराकरोरनीलैः ॥४-१४

अत्र रध्यानां स्वगुणत्यागेन गरुडाग्रजगुणग्रहणात्तद्गुणालंकारः ।

५-भातु नाम मुहसां दशनाद्भुः पाटलो घवलगण्डतलेषु ।

दन्तवाससि समानगुणश्रोः संमुखोऽपि परमागमवाप ॥१०-८६

दशनाद्भुः दन्तवाससि गुणोत्कर्षकात्तद्गुणालंकारः ।

६-कनकाङ्गदद्युतिभिर्गस्य गमितमरुचत्तिगङ्गताम् ।

क्रोधमयशिशिशिखापटलैः परितः परीतमिव बाहुमण्डलम् ॥१५-७

कनकस्यांगदयोः द्युतिभिः बाहुमण्डलस्य पिङ्गवर्णस्वीकारात्तद्गुणः ।

७-शितितारकानुमितताअनयनमस्सीकृत क्रुधा ।

वाणवदनमुददीपि भिये जगतः सकोलमिव सूर्यमण्डलम् ॥१५-४८

अत्र नयनयोः स्वधावत्यत्यागेनारुण्यस्वीकारात् तद्गुणः ।

८-अवज्जया यदहसदुच्चकैर्वलः समुत्तसदृशनमयूतमण्डलः ।

स्फारणीकृतमपि तेन तत्क्षणां निज वपुः पुनरनयत्रिजां रुचिम् ॥१७-४

अत्र वपुः स्वधावत्यत्यागेन दन्तधावत्यस्वीकारात्तद्गुणालंकारः ।

अतद्गुणः

१-उद्धतंनिभृतमेकमनेकंश्चेद्दयम्भृगदशामक्षिरामैः ।

ध्रुयते स्म मणित बलकाञ्चीनूपुरघ्वनिभिरक्षतमेव ॥१०-७३

मणितस्य तिरोघायकशब्दान्तरमद्भावेऽपि ताद्रूप्याऽनापत्तेरतद्गुणोऽलकारः ।

उत्तरम्

१-गत तिरदचीनमनूत्सारधे प्रमिद्वमूर्ध्वज्वलन हविर्भुजः ।

पतत्यधोधाम विसारि सवंतः किमेतदित्याकृत्यभीक्षित जनैः ॥१-२

अत्र तीरदचीनमित्यादि उत्तरवचनान् पूर्ववच्चनोन्नयनमुत्तरम् ।

सूक्ष्मम्

१-पिदधानमन्वगुवगम्य दृशी ध्रुवते जनाय वद कोऽयमिति ।

अमिधातुमध्यवससौ न गिरा पुलकैः प्रिय नववधून्यंगदत् ॥६-७६

अत्र प्रियज्ञानभार्यस्य सज्जया अमलज्ञितस्य पुलकैः प्रकाशनात् इगितायंमूढमालकारः ।

२-प्रपयाति सरोपया निरस्ते वृत्तव कामिति चुनुवे मृगादया ।

कनयन्नपि सन्यधोऽवतस्थेऽङ्गकुनेन स्खलितः क्रियेतरोऽपि ॥६-८३

अत्र वारणाभाषम्पोऽद्भुतेन धुते वृत्तकत्वस्य सलक्षणदिगितायं-सूक्ष्मनामानकारः ।

वक्रोक्तिः

१-अमुरस्त्वया न्यवधि कोऽपि मधुरिति कथं प्रतीयते ।

दण्डदलितमरधः प्रथमे मधुमूदनस्त्वमिति सूदयन्मधु ॥१५२३

अत्र मधुनामकन्दत्वमर्दनार्थे प्रसिद्धस्य मधुमूदनशब्दस्य पुष्परसह-
रणार्थे योजनात् श्लेषवक्रोक्तिरलंकारः ।

स्वभावोक्तिः

१-यां यां प्रिय प्रैक्षत कातराक्षी सा सा ह्रिया मभ्रमुखी बभूव ।

नि शङ्कमन्या सममाहितेर्ष्यास्तत्रान्तरे जघ्नुन्मु कटाक्षैः ॥३-१६

विशेषचातुर्यबोधित्वेन स्वाभाविकरूपवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

२-क्षिप्यद्विनिरन्योन्यमुखाग्रसङ्गमदलत्तलीन हरिभिर्विलोभः ।

परम्पगेतोदितजानुमागा दुःखेन निश्चक्रपुरश्चवारा ॥३-६६

केवलसहृदयजनसवेद्यार्थयोः जातिगतस्वभावोक्तिः ।

३-शनैरनीयन्त रयात्पतन्तो रथा क्षिति हस्तिनन्वादनेदं ।

मयत्नसूताप्यतरदिममुन्नयोवाप्रमंसस्तपुगेस्तुरंगैः ॥३-६८

वस्तुनोऽसाधारणधर्मवर्णनात् क्रियागतस्वभावोक्तिः ।

४-उत्तालतालीवनमप्रवृत्तसमीरसोमन्तितवेतनीका ।

प्रासेदिरे लावणसंघवीना चमूचरैः कच्छमुवा प्रवेशा ॥३-८०

वर्णविषयकजातिगतस्वभावोक्तिः ।

५-आरक्षमन्नमवमत्य सृणिं जिताप्र-

मेक पलायत जवेन कृतार्तनादः ।

अन्य. पुनमुं हुरुदप्लवतास्तमार-

मन्योन्यतः पथि वताविनितामिभोष्ट्री ॥५-५

विशेषचातुर्यबोध्यत्वेन जातिगतस्वभावोक्तिः ।

६-अग्रे गतेन वसति परिगृह्य रम्या-

मापात्यसंनिकनिराकरणाकुलेन ।

यान्तोऽन्यतः प्लुतकृतस्वरमागु दूरा-

दुद्वाहुना जुहुविरे मृदुरात्मवर्णा ॥५-१५

स्वानाविक्रियारूपवर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

७-यानाञ्जन. परिजनैरवतार्यमाणा

राज्ञीर्नरापनयनाकुलसीविदल्लाः ।

सस्तावगुण्ठनपटाः क्षणलक्ष्यभागा-

वक्त्राश्रयः समयकौतुकमीक्षते स्म ॥५-१७

संस्थानविषयकस्वभावोक्तिरत्र ।

८-यावत्स एव समय. सममेव ताद-

दृष्याकुलाः पटमयान्यभितो वितत्य ।

पर्यापितत्क्रादिकलोकमगम्यपथ्य-

पूणनिशा विपणिनो विपणीविभेजु ॥५-२४

वस्तुनोज्ञाधारणधर्मवर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

९-अल्पप्रयोजनकृतोत्तरप्रयासे-

रदगुणलोष्टलगुहं. परितोऽनुविद्धम् ।

तद्यतमुद्भूतमनोकहजालमध्या-

दन्यः शशं गुणमनल्पमवन्नवाप ॥५-२५

स्वाभाविकक्रियारूपवर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

१०-अथावि भूमिपतिभिः सप्तवीतनिद्रै-

रदनम् पुरो हस्तिभिरुदमादधानः ।

घ्रीवाग्रलोचकलकिङ्किणिकानिनाद-

मिश्रं दधद्गणचर्चुरशब्दमश्वः ॥५-५८

प्रस्तुते स्वाभाविकचारवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

११-मुक्तास्तृणानि परितः कटकं चरन्त-

स्त्रुट्यद्वितानतनिकाव्यतिपङ्क्तमाजः ।

सस्रुः सरोपपरिचारकवायंमास्रा

दामाञ्जलस्त्रनितलोलपदं तुरगाः ॥५-६१

प्रकृतस्य चारुवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

१२-उत्तीर्णमारुघुनाप्यलघूलघौघ-

संहितानिःसहृदरेण तरोरशस्तात् ।

रौमन्यमन्यरचलदगुरसास्रमासा

चक्रे निमीलदलसेदाणमौलकेण ॥५-६२

स्वाभाविकक्रियारूपवर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

१३-विततवनिविभाव्यपाण्डुलेखाकृतपरभागविलोचरोमराजिः ।

कृष्णमपि कृशतां पुनर्नयन्ती विपुलतरोन्मुखबोचनावज्रग्नम् ॥७-३३

विशेषचातुर्यबोधकत्वेन प्रकृतस्य वर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

१४-मृदुचरणतलाग्रदुःस्थितत्वादसहतरा कुचपुष्पयोर्भरस्य ।

उपरि निखलम्बनं प्रियस्य न्यपतदधोच्चतरोच्चिबोधमान्या ॥७-४८

सहृदयजनसंवेद्यप्रवृत्तस्य वरुणात् स्वभावोक्तिः ।

१५-प्रायासादलघुनरस्तनः स्वनाद्धः

श्रान्तानामविवचलोचनारविन्दः

अभ्यस्य कथमपि योषिता समूहै-

स्तैरुर्वीनिहितचलत्पद प्रचले ॥८-१

स्वाभाविकक्रियारूपवरुणात् स्वभावोक्तिः ।

१६-प्राप्तोना तदमुत्रि सस्मितेन भर्त्रा

रम्भोरुवतरितुं सरस्यनिष्ठुः ।

धुस्वाना करयुगमीक्षितुं विलासा-

श्रीतालु सलिलगतैः सिञ्च्यते स्म ॥८-१६

रसिकजनसंवेद्यप्रवृत्तस्य आरुवरुणात् स्वभावोक्तिः ।

१७-उत्तुङ्गादनिलचलानुकास्तटान्ता-

च्चेनोभिः सह भयदक्षिणा प्रियाणाम् ।

थोलीभिर्गुं रुभिरतूणमुत्पतन्त्य-

स्तोयेषु द्रुतनरमङ्गना निपेतु ॥८-३१

सहोवस्यनुप्राणिना संस्थानविषयकस्वभावोक्तिः ।

१८-प्रहरकमपनीय स्व निद्रिद्रासतोच्चैः

प्रतिपदमुपहृत केनचिज्जाग्रहीनि ।

मुहुरविशदवर्णा निद्रया मूढ्यमूढ्यां

दददपि गिरमन्तवुं ध्यने नो मनुष्य ॥११-४

यस्तुन. स्वाभाविकक्रियारूपवरुणात् स्वभावोक्तिः ।

१६-क्षितितटशयनान्तादुत्थितं दानपट्ट-

प्लुतबहुलशरीरं शाययत्येष भूयः ।

मृदुचलदयरान्तोदीरितान्दूनिनादं

गजपतिमधिरोह पक्षकव्यत्ययेन ॥११-७

प्रस्तुतस्यासाधारणवर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

२०-मनुनयमगृहीत्वा व्याजसुप्ता पराधौ

रुतमय कृकवाकोस्तारमाकप्यं काले ।

कथमपि परिवृत्ता निद्रयाञ्घ्रा किल सौ

मुकुलितमयनंवा श्लिष्यति प्राणनायम् ॥११-८

प्रकृतस्य स्वभाविकजातिगुणवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

२१-परिशिथिलितकण्ठं प्रोदमामीलिताक्षः

क्षणमयमनुभूय स्वप्नमूर्ध्वंजुरेव ।

रिरसयिषति भूयः क्षप्पमग्रे विकीर्णं

पदुतरचपलौष्ठः प्रस्फुरत्प्रोदममधः ॥११-९

प्रस्तुतस्य चारुवर्णनात् जातिगतस्वभावोक्तिः ।

२२-उत्सिक्तगात्रः स्म विडम्बयक्षभः समुत्पतिष्यन्तमगेन्द्रमुच्चकः ।

आकुञ्चितप्रोह्निरूपितक्रम करेणुरारोह्यते निषादिनम् ॥१२-५

उत्प्रेक्षानुप्राणितास्वभावोक्तिरत्र ।

२३-स्वैरं कृतास्फालनलालितान् पुरः स्फुरत्तनूदशितलाघवक्रिया ।

वङ्कावलग्नैकसवल्गपाण्यस्तुरंगमानारुरुद्वस्तुरगिणः ॥१२-६

जातिक्रियागतस्वभावोक्तिरत्र ।

२४-प्रह्लाप यादन्न चकार भूयमे निषेदिवानाननदन्धमध्वने ।
तीक्ष्णोत्पितास्तावद्वह्निरहसो विमृष्टल मृद्धलकाः प्रतत्परे ॥१२७

प्रस्तुतस्य यथावद्वारणात् स्वभावोक्तिः ।

२१-वत्यातुमिच्छन्विष्टतः पुरो बलान्निधीयमाने भरनाञ्जि मन्धरे ।
अघोद्धृज्जितोद्गारविज्जंरस्वरः स्वनाम नित्ये रवणः मृष्टार्पणान् ॥१२८

वस्तुनः स्वभावविक्रियारूपवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

२६-नत्पागुहोतोऽपि ध्रुवन्विपाणयोर्धुगं समूत्कारविवर्तितत्रिकः ।
गोर्णी जनेन न्न निघातुमुद्धताननुसरां नोन्नतरः प्रतीच्छति ॥१२९०
प्रकृतस्य यथावद्वारणात् स्वभावोक्तिः ।

२७-ऋज्वीदेशानैरवतत्य कण्ठराश्वलावचूडाः कलघर्षरारवैः ।
भूमिमहःपद्मविलम्बितक्रमं क्रमेणैस्तत्क्षणमेव विच्छिद्ये ॥१२९१
प्रकृतस्य स्वभावविक्रियावर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

२८-व्यावृत्तवर्करन्दिनेष्वमूचरर्द्धजद्भिरेव क्षणमीक्षिताननाः ।
वल्गुद्वरोयः स्तनवम्प्रकञ्चुक यमुन्मुरंगाधिरहोऽवरोधिकाः ॥१२९२
विशेषचातुर्बोध्यत्वेन प्रकृतवर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

२९-दुर्दान्तमुत्तृत्य निरस्तसादिनं महासहाकारमलोकमवजनः ।
पर्माणतस्तस्त मुरोविलम्बितस्तुरङ्गनं प्रद्रुतमेकया दिगा ॥१२९३
प्रस्तुतस्य स्वभावविक्रियावर्णनात्स्वभावोक्तिरत्र ।

३०-वस्ती समासन्नकरेणुनूत्तृतास्त्रियन्तरि मृष्टलमुत्तरणुकुके ।
सिन्धवरोषाङ्गनमुत्पद्येन गी विनद्धप लक्ष्मी करनी वनञ्जनुः ॥१२९४
प्रकृतस्य स्वभावविक्रियावर्णनात्स्वभावोक्तिरत्र ।

३१-वन्येभदानानिलगन्धदुर्बराः क्षणं तरुच्छेदविनोदितक्रुधः ।

व्यालद्विपा यन्तृभिर्गन्धदिप्लवः कथंचिदारादपथेन निग्यिरे ॥१२-२८

काञ्चलिगानुप्राणिता स्वभावोक्तिरत्र ।

३२-निम्नानि दुःखादवतीयं सादिभिः समत्नमाकृष्टकशाः शनः शनः ।

उतेरुस्तान्मुरारवं द्रुताः श्लयीकृतप्रब्रह्मवर्तां यजा ॥१२-३१

सुहृज्जनसंवेद्य प्रब्रह्मस्य चारुवर्णनात्स्वभावोक्तिरत्र ।

३३-आगच्छतोऽनूचि गजस्य घण्टयोः स्वनं समाकर्ण्यं समाकृलाङ्गना ।

दूरादपावतितमारवाहणाः पथोऽसस्रस्वरितं चमूचरा ॥१२-३४

प्रकृतस्य स्वामाविकरूपवर्णनात्स्वभावोक्तिः ।

३४-कोशातकीषुष्यगुलुच्छकान्तिभिर्मुं संविनिद्रोत्वणवाणवक्षुपः ।

ग्रामीणवध्वस्तमसक्षिता जनंश्चिरं वृतीनामुपरिव्यलोकयन् ॥१२-३७

उपमासंरिष्टस्वभावोक्तिरत्र ।

३५-गोष्ठेषु गोष्ठीकृतमण्डनामनान् सनादमुत्पाय मुहुः स धलगतः ।

ग्राम्यान्पश्यन् कपिर्गं पिपासतः स्वगोत्रसंकीर्तनभावितात्मनः ॥१२-३८

प्रस्तुतयोगातिक्रिययोगंथावद्वस्तुवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

३६-प्रीत्या निपुक्तांस्तिष्ठन्तोः स्तनगन्धान्निगृह्य पारीमुभयेन जानुनो ।

वर्षिष्णुधाराध्वनि रोहिणी पथश्चिरं निदध्यो दुहतः स गोदुहः ॥१२-४०

प्रकृतस्य यथावच्चाख्वर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

३७-अन्याजतोऽन्यागतनूणंतर्णकाग्निर्याहस्तस्य पुरो द्यूतत ।

वगाद्वां हं कृत्तिचारु नियंतीमरिमंघोरैक्षत गोमतल्लिकाम् ॥१२-४१

प्रस्तुतस्य स्वामाविकक्रियारूपवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

३८-दन्ताग्रनिभिप्रपयोदमुन्मुत्वा. शिलोच्चयानारस्सुहृन्होयसः ।

तिर्येककटप्लाविमदाम्बुनिम्नगाविपूयमाणधवणोदरं द्विषाः ॥१२-४७

वस्तुनो वरुणविपयकस्वभावोक्तिरत्र ।

३९-सैलापिरोहाम्यसनाधिकोद्धुरैः पयोधरैरामलकीवनाश्रिताः ।

तं पर्वतोपप्रमदाश्चापिरे विकासविस्फारितदिग्गजैः ॥१२-४८

विशेषचातुर्यबोध्यत्वेन प्रकृतवरुणनास्त्वभावोक्तिः ।

४०-इमथूपमाणे मधुजालके तरोर्गेजेन गण्डं कपता विधूनिते ।

सुद्रामिरसुद्रतरामिराकुल दिदस्यमानेन जनेन दुद्रुवे ॥१२-४९

उपमासहितस्त्वभावोक्तिरत्र सा च वरुणविपयका ।

४१-प्रोयै. स्फुरद्भिः स्फुटगन्धमुन्मुत्सुरगभैरायतकीर्णदालपि ।

नरकणमुद्राहितधीरकम्धरेरतोयंताग्रे तटदत्तहृष्टिभिः ॥१२-५०

वस्तुनः स्वाभाविकक्रियावरुणनास्त्वभावोक्तिः ।

४२-तीर्त्वा जवेनैव नितान्तदुस्तरा नदीं प्रतिज्ञायिव तां गरीयसीम् ।

शृङ्गैरपस्त्रीर्णमहत्तटोनुवायशीनतोच्चैर्नदितं वकुक्षताम् ॥१२-५१

उपमानुप्राणिता स्वभावोक्तिरत्र ।

४३-शब्दितामनपशब्दमुच्चकैश्चिद्यलक्षणविदोऽनुवाकयया ।

याग्यया यजनवमिणीऽयजन् द्रव्यघातमपदिश्य देवताम् ॥१४-६०

वस्तुनोऽभाधारणधर्मवरुणनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

४४-इति वाचमुद्धतमुदीर्य सपदि सह धेणुदारिणा ।

सोटरिनुबनभरोऽह्नः स जहास दत्तकरतालमुच्चकैः ॥१५-३६

द्रव्यगतस्वभावोक्तिरत्र ।

४५-प्रणोदितः परिगतयन्तुकर्मभिनिपादिभिविदितमताकुशक्रियं ।

गजा. सकृद्वरतसलालतालिकाहताः मुहुः प्रणोदितघष्टमाययु ॥१७-३५

प्रस्तुतस्य स्वाभाविकक्रियावर्णनात् स्वभावोक्तिरत्र ।

४६-यातेश्चातुर्विध्यमस्त्रादिभेदादव्यासङ्गैः सीष्ठवात्स्नाघवाच्च ।

सिन्धुशक्तिं प्राहरन्दशयन्तो मुक्तामुक्तं रामुधंरामुधोया ॥१८-११

प्रकृतस्य यथावच्चारुवर्णनात् स्वभावोक्तिः ।

४७-प्रन्योन्येषा पुष्करंरामृगन्तो दानंद्भेदानुच्चकैर्मुग्धवालाः ।

जन्मूर्धनिः सनिपत्यापरान्तः प्रायुध्यन्त स्पष्टदन्तध्वनीभाः ॥१९-३२

प्रस्तुतस्य स्वाभाविकक्रियावर्णनात्स्वभावोक्तिः ।

४८-शोचिस्वाग्ने भृयस्योमृत्युभाजोर्यः प्रेक्षणा नो तथा वत्नभस्य ।

पूर्वं कृत्वा नेतरस्य प्रसाद पश्चात्तापादाप दाहं मथान्तः ॥१९-५२

सहृदजनसत्वेद्यप्रकृतवर्णनात्स्वभावोक्तिरत्र ।

४९-प्रतिकुञ्चितकूर्परेण तेन श्रवणोपान्तिकनीयमानगम्यम् ।

ध्वनति स्म धनुर्धनान्तमत्तप्रचुरक्रौञ्चरवाऽमुकारमुच्चं ॥२०-१६

प्रकृतस्य स्वाभाविकक्रियावर्णनात्स्वभावोक्तिः ।

५०-पृथुदविभृतस्ततः फणीन्द्रा विपमाशीभिरनारत वमन्त ।

अभवन् युगपद्द्विन्नोन्जिह्वायुगलीढोभयसूक्कभागमाविः ॥२०-४२

प्रस्तुतस्य स्वाभाविकक्रियावर्णनात्स्वभावोक्तिरत्र ।

५१-अथ सस्मितवीक्षितादेवज्ञासलितर्तकौशमितभ्रू माधवेन ।

निजकेतुशिरः धिलः मुपर्णादुदपन्नयुतानि पक्षिराजाम् ॥२०-५२

द्रव्यगतस्वभावोक्तिरत्र सा च वर्णविपर्यया ।

५२-ककुम्भ कृतनादमास्तृणन्तस्तिरयन्तः पटलानि भानुभासाम् ।
 उदनसिपुरभ्रमभ्रसंधा सपदि श्यामलिमानमानयन्तः ॥२०-६७
 इस्तुन यथावच्चारुवर्णानास्त्वभावोक्ति ।

—

भावः

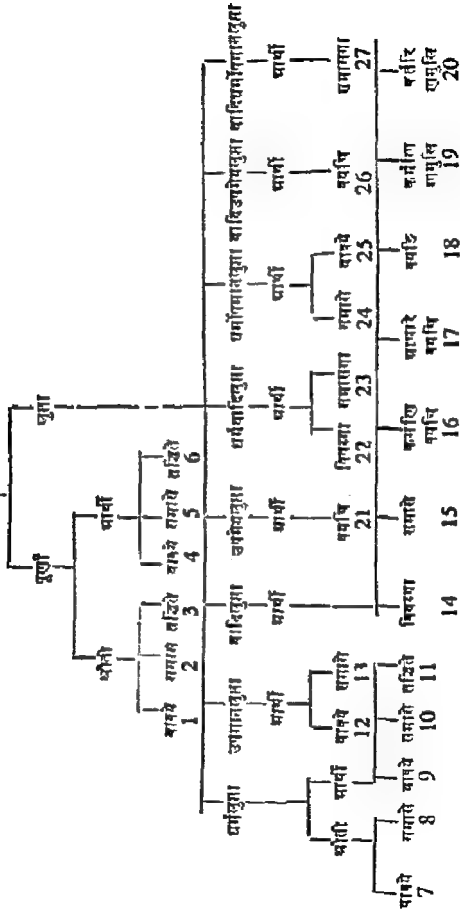
१-विपुलेन मागरदायस्य कुसिणा मुवनानि यस्य पपिरे युगसये ।
 मद्विभ्रमासकलया पपे पुन स पुरस्त्रयेकतममैकया दृशा ॥१३-४०
 घन सह्रिः पुरस्त्रिया दृशा पपे इति तात्कालिकविकाराद्भावः ।
 २-अधिकोन्नमदनपयोधर मुहुः प्रचलत्कलापिकलशङ्ख स्वना ।
 अभिकृष्णमङ्गुलिमुत्तेन काचनदुतमेककर्णविवर व्यधद्वयत् ॥१३-४१
 अत्र कर्णविवरविषदुनाढरि प्रति स्वरति दर्शनाद्भावालंकारः ।
 ३-परिपादलाब्जदलचारुणासकृच्चलिताङ्गुलीक्षिन्नयेन पाणिना ।
 मशिर प्रकम्पमपरा रिपुं मघोरनुदीर्णवर्णनिभूतार्थमाह्वयत् ॥१३-४२
 अत्रागक्रियादिषु विनासप्रदर्शनाढरि प्रति रत्तिविकाराद्भावालंकारः ।

—

भावशवलम्

१-अजत, वत्र तात व्रजसीति परिचयगतार्थमःपुष्टम् ।
 धैर्यमभिनन्दित शिशुना जननीनिभ-मनविबृद्धमन्युना ॥१५-८७
 अत्र दैन्यविषादचिन्तासकादीनां व्यभिचारिभावानां मेननान्
 भावशवलो नामालंकारः ।

उपनाम—(I)

उपमा—(II)

(III)

रूपकम्

परपरितम्

माहम्

निरहम्

एकदेश-
विचि

स्मिष्टशब्द-
निबन्धनम्

अविश्लिष्ट-
शब्दनिबन्धनम्

समस्त-
वस्तुविषयम्

एकदेश-
विचि

माना-
रूपकम्

वेदत-
रूपकम्

वेदलम्

भाला-
रूपम्

वेदलम्

मामा
रूपम्

परिणाम

तुल्याधिकरणक

घटुल्याधिकरणक

सन्देहः

नेदानुसू
(गुहः)

भेरोष्ठी

निश्चयगमं

निश्चयान

अपह्ति.

भिन्नवाक्या

एकवाक्या

हेत्वा

गुह्या

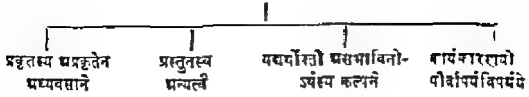
पर्यस्ता

प्रान्ता

हेत्वा

कैवला

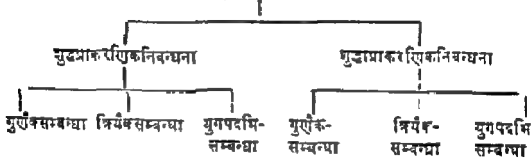
प्रतिशयोक्ति

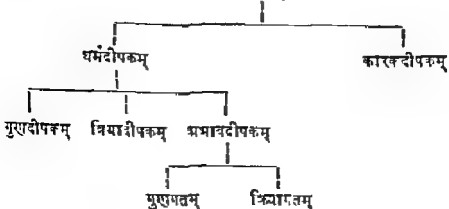
कुवलयानन्दकारानुसारेणाष्टविधंपा—

- 1-रूपकातिशयोक्ति । 2-भेदनातिशयोक्तिः । 3-मद्वयानुशयोक्ति ।
- 4-प्रसंबधातिशयोक्ति । 5-अप्रमातिशयोक्ति (कार्यकारणयो महत्वे) ।
- 6-वपनातिशयोक्तिः (कार्यप्रवृष्टत्वे) । 7-प्रत्यन्तानुशयोक्ति (पीर्वापर्यविपर्यये) ।
- 8-सापह्नवा ।

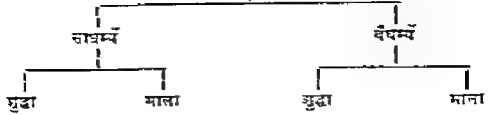
तुल्ययोगिता

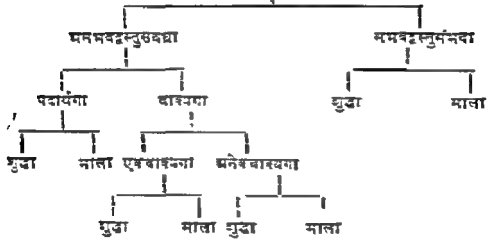
दीपकम्

प्रतिवस्तूपमा

निदर्शना

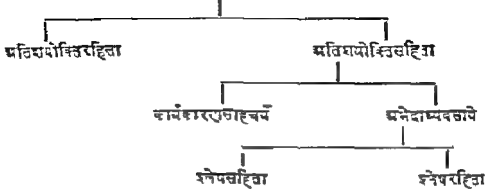

दृष्टान्तः

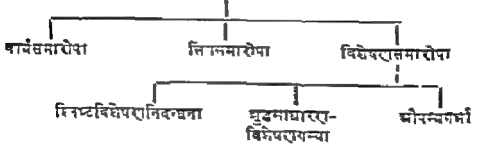

(VIII)

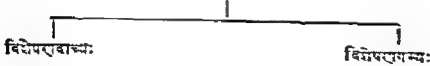
सहोक्तिः

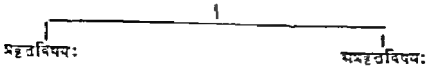
समासोक्तिः

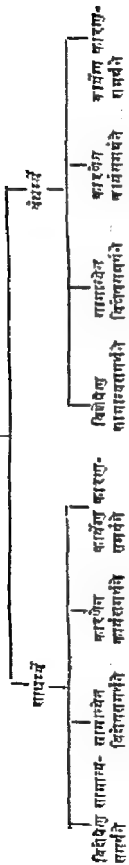
परिकरः

अर्थस्तेयः

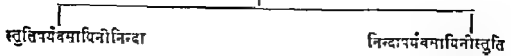

अर्थनिरन्ध्यातः

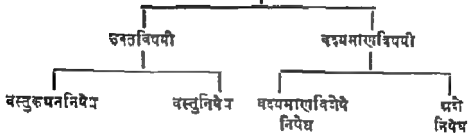

(XI)

ध्याजस्तुतिः

प्राक्षेपः

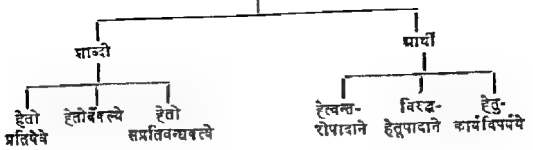

विरोधाभासः.

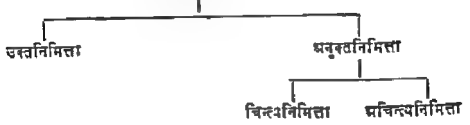
1-जात्या सह जातेविरोधः ।	2-जात्या सह गुणस्य विरोध ।
3-जात्या सह क्रियायाः विरोध ।	4-जात्या सह द्रव्यस्य विरोध ।
5-गुणेन सह गुणस्य विरोध ।	6-गुणेन सह क्रियाया विरोध ।
7-गुरोः सह द्रव्यस्य विरोधः ।	8-क्रियाया सह क्रियाया विरोधः ।
9-क्रियाया सह द्रव्यस्य विरोधः ।	10-द्रव्येण सह द्रव्यस्य विरोधः ।

(XII)

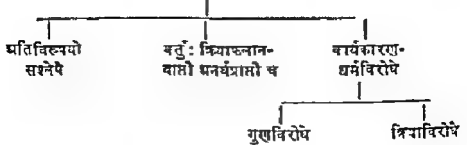
विभावना

विशेषोक्तिः

विषयम्

(XIII)

अधिकम्

भाषाराधित्वे

भाषेवाधित्वे

अन्योन्यम्

गुणाधानम्

क्रियाधानम्

सत्कर्पाविहम्

अपकर्पाविहम्

सत्कर्पाविहम्

अपकर्पाविहम्

विशेषः

अनाधाराधेये

एकस्यानेक
विषयत्वे

असक्त्येतरकरणे

समम्

सद्योगे

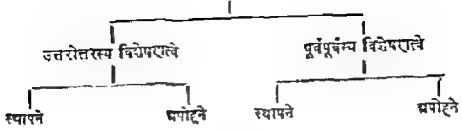
असद्योगे

शुद्धम्

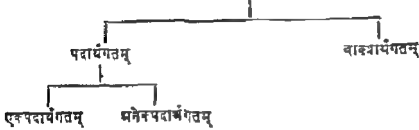
व्याजलुपतिपर्यवसायिन्

(XIV)

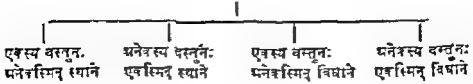
एकावली

काव्यलिङ्गम्

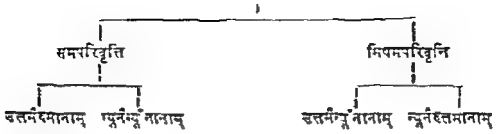

पर्यायः

(XV)

परिवृत्तिः

परितंष्ट्या

अभ्यापत्तिः

(XVI)

समुच्चय

समानाधिकरणे

वैयर्थिकरणे

गुणगुणो-
योगपक्षे

क्रियायाः
योगपक्षे

गुणक्रिया-
योगपक्षे

गुरुरयोगपक्षे

क्रिया-
योगपक्षे

उभय-
योगपक्षे

समाधिः

अनायासनिष्पत्ती

साङ्गनिष्पत्ती

प्रत्यनौकम्

साक्षात्सम्बन्धे

परंपरयासम्बन्धे

प्रतीपम्

उपमानस्वीपमेयत्वे

उपमानस्य निष्कलत्वे

(XVII)

मीलितम्

स्वामादिकम्

मीपाधिकम्

उत्तरम्

उत्तरेप्रश्ने

निबद्धप्रश्ने

—

सूक्ष्मम्

भक्त्यादयस्ताते

इतितादयस्ताते

(XVIII)

स्वभावोक्ति

त्रिदावर्णाने

रूपवर्णाने

उभयवर्णाने

वर्णविपयिका

समय-
सन्निवेशा

उभयविपयिका

उदात्तम्

मलौकिकसत्तिवर्णनम्

प्रवृत्तवर्णनीयमपादनम्

वर्णानुक्रमणिका

- १-मनद्वगुण — दशमसर्ग — ७६
- २-सतिशयोक्ति — प्रथमसर्ग — १३ २३ २५ २७ ४७ ६२ ६६ ७४ द्वितीय-
सर्ग — १७ २५ ८२ १०७ तृतीयसर्ग — ३ ६ ८ १२ १३
१४ २१ २४ २५ २७ ३८ ४४ ५८ ५९ चतुर्थसर्ग —
२२ ३८ ४१ ४६ ४९ ६२ ६७ पञ्चमसर्ग — ११ षष्ठसर्गः
१ २६ ५६ ७२. सप्तमसर्ग — ४ २७ ४१ ४२ ४८ ५५
६१ ६३ अष्टमसर्ग — २ ७ १३ १५ १८ २२ २६ २७
२८ ३१ ३८ ४४ ४५ ४८ ५३ ५४ ५७ ५८ ६५ नवम-
सर्ग — १६ २४ ३७ ३९ ४१ ५० ६५ ७३ ८५ ८६
दशमसर्ग — ५ ६ १० १७ १९ २५ ४७ ५० ५७ ५९ ६३
६५ ७३. एकादशसर्ग — ५ १६ २८ ४७ ५८ द्वादशसर्ग —
२७ २९ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६५ त्रयोदशसर्ग —
१० १९ ४३ ४८ ६२ ६३ ६४ चतुर्दशसर्ग — ५ १०
११ १५ २२ २९ ३० ३१ ३९ ४० ८०. पञ्चदशसर्ग —
२५ २६ २७ ८८ २९ ३० ५२ ५४ ७४ ७६ ८४.
षोडशसर्ग — ६१ ६३ ७१ ८३ सप्तदशसर्ग — ८ १५ ३३
५२ ६२ ६३ ६४ ६६. अष्टादशसर्ग — २६ २९ ३० ३९
४५ ४६ ४७ ४९ ५८ ६० ६१ ६५ ७६ एकोनविंशसर्ग —
२७ ६८ ११५ ११६ विंशसर्ग — २६ ३० ५५ ५७ ५८
६३. (१६६)
- ३-अधिकम् — प्रथमसर्ग १ २३ त्रयोदशसर्ग — ४० चतुर्दशसर्ग ७५
सप्तदशसर्ग — ४७ (५)
- ४-प्रनुमानम् — सप्तमसर्ग २२. द्वादशसर्ग — ६९ (२)
- ५-अत्योन्यम् — नवमसर्ग — ३३. एकोनविंशसर्ग — २० (२)
- ६-अपह्नुति. — प्रथमसर्ग — ७५. सप्तमसर्ग — ६. नवमसर्ग — ४८ चतुर्दशसर्ग —
१२, एकोनविंशसर्ग — ७० ८६. (६)
- ७-अप्रस्तुतप्रशसा — द्वितीयसर्ग — १० ४६ ४९ ५३ षोडशसर्ग — २१ २२ २३
२४ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ४०. (१६)

८-प्रथमश्लेष — द्वितीयसर्ग-११० तृतीयसर्ग-५७ पञ्चमसर्ग-४. द्वादश-
सर्ग-८ षोडशसर्ग-७ ६ १२ १३ (८)

९-प्रथमोत्तरन्यास — प्रथमसर्ग-१४ १७ २६ ६७ ७२ ७३ : द्वितीयसर्ग-१२
१३ ३५ ३७ ३८ ४० ५१ ६५ ८० ८५ १००.
तृतीयसर्ग-३१. चतुर्थसर्ग-१७ पञ्चमसर्ग-६ १४ १६ ३७
४१ ४२ ४४ ४७ षष्ठसर्ग-४३ ४५ ६३ सप्तमसर्ग-
१ २७ ३८ ४३ ५० ५२ ६१ ६८ अष्टमसर्ग-७ १० १२
१८ २० २२ २८ ४५ ५४ ५५ ५७ ५८ ६० ६६.
नवमसर्ग-५ ६ १२ १६ २३ २६ ३३ ४३ ४४ ५१
५७ ६२ ६८ ६९ दशमसर्ग-५ १८ २१ २८ ३५ ७६
एकादशसर्ग-२५ ३३ ३५ ५७ ५६ ६४ द्वादशसर्ग-३२
५२ त्रयोदशसर्ग-६ १७ ६८ पञ्चदशसर्ग-१ ४० ४१
४३ ८६. षोडशसर्ग-४१ ४४ ४६. सप्तदशसर्ग-५० ५६
अष्टादशसर्ग-२३ ६४ ६६. एकोनविंशसर्ग-११६ विंश-
सर्ग-७४ (६८)

१०-प्रथमवृत्ति — प्रथमसर्ग-३५ ३६ ३८ द्वितीयसर्ग-४३ चतुर्थसर्ग-१६.
३६ ५७ पञ्चमसर्ग-४७ षष्ठसर्ग-१६ ३६ ६५ सप्तमसर्ग-
६८ अष्टमसर्ग-५० नवमसर्ग-५७. दशमसर्ग-६. पञ्चदश-
सर्ग-४०. षोडशसर्ग ५६. (१७)

११-प्रसङ्गवृत्ति — दशमसर्ग ४६

१२-आशेष - पञ्चदशसर्ग-८३

१३-उत्तरम् — प्रथमसर्ग-२

१४-उत्प्रेक्षा — प्रथमसर्ग-७ ८ ९ १५ २१ २२ ४६ ५७ ६० ७० ७५
द्वितीयसर्ग-४ ७ ३२ ६७ तृतीयसर्ग ५ ६ ७ ९ १०
१५ १८ २६ ३३ ३४ ३५ ३६ ४० ४१ ४२ ४३ ४६
४६ ५५ ६६ ७० ७१ ७२ ७३ ७७ ७८ चतुर्थसर्ग-१
२ ४ ७ २५ ३२ ३५ ४२ ४३ ४६ ४७ ५० ५८ ६८
पञ्चमसर्ग-२ ३ ६ ११ १६ १८ २० २७ ३० ३१ ३२ ३८
५२ ६६. षष्ठसर्ग-५ ६ ७ ८ १३ १६ ३४ ३६ ३८ ४२
४४ ४५ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५८ ५९ ६२ ६४ ६५ ६६

६७ ६६ ७० ७८ ७६ सप्तमसर्ग—१३ २५ २६ २८ ३०
 ४२ ५५ ५८ ६० ६२ ६४ ६५ अष्टमसर्ग—३ ४ ८ १४ १५
 १६ २७ ३३ ३४ ३५ ४० ४० ४८ ४६ ५० ५१ ५३ ६०
 ६२ ६३ ६६ ७१. नवमसर्ग—८ १५ १७ १८ २२ २५ २६
 २८ ३० ३४ ३६ ४० ४२ ४६ ६३ ६४ ६६ ७० ७१ ७२
 ८० ८४. दशमसर्ग—२ ६ ७ ८ ११ १४ ३० ३४ ४५ ४६
 ४८ ४९ ५० ७४ ७५ ७७ ८४ ८५ ८६ एकादशसर्ग—१२
 १६ १८ २२ २४ ३० ३१ ३८ ४३ ४४ ४५ ४६ ४८ ५१
 ५३ ६० ६१ ६२ ६३ द्वादशसर्ग—५ १७ १८ ४३ ५० ६३
 ६४ ६६ ७० ७१ ७५ ७६ त्रयोदशसर्गः—२ ११ १२ २५
 २६ ३० ३६ ३७ ३८ ४५ ४६ ४७ ५१ ५७ ६७ चतुर्दश-
 सर्गः—१ २५ २८ ७६ ७७ पञ्चदशसर्ग—३ ७ ८ ४७ ४८
 ५१ ५६ ७८ ७९ ८६ ९० ९४ षष्ठदशसर्ग—३ ५ ८ १०
 १४ १६ २६ ३१ ३२ ३६ ४१ ४६ ५५ ५८ ६० ६५ ६८.
 सप्तदशसर्ग—१ ५ ७ ८ १० २४ ४१ ४३ ४४ ४८ ५४ ६३
 ६७ ६८ ६९ ७३ ७५ ७८ ७९. एकोनविंशसर्ग—०४ २८ ६८
 ७० ७१ ८१ ८५ १०० ११० ११६ ११७ विंशसर्ग—४ ६
 ८ १४ १६ २० २८ ४५ ४८ ६४ ६८ ६९ ७० (२६५)

१५—उवाच —

चतुर्थसर्ग—६० गणपदसर्ग—३६ त्रयोदशसर्ग—५० ५८ ५९
 विंशसर्ग—६६ ८४ (७)

१६—उपमा—

प्रथमसर्ग—४ ५ ६ ७ ८ १२ १५ १६ १८ २० २१ २२ २४
 २५ २८ ३६ ५३ ५४ ७२ ७५ द्वितीयसर्ग—५ ७ १० १४
 १८ २५ २८ ३१ ३६ ४७ ५० ५५ ५८ ५९ ६१ ६४ ६६
 ७२ ७४ ७८ ८१ ८४ ८६ ८७ ८८ ९० ९१ ९२ ९५ ९६
 ९७ ९८ ११० ११६ तृतीयसर्ग—१ २४ २१ १७ २० २२
 २४ २६ ३५ ३६ ३७ ४८ ४९ ५६ ६२ ६३ ६४ ६५ ६७
 ७० ७१ ७५ चतुर्थसर्ग—५ ८ ११ १३ १४ २१ २३ २४
 २८ ३० ३१ ३५ ३७ ५१ ५६ ६५ ६७ ६८ पञ्चमसर्ग—
 १ ३ ४ ८ ११ १२ १३ १६ २६ ३५ ३६ ४५ ५५ ५६ ५७
 ६६ ६८. षष्ठसर्ग—४ ८ ९ १२ २३ २७ २८ ३४ ३५ ३६
 ३७ ४६ ४८ ५१ ६४ ७१ ७२ ७३ ७५ सप्तमसर्ग—

२३ ४६ ४७ ६६ ७३ अष्टमसर्ग—६ २८ ४८ नवमसर्ग—
 ८ ६ १६ २८ ३० ३२ ३६ ३६ ५२ ५५ दशमसर्ग—१ १३
 १५ २५ ६४ ८१ ८७ एकादशसर्ग—३ ६ ८ १४ ३६ ४०
 ४२ ४५ ४६ ५४ ५५ ५६ ५८ ६२ ६५ ६६ द्वादशसर्ग—२
 ४ ११ १४ २५ ३७ ४८ ५४ ५५ ६८ ६६ ७० ७४ ७५.
 त्रयोदशसर्ग—५ १५ १८ १६ २० २१ २२ २३ २४ २५ २७
 २८ २९ ३३ ३७ ३८ ४१ ४२ ५२ ६१ ६५ चतुर्दशसर्ग—
 ७ १६ २४ ४४ ५० ५२ ७६ ७७ ८४ ८५. पञ्चदशसर्ग—
 २ ४ ५ ६ ६ १० १३ १५ २० ३३ ३४ ३५ ४४ ४८ ५०
 ५१ ५२ ५५ ५८ ६२ ६६ ७३ ७४ ७५ ८० ८६ ९० ९२
 ९६. षोडशसर्ग—५ १० १२ १८ १६ २४ ३२ ३७ ४३ ५०
 ५२ ५३ ५८ ६४ ६५ ७२ ८० सप्तदशसर्ग—१ २ ७ १३ १७
 १६ २१ २५ २६ ३८ ४३ ४४ ४६ ४८ ५२ ५६ ६७.
 अष्टादशसर्ग—१ २ ४ ६ ६ १२ २० २५ ३१ ३४ ३५ ३६
 ३८ ४० ४१ ४२ ४३ ५० ५१ ५७ ५६ ७१ ७२ ८०.
 एकोनविंशसर्ग—१ २ ३ ४ ६ ७ १० ११ १२ २२ २५ २६
 ४१ ४३ ४५ ४७ ५२ ५३ ५४ ६१ ६४ ६५ ६६ ६६ ७४
 ७५ ७६ ७६ ८३ ८३ ८८ १०० १०४ १११ ११६
 विंशसर्ग—३ ५ ११ १२ १३ १७ १८ १६ २१ २२ २३ २४
 २५ २७ ३० ३१ ३३ ३५ ३८ ४१ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७
 ४६ ५१ ५३ ५४ ५७ ५६ ६० ६१ ६२ ७१ ७३ ७६ ८१.
 (३७७)

१७—उपमेयोपमा —एकादशसर्ग—१५. त्रयोदशसर्ग—४. (२)

१८—ऊर्जस्वी —एकादशसर्ग—२६.

१९—एकावली —सप्तमसर्ग—३ दशमसर्ग—३३ (२)

२०—वाचस्पतिङ्गम् —प्रथमसर्ग—३ २४ २६ ३५ ४१ ६१ ७१. द्वितीयसर्ग—४ ६
 ३२ १०२ १०७ ११५. तृतीयसर्ग—१६ २३ ३२ ५२ ५६ ६१
 ७६ ८१. चतुर्थसर्ग—१ ५ १५ १७ २२ ४४ पञ्चमसर्ग—
 ५ १७ १८ २२ २३ २६. षष्ठसर्ग—३८ ४७ ६१. सप्तमसर्ग—
 २० २८ ५५ ६३ ७५. अष्टमसर्ग—११ १६ ३२ ३७ ४३
 ५० ५६ ६६ ७०. नवमसर्ग—१३ २१ ५६. दशमसर्ग—

३ २३ ६१ ६६ ७३ ८३ ८४ ८८ ९०. एकादशसर्ग—२५
 १५ २३ ३४ ३६ ५४ ५५. द्वादशसर्ग—१ २४ २६ २८ २९
 ४२ ४४ ५३ ६१ ६२ ६५ ७७ त्रयोदशसर्ग—३ २६ ४८
 चतुर्दशसर्ग—४ १५ २३ २४ २६ २७ २९ ३१ ३२ ३५ ३८
 ५१ ५७ ५९ ६१ ६२ ७९ ८२ ८७ पञ्चदशसर्ग—६ ११
 १४ १८ १९ २१ २२ २३ ३१ ३६ ३७ ३८ ४१ ४२ ४५
 ५३ ५५ ५७ ५९ ६८ ७० ७७ ७८ ८१ ८५ ९३ ९५ ९६
 षोडशसर्ग—४५ ५२ ५४ ८५ सप्तदशसर्ग—६ ३३ ३४ ५३
 ६२ ६६ ६८ अष्टादशसर्ग—३ १३ १६ १७ २० २१ ३४
 ३७ ५६ ५८ ६१. एकोनविंशसर्ग—१६ २१ ३१ ३५ ३८ ५३
 ५७ ५८ ७८ ८० ९७ ९९ १०१. विंशसर्ग—१ ७ ३२ ३४
 ३६ ३७ ३९ ६३ (१७५)

२१-तद्गुण —प्रथमसर्ग—९. द्वितीयसर्ग—२० २१. चतुर्थसर्ग—१४ दशम-
 सर्ग—८६. पञ्चदशसर्ग—७ ४८. सप्तदशसर्ग—४. (८)

२२-तुल्ययोगिता —प्रथमसर्ग—३ ४५ ५२. द्वितीयसर्ग—२४ ३६ ४९ १०१.
 तृतीयसर्ग—५३ ४४ ५७ ६० चतुर्थसर्ग—१९ २७ ३८ ४०.
 पञ्चमसर्ग—६. षष्ठसर्ग—४३ ७९ सप्तमसर्ग—५६ अष्टम-
 सर्ग—३० ५२ नवमसर्ग—२४ ४१ ५३. दशमसर्ग—४ ८ १३
 ३९ ६९, ७१ ७५ एकादशसर्ग—१५ ६४ द्वादशसर्ग—३५
 ४५ ४९ त्रयोदशसर्ग—४. चतुर्दशसर्ग—३२ ४९ ५५ ५९ ८३
 ८६. पञ्चदशसर्ग—८२ षोडशसर्ग—४६ ६४ सप्तदशसर्ग—
 २२ ६५ अष्टादशसर्ग—२ ९ ३३ ५५ ६२ एकोनविंशसर्ग—
 १८ ३२ ६२ ९५ ९७ १०३ ११३ ११४ विंशसर्ग—१५.
 (६२)

२३-दीपकम् —प्रथमसर्ग—५१. द्वितीयसर्ग—१०९ (२)

२४-दृष्टान्त. —द्वितीयसर्ग—२३ ३४ ६२ ७० ८३. चतुर्दशसर्ग—८ १३ ४६
 पञ्चदशसर्ग—१७ सप्तदशसर्ग—१८ ४० विंशसर्ग—४०. (१२)

२५-निदर्शना —प्रथमसर्ग—१६ ७५. द्वितीयसर्ग—२ १९ ३१ ४२ ६६ तृतीय-
 सर्ग—३ ४७ चतुर्थसर्ग—१३ २० २६ २८ ३१ ४४ ५२
 - ३६ ६५ ६८. पञ्चमसर्ग—२ ४९. षष्ठसर्ग—२१. सप्तमसर्ग—

१५. षष्ठ्यसर्ग-१८ ५६ नवमसर्ग-५३ ७६. दशमसर्ग-
३१. एकादशसर्ग-१६ ५०. द्वादशसर्ग-१४. त्रयोदशसर्ग-
१३ पौष्ठासर्ग-५८ सप्तदशसर्ग-१२ ३०. एकोनविंशसर्ग-
५१ विंशसर्ग-५० ५६ ७५ (३६)

- २६-परिकर —सप्तदशसर्ग-२१.
२७-परिणाम —द्वितीयसर्ग-७७ चतुर्थसर्ग-५४. नवमसर्ग-८७ एकादश-
सर्ग-४०. चतुर्दशसर्ग-३६. (५)
२८-परिवृत्ति —प्रथमसर्ग-५०. पञ्चदशसर्ग-४० स्रष्टादशसर्ग-१५ (३)
२९-परिसङ्गा —द्वितीयसर्ग-२२. चतुर्दशसर्ग-४१ ४८ ५४ ५८ (५)
३० पर्याय —सप्तमसर्ग-६६ विंशसर्ग-७८. (२)
३१-पर्यायोक्तम् —द्वितीयसर्ग-६३.
३२-प्रतिवस्तुपमा —प्रथमसर्ग-३८ द्वितीयसर्ग-८२ २३. (३)
३३-प्रतीपम् —पौष्ठासर्ग-६१
३४-प्रत्यनीकम् —नवमसर्ग-६३. चतुर्दशसर्ग-७८.
३५-श्रेय. —षष्ठ्यसर्ग-७४. नवमसर्ग-२ ५४. दशमसर्ग-८०. त्रयोदश-
सर्ग-४६. चतुर्दशसर्ग-११. (६)
३६-आग्निमाष —तृतीयसर्ग-४८ ५१. चतुर्थसर्ग-४६ ५३. पञ्चमसर्ग-३२
षष्ठ्यसर्ग-११. सप्तमसर्ग-२४. नवमसर्ग-१८ ३५. दशम-
सर्ग-५ एकादशसर्ग-५२. त्रयोदशसर्ग-५ ३२ ४४ ४६
५६ ६०. पञ्चदशसर्ग-६१. स्रष्टादशसर्ग-५३. विंशसर्ग-७
(२०)
३७-माव. —त्रयोदशसर्ग-४० ४१ ४२. (३)
३८-मावशाबलम् —पञ्चदशसर्ग-८७.
३९-मावोदयः —एकादशसर्ग-६७.
४०-मोलितम् —षष्ठ्यसर्ग-४० दशमसर्ग-२६. द्वादशसर्ग-१५ (३)
४१-मयासध्यम् —नवमसर्ग-५३. दशमसर्ग-१४ ३४. विंशसर्ग-१५ (४)
४२-रसवद् —तृतीयसर्ग-३०. षष्ठ्यसर्ग-७५. (२)
४३-रूपकम् —प्रथमसर्ग-३४ ३६. द्वितीयसर्ग-३ ३८ ८२ ८६ ८२ ८१

१११ ११७ ११८ तृतीयसर्ग-३६ चतुर्थसर्ग-४८ पञ्चम-
सर्ग-१३ ३६. षष्ठसर्ग-४६ ५० ५४ ५८ ६- ६२ ६७ ७०
सप्तमसर्ग-७ २३ २५ ५७ ७४ षष्ठसर्ग-१४ २२ २७
३३ ३६ ४६. नवमसर्ग-३ १० ११ १८ २७ ३१ ३४ ३६,
४५ ४७ दशमसर्ग-५८ ६८ एकादशसर्ग-१० २१ ३८ ४४
४७ ४६ द्वादशसर्ग-४६. त्रयोदशसर्ग-४८ ५१ ६१.
चतुर्दशसर्ग-६ १६ २५ ३४. पञ्चदशसर्ग-७ १- ५७ ६०
६०. षोडशसर्ग-६७ सप्तदशसर्ग-४१ ५७ ६१ ६६
अष्टादशसर्ग-१५ ३५ ५६ ७२ ७७ एकोनविंशसर्ग ५ ११
३६ ४४ ७१ १०६ १२० विंशसर्ग-२ ३३ ७५ ७७ (८६)

४४-दशोक्ति. —पञ्चदशसर्ग-२३.

४५-विचित्रम् —त्रयोदशसर्ग-८.

४६-विभावना —प्रथमसर्ग-१० चतुर्थसर्ग-५३ सप्तमसर्ग-५७ अष्टमसर्ग-
६१. दशमसर्ग-२७ ४१. त्रयोदशसर्ग-१३. पञ्चदशसर्ग-
२४ ८० ८२. (१०)

४७-विरोधमातः —प्रथमसर्ग-१ ३६ ६७ द्वितीयसर्ग-६ १६ तृतीयसर्ग-३२
४४ ५०. चतुर्थसर्ग-१२. पञ्चमसर्ग-५३ षष्ठसर्ग-६१.
सप्तमसर्ग ५६ ७०. अष्टमसर्ग-५ ६ ३६ ३६ नवमसर्ग-
६६ ७८ ८१. दशमसर्ग-६८ ७० ८६ ८७ ८६ एकादश-
सर्ग-४ २६ ३१ ५५. द्वादशसर्ग-३३ ५६ ६७ त्रयोदशसर्ग-
८ ४६ ५१ ६६. चतुर्दशसर्ग-३५ ६२ ६६ ७० ७२ ७४
८१ ८८. पञ्चदशसर्ग-३० षोडशसर्ग-८ ६६ ६६ ७६
सप्तदशसर्ग-६ ६७. अष्टादशसर्ग-१८ २२ २८ एकोनविंश-
सर्ग-२३ २७ ४६ ५६ ६७ ७३ १०५ १०६ विंशसर्ग-
२६ ८२. (६४)

४८-विषयम् —प्रथमसर्ग-५६ ६१ ६५. द्वितीयसर्ग-७८ ७६. तृतीयसर्ग-
४५. अष्टमसर्ग-२८ ४१ ६५. एकादशसर्ग-६४. चतुर्दश-
सर्ग-२ पञ्चदशसर्ग-१६. (१२)

४९-विशेष —द्वितीयसर्ग-२५

५०-विशेषोक्ति —अष्टमसर्ग-६१ नवमसर्ग-१४ ७३ दशमसर्ग-२७ २८ ४१
द्वादशसर्ग-३६ चतुर्दशसर्ग-४५ ४७ पञ्चदशसर्ग-१६ (१०)

- ५१-अतिरेक — प्रथमसर्ग-२ २७ द्वितीयसर्ग-४६ ४८. तृतीयसर्ग-८२.
चतुर्थसर्ग-६४ सप्तमसर्ग-३६. एकादशसर्ग-२७ २८.
चतुर्दशसर्ग-२ ३ ४३ ६५ ६६ अष्टादशसर्ग-३३ ७०.
एकोनविंशसर्ग-१८ ५२. विंशसर्ग-७७. (१६)
- ५२-व्याज-तुति — प्रथमसर्ग-३६. द्वितीयसर्ग-७० (२)
- ५३-सदेह — प्रथमसर्ग-२. अष्टमसर्ग. २६ नवमसर्ग-१६ २० दशमसर्ग.
१४ २४. अष्टादशसर्ग-४२. (७)
- ५४-समम् — सप्तमसर्ग-५३.
- ५५-समाधि — षष्ठसर्ग. ४६. दशमसर्ग-२०. (२)
- ५६-ममासीति — प्रथमसर्ग-४४ ५८ ६४. द्वितीयसर्ग-५२ तृतीयसर्ग-१५
२८ ४१ ६६ चतुर्थसर्ग-१६ २६ ३४ ४७ पञ्चमसर्ग-३
४३ ५४. षष्ठसर्ग-२५. सप्तमसर्ग-२६ अष्टमसर्ग-२
२६. नवमसर्ग-७ १० ३६ दशमसर्ग-३८ ४० ५१ ६८
७२ एकादशसर्ग-१४ २२ ४८ ६१ ६२ पञ्चदशसर्ग-६
षोडशसर्ग-६२. सप्तदशसर्ग-२४ ३७ ३८ ३९. अष्टादशसर्ग-
१४ १६. एकोनविंशसर्ग-३५ ८५ ८१. विंशसर्ग-६ ६ १०
२४ ७२. (४८)
- ५७-समुन्वय — षष्ठसर्ग-७२ चतुर्दशसर्ग-३१. पञ्चदशसर्ग-६१. अष्टादश-
सर्ग-७७. (४)
- ५८-सहोति — अष्टमसर्ग-३१ चतुर्दशसर्ग-३७ षोडशसर्ग-६३. अष्टा-
दशसर्ग-३६. (४)
- ५९-मामान्यम् — तृतीयसर्ग-४७ अष्टमसर्ग-५१ एकादशसर्ग-३२. त्रयोदश-
सर्ग-५३ अष्टादशसर्ग-३४. (५)
- ६०-मूढमम् — नवमसर्ग-७६ ८३. (२)
- ६१-समरणम् — अष्टमसर्ग-६४
- ६२-स्वभावोक्ति — तृतीयसर्ग-१६ ६६ ६८ ८०. पञ्चमसर्ग-५ १५ १७ २४
२५ ५८ ६१ ६२. सप्तमसर्ग-३३ ४८. अष्टमसर्ग-१ १६
३१. एकादशसर्ग-४७ ६ ११. द्वादशसर्ग-५ ६ ७ ६ १०
१८ २० २२ २४ २८ ३१ ३४ ३७ ३८ ४० ४१ ४७ ५१ ५४
७३ ७४. चतुर्दशसर्ग-२० पञ्चदशसर्ग-३६ सप्तदशसर्ग-
३५. अष्टादशसर्ग-११ ३२ ५२. विंशसर्ग-१६ ४२ ५२
६७ (५२)